

A L U E

J A

Y M P Ä

R I S

T Ö

Ikääntyminen lähiössä

**Esteettiset kokemukset
kansallispuistoissa**

Koiran kasvisruokinnan oikeutukset

Kestävyyttä kalastuksen säätelyyn

**Poronhoidon ja karhukuvauksen
jännitteet**

Ekologinen kompensatio Suomessa

**Aktivismi dokumenttielokuvassa
Havumetsän lapset**

**Hyvinvointia yhteisöllisestä
kirjoittamisesta**

1

2024

Pääkirjoitus

- I *Kotimaisen tiedelehden tekemisen kestävämmät reunaehdot – vai sittenkin: omaehtoista toisin tekemistä?*
Minna Santaoja & Ossi Ollinaho

Artikkelit

- 12 *Lähiö paikassa ikääntymisen affektiivisena tilana*
Virve Repo
- 28 *Korpimaiden kauneudet: esteettiset kokemukset Hossan kansallispuistoa ja Evon retkeilyaluetta koskevissa sanomalehtikirjoituksissa 2016–2022*
Jukka Mikkonen
- 50 *Kuinka koira puhutaan kasvisruokailijaksi? Diskurssianalyttinen avaus monilajiseen elämäntyyliin*
Ville Malila
- 70 *Kestävyysvajeesta tietoperustaisuuteen: kalastuksen säätely kestävyysmurroksen instrumenttina*
Timo Haapasalo
- 92 *Monilajinen poronlaidun ja suurpetojen ravintohoukuttelu*
Birgitta Vinkka, Jarno Valkonen, Mikko Jokinen, Juha Hiedanpää & Ilpo Kojola

Katsaus

- I 12 *Ekologinen kompensatio Suomessa: analyysi sääntelyn vahvuuksista, heikkouksista ja kehitysmahdollisuuksista*
Heini Kujala, Minna Pappila, Paula Leskinen, Johanna Tuomisaari, Joel Jalkanen, Veera Salokannel, Eini Nieminen, Atte Moilanen, Panu Halme, Marianne Aulake, Essi Pykäläinen, Linda Mustajärvi, Iikka Oinonen, Juha Kotilainen & Janne Kotiaho

Epifyytti

- 136 *Ympäristöaktiivisuuden moninaisuus, tunteet ja tilallisuus – Suutarin dokumenttielokuvasta Havumetsän lapset*
Marika Kettunen

Lektio

- 141 *Kauppätieteiden koulutus ja planetaarinen hyvinvointi*
Valtteri Aaltonen

Kirja-arviot

- 145 *Maantieteen opetus maailman suurten kysymysten äärellä*
Petteri Muukkonen
- 148 *Yhteisöllinen kirjoittaminen lisää akateemista yhteisöllisyyttä ja hyvinvointia*
Maija Toivanen
- 151 *Vihreän kapitalismin valheet ja jatkuva ekologinen konflikti*
Elsa Kivinen

Muut

- 154 *Kirjoita Alue ja Ympäristö -lehteen*

Kansi:

I. Janatuinen/
H23 Agency

Pääkirjoitus



Minna Santaoja^a & Ossi Ollinaho^b

Kotimaisen tiedelehden tekemisen kestämättömät reunaehdot – vai sittenkin: omaehtoista toisin tekemistä?

Käsissäsi oleva Alue ja Ympäristön numero 1/2024 on taas huikean monipuolinen lukupaketti, jota on ollut ilo olla toimittamassa pitkin kevättä – olkaapa hyvät! Lehteen tarjotaan tasokkaita ja kiinnostavia käsikirjoituksia tasaiseen tahtiin ja etenkin vuoden ykkösnumero paisuu helposti paksuksi, kakkosnumeron ollessa teemanumero. Artikkelien aiheet ja erilaiset lähestymistavat kuvaavat aluetieteen ja yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen monipuolisuutta ja relevanssia kestävyysmurroksen edistämisessä. Virve Repo tarkastelee artikkelissaan paikassa ikääntymisen affektiivisuutta lähiössä, tapauskohtenaan ongelmalähiön maineesta kärsinyt Varissuo Turussa. Tutkimuksesta piirtyy moniäänisempi kuva lähiöelämästä, mikä väestön ikääntyessä on arvokasta tietoa muun muassa lähiöpalveluiden suunnittelulle. Jukka Mikkonen on tutkinut, millä tavoin kansallispuistoissa retkeilyyn liitetään esteettisiä kokemuksia sanomalehtikirjoituksissa. Puhetavat eroavat kansallispuistojen välillä, mutta analyysistä käy ilmi esteettisen kokemuksen kokonaisvaltaisuus, johon sisältyy niin luonnon- ja kulttuurihistoriallinen ymmärrys kuin hyvinvointiin liittyvät arvot.

Kolme numeron artikkeleista tarkastelee eri tavoin ihmisen ja muunlaajisten suhteita. Ville Malila tarkastelee artikkelissaan, millä tavoin koiria kasviraivinnolla ruokkivat oikeuttavat vallitsevia koiria- ja ruokakäsityksiä kyseenalaistavia valintojaan. Hän tunnistaa kolme monilajisen elämäntyyli-politiikan diskurssia, jotka painottavat eri tavoin koiran ja koiranruoan yhteiskunnallisuutta. Mahdollisten koirakäsitysten muutosten tarkastelu ympäristökatastrofeihin mukautuvissa yhteiskunnissa on merkittävää, sillä lemmikkienpidon lisääntyttä voimakkaasti myös sen ympäristö- ja eläinvaikutukset ovat huomattavia. Timo Haapasalo tarkastelee artikkelissaan kalastuksen, erityisesti uhanalaisen taimenen kalastuksen sääntelyn kehittämistä kestäväan suuntaan. Hän analysoi, miten tutkimustietoon nojaavat kalastuskäytäntöihin liittyvät säännökset on jalkautettu kalastajille ja miten säännökset otetaan vastaan. Birgitta Vinkka, Jarno Valkonen, Mikko Jokinen, Juha Hiedanpää ja Ilpo Kojola tarkastelevat artikkelissaan, millä tavoin karhujen ravintohoukuttelu valokuvausta varten vaikuttaa poronhoidon käytäntöihin. Tutkijat kehittävät

^a Alue ja Ympäristö -lehden päätoimittaja & Arktinen keskus, Lapin yliopisto, minna.santaoja@ulapland.fi

^b Alue ja Ympäristö -lehden päätoimittaja & Globaali kehitystutkimus, Helsingin yliopisto, ossi.ollinaho@helsinki.fi

monilajisen poronlaitumen käsitettä luontokulttuurisen dynamiikan tarkastelemiseksi post-humanistista ja yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen käsitteistöä yhdistäen.

Artikkeleiden lisäksi numerossa ilmestyy ison tutkijajoukon vertaisarvioitu katsaus ekologisen kompensaaion sääntelystä Suomessa. Tuoreeltaan sääntelyn vahvuuksia ja heikkouksia erittelevästä ja parannuskohteita ehdottavasta katsauksesta tuli lehden kevään luetuin juttu heti sen ennakkojulkaisun jälkeen. Toivottavasti katsaus osaltaan vaikuttaa lainsäädännön kehitykseen ja ekologisen kompensaaion toteuttamiseen Suomessa. Tässä numerossa ilmestyy myös kolme ajankohtaista kirja-arviota, Valtteri Aaltosen luento vastuullisuudesta kauppatieteiden koulutuksessa sekä Marika Kettusen epifyytti Virpi Suutarin dokumenttielokuvasta *Havumetsän lapset*. Kettunen keskustelee elokuvan kautta ympäristöaktivismin moninaisuudesta ja tilallisuudesta sekä siihen liittyvistä tunteista ja pohtii nuoruutta ympäristökriisin ajassa. Numeron lopusta löytyy kirjoituskutsu Alue ja Ympäristön ensi vuoden teemanumeroon ”Pohjoinen H₂O antroposeenin aikakaudella”. Olemme erityisen innoissamme teemanumerosta, sillä siihen kutsutaan perinteisten akateemisten kirjoitusten lisäksi myös kokeilevia ja luovia esitystapoja, kuten runoja tai kollaaseja. Teemanumeron 2/24 ”Toimeentulo monimuotoisella maaseudulla” toimittaminen on vierailevalla toimittajajoukolla tätä kirjoittaessa hyvässä vauhdissa ja loppuvuonna ilmestyvästä lehdestä on tulossa siitäkkin valtavan kiinnostava ja monipuolinen kokonaisuus.

Lehteä kehitetään innolla mutta vähillä resursseilla

Tämän numeron ilmestyessä meille tulee täyteen vuosi Alue ja Ympäristön päätoimittajina. Tieteellisen lehden toimittamisen vaatima työmäärä konkretisoituu vasta käytännön tekemisessä. Tieteellinen julkaiseminen on tutkijalle merkittävin meritoitumisen väylä ja yliopistoille keskeinen ulkoisen tulosohtauksen kriteeri (mm. Ilva & Lilja 2014; Kopra 2015), mutta tutkijana käsikirjoitusta lehteen lähettäessä harvoin tulee miettiä, millä resursseilla tiedejulkaisuja tehdään. Avaamme aihetta seuraavassa Alue ja Ympäristön osalta ja pohdimme kotimaisen tieteellisen julkaisutoiminnan reunaehtoja laajemminkin.

Kehityskaaremme on ehtinyt vaiheeseen, jossa monet rakenteelliset ongelmat ovat tulleet ilmiselviksi ja ärsyttävät. Koska lukuisat tiedelehtien toimittajat ennen meitä ovat käyneet läpi saman oppimisprosessin, koetamme olla veisaamatta täsmälleen samaa virttä, joka on vuosien varrella kaikunut monissa pääkirjoituksissa. Niinpä tästä pääkirjoituksesta muotoutui katsauksentapainen aikaisempiin kotimaisen tiedejulkaisemisen reunaehtoja käsitteleviin Alue ja Ympäristön pääkirjoituksiin, Versus-teksteihin ja muuhun aihetta käsittelevään aineistoon. Monissa pääkirjoituksissa on tuotu ansiokkaasti esiin suomenkielisen julkaisemisen merkitystä eri näkökulmista (Tynkkynen 2016; Semi & Nygren 2018; Sirviö & Laakso 2021). Lähdemme siitä, että tutkijayhteisön sisällä on varsin laaja yhteisymmärrys ja halu ylläpitää ja kehittää kotimaista tiedejulkaisemista. Tarvitaan lisää keskustelua siitä, miten ja millä ehdoilla tempu mahdollistetaan.

Alue ja Ympäristöä julkaisee Alue- ja ympäristötutkimuksen seura, tämän vuoden alusta yhdessä Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen seuran kanssa. Tieteellistä seuratoimintaa kantaa talkootyö, jonka puitteita on aina leimannut niukkuus (Häkli 2011; Lehtinen 2011; Kallio 2011; Kallio & Hyvärinen 2017; Late ym. 2022). Tieteellisten seurojen niukat tulot koostuvat lähinnä jäsenmaksuista sekä jäsenmäärän perusteella jaettavasta valtionavusta tieteelliseen julkaisutoimintaan. Pitkälti talkoovoimin tehdään myös useimpia seurojen julkaisemia kotimaisia tiedelehtiä, Alue ja Ympäristö mukaan lukien (Ilva & Lilja 2014; Mäenpää 2020). Akateemiseen vapaaehtoistyöhön motivoi halu mahdollistaa oman alan suomenkielinen tiedejulkaiseminen. Alue ja Ympäristön päätoimittajille maksetaan palkkiota 500 euroa vuodessa päätä kohti, miinus verot. Toimitussihteerille maksetaan 400 euroa ja taittajalle 1200 euroa vuodessa. Paperilehden paino- ja jakelukulut pois lukien lehteä tehdään siis 2600 euron vuosibudjetilla – eli suunnilleen yhden kansainvälisen artikkelin käsittelymaksua (APC) vastaavalla summalla. Tämän päälle tulevat satunnaiset,

esimerkiksi toimitusneuvoston työskentelyyn liittyvät kulut. Näistä lähtökohdista Alue ja Ympäristön saama Vuoden tiedelehti 2022 -palkinto tuntuu entistä merkittävämmältä. Pieninkin resurssien on mahdollista tehdä laadukasta, monipuolista ja kiinnostavaa tiedejulkaisua, mutta kuinka kauan? Miten voidaan varmistaa, että lehdelle löytyy sitoutuneita ja innostuneita tekijöitä myös jatkossa?

Vaikka resurssien niukkuus on yleisesti kotimaista tiedejulkaisukenttää yhdistävä tekijä, on lehtien taloudessa varsin suuria eroja (Ilva & Lilja 2014). Tiedekirjakustantamot ovat oma lukunsa, mutta tiukkaa on niilläkin, mistä kertoo Vastapainon toukokuussa toteuttama tukikampanja. Pieni osa kotimaisista tiedelehdistä on palkannut koko- tai puolipäiväisen toimittajan, mikä nostaa palkka- ja palkkiokulut yli 50 000 euroon vuodessa. Vuonna 2012 niin painettuna kuin rinnakkain avoimesti ilmestyvien lehtien palkka- ja palkkiokulut olivat keskimäärin noin 4500 euroa. Tarkastelluista lehdistä tusina selvisi vuosittain alle tuhannen euron palkkiokuluilla, talkoovoimin (mt., 42–43). Satunnaisina vertailukohtina Tieteessä tapahtuu ja Aikuiskasvatus -lehdillä on palkattu toimituspäällikkö ja Tieteessä tapahtuu -lehdellä lisäksi myös palkallinen (osa-aikainen) päätoimittaja. Kulttuurintutkimus-lehden (Jufo2) päätoimittajat hoitavat tehtävää korvauksetta. Joissakin lehdissä toimitussihteerille maksetaan tuntiperustaista palkkiota.

Toimitustyöstä maksettavien palkkioiden suuruus ei yleisesti ole missään suhteessa työmäärään. Ensimmäisen päätoimittajavuoden aikana on tullut selväksi, että tehtävä kävisi hyvinkin puolipäiväisestä työstä. Alue ja Ympäristö ei ole joidenkin muiden kotimaisten tiedelehtien lailla kärsinyt artikkelipulasta, vaan käsikirjoituksia tipahtelee journal.fi-alustan kautta tiuhaan tahtiin (myös Sirviö & Laakso 2021). Käsikirjoitusten vaatima toimituspanos vaihtelee: osa käsikirjoituksista on hyvin valmiita ja voidaan julkaista vertaisarvioinnin jälkeen melko pienin muutoksin, osa taas vaatii useamman arviointi- ja toimituskierroksen ja paljon teknistä toimitustyötä. Lehdellä on edelleen julkilausuttu, joskin epävirallinen tutkijakoulutustehtävä (ks. Pehkonen 2010; Lehtinen 2011; Vuolteenaho & Kallio 2011), mutta toisin kuin lehden alkutaipaleella, nyt suurin osa julkaistavista artikkeleista ei tule väitöskirjatutkijoilta (ks. myös Tynkkynen 2013). Käsikirjoituksia tarjoavat usein asemansa jo vakiinnuttaneet ja kansainvälistä tutkijanuraa tekevät kokeneet tutkijat, mikä kertoo osaltaan hyvää kotimaisen tiedejulkaisemisen arvostuksesta ja halusta viestiä tutkimuksesta kotimaiselle lukijakunnalle. Toimituksen näkökulmasta tutkijanuran pituus ja sisään tulevan käsikirjoituksen valmiusaste eivät välttämättä korreloi keskenään.

Jos toimitustyöstä ei julkaisevilla seuroilla olekaan mahdollista maksaa kummoisia palkkiota, tieteellistä toimitustyötä tekevillä on erilaisia järjestelyjä työnantajansa kanssa. Joidenkin on esimerkiksi ollut mahdollista sopia, että toimittamiseen voi käyttää yhden työpäivän viikossa tai tietyn tuntimäärän kuukaudessa. Alue ja Ympäristön nykyisistä päätoimittajista Minna on tehnyt toimitustyötä ensimmäisen puoli vuotta Itä-Suomen yliopiston projektitutkijana Akatemian lippulaivarahoituksella ja EU:n Horisontti-rahalla, voimatta kirjata toimitustyöhön käytettyjä tunteja mihinkään virallisesti näkyviin, koska rahoitusmuodot eivät sitä salli. Lehteä on siis tehty osin varastetulla ajalla. Tammikuun toimitustyön mahdollisti ansiosidonnainen työttömyyspäiväraha ja helmikuusta lähtien – muun työn ohessa – Koneen säätiön projektiapuraha sekä kymmenen prosentin työsuhde Lapin yliopiston Arktiseen keskuksen. Jatkuva tunne työajan käyttämisestä ”vääriin” asioihin on kuluttavaa. Myös Ossi on tehnyt toimitustyötä akateemisissa patkätösuosiaan rämpien, ensin Helsingin yliopiston Globaalin kehitystutkimuksen yliopistonlehtorin sijaisuuden ohessa ja vuoden alusta puolentoista vuoden yliopistotutkijan patkällä Ulkoministeriön DEVELOP2-rahoitusohjelmaan päässeen Trees for Development -projektin puitteissa. Viimeisimpään työsuunnitelmaan hän ilmoitti 150 tuntia eli hieman alle 10 prosenttia kokonaistyöajasta ”yhteiskunnallisiin tehtäviin”. Tämä on Ossin arvion mukaan varsin kohtalainen, mutta toimitustyön näkökulmasta niukka osuus.

Nykyiset kirjavat kotimaisten tiedelehtien rahoitusjärjestelyt saattavat osallistua kahden kerroksen tutkijakansalaisten tuottamiseen, jolloin osa tekee tiedejulkaisun toimitustyötä

täydellä palkalla ja toisaalla sama työ jää prekaarien pätkätöiden tehtäväksi vapaaehtois-pohjalta. Tällöin tieteellisen julkaisun toimittaminen näyttäytyy uhrauksena, joka ei monia tutkimusuralla olevia houkuttele. Pitkällä tähtäimellä tilanne saattaa hankaloittaa kotimaista tiedejulkaisutoimintaa, mikäli toimittajilla ei ole aikaa ja energiaa panostaa työhön. Lisäksi vaarana on, että tiedejulkaisujen toimittaminen muodostuu sukupuolittuneeksi akateemiseksi kotityöksi (ks. Järvinen & Mik-Meyer 2024). Kotimaista tutkimusta aiheesta ei taida olla, mutta kokemusperäinen arviomme on, että tiedetoimittamisen talkoissa on mukana enemmän naisia kuin miehiä. Tiedelehtien ja -seurojen taloudellinen niukkuus liittyy tietysti laajemmin yliopistojen taloustilanteeseen. Käytettävissä olevien palkkarahojen niukkuus ohjaa tutkijat kilpailemaan keskenään sen sijaan, että he tekisivät yhteistyötä ja organisoituisivat vastustamaan rakenteellisia ongelmia (Poutanen 2022). Uusliberaali yliopistopoliitiikka hallitsee hajottaen tutkijat prekaareiksi yksilöiksi, jotka kamppailevat keskenään tutkimusmaailmassa selviytyäkseen. Unelma vakipaikasta häämöttää porkkanana kepin päässä, mutta tavoittamattomissa, vaikka kuinka kiihdyttäisi vauhtia (Koivunen 2022).

Toimitustyö on mielekästä ja mukavaa; haluamme tehdä sen laadukkaasti ja huolella. On etuoikeus olla kätilöimässä eri aiheista tarjotuista käsikirjoituksista viimeisteltyjä tutkimusjulkaisuja. Olemme käyttäneet aikaa lehden linjan kirkastamiseen niin itsellemme kuin ulospäin ja uudistaneet lehden verkkosivuja ja kirjoittajaohjeita. Minna innostui toimitustyöstä niin kovasti, että kävi Tiedekustantajien liiton kehitetyn Tiedejulkaisemisen perusteet-kurssin. Sen parasta antia oli vaihtaa ajatuksia muiden kotimaisten tiedelehtien toimittajien kanssa ja kuulla eri lehtien käytännöistä. Samalle kurssille osallistui Alue ja Ympäristön taittaja Maija Toivanen, minkä myötä toimituksessa on resursseja lehden tekemiseen entistä ammattimaisemmin. Kollegoilta saatu oppi on kaksiteräinen miekka. Haluamme panostaa lehden kehittämiseen, mutta millä ajalla? Toimitustyöhön laitettu aika on pois omasta tutkimuksesta ja kirjoittamisesta – niistä tutkijaa eniten meritoivista asioista. Akateeminen selviytymiskamppailu heikentää varsinkin kriittisen, Alue ja Ympäristöäkin julkaisufoorumina käyttävän tutkimuksen voimaa. Talousniukkuudessa tutkijat keskittyvät uramahdollisuuksiin parhaiten hyödyttävään tekemiseen sen sijaan, että pyrkisivät työllään ensisijaisesti hillitsemään yhä syvenevää ympäristötuhoa ja eriarvoisuuden kasvua ja kehittämään vaihtoehtoja. Prekaarit työsuhteet eivät mahdollista laajempaa ja syvempää vaikuttavuutta. Vuodenkahden rahoituspätkän alkupuolella pitää alkaa saman tien hakea uutta rahoitusta. Kuinka alas hyväksymisprosenttien tai vakityöläisten osuuden tulee laskea, jotta tutkijakansalaiset nousevat barrikadeille?

Verkostoitumista, viestintää, kokeiluja, keskustelua

Verkostoitumisen myötä Alue ja Ympäristö -lehti on mukana uusissa tiedeviestinnän kokeiluissa. Aikuiskasvatus-lehden toimituspäällikkö Terhi Kouvon kutsusta lähdimme mukaan tekemään tiedelehtien yhteistä nuorisoteemaista lukupiiriä, joka toteutettiin keväällä Tiedekustantajien liiton tuella (ks. Kouvo 2024). Muut mukana olleet tiedelehdet olivat Nuorisotutkimus ja Kulttuurintutkimus sekä kauttamme tutkimusta yleistajuistava Versus-verkkolehti. Lukupiiristä tehtiin podcast-sarja Poliitikasta-alustalle (Poliitikasta 2024). Lukupiirillä haluttiin kehittää kansalaisten tiedepääomaa ajatuksella ”tiede kuuluu kaikille” sekä vahvistaa kotimaisten tiedelehtien yhteistyötä. Lukupiiriä valmistellessa panimme merkille, että Alue ja Ympäristössä on viime vuosina julkaistu vähän tutkimusta, jossa nuoret olisivat keskeisesti esillä. Lukupiirikeskustelut olivat antoisia, mutta järjestelypanokseen nähden osallistujajoukko jäi vaatimattomaksi.

Niin ikään Aikuiskasvatus-lehden käytännöistä mallia ottaen järjestimme Alue ja Ympäristön teemanumeron 2/24 pohjalta tammikuussa lehden ensimmäisen julkistustilaisuuden (ks. Versus 2024), jolle päätimme vakiinnuttaa Jari Lyytimäen laseeraaman nimen Tutkimusmaistiaiset. Julkkareilla haluamme kannustaa pysähtymään tehdyn työn äärelle ja tehdä lehden numerosta numeron. Tilaisuus tarjoaa maistiaisiksi lehden sisällöstä

ja mahdollisuuden keskusteluun artikkeleiden teemoista (tätä peräänkuulutti jo mm. Kymäläinen 2009). Ensimmäiset verkossa järjestetyt maistiaiset onnistuivat palautteen perusteella hyvin. Teemanumero käsitteli oikeudenmukaista kestävyysmurrosta luonnonvarojen hallinnassa. Tutkija-alustuksia kommentoi Antonia Husberg Maaseutupolitiikan neuvostosta. Hän painotti tutkitun tiedon saavutettavuutta muun muassa virkamiehille ja päättäjille ja kannusti tutkijoita viestimään aktiivisesti. Keskustelu toi oivallisella tavalla esiin kotimaisen tiedejulkaisemisen merkityksen ja kotimaisista aiheista suomeksi kirjoittamisen tärkeyden. Alue ja Ympäristö -lehteä luetaan jo laajasti tutkijayhteisön ulkopuolella. Teemanumero osoitti vääräksi myös ajatuksen, ettei tiedelehtien pääkirjoituksia lue kukaan: vieraillevien toimittajien pääkirjoitus ”Oikeudenmukainen kestävyysmurros luonnonvarojen hallinnassa” (Weckroth ym. 2023) oli pitkään lehden luetuin juttu.

Erilaisiin tiedejulkaisujen kehittämishankkeisiin on mahdollista hakea rahoitusta muun muassa Tiedekustantajien liitolta. Jälkiviisaasti ajatellen meidän olisi tietenkin uusina päätoimittajina pitänyt tehdä lehden linjan, verkkosivujen ja kirjoittajaohjeiden kehittämisestä projekti, jolle olisimme hakeneet erillisiä rahaa. Samaan tapaan olisimme voineet esittää lanseeraamamme Tutkimusmaistiaiset erikseen rahoitettavana hankkeena – nyt me hölmöt ajattelimme intoa puhkuen sen menevän ”tässä samalla”. Projektirahoitus ei kuitenkaan ratkaise kotimaisen tiedejulkaisemisen rahoitusta kestävästi. Rahoituksen hakeminenkin työllistää, ja näemme että lehden rahoituksen turvaaminen on pikemmin julkaisevien seurojen kuin päätoimittajien tehtävä. Kun lehteä nyt julkaisee kaksi tieteellistä seuraa, olisi rahoituspohjan kehittäminen luonteva tapa rakentaa yhteistyötä Alue- ja ympäristötutkimuksen seuran ja Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen seuran välille. Niukkojen toimijaresurssien yhdistämisestä ei kuitenkaan automaattisesti seuraa runsautta.

Olemme pohtineet, millä tavoin käytämme Alue ja Ympäristön olemassa olevat resurssit mahdollisimman tehokkaasti hyväksi ja miten voisimme virtaviivaistaa prosesseja laadukkaasti julkaisutoiminnan ylläpitämiseksi. Eräs seikka on päätoimittajien kauden pituuden määrittäminen, mikä monessa tiedelehdessä on jo tehty. Päätoimittajan tehtävään on muuttuvassa työelämässä luultavasti helpompi sitoutua, kun tietää ennalta sitoumuksen pituuden. Sopivaksi kestoksi ehdotamme kolmea vuotta – ensimmäinen vuosi menee opetellessa, toisena vuonna voi kokemuksen pohjalta kehittää lehden toimintatapoja ja kolmantena vuonna kapulan voi siirtää saattaen seuraavalle päätoimittajalle. Mikään ei toki estäne toimimasta tehtävässä pidempäänkin – monien tiedelehtien päätoimittajat ovat tehneet tehtävässä pitkiä kunniakkaita uria. Olemme myös pohtineet toimituskunnan koon kasvattamista; tällä hetkellä lehden käytännön toimitustyöstä vastaa kaksi päätoimittajaa. Joissain tiedelehdissä saattaa tekstejä käsitellä yli kymmenpäinen toimituskunta. Niukkojen resurssien tilanteessa on ehkä kuitenkin helpompaa käsitellä tekstit kaksin kuin organisoida laajemman toimituskunnan yhteydenpitoa ja työnjakoa. Alue ja Ympäristön päätoimittajien tukena on kuusijäseninen toimitusneuvosto, joka on erinomainen alusta keskustella lehden kehittämisestä mutta ei ole mukana toimitustyön arjessa.

Yksi tapa tehdä näkyväksi lehdessä tehtyä laatutyötä voisi olla julkaisufoorumiluokan korotus. Olemme keskustelleet, millä edellytyksillä lehti voisi perustellusti tavoitella Jufo2-statusta. Luokituksen tieteenalaperustaisuus voi olla ongelmallista monitieteiselle lehdelle; tason 2 suomenkielisten julkaisukanavien kriteerinä on, että ”*julkaisusarjojen oltava oman tieteenalansa [...] tutkimusta laaja-alaisimmin kattavia koko alan kansallisen tiedeyhteisön käyttämiä julkaisukanavia*” (Julkaisufoorumi 2023). Toisaalta kriteerit painottavat laaja-alaisuutta, mihin Alue ja Ympäristön osalta voidaan tukevasti vedota. Yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus on toki myös siinä määrin vakiintunut, että se on mukana Suomen Akatemian tutkimusalaluokituksessa (päiväämätön), ja Alue ja Ympäristö on kiistatta tärkein kotimainen kriittisen, teoreettisesti motivoitun ihmismaantieteen, aluetieteen ja yhteiskunta- ja ihmistieteellisen ympäristötutkimuksen julkaisukanava (ks. myös Tynkkynen 2013). Alue ja Ympäristön kenties keskeisin ”kilpakumppani” on maantieteen aikakauskirja Terra, joka on luokiteltu Julkaisufoorumin tasolle 2. Etenkin aluetieteen tutkimuksen

osalta lehdistä on selkeistä profileistaan huolimatta jonkin verran päällekkäisyyttä. Terran etuna Jufo-arvioinnissa on ollut muun muassa se, että lehti on indeksoitu Scopuksessa – vastaava prosessi on Alue ja Ympäristön osalta käynnissä. Emme halua nähdä tilannetta jonkinlaisena nollasummapelinä, jossa vain toinen lehdistä mahtuisi Jufo2-tasolle, vaan kehitymme rinnan ja yhteistyössä. Muita Jufo2-luokiteltuja kotimaisia julkaisuja, joihin alan tutkijat kirjoittavat, ovat ainakin Hallinnon tutkimus, Kasvatus, Kulttuurintutkimus, Media ja viestintä, Poliitikka, Sosiologia sekä Yhteiskuntapolitiikka.

Harmillisesti mahdollinen Jufo-luokituksen korotuskin on toimitustyön näkökulmasta kaksipiippuinen juttu. Korotuksen myötä lehden suosio julkaisukanavana ja siten tarjottavien käsikirjoitusten määrä saattaisi kasvaa, koska lehti tarjoaisi tutkijalle samanarvoisen julkaisumeriitin kuin moni kansainvälinen julkaisukanava. Näin kävi mm. Media ja viestintä -lehdessä sen noustua Jufo2-tasolle (Mäenpää 2020). Millä resursseilla toimituksessa käsittelemme lisääntyneen käsikirjoitustarjonnan? Kyse ei ole pelkästään käsikirjoitusten määrästä, vaan olisi tarpeen entisestään kirkastaa lehden linjaa: mitä ja paljonko julkaisemme, mitä joudumme hylkäämään? Pitäisikö vuodessa ilmestyä neljä numeroa? Vaikka kirjoitukset julkaistaan ennakkoon verkossa niiden valmistuttua, on numeron kokonaisuudessa oma työnsä. Jatkuvasti ilmassa on kysymys, kuinka kauan painettu lehti halutaan säilyttää avoimen sähköisen julkaisun rinnalla, ja kuinka pitkään ylipäätään kotimaisetkaan tiedelehdet ilmestyvät numeroperustaisesti. Painetusta lehdestä on toistaiseksi haluttu pitää kiinni, sillä se toimii käyttöliittymänä erinomaisesti vaikkapa kirjastossa tai työpaikan kahvihuoneessa, ja lehteä selaillessa saattaa tulla lukeneeksi sellaistaakin, mitä ei sähköisessä täsmälukemisessa huomaisi. Alue ja Ympäristö sai kiitosta ulkoasustaan Vuoden tiedelehti -palkinnon yhteydessä ja pidämmekin painettua lehteä arvokkaana fyysisenä esineenä.

Tiedelehden tekemisen kestävyudessa tai kestävämmyydessä on kyse myös toimittajien oman työn organisoimisesta. Jämpimpi ihminen määrittää itselleen käytettävissä olevan ajan ja ajankohdan toimitustyölle. Uutena innostuneena päätoimittajana toimitustyölle tulee antaneeksi aikaa kenties enemmän kuin on tarpeen. Kirjoittajia ei vapaaehtoispuolelta toimittaessa liene syytä totuttaa ”liian” hyvään palveluun ja siihen, että toimituksesta tulee vastaus saman tien – vaikka ketteryys ja mahdollisuus yksilöllisiin prosesseihin ovat pienen kotimaisen lehden vahvuuksia. Kirjoitimme ensimmäisessä pääkirjoituksessamme (Ollinaho & Santaola 2023) kuinka haluamme edesauttaa osaltamme erityyppisten rauhoittumisen käytänteiden vahvistumista akatemiassa. Helpommin sanottu kuin tehty, mutta tätä kohti kuljemme ja kannustamme kulkemaan, paineistetussa toimintaympäristössä.

Esitetyt rahoitusmallit eivät mahdollista palkallista toimitustyötä

Toimitusprosessi tieteellisissä lehdissä on sama riippumatta siitä, ilmestyykö lehti maksullisena painettuna lehtenä vai avoimesti, ja tehdäänkö sitä talkoovoimin vai palkalla. Tästä näkökulmasta tuntuukin kummalliselta, että avoimeen julkaisemiseen siirryttäessä on oltu huolestuneita valtionavustuksen laskusta painokulujen poistuessa, mutta vapaaehtoisuuteen nojaava toimitustyö todetaan jonkinlaisena luonnonlakina ilman, että tilanteen muuttamiseksi esitettäisi ehdotuksia. Tieteellisten seurain valtuuskunnan (TSV) avoimen julkaisemisen tueksi tarjoama journal.fi-alusta helpottaa toimitusprosessin ja aineistojen hallintaa, mutta ei vähennä toimituksen työmäärää ja muun muassa yhteydenpitoon, käsikirjoitusversioiden lukemiseen ja kommentointiin, vertaisarvioinnin järjestämiseen ja editointiin käytettyä aikaa. Toistaiseksi toimitusprosessia ei voi ulkoistaa tekoälylle.

TSV selvitti kotimaisen avoimen tiedejulkaisemisen rahoitusmahdollisuuksia jo kymmenen vuotta sitten. Raportissa todettiin, että ”*kaiken kaikkiaan kotimaisten lehtien talous on varsin niukka, mikä yhdessä toimittajien sivutoimisuuden kanssa on hidastanut lehtien kehitystä verrattuna kansainvälisiin lehtiin*” (Ilva & Lilja 2014, 44). Johtopäätöksissä otettiin kantaa talkootyönä tehdyn julkaisutoiminnan kestävyuteen: ”*Ei kuitenkaan voida olettaa, että esim. lehtien toimitus- tai taitotyötä tehdään pelkästään vapaaehtoisuutena ilman palkkaa*” (mt., 64).

TSV:n rahoitusehdotuksessa lehtikohtaiseksi rahoitustarpeeksi laskettiin 10 000 euroa vuodessa. Esitetty rahoitustarve perustuu nykymalliin, jossa lehtiä toimitetaan suurelta osin talkootyönä nimellisin korvauksin. Kotimaisen tieteellisen julkaisuutoiminnan kehittäminen palkattujen toimittajien suuntaan lisäisi julkaisuutoiminnan kustannuksia oleellisesti ja saattaisi TSV:n mukaan johtaa lehtien määrän merkittävään laskuun (Ilva & Lilja 2014, 64).

Kotimaisen tiedejulkaisemisen rahoituksen turvaamiseksi on keskusteltu monista erilaisista rahoitusmalleista, joista kaikilla on omat vahvuutensa ja heikkoutensa. Kansainvälisissä tiedelehdissä yleisesti käytössä olevia kirjoittajamaksuja on pidetty hankalana tapana rahoittaa kotimaisia tiedelehtiä, koska maksut saattaisivat tutkijat eriarvoiseen asemaan (mm. Tynkkynen & Kallio 2015). Suomessa kirjoittajamaksu on käytössä vain muutamassa kansainväliselle tiedeyhteisölle suunnatussa julkaisussa. Valtionavussa ja julkaisevan seuran omassa tuessa ei ole rahoituslähteinä nähty kasvattamisen varaa. Joitakin kotimaisia tiedelehtiä toimitetaan jonkin muun taustaorganisaation, kuten yliopiston ainelaitoksen tai tutkimuslaitoksen tuella, mutta tieteenalasta riippuen sama malli ei toimi kaikille tiedelehdille, ja niukkuutta on jaossa näilläkin tahoilla. Ilmoitusmyynti on yksi mahdollinen, tieteenalasta riippuen verraten vähän käytetty tulonlähde. Pohdinnassa on ollut myös eri rahoittajien kontribuutioista koostuva konsortiopohjainen tuki, jonka hallinnoinnin kustannukset saattaisivat kuitenkin muodostua suuriksi (Ilva & Lilja 2014).

Tieteellisten seurain valtuuskunta julkaisi viimeisimmän ehdotuksen avointen kotimaisten tiedelehtien rahoitukseksi syksyllä 2023 (TSV 2023). Sen mukaan valtionavun ja seurojen omarahoituksen lisäksi luontevin rahoittajataho ovat tutkimusorganisaatiot eli artikkelita julkaisevien tutkijoiden työnantajat. Ehdotuksen mukaan tutkimusorganisaatiot rahoittaisivat avointa kotimaista julkaisemista artikkelien määrän perusteella, 700 euron summalla per A1- eli vertaisarvioitu tutkimusartikkeli. Mallin ulkopuolelle jäisivät vertaisarvioidut katsaukset ja muut kotimaisissa tiedelehdissä julkaistavat tekstit (eli iso osa toimitustyöstä). Rahoitusmalli ei tekisi eroa Jufo1- ja Jufo2-luokiteltujen julkaisujen välillä. Uusi ehdotettu avoimuustuki hallinnoitaisiin TSV:n kautta nykyisen valtionavun tapaan, eli tutkimusorganisaatiot maksaisivat (OKM:ltä saamastaan rahasta) julkaisemiaan artikkelita vastaavan summan TSV:lle. Esimerkkilaskelmana Alue ja Ympäristössä julkaistiin vuonna 2023 yksitoista vertaisarvioitua artikkelita, jolloin lehti voisi uudessa mallissa saada 7700 euroa avoimuustukea. Tämä mahdollistaisi isompien palkkioiden maksamisen lehden toimituskunnalle, mutta ei edes osa-aikaisen toimittajan palkkaamista.

Yliopistojen vuonna 2013 voimaan tulleen rahoitusmallin myötä 13 prosenttia yliopistojen valtiolta saamasta rahoituksesta perustuu julkaisujen määrään ja julkaisukanavien ja julkaisutyyppien perusteella määriteltyyn laatuun, eli Jufo-luokitukseen (Ilva & Lilja 2014). Suomenkieliset tieteelliset lehdet tuottavat merkittävän osan yliopistojen perusrahoituksesta. Esimerkiksi vuonna 2023 Alue ja Ympäristössä julkaistut tekstit tuottivat julkaisupisteet rahaksi muuttaen kirjoittajien organisaatioille yhteensä noin 76 000 euroa. Jos lehti olisi luokiteltu Jufo2-luokkaan, olisi summa noin 208 000 euroa. On perusteltua kysyä, mikä on yliopistojen vastuu kotimaisen tiedekustantamisen jatkuvuudesta. Katsotaanko kotimaisen tiedelehden toimittamisen kuuluvan tutkijan tehtäviin?

On jokseenkin tympeää käyttää pääkirjoitustila kotimaisen tiedejulkaisemisen reunaehdoista ruikuttamiseen. Tämän kirjoituksen viesti ei ole yksioikoisesti ”lisää rahaa meille, kiitos”. Kuten Avoimen tieteen (2022) selvityksessä rahoitusmalleista todetaan, ”[k]yse ei kuitenkaan ole pelkästään rahoitusmallista vaan laajemmasta toimintakehyksestä, jonka puitteissa kotimaisten tiedelehtien avoin ja laadukas julkaiseminen on realistista.” Laadukas tiedejulkaiseminen vaatii aikaa, eikä aikaa saa lisää rahalla – paitsi jos rahoitus on sellaisella tasolla, että se mahdollistaa muusta työstä irtautumisen. Ei ole kyse vain rahasta, vaan laajemmin arvostuksesta. Kotimaisen tiedelehden toimittamista ei nykyisellään pidetä meriittinä (Linna ym. 2023), joka katsottaisi eduksi vaikkapa rekrytoinneissa. Rahoitusmallin lisäksi onkin keskusteltava siitä, miten kotimaisen tiedejulkaisun tekemisen arvostusta voidaan lisätä, muutenkin kuin juhlapuheissa.

Lehtien toimitustyön arvostus näkyviin!

Kotimaisen tiedejulkaisemisen kentällä lehdestä riippuen toimituspäällikön, toimitussihteerin ja taittajan tehtävistä maksetaan yleensä korvaus. Tämä on sikäli perusteltua, että tehtävät ovat luonteeltaan enemmän teknisiä eikä niiden ajatella tuottavan samalla lailla tieteellistä meriittiä kuin päätoimittajuuden. Esimerkiksi taittotyö vaatii erityisosaamista, josta on kohtuullista maksaa korvaus. Päätoimittajan ja toimituskunnan muiden jäsenten työn ajatellaan olevan luonteeltaan sellaista, että se kuuluu yliopiston ”kolmanteen tehtävään” ja sopii siksi korvauksetta tai nimellisellä korvauksella oman työn ohessa tehtäväksi. Tehtävä tarjoaa toki monipuolista osaamista, verkostoja ja näköalapaikan monitieteiseen tutkimusalaan. Nämä ovat asioita, jotka voisivat toimia motivaation lähteinä erityisesti nuorille tutkijoille. Koska vertaisarviointitunnuksen käytön ehtona on, että arvioijat ovat väitelleitä tai vastaavan asiantuntemuksen omaavia, on se edellytys myös tiedelehden toimittajalle. Etenkin päätoimittajien on hyvä olla jo tutkijanurallaan pidemmälle ehtineitä, jotta voivat tehdä toimituksellisia päätöksiä riittävällä kokemuksella, näkemyksellä ja arvovallalla.

Muutama vuosi sitten käytiin vilkasta keskustelua luovien alojen työehdoista ja työstä saatavasta korvauksesta. Luovan työn tekijät toivat esiin, kuinka heille usein tarjotaan työsuorituksen vastineeksi ”näkyvyyttä” rahan sijaan (ks. esim. Saveljeff 2020). Keskustelun synnyttämän liikehdinnän pohjalta syntyi muun muassa Reilun taiteen manifesti (<https://reiluntaiteenmanifesti.fi>), joka painottaa reilun palkkion maksamista luovasta työstä. Harrastukset ovat asia erikseen. Tuntuu siltä, että vastaava keskustelu on vielä käymättä kotimaisen tiedejulkaisemisen osalta. Ei voi olla niin, että laadukas tiedejulkaiseminen pohjautuu omalla ajalla harrastuspohjalta tehtyyn toimitustyöhön. Eikä voi olla niinkään, että toisten julkaisumeriitit on revitty toisten selkänahasta.

Kotimaisen tiedejulkaisemisen arvostusta pyrkivät osaltaan lisäämään erilaiset palkinnot. Suomen tiedekustantajien liitto on jakanut vuodesta 2020 Vuoden tiede-editoripalkinnon kotimaisen tieteellisen toimitustyön esiin nostamiseksi. Vuoden tiede-editorina 2022 palkittiin Ani Kuusjärvi Gaudeamuksesta ja vuonna 2023 Suomalaisen Lääkäriseuran julkaiseman Duodecim-lehden päätoimittajana toiminut Annikka Kalliokoski. Kollegiaalista iloa palkinnoista himmentää se, että molemmat ovat työskennelleet tehtävässään palkalla, jolloin edellytykset toimitusprosessien ja työn kehittämiseen ovat aivan toisenlaiset kuin tehtävää muun työn ohessa vapaaehtoisuudeltaan hoitavilla. Palkittujen joukossa on toki myös Riikka Lämsä, joka on toiminut Sosiaalilääketieteellisen aikakauskirjan päätoimittajana vapaaehtoisuudeltaan – palkatun toimitussihteerin tuella. Vuoden tiede-editorin ja Vuoden tiedelehti -palkinnon lisäksi merkittävä on Koneen säätiön vuosittain jakama Vuoden tiedekynä -palkinto suomenkieliselle tiedeartikkelille. Vuonna 2021 palkittiin Pieta Hyvärisen artikkeli ”Sienestystä pohjoisilla puupelloilla” (Hyvärinen 2020) julkaistiin Alue ja Ympäristössä, mikä sekkin osaltaan kertonee lehden toimitus- ja arviointiprosessien laadusta. Lopullisen julkaisun laatu on kirjoittajien, arvioijien ja toimittajien yhteistyön tulosta.

Kertaluonteiset palkinnot voivat tuoda arvostusta, mutta tiedelehden toimittamisen jatkuvuutta ei rahapalkintokaan ratkaise kestävästi. Alue ja Ympäristön saama palkintoraha on vielä osin käyttämättä, koska rahan lisäksi toimintaa rajoittavat henkilöresurssit. Ideoita rahan käyttämiseen on, mutta niiden toteuttaminen vaatii aikaa tieteellisissä seuroissa ja lehden parissa toimivilta. Voisimme tietysti ehdottaa rahasta päätoimittajien, toimitussihteerin ja taittajan palkkioihin korotusta, mutta summa olisi nopeasti syöty.

Edeltävästä tilannekatsauksesta kotimaisen tiedejulkaisemisen reunaehtoihin on tehtävissä myös toisenlainen, voimauttavampi luenta. Siinä kotimaisten tiedelehtien toimittamisen parissa puuhaavat näyttäytyvät aikamoisina epeleinä, Robin Hoodin kaltaisina hahmoina (tai ”tiedekustantamisen intiaaneina”, ks. Makkonen ym. 2014), jotka onnistuvat näpistämään aikaa ja resursseja institutionaalisista rakenteista mahdollistaakseen kotimaisen tiedejulkaisutoiminnan kehitystä. Tässä kehyksessä keskustelu rahasta

asettuu hiukan rahvaanomaiseksi sivuseikaksi, koska tekemistä motivoi pyrkimys suomenkielisen sivistyksen ja tieteenlukutaidon ylläpitämiseen ja kehittämiseen. Tiedejulkaisujen toimittajat eivät ole systeemin uhreja vaan valitsevat aktiivisesti toisin, pyrkien omalla toiminnallaan rakentamaan sellaista akatemiaa, jossa aika- ja julkaisupaineen tilalle keskeiseksi nousee merkityksellinen yhteisöllinen tekeminen. Näissä pyrkimyksissä emme ole yksin, vaan vastarinnan pesäkkeitä on kaikkialla; voimme tukeutua esimerkiksi Isabelle Stengersin (2018) hitaan tieteen manifestiin (ks. myös mm. Kopra 2015). Tämä luenta on jatkuvasti vaarassa jäädä tuottavuuspuheen jalkoihin ja vaatii sinnikästä esiin nostamista.

Yliopistojen tulosohjausmalli on saanut aikaan sen, että yliopistoissa ei juuri muusta puhutakaan kuin rahasta. Akateemisessa kapinahengessä myös tutkijoiden suhdetta rahaan voisi olla syytä kyseenalaistaa ja tarkastella kriittisesti. Raha näyttäytyy konkreettisenä ja talouden lakeja seuraavana, vaikka ne itse asiassa riippuvat yleisistä uskomuksista (Mellor 2019). Rahasta on tullut edellytys hyvälle elämälle, niin sanottu arjen rakenteellistaja, ja se otetaan yleisesti annettuna (Ollinaho & Arponen 2020). Raha ei kuitenkaan ole mikään absoluuttinen arvon mitta ja nykyjärjestelmässä sitä voidaan nyhjäistä tyhjistä: velkaa myöntäessään pankit luovat uutta rahaa (Werner 2014). Rahaa on mahdollista luoda sinne missä sitä tarvitaan ja poistaa sieltä missä se kannustaa ongelmalliseen toimintaan (Olk ym. 2023) – rahan oikkuihin ei ole välttämätöntä sopeutua. Niukkuus on keinotekoista, ei luonnonlaki (Järvensivu 2016). Kyse on poliittisista päätöksistä. Kotilaisen ja Patomäen (2023) mukaan yhteiskuntatieteilijät (pois lukien taloustieteilijät) ovat vältelleet huomionsa keskittämistä kysymyksiin taloudesta ja rahasta. Rahan luonteen ymmärtäminen sosiaalisesti rakentuneena voi auttaa hahmottamaan muutoksen mahdollisuuksia myös talkootyölle nojaavassa tiedejulkaisemisessa.

Ei ole näköpiirissä, että kotimaisen tiedejulkaisemisen rahoitus nousisi tasolle, joka mahdollistaisi kokopäiväisen ammattimaisen toimitustyön. Kunniakkaan vapaaehtoisuuteen nojaavan kotimaisen julkaisuperinteen valossa ammattimainen toimitustyö ei kenties ole toivottavaakaan. Toimitustyö on oma ammatinsa ja vaatii omat tietotaitonsa. Hyvä tutkija ei automaattisesti ole hyvä toimittaja – mutta voi sellaiseksi halutessaan kasvaa. Tiedelehden toimittamisen on hyvä tapahtua tiiviissä kytköksessä tutkimusyhteisöön ja sille on tehtävä tilaa. Jotta kotimainen tiedejulkaiseminen saadaan kestäväälle pohjalle, on sen arvostusta nostettava. Miten tempu tehdään? Kaikkien meidän, jotka olemme mukana tiedelehden toimitustyössä, on pidettävä siitä meteliä ja vaadittava esimerkiksi kehityskeskusteluissa työajan varaamista toimitustyöhön. Tiedekustantajien liitto on käynnistämässä syksyllä kampanjan vertaisarvioijien tekemän työn näkyväksi tekemiseksi. Tämä on tietenkin paikallaan, mutta lehtien toimittajien työ ansaitsee oman kampanjansa. Vertaisarvioija lukee yksittäisiä käsikirjoituksia – hyvänä peukalosääntönä vähintään saman verran kuin itse julkaisee. Tiedelehden päätoimittajien käsien kautta kulkevat kaikki lehdessä julkaistavat tekstit – useamman kerran – ja lisäksi työtä vaativat myös julkaisematta jäävät tekstit. Moni kirjoittaja muistaa artikkelin lopussa kiittää nimettömiä vertaisarvioijia, mutta emme tiedelehden toimittajtkaan kiitoksista pahastu, etenkin silloin kun panoksemme tekstin valmiiksi saattamiseen on ollut huomattava. Kotimainen tieteellinen julkaisutoiminta voi kukoistaa vain, jos toimitustyö koetaan uran ja meritoitumisen kannalta merkittävänä – tässä tarvitsemme liittolaisiksi yliopistoja ja tutkimusrahoittajia.

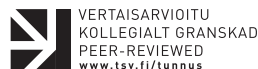
Lähteet

- Avoin tiede (2022) Ehdotukset uusiksi täydentäviksi rahoitusmalleiksi kotimaisille tieteellisille kausijulkaisuille välittömän avoimuuden mahdollistamiseksi. Avoimen tieteen ja tutkimuksen kansallisen ohjausryhmän asettaman työryhmän loppuraportti. <https://avointiede.fi/sites/default/files/2022-10/Loppuraportti-rahoitusmalliehdotukset-1022_0.pdf>.
- Hyvärinen, P. (2020) Sienestystä pohjoisilla puupelloilla: metsien moninaiset taloudet ja plantaasiosentrismin ongelma. *Alue ja Ympäristö* 49(2) 22–43. <https://doi.org/10.30663/ay.97101>

- Häkli, J. (2011) Miten minusta tuli tutkija? *Alue ja Ympäristö* 40(2) 77–78. <<https://aluejaymparisto.journal.fi/article/view/64707>>.
- Ilva, J. & Lilja, J. (2014) Kotimaiset tieteelliset lehdet ja avoin julkaiseminen: selvitys mahdollisista rahoitusmalleista. *Tieteellisten seurain valtuuskunnan verkkojulkaisuja* 2. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-5995-09-1>
- Julkaisufoorumi (2023) Luokitteluperusteet. Päivitetty 10.3.2023. <<https://julkaisufoorumi.fi/fi/arvioinnit/luokitteluperusteet>>.
- Järvensivu, P. (2016) *Rajattomasti rahaa niukeudessa*. Like Kustannus.
- Järvinen, M. & Mik-Meyer, N. (2024) Giving and Receiving: Gendered Service Work in Academia. *Current Sociology*, ennakkopublication. <https://doi.org/10.1177/00113921231224754>
- Kallio, K. P. (2011) Kaksikymmentä vuotta Alue ja Ympäristö -lehteä. *Alue ja Ympäristö* 40(2) 72–74. <<https://aluejaymparisto.journal.fi/article/view/64710>>.
- Kallio, K. P. & Hyvärinen, P. (2017) Julkea keskustelunavaus tiedejulkaisemisen murroksesta. *Versus* 27.4.2017. <<https://www.versuslehti.fi/kriittinen-tila/julkea-keskustelunavaus-tiedejulkaisemisen-murroksesta/>>.
- Koivunen, T. (2022) Prekaari opettajuus ja julma optimismi. Teoksessa E. Laakkonen, T. Sotkasiira, I. Lehto & M. Heikkilä (toim.) *Haavoilla – käsite ja kokemus: Aikuiskasvatuksen näkökulmia rikkoiviin elämäntilanteisiin*. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9423-5>
- Kopra, S. (2015) Liukuhihnatyöt julkaisutehtaassa? Kirja-arvio. *Alue ja Ympäristö* 44(1) 88–89. <<https://aluejaymparisto.journal.fi/article/view/64846>>.
- Kotilainen, K. & Patomäki, H. (2023) Helsingin lähestymistapa globaaliin poliittiseen talouteen: Pluralistinen talusteoria, kriittinen tieteellinen realismi ja metodologinen globalismi. *Poliittinen talous* 11(2). <https://doi.org/10.51810/pt.140964>
- Kouvo, T. (2024) Kotimaisten tiedelehtien lukupiiri avaa näkyviä nuoruuteen. Kvs-säätiö 29.01.2024. <<https://kansanvalistusseura.fi/ajankohtaista/kotimaiset-tiedelehdet-avaavat-keskustelun-nuoruudesta-ymmarrus-yhteiskunnasta-syvenee-lukupiirissa/>>.
- Kymäläinen, P. (2009) Vertaisarvioinnin hyödyistä ja haasteista. *Alue ja Ympäristö* 38(1) 1–2. <<https://aluejaymparisto.journal.fi/article/view/64355>>.
- Late, E., Pölonen, J. & Pylvänäinen, E. (2022) Kuka kuuluu tieteelliseen seuraan? Raportti tieteellisten seurojen jäsenistökyselyn tuloksista. *Tieteellisten seurain valtuuskunnan verkkojulkaisuja* 13. <https://doi.org/10.23847/tsv.433>
- Lehtinen, A. (2011) Alue ja Ympäristö -lehti: talkoita, tutkijakoulutusta ja tapaustutkimuksia. *Alue ja Ympäristö* 40(2) 75–77. <<https://aluejaymparisto.journal.fi/article/view/64706>>.
- Linna, A-K., Pylvänäinen, E. & Pölonen, J. (2023). Avoimen julkaisemisen timanttinen tulevaisuus. 15.2.2023. <<https://julkaisufoorumi.fi/fi/ajankohtaista/avoimen-julkaisemisen-timanttinen-tulevaisuus>>.
- Makkonen, T., Seppä, T., Rantanen, P. & Valkonen, J. (2014) Tiedekustantamisen intiaanit. Teoksessa Muhonen, R. & Puska, H-M. (toim.) *Tutkimuksen kansallinen tehtävä* 35–50. Vastapaino, Tampere.
- Mellor, M. (2019) *Money: Myths, truths and alternatives*. Policy Press.
- Mäenpää, J. (2020) Tieteen talkoolaiset. *Media & viestintä: kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen lehti* 43(1) i-iii. <<https://journal.fi/mediaviestinta/article/view/91077>>.
- Olk, C., Schneider, C. & Hickel, J. (2023) How to pay for saving the world: Modern Monetary Theory for a degrowth transition. *Ecological Economics* 214 107968. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2023.107968>
- Ollinaho, O. & Arponen, V. (2020) Incomegetting and Environmental Degradation. *Sustainability* 12(10) 4007. <https://doi.org/10.3390/su12104007>
- Ollinaho, O. & Santaoja, M. (2023) Timantista avointa julkaisutoimintaa. *Alue ja Ympäristö* 52(1) 2–3. <https://doi.org/10.30663/ay.131106>
- Pehkonen, S. (2010) Julkaisutemppu ja kuinka se tehdään. *Alue ja Ympäristö* 39(1) 1–2. <<https://aluejaymparisto.journal.fi/article/view/64390>>.
- Politiikasta (2024) Tiedelehtien lukupiiri. <<https://politiikasta.fi/tag/tiedelehtien-lukupiiri/>>.
- Poutanen, M. (2022) Kilpailukulttuuri valtaa alaa suomalaisissa yliopistoissa. *Politiikasta* 28.10.2022. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202301031066>
- Saveljeff, A. (2020) Näkyvyyttä leivän päälle? Pääkirjoitus. *Meteli* 6.10.2020. Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liitto. <<https://www.teme.fi/fi/meteli/paakirjoitus/>>.
- Semi, J. & Nygren, N. (2018) Julkaistaan suomeksi? *Alue ja Ympäristö* 47(1) 1–2. <https://doi.org/10.30663/ay.73000>
- Sirviö, H. & Laakso, S. (2021) Rakkaudesta lajiin: suomen asema tieteen kielenä on vapaachtoistyön varassa. *Alue ja Ympäristö* 50(1) 1–3. <https://doi.org/10.30663/ay.109075>
- Stengers, I. (2018) *Another science is possible: A manifesto for slow science*. Polity Press.
- Suomen Akatemia (päiväämätön) Tutkimuslaluokitus. <<https://www.aka.fi/tutkimusrahoitus/hae-rahoitusta/nain-haet-rahoitusta/ohjekemisto/tutkimuslaluokitus/>>.

- TSV (2023) Ehdotus avointen kotimaisten tiedelehtien rahoitukseksi. Tieteellisten seurain valtuuskunta 21.8.2023. <<https://www.tsv.fi/fi/uutiset/ehdotus-avointen-kotimaisten-tiedelehtien-rahoitukseksi-kommentoitava>>.
- Tynkkynen, N. (2013) Mennyttä ja tulevaa. *Alue ja Ympäristö* 42(1) 1–2. <<https://aluejaymparisto.journal.fi/article/view/64762>>.
- Tynkkynen, N. (2016) Tieteen kielipe(ä)liä ja -politiikkaa. *Alue ja Ympäristö* 45(1) 1–3. <<https://aluejaymparisto.journal.fi/article/view/60677>>.
- Tynkkynen, N. & Kallio, K. P. (2015) Avoimesti teidän, laadusta tinkimättä. *Alue ja Ympäristö* 44(1) 1–3. <<https://aluejaymparisto.journal.fi/article/view/64829>>.
- Vuolteenaho, J. & Kallio, K. P. (2011) Kantaaottava alue- ja ympäristötutkimus, nyt! *Alue ja Ympäristö* 40(2) 71–72. <<https://aluejaymparisto.journal.fi/article/view/64702>>.
- Versus (2024). Videotallenne: Alue ja Ympäristö -lehden Tutkimusmaistiaiset 26.4.2024. <<https://www.versuslehti.fi/videot/videotallenne-alue-ja-ymparisto-lehden-tutkimusmaistiaiset/>>.
- Weckroth, M., Sorvali, J., Lonkila, A., & Lyytimäki, J. (2023) Oikeudenmukainen kestävyysmurros luonnonvarojen hallinnassa. *Alue ja Ympäristö* 52(2) 1–4. <https://doi.org/10.30663/ay.141858>
- Werner, R. A. (2014) Can banks individually create money out of nothing? — The theories and the empirical evidence. *International Review of Financial Analysis* 36 1–19. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2014.07.015>

Artikkeli



Virve Repo^a

Lähiö paikassa ikääntymisen affektiivisena tilana

Suburb as an Affective Space of Ageing-in-place

An increasing number of older people live longer at home. However, ageing-in-place poses challenges in the suburbs. This article examines the suburb of Varissuo in Turku as an affective space of ageing-in-place. Feelings, emotions, and affects influence our view of space. This article pays attention to affects that are shared, collective and pushing in social situations. Twenty people in Varissuo were interviewed.

Affects are relevant to how older people use and produce suburban space and how ageing-in-place can become reality in a meaningful way. Fear regulates the use of suburbs during certain seasons and hours of the day. Concern about services raised collective irritation and will to intervene with concrete measures. Communitarity may help attachment to the suburb, but it can also be felt as negative from outside the community. Many residents had lived in the area for a long time and felt rooted in the area. However, various changes had caused negative feelings and emphasized nostalgia among older people. Nostalgia may also be a pushing or an obstructing affect. For example, the reputation of Varissuo as a “problem-suburb” raised the need to defend the area. The study also showed how suburban-related political decisions play a role in affective ageing-in-place.

Keywords: affect, ageing-in-place, suburb

Johdanto

Ihmisten elinajan odote on pidentynyt viimeisinä vuosikymmeninä ja yhä useampi elää yli 80-vuotiaaksi. Väestön ikääntyminen koskee myös kaupunkien lähiöitä (Wallin 2014). Lisääntyneen vapaa-ajan myötä eläkeläisten arjen uudet rutiinit ja sosiaalinen toiminta tuottavat kaupunki- ja lähiötilaa uudella tavalla sekä vaikuttavat lähiötilan institutionaaliseen hallintaan (Wallin 2019). Lisääntyvä vapaa-aika myös korostaa lähiympäristön merkitystä ikääntyneille (Lager ym. 2013; Wallin 2014). Eläminen urbaanissa ympäristössä voi aiheuttaa ikääntyneille erityisiä haasteita (Buffel & Phillipson 2018). Ratkaisuksi on esitetty esimerkiksi ikäystävällisiä yhteisöjä tai kaupunkeja (Andrews ym. 2013; Buffel & Phillipson 2018).

^a Yhteiskuntatutkimus, Tampereen yliopisto, virve.repo@tuni.fi

Maailman terveysjärjestö WHO on määritellyt ikäystävällisen kaupungin ottavan huomioon ikääntyneiden näkökulmasta muun muassa asumiseen, osallisuuteen, liikenteeseen, ulkoilu-mahdollisuuksiin ja tiedonvälitykseen liittyvät seikat. Ikäystävällisten kaupunkien verkostoon kuuluu tällä hetkellä kaupunkeja ympäri maailmaa, myös tässä artikkelissa tarkasteltava Turku. Kaupunkien ikäystävällisyys on kuitenkin ollut haasteellista taloudellisten leikkausten, kaupunkikehittämisen sekä julkisten tilojen yksityistämisen myötä. Ikäystävällisen kaupungin määreet voivatkin toteutua ainoastaan, jos ne on integroitu osaksi kaupunki-kehitystä ja päätöksentekoa (Buffel & Phillipson 2016).

Eryteisesti eurooppalaisissa yhteiskunnissa on siirrytty suosimaan ikääntyneiden laitoshoidon sijaan paikallaan ikääntymistä (*ageing in place*). Tämä tarkoittaa, että ihmiset asuvat mahdollisimman pitkään kotona (Lager & van Hoven 2019; Luoma-Halkola & Häikiö 2022). Ikäystävällisessä kaupungissa paikallaan ikääntymisen tulisi toteutua mielekkäällä tavalla (Rappe ym. 2018). Paikallaan ikääntyminen tutussa ympäristössä voi lisätä ikääntyneen hyvinvointia (Pani-Harreman ym. 2021), mutta edellyttää myös koko asuinalueen suunnittelua siten, että tarvittavat palvelut sekä mahdollisuus yhteisöllisyyteen ja osallisuuteen toteutuvat (Rappe ym. 2018). Vaikka paikallaan ikääntymistä onkin luonnehdittu positiivisin määrein, kuten voimaannuttavana ja itsenäiseen elämään mahdollistavana (Horner & Boldy 2008), muun muassa terveysmaantieteilijät ovat penänneet termin kriittistä tarkastelua (Wiles 2018). Paikallaan ikääntymisen oletuksena on usein, että ikääntyneiden ympärillä on sekä fyysisesti että sosiaalisesti tukeva ympäristö (Lager & van Hoven 2019). Näin ei kuitenkaan aina ole. Esimerkiksi valtioiden kannustama paikallaan ikääntyminen voi sopia tulotasoltaan keskiluokkaan kuuluville henkilöille, mutta kaikilla ei välttämättä ole samanlaisia mahdollisuuksia palveluihin (Wiles 2018). Myös Suomessa ympärivuorokautisen hoidon paikkojen väheneminen on johtanut siihen, että ihmiset asuvat yhä pidempään kotona. Kuitenkaan kotihoito ei ole lisääntynyt samassa suhteessa, jolloin osa ihmisistä jää vaille tarvitsemiaan palveluita (Kröger ym. 2019).

Kaupunkien ikäystävällisyyttä ja paikallaan ikääntymistä on tutkittu paljon eri tieteenaloilla. Myös lähiöiden ikääntyneitä on tutkittu muun muassa tilallisuuden ja sosiaalisen toiminnan kautta (Wallin 2019) sekä osana monikulttuurista lähiötä (Valtonen 2002; Huttunen & Juntunen 2020). Terminä paikallaan ikääntyminen kuvastaa parhaiten tämänhetkistä yhteiskunnallista tendenssiä, jossa ihmiset pyritään asuttamaan kotona niin kauan kuin mahdollista. Paikallaan ikääntyminen suomenkielisenä terminä on kuitenkin ongelmallinen. Vakiintunut suomennos ”paikallaan ikääntyminen” on hyvin staattinen ilmaisu ja luo kuvan neljän seinän sisällä asuvasta ikääntyneestä. Ikääntyneet ja ympäröivä kaupunkitila ovat kuitenkin jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään (ks. myös Suopajarvi 2014; Aula 2018). Voisikin ehkä ennemmin puhua *paikassa* ikääntymisestä, jolloin termi ottaisi huomioon myös ne tavat, joilla ikääntyneet ja paikka vuorovaikuttavat keskenään.

Tässä artikkelissa tarkastelen ikääntyneiden lähiötilaa paikassa ikääntymisen ja affektien kautta. Lähestymistapa vastaa tarpeeseen saada yksityiskohtaista tutkittua tietoa ikääntyneiden palveluista ja asuinympäristöistä, jotta paikassa ikääntyminen voisi toteutua mielekkäästi (ks. Luoma-Halkola & Jolanki 2021). (Lähiö)tilan ymmärrän ihmismääntieteen käsityksen mukaisesti relationaalisena. Näkemyksen mukaan tila ei ole staattinen vaan muodostuu muun muassa erilaisten sosiaalisten vuorovaikutusprosessien kautta. Tämä aiheuttaa sen, että tila on jatkuvassa muutoksessa (Massey 2008). Esimerkiksi kotikatu voi tuntua joka päivä erilaiselta siellä liikkuvien ihmisten tai tapahtumien takia, vaikka materiaaliset seikat pysyisivätkin muuttumattomina. Relationaalisen tilakäsityksen mukaisesti paikassa ikääntyminen ei ole staattista vaan jatkuvassa prosessissa.

Lähiöitä ei ole alun perin suunniteltu ikääntyneille asukkaalle, mikä voi näkyä esimerkiksi toimimattomina reitteinä ja korkeina katukiveyksinä, sekä liian nopeasti vaihtuvina liikennevaloina (ks. Rowles 1978). Monia suomalaisia kaupunkeja kehitetään tällä hetkellä esimerkiksi keskittämällä palveluita isompiin yksiköihin (Kuoppa & Kymäläinen 2022). Palvelujen siirtyminen kauemmaksi tai tutun ympäristön muuttuminen vaikuttaa

ikäntyneiden arkeen (ks. myös Lager ym. 2013). Lähiöissä tapahtuvat muutokset asettavat haasteita myös yhteisöllisyyteen ja sen kokemiseen.

Affektien avulla paikassa ikääntymisen tematiikkaa on mahdollista tarkastella kriittisestä näkökulmasta. Tällöin voidaan ottaa huomioon paitsi paikassa ikääntymisen fyysiset edellytykset, myös ne affektiiviset seikat, jotka vaikuttavat tilan muodostumiseen. Tunteiden, emootioiden ja affektien tarkastelu tutkimuksessa on lisääntynyt kulttuurintutkimuksessa, sosiologiassa ja ihmismaantieteessä niin sanotun affektiivisen käänteen jälkeen (Jupp 2022). Usein arkipäivän ilmiöitä tutkittaessa nämä käsitteet on vaikea erottaa toisistaan, koska ne voivat esiintyä samanaikaisesti (Lachapelle ym. 2022). Tunne voidaan kuitenkin määrittellä ihmisen henkilökohtaiseksi kokemukseksi, kun taas emootiot ovat sosiaalisia ja ulospäin-näkyviä (Shouse 2005). Affektien on katsottu olevan syvempi, somaattisesti rekisteröity tunne, joka voi syntyä sekä ihmisten että muiden elementtien vaikutuksesta (Andrews ym. 2013). Affektit nähdään sosiaalisesti vaikuttavina asioina, jotka eivät ole yksilön omaisuutta vaan kuuluvat suhteisiin, vuorovaikutukseen ja tapahtumiin (Kraftl & Adey 2008).

Affektien merkityksestä ikäystävällisiin kaupunkeihin on keskusteltu (Andrews ym. 2013), mutta paikassa ikääntymisen yhteydessä affekteja ei ole juurikaan tutkittu kaupunkiympäristössä (maaseutuun liittyvästä tutkimuksesta ks. Maclaren 2018). Affekteja tutkimalla voi saada uudenlaista tietoa aloitteiden ja politiikkausostusten toimimisesta tai toimimattomuudesta, mutta myös ikääntyneiden jokapäiväisestä asumisesta (Andrews ym. 2013). Affektit voivat tuoda myös esiin tunteiden ja emootioiden merkityksen lähiöasumisessa ja suhteessa lähiöitä koskeviin uudistuksiin. Kaupunkisuunnittelussa tulisikin ottaa huomioon, että lähiö ei ole tunneneutraali tila, vaan sen muokkaaminen vaikuttaa aina siellä asuviin ihmisiin. Myös lähiöistä käydyillä keskusteluilla ja vakiintuneilla diskursseilla on merkitystä elämään lähiöissä. Erilaiset tekstit ovat affektiivisia ja vaikuttavat ihmisten kokemuksiin (Ahmed 2004). Miten asioista puhutaan voi vaikuttaa suoraan siihen, miten ne koetaan, ja sitä kautta esimerkiksi lähiötilan käyttöön ja miten siellä liikutaan. Näin ollen diskursseilla on vaikutusta affektien myötä myös ruumiillisuuteen. Tässä artikkelissa kysyn: Miten affektit vaikuttavat ikääntyneiden lähiötilan käyttöön arjessa ja sen myötä paikassa ikääntymiseen lähiöissä?

Tarkastelen aihetta Turussa sijaitsevan Varissuon lähiön kautta. Aloitan avaamalla tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat. Tämän jälkeen kerron lyhyesti tutkimuskentästä ja avaan käytetyn aineiston ja menetelmät. Tuloksissa analysoin aineiston erilaisten affektiivisten kokemusten, kuten pelon, lähiörakkauden ja huolestuneisuuden tunteiden kautta. Näillä affekteilla on merkitystä siihen, miten paikassa ikääntyminen lähiöissä voi toteutua mielekkäällä tavalla. Viimeinen analyysiluku keskittyy enemmän Varissuon maineeseen ja siitä käytyihin keskusteluihin muun muassa mediassa.

Tunteet ja affektit tutkimuskohteena

Affektien tutkimukseen on liitettävissä kolme käsitettä: emootio (*emotion*), tunne (*feeling*), ja affekti. *Emootiot* ovat tunnetiloja, joiden voidaan katsoa olevan performatiivisia ja tunteet esille tuovia (Rannila & Pyykkönen 2020). Ne voidaan tuoda näkyviksi ruumiillisilla tavoilla, kuten halaamalla (Shouse 2005; Herron 2018). Tällaisena emootiot muodostuvat myös sosiaalisessa vuorovaikutuksessa (Shouse 2005). Emootioiden moninaiset merkitykset on tunnustettu tutkimuksessa ja niitä alettiin tutkia 2000-luvun alun jälkeen useilla eri tieteenaloilla (Jupp 2022). Esimerkiksi tilan ja emootioiden välinen vuorovaikutus on ollut tutkijoiden kiinnostuksen kohteena. Emootioilla on merkitystä siinä, miten jäsenämme maailmaa ympärillämme ja millaiseksi kokemukset eri paikoista ja tiloista muodostuvat. Tätä myötä vaikutukset ulottuvat myös ihmisen identiteettiin (Davidson & Milligan 2004). Puhutaan myös emootio-tilallisesta vuorovaikutuksesta. Tällöin voidaan ajatella, että emootiot voidaan ymmärtää vain tiettyyn tilalliseen kontekstiin liitetynä ja vastavuoroisesti tilat pitää tuntea, jotta niitä voidaan ymmärtää (Davidson & Milligan 2004).

Vaikka *tunne* voidaan lukea henkilökohtaiseksi kokemukseksi (Shouse 2005), tietyt tunteet, kuten pelko, voivat luoda uudenlaista kaupunkitilaa (Koskela 2009). Pelko voi juontaa juurensa riskeistä, jotka liittyvät joko sosiaalisiin kohtaamisiin tai esimerkiksi fyysiseen loukkaantumiseen. Tällöin tiettyjä lähiötiloja voidaan alkaa vältellä. Tunteilla onkin ajallis-tilallista merkitystä; esimerkiksi kotikatu voi tuntua päivisin turvalliselta ja yöllä pelottavalta. Samaan turvallisuus/turvattomuus -näkökulmaan liittyvät myös erilaiset vuodenaajat ja niiden tuomat riskit (Rowles 1978). Tunteet ja ruumis liittyvät myös olennaisesti toisiinsa. Tunteilla ja ruumiilla on suuri merkitys siinä, miten ymmärrämme ympäröivän maailman ja miten jäsenämme itsemme johonkin tilaan kuuluvaksi (Herron 2018). Graham Rowles (1978) toteaa, että tunteet kumpuavat yksilön kokemuksista, kun taas jaetut tunteet liittyvät muiden ihmisten kautta välillisesti syntyviin ja yksilöiden välisiin kokemuksiin paikan tunnusta.

Rowlesin näkemys jaetuista tunteista voidaankin liittää ajatukseen *afekteista*, sillä affektit ovat jaettuja ja ne voivat siirtyä ihmisten ruumiiden välillä (Thrift 2004; Shouse 2005; Anderson 2009; Jupp 2022). Ne voivat myös tarttua tiedostamattomasti ihmisestä toiseen (Brennan 2004). Affektit voidaan nähdä eteenpäin työntävinä siinä mielessä, että ne saavat ihmiset toimimaan tietyllä tavalla (Thrift 2004), vaikkakin ajallisesti affektit voivat liittyä myös menneisyyteen ja muisteluun (Rinne ym. 2020). Lisäksi ne voidaan nähdä kollektiivisesti vaikuttavina asioina, joilla on myös poliittista merkitystä (Thrift 2004; ks. myös Jupp 2022). Ne vaikuttavat myös siihen, miten ihminen sijoittaa itsensä ympäristöönsä (Duff 2010) ja miten ympäristö vaikuttaa ihmiseen (Brennan 2004). Affektit manifestoituvat kaupunkitiloissa joko näkyvästi tai pienemmässä mittakaavassa. Suuressa mittakaavassa ne voivat ilmetä kaupungeissa pidettävissä urheilutapahtumissa, pienemmässä mittakaavassa esimerkiksi liikenne voi aiheuttaa ihmisille hetkellisesti affekteja, jotka tulevat esiin esimerkiksi tieraiivona (Thrift 2004).

Tutkimuksessa ei kuitenkaan välttämättä tehdä suurta eroa esimerkiksi affektien ja emootioiden välillä. Tämä selittyy osin termien erilaisilla tulkinnoilla, jolloin termit voivat tarkoittaa eri tutkijoille eri asioita. Esimerkiksi affekti voidaan nähdä osana emootiota (Schmitz & Ahmed 2014). Eleanor Jupp (2022) puolestaan toteaa emootioiden olevan affektien tapaan relationaalisia sekä kiintymystä ja identifikaatioita tuottavia. Hän esittää, että sekä affektit että emootiot voivat selittää sekä nykyisiä rakenteita, että niiden vastustusta eri skaaloilla. Näin ollen hän näkee sekä affektit että emootiot toimeenpanevina voimina. Myös Sophie Lachapellen ym. (2022) tutkimuksessa affekti käsittää sekä tunteet että emootiot. Tunteet voidaan kuitenkin nähdä myös affektien kognitiivisina representaatioina (Rinne, Kajander & Haanpää 2020), jolloin tunne ja affekti eivät ole rinnasteisia.

Koska tässä tutkimuksessa on tarkoituksena tarkastella nimenomaan affekteja, puhun tunteista ja emootioista silloin, kun ne ovat osa affekteja, eli kollektiivisia ja/tai eteenpäin työntäviä voimia, jotka vaikuttavat lähiötilaan ja sen tuottamiseen arjessa. Affektit voivatkin syntyä myös yksittäisistä tunteista tai emootioista. Esimerkiksi jokapäiväisessä elämässä ja ympäristössä syntyvät emootiot voivat motivoida ihmisiä toimintaan (Rannila & Pyykkönen 2020). Tunteiden tulkitseminen aineistosta vaatii syvempää tarkastelua, kun taas emootiot voidaan havaita helpommin niiden performatiivisen luonteen vuoksi. Tässä tutkimuksessa emootiot kuitenkin vaativat ulospäin näkyäkseen melko voimakkaan tunnetilan. Lisäksi tunnetilojen ulospäin näyttäminen on yksilöllistä, mikä tekee tutkijan kannalta tunteiden ja emootioiden erottamisen haasteelliseksi.

Tutkimuskenttä, aineisto ja menetelmät

Suomalainen lähiörakentaminen alkoi 1950-luvulla vastauksena sotienjälkeiseen asuntopulaan ja kaupungistumiseen. Lähiörakentaminen oli huipussaan vuodesta 1965 vuoteen 1975, jolloin myös Suomen sisäinen muuttoliike oli voimakkaimmillaan (Saarikangas 2014). Kuitenkin jo 1970-luvulla Suomen sisäinen muuttoliike alkoi hiipua, kun valtiovalta kehitti

uusia toimia maaseudun autoitumisen estämiseksi (Juntunen 2020). Lähiöt ovat jatkuvassa muutoksessa. Erityisesti 1990-luvulla lähiöt ovat monikulttuuristuneet maahanmuuttajien myötä (Huttunen & Juntunen 2020). Monissa lähiöissä on myös meneillään erilaisia rakennus- ja uudistamisuunnitelmia (Kuoppa & Kymäläinen 2022).

Tutkimus sijoittuu Varissuon lähiöön, joka sijaitsee noin viisi kilometriä Turun keskustan itäpuolella. Aluetta alettiin rakentaa 1970-luvulla, jolloin ensimmäisenä rakennettiin keskustan korkeat kerrostalot ja myöhemmin alueen laitamille rakennettiin kaksikerroksisia rivitaloja. 1970- ja 1980-luvulla lähiö profiloitui työikäisten ja lapsiperheiden alueeksi. 1990-luvun lama vaikutti erityisesti teollisuudessa työskenteleviin ja aiheutti työttömyyttä myös lähiöasukien joukossa. Samaan aikaan ensimmäinen pakolaisaalto saapui Suomeen, ja heidät sijoitettiin nimenomaan lähiöihin, joissa asuminen oli edullisempaa. Näiden lähiöiden joukossa oli muun muassa Varissuo (Huttunen & Juntunen 2020). Varissuolla oli kylläkin ollut pakolaisia jo 1980-luvulta alkaen, mutta pienemmässä määrin (Huttunen & Juntunen 2020; Laakkonen 2022).

Vuoden 2019 tilastotietojen mukaan Varissuolla asuu 9800 asukasta (Tilastokeskus 2019). Alueen asukkaista 44 prosenttia on maahanmuuttajataustaisia. Kuten monissa muissakin lähiöissä, alueelle on asutettu vähävaraisia ja huono-osaisia maahanmuuttajia sekä sosiaalisesti marginaalissa olevia kantasuomalaisia (Huttunen & Juntunen 2020). Varissuon sisällä on kuitenkin myös toisistaan eriäviä alueita, joten koko lähiön asukaskantaa ei voi tällä perusteella määritellä. Koko Varissuon asukasmäärästä 19,34 prosenttia (1895 henkilöä) on yli 65-vuotiaita. Tästä määrästä 339 henkilöä on yli 80-vuotiaita (Tilastokeskus 2019). Varissuolla ei ole tuettua palveluasumista eikä ympärivuorokautista hoivaa tarjoavia paikkoja ikääntyneille. Alueella on Turun Diakoniasäätiön sekä seurakunnan kerrostaloja, joissa ikääntyneet asuvat omissa asunnoissaan ja hankkivat itse tarvittavat ulkopuoliset palvelut, kuten ateriapalvelun tai kotihoidon.

Keräsin aineiston Varissuolla vuonna 2022 toukokuusta heinäkuuhun kävelyhaastatteluiden, puolistrukturoitujen teemahaastattelujen ja havainnoinnin avulla. Pysin löytämään haastatteluja lähettämällä eri järjestöille ja yhdistyksille tietoa tutkimuksesta sekä kutsuja haastatteluihin. Erityisesti Itä-Turun Eläkkeensaajat olivat tässä suhteessa aktiivisia, ja ensimmäiset haastattelut sain tätä kautta. Osa haastateltavista löytyi muiden haastattelujen avulla. Haastatteluihin osallistui 18 Varissuolla asuvaa yli 65-vuotiasta henkilöä (ks. taulukko 1). Lisäksi haastattelin yhtä hieman alle 65-vuotiasta liikkumisrajoitteista henkilöä, joka kuitenkin asui ikääntyneille tarkoitetussa talossa. Ikääntyneille tarkoitettujen talojen lisäksi (neljä henkilöä) haastateltavat asuivat joko kerrostalossa (11 henkilöä) tai kaksikerroksisissa rivitaloissa (kuusi henkilöä). Suurin osa haastatelluista on asunut Varissuolla 1970–1990-luvuilta lähtien. Maahanmuuttajataustaisten ikääntyneiden tavoittaminen oli järjestöjen ja yhdistysten kautta haasteellista, ja kahta Venäjältä kotoisin olevaa inkerinsuomalaista lukuun ottamatta kaikki haastateltavat ovat Suomessa syntyneitä. Näihin kahteen henkilöön kontakti syntyi toisten haastateltavien kautta.

Suurin osa haastatelluista oli yksilö- tai parihaastatteluja, yksi haastattelu toteutettiin kuuden hengen ryhmässä. Haastateltava ryhmä ei ollut homogeeninen, vaan osallistujien aktiivisuus ja liikkumiskyky vaihtelivat. Tämän vuoksi haastateltavat saivat itse valita, halusivatko osallistua kävellen tehtyyn haastatteluun vai toteutettiin haastattelu esimerkiksi haastateltavan kotona. Toteutin yhteensä neljä haastattelua kävellen ikääntyneiden kanssa. Nämä haastattelut sijoituivat aineistonkeruujakson alkupuolelle. Puhun tässä yhteydessä mieluummin kävellen tehdyistä haastatteluista kuin kävelyhaastatteluista, sillä kävellen tehtyjen haastattelujen tarkoitus oli saada kuva Varissuon alueesta eikä niinkään käyttää kävelyhaastatteluja metodologisena lähtökohtana. Koska Varissuo ei ollut itselleni aiemmin tuttu, koin tämän hyödylliseksi saadakseni hyvän näkemyksen alueesta.

Taulukko I. Taulukko tehdyistä haastatteluista.

Table I. Interviews done for the research.

Haastattelu Varissuolla	Lukumäärä	Haastateltavien keskinäinen suhde	Sukupuoli	Asumismuoto	Haastattelumuoto
Haastattelu 1	2 hlö	Ystävät	N+N	Kerrostalo	Kävellen
Haastattelu 2	1 hlö		M	Rivitalo	Kävellen
Haastattelu 3	1 hlö		N	Rivitalo	Kävellen
Haastattelu 4	2 hlö	Pariskunta	N+M	Rivitalo	Haastattelu kotona
Haastattelu 5	1 hlö	Esteettömyyskoordinaattori	M	Asui muualla	Kävellen
Haastattelu 6	2 hlö	Pariskunta	N+M	Rivitalo	Haastattelu kotona
Haastattelu 7	2 hlö	Ystävät	N+M	Ikääntyneiden talo	Haastattelu kotona
Haastattelu 8	1 hlö		N	Ikääntyneiden talo	Haastattelu kotona
Haastattelu 9	1 hlö		N	Kerrostalo	Haastattelu ystävän kotona
Haastattelu 10	6 hlö	Harrasteryhmä	4N+2M	Kerrostalo	Ryhmähaastattelu
Haastattelu 11	1 hlö		N	Ikääntyneiden talo	Haastattelu kotona

Ryhmähaastattelun henkilöt harrastivat boccia-peliä, joten tein haastattelun pelin yhteydessä. Ikääntyneiden haastattelujen lisäksi tein alueella kävellen haastattelun muualla asuvan Turun kaupungin esteettömyyskoordinaattorin kanssa, koska halusin kuulla hänen mielipiteensä alueen esteettömyyteen liittyen.

Haastattelujen teemat koskivat esimerkiksi palveluita, liikkumista, asumista, osallisuutta sekä alueen hyviä ja huonoja puolia. Pidän haastattelujen struktuuria yllä siten, että kysyin kaikilta haastateltaviltani samat kysymykset. Annoin kuitenkin keskustelun rönsyillä melko vapaasti, jotta sain mahdollisimman paljon tietoa haastateltavien kokemuksista alueesta. Lyhin haastattelu kesti noin 15 minuuttia ja pisin noin 90 minuuttia. Haastattelu nauhoitettiin ja kirjoitettiin auki. Kaikki haastattelut on anonymisoitu. Haastattelu ilmoitetaan tekstin sujuvuuden takia järjestysnumeroin (esimerkiksi H1). Jos haastattelussa on ollut useampia henkilöitä, puhuja ilmoitetaan erillisellä järjestysnumerolla (esimerkiksi H1.1, H1.2 jne.).

Analysoin aineiston temaattisen sisällönanalyysin avulla poimien aineistosta affektiivisia seikkoja, jotka olivat toisten kanssa jaettuja tai jotka työnsivät ihmisiä eteenpäin kohti konkreettista toimintaa. Havainnoin tunteita ja emootioita myös haastattelujen aikana; etenkin emootiot tulivat esiin erityisen voimakkaasti esimerkiksi kiihtymyksenä, ärtymyksenä tai ilona. Koska en kuitenkaan koe olevani pätevä tulkitsemaan ihmisten piilotettuja tunteita tai mikroeleitä, pääpaino analyysissä on haastateltavien puheessa. Tunteet eivät välttämättä nojaudu faktoihin. Esimerkiksi maahanmuuttajien määrästä puhuttaessa tunteita herättävä käsitys kantasuomalaisten vähemmistönä olemisesta ei tilastojen perusteella pidä paikkaansa. Tässä tutkimuksessa haastateltavien tunteet ja kokemukset on nähty kuitenkin heidän näkökulmastaan todellisina. Yksilö-, ryhmä- ja parihaastatteluissa oli eroa. Yksilöiden kanssa kävellen tehdyt haastattelut toivat matkan varrelta esiin erilaisia huomioita kuin tavalliset haastattelut olisivat tuoneet. Pari- ja ryhmähaastattelut taas voivat olla jo lähtökohtaisesti affektiivisia. Tunteet ja puheenaiheet tarttuvat keskustelijoiden välillä, mutta voivat herättää myös vastareaktioita. Esimerkiksi ryhmähaastattelussa erään

osallistujan voimakas, emotionaalinen kritiikki maahanmuuttajia kohtaan herätti toisissa keskustelijoissa sekä myötäilyä että vastustusta. Tämä kuitenkin osoitti, että ryhmässä pystyttiin esittämään myös eriäviä mielipiteitä. Analyysin aikana on otettu huomioon näiden erilaisten haastattelutapojen ominaisuudet.

Tulokset: affektiivinen lähiötila

Varissuolla ikääntyneiden arjen toimintoihin vaikuttavia affekteja olivat esimerkiksi pelko ja huoli palveluiden säilymisestä alueella. Samaan asiaan voi kuitenkin liittyä useita erilaisia tunteita. Esimerkiksi keskusteluihin alueen palveluista liittyi surua, huolta, turhautumista, ärtymystä, iloa, tyytyväisyyttä sekä nostalgiaa. Tarkastelen erityisesti sellaisia esiin tulleita tunteita ja emootioita, joilla oli selvästi affektiivisia ominaisuuksia, kuten kollektiivisia merkityksiä tai jotka johtivat toimintoihin. Lopuksi kiinnitän vielä huomiota ikääntyneiden vastauksissa esille tulleeseen lähiönostalgiaan, johon liittyy olennaisesti myös lähiöiden maine esimerkiksi mediassa. Nostalgian näen myös affektiivisena, sillä se voidaan jakaa kollektiivisesti ja pyrkimys menneeseen saattaa myös toimia lähiötilaan vaikuttavana seikkana esimerkiksi muutosten jarruttamisen myötä.

Pelottavaa liikkumista lähiötilassa

Varissuolla liikenne ja liikkuminen mainittiin haastatteluisa asioina, jotka herättivät pelottavia tilanteita:

”Nyt toki pyöräillessä täytyy varoa noita sähköskuntteja, ku ne tulee äänettömästi kuule [...] ei ne oikeen habmota, että tos ny menee mummeli, et pitäs vähän jarruttaa, se on arvaamaton.” (H1.2)

Kommentista on tulkittavissa oman ruumiin hallitsemisen heikkeneminen ikääntyessä. ”Arvaamaton” viittaa nähdäkseni erityisesti siihen, miten liikenteen nopeus ja sähköpotkulautojen äänettömyys vaikuttavat ikääntyneen mahdollisuuksiin reagoida liikenteessä. Rowles (1978) on todennut, että ikääntyminen ja siihen liittyvät fysiologiset muutokset aiheuttavat sekä henkilökohtaisia että ympäristöön liittyviä rajoituksia. Tällaiset seikat lisäävät kyvyttömyyden ja turvattomuuden tunteita ja vaikuttavat ikääntyneen haluun liikkua ympäristössä (Rowles 1978; ks. myös Rappe & Rajaniemi 2021). Pelko onkin voimakas tunne, joka vaikuttaa paitsi ruumiin fyysiseen toimintaan, myös siihen, miten ruumista liikutetaan ympäristössä (Massumi 2005). Liikenteen pelko ei kuitenkaan rajoitu lähiötilaan, vaan lähiötila voidaan joskus kokea turvallisemmaksi kuin esimerkiksi keskustan liikenne (H1). Liikenne voidaan määritellä kaupungeissa affektiiviseksi (Thrift 2004). Tällöin se paitsi herättää tunteita, myös vaikuttaa siihen, miten kaupunki- tai lähiötilaa käytetään. Kaupunkiliikenteen pelko voi vaikuttaa ikääntyneiden kohdalla siihen, että lähiöistä ei haluta poistua, mikä voi edesauttaa lähiöiden eriytymistä.

Varissuo alueena on mäkistä ja kallioista maastoa. Esteettömyyskoordinaattori huomasikin lukuisia liikkumiseen liittyviä haasteita alueella (H5). Talvi liukkaine keleineen vaikuttaa myös ikääntyneiden liikkumiseen (H4.1; H1.2). Vaikka haastattelut tehtiin keväällä ja kesällä, liikkumisen vaikeus talvisin nousi haastatteluisa esiin: *”et ku mä oisin karhu ja nuku talviunta ko mä en mihinkään lähde ko on liukkaat kelit” (H1.2)*. Myös liukkaus on ihmisen arkista elinympäristöä rajoittava tekijä (Rowles 1978; Rappe & Rajaniemi 2021), etenkin kun monille ikääntyneille kävely on yleinen tapa liikkua ja he ovat riippuvaisia kävelyteiden kunnosta (Buffel & Phillipson 2018; ks. myös Verma 2020). Haastateltavat tiedostivat Suomen talviset olosuhteet ja olivat varautuneet nastakengin tai liukuestein (H3; H6.1); he olivat opastaneet myös maahanmuuttajia näiden käytössä (H3). Kuitenkin vastuuta katujen kunnossapidosta penättiin myös kaupungilta (H4.1).

Varissuolla sijaitsevat ikääntyneiden talot on sijoitettu mäen päälle, mikä ei saanut kiitosta siellä asuvalta haastateltavalta:

”...talvella kun oli jää tällästä teräsjäätä, niin mähän rollaattorin kanssa luistelin näitä mäkiä alas näin. Ja sit mä yritin mönkii jostakin ylös sitten kauppakassieni kanssa ja...” (H7.1)

Ikääntyneiden fyysinen kunto liittyy siihen, miten esimerkiksi talvisin uskalletaan liikkua (Suopajärvi 2014). Pelkoon liittyy usein ajatus riskistä – jotakin mitä voisi tapahtua, jos toimii tietyllä tavalla – mutta pelko voi liittyä myös joko omiin tai toisten kokemuksiin. Negatiiviset kokemukset jalkakäytävistä saattavat vaikuttaa niiden käyttöön myös tulevaisuudessa, jolloin ihminen alkaa vältellä ulkona liikkumista tiettyjen sääolosuhteiden aikana ja sen myötä kotona vietettävä aika lisääntyy (ks. Rowles 1978). Jalkakäytävillä on merkitystä paitsi ihmisten liikkumisen kannalta, myös paikkoina, joissa voidaan toteuttaa erilaisia arkipäiväisiä toimintoja, kuten jutustelua ystävien kanssa (Rannila & Mitchell 2016). Pelko liukkaista jalkakäytävistä ei siis estä pelkästään arkisten välttämättömien toimintojen kuten kauppakäytien suorittamista, vaan myös arjen sosiaalisia kohtaamisia. Kaupunkien päätökset ja käytännöt esimerkiksi katujen kunnossapidosta ovatkin affektiivisia ja voivat vaikuttaa elämiseen lähiöissä.

Myös pimeys vaikuttaa ikääntyneiden liikkumiseen (Rappe & Rajaniemi 2021). Pimeän aikana ei haluta lähteä ollenkaan ulos (H1.2; H4.1) tai se vaikuttaa eri reittien, esimerkiksi alikulkutunnelien, käyttämiseen: *”sit pitää se inbottava tunneli mennä, ni mä en sinne mene sit ainakaan pimeellä”* (H1.1). Hille Koskela (2009) huomauttaa, että erityisesti naiset muokkaavat kaupunkitilan käyttöönsä siten, että heidän ei tarvitse mennä pimeällä uhkaaviksi koettuihin paikkoihin (ks. myös Olsson, Rinne & Suopajärvi 2021). Eräs miespuolinen haastateltava näkikin alikulkutunnelit pelkästään hyvänä asiana liikkumisen turvallisuuden kannalta (H2). Turvattomuus voi syntyä muun muassa median kautta luetuista naisiin kohdistuneista väkivallanteoista (Suopajärvi 2014). Tällöin uutisointi toimii affektiivisena, mikä tuottaa sekä tietoisia että tiedostamattomia turvattomuuden kokemuksia.

Kuitenkin ikääntyneiden kohdalla liikkumisen välttely pimeän talven aikana voi johtua myös aistien heikkenemisestä, jolloin ei esimerkiksi näe liukkaita paikkoja (H4.1). Pimeä vuodenaika korostaakin arkisia turvattomuuskokemuksia (Koskela 2009). Pimeyden välttely kutistaa aikaa, jolloin ihminen voi olla ulkona ja vaikuttaa näin merkittävästi ikääntyneiden arjen toimintoihin ja liikkumiseen lähiötilassa.

Pääsy palveluihin: huolen ja ärtymyksen sävyttämä lähiötila

”Koko kaupunkia voi palvella ja meitä ikäihmisiä voi palvella sillä, että kotitoimitus toimii paremmin, terveysasemat toimii paremmin, lähipalvelut toimii ja sitte, et apua on saatavis sitte ku sitä tarvii. Ne on isoja asioita, ja niitä ei todellakaa oo boidettu.” (H2.1)

Erilaisten palvelujen saannilla on olennainen osa paikallaan ikääntymisen toteutumiseen lähiöissä. Ikääntyneiden tulisi pystyä liikkumaan kotinsa ulkopuolella helposti saavutukseen tarvittavat palvelut (Luoma-Halkola & Häikiö 2022). Taloudellisten haasteiden edessä myös WHO:n ikäystävälliseen verkostoon kuuluvat kaupungit ovat kuitenkin leikanneet ikääntyneiden palveluita (Buffel & Phillipson 2016). Varissuon palveluiden on katsottu olevan hyvät moniin muihin alueisiin verrattuna (Huttunen & Juntunen 2020), mutta palvelut muuttuvat kuitenkin jatkuvasti ja haastatteluissa niihin liittyikin monia eri tunteita ja emootioita. Monet ikääntyneet ovat riippuvaisia julkisesta liikenteestä (Rowles 1978). Vaikka bussissa matkustamisen kokemus saattaa muuttua ikääntymisen myötä (Luoma-Halkola & Häikiö 2022), julkinen liikenne nykyisellään herätti haastateltavissa ilon, tyytyväisyyden ja vapauden tunteita. Hyvä paikassa ikääntyminen edellyttääkin mahdollisuuksia

liikkua yhteisössä ja kytkeytyä esimerkiksi julkisen liikenteen avulla osaksi laajempaa yhteisöä (Luoma-Halkola & Jolanki 2021). Kuitenkin tulossa olevat uudistukset koettiin joissain tapauksissa huolestuttavina, jopa uhkaavina. Esimerkiksi Turkuun tuleva bussien runkolinjauudistuksen katsottiin mahdollisesti huonontavan tulevia yhteyksiä (H1; H3).

Erityisesti emootioita herättänyt liikennesuunnitelma ikääntyneiden keskuudessa oli kuitenkin Turun raitiovaununlinjan rakentaminen. Raitiovaununlinjaa ei koettu Varissuolla tarvittavan (H1; H3; H4.1; H7.1; H10.6) muun muassa hyvien linja-autoyhteyksien takia ja toivottiin, että budjetoidut rahat käytettäisiin hyödyllisemmin, kuten kotihoidon kehittämiseen (H7.1). Raitiovaunusta puhuttiin uhkana ja mörkönä, jonka rakentaminen vaikuttaisi Varissuon ilmeeseen, vähentäisi luontoa ja aiheuttaisi alueen täyteen rakentamisen (H3).

Raitiovaunusuunnitelmien kohdalla voidaan puhua emootioista, sillä närkästys suunnitelmia kohtaan ilmeni haastatteluissa selvästi ulospäin näkyvinä tunteina, mutta myös muuten harvinaisena voimasanojen käyttönä:

”Tämä jos ratikka tulee ja bussit kulkee miten sattuu ja Kupittaaalla pitää jo ensimmäisen kerran vaihtaa bussia, et sä pääset jonnekkin. Ni sit sanon, että ollaan kyllä aika kussessa.” (H1.1)

”...tää ratikkasuunnitelma, että minkä hemmetin takia me tarvitaan niitä, ku meille tulee sähköbussit ja nivelbussit ja muuta. Me pärjätään kyllä niillä. Taas avataan kaikki kadut, jos se suunnitelma nyt sit etenee toteutukseen, jota ei loppuun saakka oo mietitty eikä rahoitettu. Ja sitte hupsista, 10, 50 miljoonaa meni yli.” (H4.1)

Ärtymystä raitiovaunusuunnitelmia kohtaan värittää ajatus siitä, että se ei tuo ikääntyneille mitään vaan päinvastoin vähentää heidän palveluihinsa kohdistuvia taloudellisia resursseja. Kommentista kuultaa myös luottamuksen puute Turun kaupungin rakennusprojekteja kohtaan. Kaupunkeja ja lähiöitä uudistettaessa jätetään usein huomiotta ikääntyneiden mielipiteet (Buffel & Phillipson 2016), vaikka ikääntyneillä on usein paljon paikallistietoa alueesta (Lager ym. 2013; Verma 2020). Ikääntyneiden tulisikin päästä kehittämään alueensa palveluja yhdessä suunnittelijoiden kanssa (Luoma-Halkola & Jolanki 2021). Kuitenkin aktiiviset ikääntyneet voivat muokata asuinalueitaan myös jarruttamalla kaupunkikehitystä (Wallin 2019). Monet raitiovaunua kritisoineet haastateltavat olivat todennäköisesti puhuneet asiasta keskenään jo aiemmin. Ainakin yhdessä tapauksessa tästä oli suora maininta haastatteluissa. Tällöin voidaankin katsoa, että ärtymys raitiovaunusuunnitelmia kohtaan on affektille tyypilliseen tapaan siirtynyt ihmisten välillä ja tartuttanut tunteita ja emootioita asukkaasta toiseen.

Vuonna 2022 tapahtunut terveysaseman väliaikainen muutto vaikutti haastateltaviin paitsi konkreettisesti liikkumisen myötä, myös affektiivisesti. Varissuon keskustassa sijainnut terveysasema siirtyi remontin alta noin neljän kilometrin päähän Kupittaaalle. Asukkaat epäilivät, että terveyskeskus ei enää palaa takaisin Varissuolle, ja pitivät kulkemista uuteen paikkaan ongelmallisena varsinkin liikuntarajoitteisten ja iäkkäiden kohdalla (H1; H2; H3; H7). Lähipalveluiden merkitys korostuikin erityisesti liikuntarajoitteisten kohdalla (Luoma-Halkola & Häikiö 2022). Palveluilla on tärkeä merkitys myös ikääntyneiden paikkaan kuuluvuuden tunteelle sekä oman alueen asiantuntijuuden ylläpitämisessä (van Hoven & Meijering 2019). Ikääntyneet kokevat myös huolta siitä, miten he pystyvät tulevaisuuden kaupungissa toimimaan fyysisesti, jos palvelut siirretään kauemmas (Suopajarvi 2014). Asukkaat olivatkin omien sanojensa mukaan valmiita *”taistelemaan”* (H3) ja *”nostamaan äläkän”* (H1) terveyskeskuksen puolesta. Aktiivisimmat olivatkin ottaneet kantaa asiaan esimerkiksi mielipidekirjoituksin ja adressein (H1.1; H3). Tällainen ikääntyneiden kollektiivinen vastarinta institutionaalisia käytäntöjä ja päätöksiä kohtaan voi muuttaa asuinalueita ja sen arkea (Wallin 2019). Kuitenkin haastatteluissa tuli ilmi myös turhautumista, ja luovuttamismentaliteettia: *”Ne mitä me on menetetty, ni ei ne takasin tuu”* (H1.2). Erityisesti ikääntyneiden palvelujen koettiin huonontuneen Varissuolla (H2), mutta myös yleisesti

(H7.1). Esimerkiksi pankin ja KELA:n toimipisteiden lopettaminen nähtiin huonona asiana ikkaiden kannalta (H1). Kokemukset menetetystä palveluista nostivat terveyskeskustapauksen yhteydessä sekä kiihkeää taistelumieltä että aiheuttivat pettymystä ja turhautumista sekä ulospäin näkyvää surua.

Palveluista myös kotihoidon tila huolestutti ikääntyneitä (H4.1; H7). Todettiin, että ikääntyneiden taloissa asuvista osa on niin huonossa kunnossa, että heidän paikkansa olisi laitoksessa, jos laitospaikkoja vain olisi saatavilla (H7).

”Eli sit niin porukka hoitaa keskenään, ja kotihoito käy viuh viuh, ja sitten jos on vanha ystävä, niin se alkaa sitten hoitamaan sitä ja on ihan nääntyä siinä...” (H7.1)

Kaksi haastateltavista tarjosi epävirallista naapuriapua ikääntyneille tarkoitetuissa taloissa. Kaupassa käynnin lisäksi haastatellut (H7) kertoivat hoitavansa joskus naapureiden lääkelaastarien laitton, huolehtivat heidän syömisestään ja juomisestaan ja hoitivat virastoasioita. Molemmat haastateltavat olivat jollain tapaa liikuntarajoitteisia. Toinen käytti sähköistä pyörätuolia ja toinen liikkui rollaattorin kanssa. Silti he hoitivat säännöllisesti noin kahdeksan talossa asuvan kauppa-asioita.

Haastateltavien mukaan kotihoito oli vähentänyt käyntejä ikääntyneiden luona, koska naapurit auttavat niin paljon. Lisäksi haastateltavien mielestä auttaminen oli vaikeaa ja raskasta naapureiden muistisairauksista johtuen (H7.2). Haastateltavat kokivat kuitenkin vaikeana olla auttamatta pyydettyinä ja olivat turhautuneita Turun kaupungin toimintaan (H7). Nykyään voidaan ajatella, että vastuu ikääntyneiden hyvinvoinnista on heillä itsellään, eikä niinkään yhteiskunnalla (Luoma-Halkola & Häikiö 2022). Turhautuminen kaupungin toimintaan voidaan katsoa myös affektiiviseksi, sillä se aikaansai solidaarista toimintaa ja auttamisen halua asukkaiden kesken. Hallinnolliset ja poliittiset päätökset voidaankin nähdä affektiivisina, sillä ne aikaansaavat erilaisia toimintoja. Koen, että eräänlainen ”naapuria ei jätetä” -mentaliteetti on myös toimeenpaneva affekti tässä tapauksessa. Haastateltavat tunsivat jättävänsä naapurinsa heitteille, jos he eivät toimittaneet asioita heidän puolestaan, vaikka se vaikeuttikin heidän omaa arkeaan ja aiheutti uupumuksen tunteita. Toisaalta muiden auttaminen voi jossain määrin olla myös hyvin merkityksellistä avun antajille.

Lähiöraakkautta ja yhteisöllisyyttä

Suurin osa haastateltavista kertoi viihtyvänsä Varissuolla. Ainoastaan kaksi haastateltavista kertoi todennäköisesti muuttavansa pois alueelta lähitulevaisuudessa (H7.2; H2). Toinen asui kaksikerroksisessa rivitalossa ja mietti, pystykö asumaan siellä enää pitkään polvi-ongelmiensa takia (H2). Kyseinen haastateltava myös totesi, ettei tunne minkäänlaista ”lähiöraakkautta” Varissuota kohtaan, vaan pitää sitä ainoastaan asuinpaikkana, vaikka olikin asunut siellä jo pitkään. Suurin osa haastateltavista kuitenkin koki Varissuon kotipaikkaseen ja eräs haastateltavista käytti ilmaisua ”kotiseuduraikkautta” (H4.1). Erityisesti rivitaloissa asuville tärkeä syy jäädä alueelle oli hyvät naapurit (H3; H4; H6) sekä asuinelioihin nähden edullinen asuminen (H4; H6.1).

Eräät kerrostalossa asuneet haastateltavat (H1) mainitsivat ensin syyksi Varissuolla asumiseen taloudelliset seikat. Keskustelun edetessä he kuitenkin totesivat, että parasta Varissuolla on oma piiri. ”[Tänne on] jotenkin juurtunu. Jos niin voi sanoa, et sä voit tämmöseen lähioon.” (H1.2). Yhtäältä kommentista kuuluu kiintymys asuinpaikkaa kohtaan, toisaalta rivien välistä on luettavissa jonkinlaista häpeän tunnetta siitä, että voi sanoa juurtuneensa lähioon. Paikkaan juurtuminen voi tarkoittaa myös sitä, että vaikka joitain asioita pidetään negatiivisena, kynnys muuttamiseen on kuitenkin suuri (Lager & van Hoven 2019). Paikkaan juurtuminen onkin esimerkki affektista, joka saa ihmiset toimimaan tietyllä tavalla, vaikka ei aivan tarkkaan osattaisikaan selittää, miksi esimerkiksi joku paikka herättää kiintymystä.

Oman piirin ja naapurien merkitys puheessa viittaavat lähiössä syntyneeseen yhteisöllisyyden tunteeseen. Yhteisöllisyyden positiiviset merkitykset näkyvät muun muassa siinä, että kulkemista metsäalueella pidettiin turvallisena, koska ihmiset tuntevat toisensa (H1.1; H4.1). Lisäksi yhteisöllisyys tarkoitti joillekin haastateltaville erilaisia aktiviteetteja sekä vaikutusmahdollisuuksia oman alueen asioihin (H1; H2; H3).

Kuitenkin haastatellut kantasuomalaiset kokivat maahanmuuttajien muodostavan omia, liian tiiviitä yhteisöjään, mikä hankaloittaa kanssakäymistä heidän kanssaan (H7.2). Jotkut haastateltavat kritisoivatkin kaupungin tapaa sijoittaa maahanmuuttajia vain tietyille alueilla (H4; H6.2; H7.2). Kulttuurintutkija Lawrence Grossberg (2020) puhuu yksinkertaistavasta politiikasta, mikä jakaa helposti ihmiset eri leireihin: ”meihin” ja ”muihin”. Hän lisää, että tämän tyyppiseen erottelevaan politiikkaan liittyy aina tunteet. Maahanmuuttajien sijoittaminen samalle alueelle saattaa olla seurausta tällaisesta politiikasta. Maahanmuuttajaperheiden keskinäisen yhteisöllisyyden koettiin osoittavan myös välittämistä perheistään ja yhteisöistään, mutta nuorten miesten hengailu liikekeskuksessa ja päihteiden käyttö koettiin ongelmalliseksi ja pelottavaksi (H4). Affektit liittävät ihmiset yhteisöihinsä sosiaalisen ja fyysisen tilan kautta (Ahmed 2004), mutta ne voivat myös aiheuttaa edellä mainittua eriytymistä. Ajatus siitä, että uudet tulijat vievät jotain pois aiemmilta asukkailta (ks. Ahmed 2004), voi tuottaa erilaisia affekteja.

Jotkut haastateltavat halusivat tehdä eron rivitaloalueen ja lähiön keskustassa olevan kerrostaloalueen välille (H4; H6.2). Lähtökohtaisesti rivitaloasunnot ovat edelleen omistus-asuntoja, joten alueelle muuttavat maahanmuuttajat ovat jo tietyllä tapaa vakinaistaneet paikkansa yhteiskunnassa. Haastatteluista käykin ilmi, että erityisesti rivitaloasujien keskuudessa taloyhtiöön asumaan tulleet maahanmuuttajat on otettu osaksi yhteisöä (H3; H4; H6) ja heitä autetaan:

”...samassa taloyhtiössä asuu maahanmuuttajia kun mä asuin, niin totta kai me ollaan heidän kanssa tekemisissä ja neuvotaan, [...] tämmönen vanhempi pariskunta, niin mies sanoi, että hän kaatui tuolla ja mä sit neuvoin, että kun hän on 70 täyttänyt, niin hän saa ne liukujutut ja bain hänelle tiedot, että mistä hän saa niitä.” (H3)

Maahanmuuttajien kanssa on myös ystävystytty ja erilaiset kulttuurit nähdään rikkautena (H6). Myös aiemmassa tutkimuksessa Varissuolla on tullut esiin yhteisöllisyyden tunne, joka sisältää myös maahanmuuttajat (Huttunen & Juntunen 2020). Yhteisöllisyys on joka tapauksessa muuttunut aikojen saatossa, eivätkä naapurit ole enää niin tiiviisti tekemisissä keskenään kuin lähiön alkuaikoina (H6). Yhteisöä ei voidakaan nähdä stabiilina, vaan sen rajat ja keitä siihen kuuluu, muuttuvat aikojen saatossa (Rose 1997). Osassa haastatelluissa kuului tunne ulkopuolisuudesta, mikä liittyi maahanmuuttajaväestön lisääntymiseen alueella. Yhteisöllisyys voikin affektiivisena voimana olla negatiivinen asia yhteisöstä poisuljetuille tai siihen kuulumattomille henkilöille, mutta rikastaa siihen kuuluvien arkielämää.

Maineensa vanki?

Monien Suomessa syntyneiden ikääntyneiden puheissa kuului nostalgia ja kaipuun tunne entisiä aikoja kohtaan, jolloin Varissuo oli esimerkiksi ”suomalainen” ja ”lapsiperheiden lähiö”, jossa kaikki asunnot olivat omistusasuntoja (H1.2) ja palveluita löytyi runsaasti (H10). Nostalgia on muistelijan keino sitoa itsensä menneisyyden paikkoihin. Nostalgia voidaan kokea tunteena, jonka kautta usein kaivataan menneisiin aikoihin (Rinne & Olsson 2020) ja muistellaan ”kadonnutta” lähiötä (Lager ym. 2013), joka saattoi näyttäytyä vapaampana (Mack 2021). Joskus nykyhetki voidaan nähdä uhkaavana, koska menneisyys nähdään turvallisempaan, vaikka asia ei näin olisi ollutkaan. Menneisyys nähdään nostalgisena ja ajan kultaamana (Koskela 2009). Nostalgia affektina saattaa vaikuttaa siihen, miten esimerkiksi

alueen uudistukset ja muuttuminen otetaan vastaan ja mihin toimenpiteisiin ryhdytään, jos uudistukset koetaan uhkaavina.

Haastatteluissa tuli esiin kuitenkin myös Varissuon maine ongelmalähiönä. Haastateltavat ottivat asian usein esiin kysyttäessä alueella tapahtuneesta muutoksesta. Julkinen mielikuva lähiöistä voi olla ristiriidassa asukkaiden kokemusten välillä (Berger & Savolainen 2022; Wallin 2019). Haastateltavat kokivat, että media on ollut uutisoinnissaan kohtuuton ja osaltaan aiheuttanut alueelle tietynlaisen maineen (H4.1; H6.2; H10.2).

”Turun Sanomien kirjottelut oli hirvittävän leimaavaa, negatiivista ja tämmöstä, että jotenki surullista lukee niitä juttuja. Se oli älyttömän leimaavaa... Me koettiin, me perheet, jotka muutettiin tänne, meil oli hyvä yhteistyö ja tykättiin asuu täällä ja lapsista pidettiin huolta, ni tuntu et se on ihan väärin.” (H4.1)

Medialla onkin merkitystä siinä, miten lähiöt nähdään. Jo lähiöiden alkuajoista asti niitä on luonnehdittu mediassa huonoiksi asuinpaikoiksi (Berger & Savolainen 2022). Toistaessaan tiettyjä diskursseja media synnyttää affekteja, jotka edesauttavat lähiöiden leimaamista (Rinne & Olsson 2020).

”Mut sit aina ku täällä jotain tapahtuu ja tää on iso lähiö, niin totta kai täällä joskus jotain tapahtuu, niin beti on suurin kissankokoisin kirjaimin, et Varissuolla taas tehty sitä ja tätä.” (H6.2)

Asuinalueen leimautumisen seurauksena myös paikalliset asukkaat leimautuvat (Rinne & Olsson 2020), mikä herättää asukkaissa affekteja ja tarpeen puolustaa omaa asuinalueitaan. Lähiöt herättävätkin erilaisia tunteita sekä todellisina paikkoina että mielikuvina (Jupp 2013). Asuminen huono-osaiseksi määritellyllä alueella vaikuttaa ihmisen kokemuksiin yhteenkuuluvuudesta ja marginalisoinnista. Alueeseen liittyvä stigma voi herättää sekä vihaa että aktivismia (Jupp 2013).

Varissuon rauhattomia aikoja muisteltiin myös haastatteluissa:

”Ja sit tääl oli sitä, et lastenvaunut sytytettiin tuleen, ja tappelui oli jatkuvasti. Mäkin asuin siin samas talos kun oli punkotuksia, narkkareita. Poliisi, ambulanssi kävi päivittäin, ja sitkin vielä palolaitos siihen päälle. Et tämmöstä ei tääl enää oo.” (H7.2)

Vaikka rauhattomuutta olikin ollut ”joskus 1990-luvulla”, niin tilanne oli kaikkien haastateltavien mielestä rauhoittunut. Asukkaat kokivatkin kohtuuttomaksi, että muutaman levottoman asuintalon takia koko lähiön maine menetettiin (H4.2; H6.1). Tämä on vaikuttanut muun muassa siihen, että asuntojen hinnat eivät ole nousseet suhteessa muuhun kaupunkiin (H6.1). Julkinen kuva vaikuttaakin konkreettisesti asukkaiden elämään esimerkiksi juuri asuntotilanteen myötä (Rinne & Olsson 2020). Tilanne aiheutti selvästi turhautumista haastatelluissa: ”*me ei päästä tästä maineesta koskaan eroon*” (H6.2). Nykyään tutkimuksessa on alettu korostaa myös lähiöiden historiallista merkitystä (Berger & Savolainen 2022). Kuitenkin esimerkiksi Varissuon kohdalla julkisessa keskustelussa painotetaan edelleen lähinnä ongelmakohtia (ks. esim. Laine 2023).

Vaikka mediahuomion ja Varissuon maineen voidaan katsoa herättävän myös tunteita siellä asuvissa, katson tämän tyyppisen uutisoinnin vaikuttavan sekä heihin, että lähiön ulkopuolella asuviin myös affektiivisesti. Tämä voi näkyä esimerkiksi siten, että tiedostamatta vältellen tiettyjä alueita tai lähiöön menemistä.

Yhteenveto ja johtopäätökset

Tässä artikkelissa on kiinnitetty huomiota paikassa ikääntymiseen ja affekteihin lähiötilassa. Koska aihetta ei ole juurikaan tutkittu tästä näkökulmasta, tutkimus tuottaa uutta tietoa affektien merkityksestä paikassa ikääntymiseen. Tutkimus osallistuu myös keskusteluun

mahdollisuuksista mielekkääseen paikassa ikääntymiseen, erityisesti lähiöissä. Ehdotan myös, että stabiililta kuulostava paikallaan ikääntyminen voitaisiin suomentaa *paikassa ikääntymisenä*, jolloin tilan ja ikääntyneen välinen vuorovaikutus tulisi termissä paremmin esiin.

Artikkelissa on kiinnitetty huomiota erityisesti niihin affekteihin, jotka ovat jaettuja, eteenpäin työntäviä ja vaikuttavat ihmisten toimiin lähiössä. Tunteet voivat olla negatiivisia, kuten pelko, ärtymys ja ulkopuolisuuden tunne, tai positiivisia, kuten juurtuminen omaan alueeseen, lähiörakkaus tai yhteisöllisyyden tunne. Yhteisöllisyyden tunne voi tosin muuttua myös negatiiviseksi, kuten esimerkit ikääntyneiden taloissa naapuriapua tarjoavasta kaksikosta ja suhtautumisesta maahanmuuttajien yhteisöihin osoittavat. Haastattelussa oli tunnistettavissa myös emootioita, jolloin tunnetilat näkyivät myös ulospäin haastattelutilanteessa.

Pelko affektina muokkaa paitsi ikääntyneen arkea myös lähiötilaa. Lähiöitä ei ole suunniteltu ikääntyneitä ajatellen ja pahimmillaan ikääntyneiden elinpiiri saattaa kutistua oman talon, jopa oman huoneiston kokoiseksi. Tällaisessa tilanteessa lähiympäristön merkitys ja esimerkiksi naapuruussuhteet korostuvat.

Palvelut aiheuttivat tämän tutkimuksen haastateltavissa eniten affektiivisia tunteita ja emootioita: ne herättivät kollektiivista vastarintaa, mutta katoavien palveluiden puolesta oltiin myös valmiita taistelemaan. Myös alueelle sijoitettu maahanmuuttajaväestö toi tunteita esiin varsinkin kerrostaloalueella asuvien keskuudessa. Molemmat seikat liittyvätkin läheisesti lähiötilan muutokseen ja siihen, miten lähiö voidaan kokea omaksi paikaksi. Paikassa ikääntymiseen vaikuttaakin suuresti kotiseuturakkaudeksi nimetty tunne sekä paikkaan juurtuminen.

Ikääntyneiden puheissa lähiö voidaan nähdä nostalgisena paikkana, jossa ”kaikki oli paremmin”, vaikka näin ei todellisuudessa olisikaan ollut. Nostalgisuus liittyy nähdäkseni läheisesti muutokseen ja sen mukana pysymiseen. Tutun ympäristön nopea muuttuminen tuottaa affekteja, jotka kumpuavat muun muassa siitä huolesta, että menetetään jotakin tuttua ja rakasta, sekä epäilystä omasta selviytymisestä muutosten keskellä. Tällöin erityisesti jaetut emootiot johtavat konkreettisiin toimiin ja tekoihin.

Vaikka lähiöt ovat jatkuvassa muutoksessa, leimaava mediapuhe ja stereotyyppien ylläpitäminen vaikuttavat arkipäivän tasolla Varissuolla asuvien elämään. Kuten Varissuon esimerkistä voidaan huomata, lähiöt eivät ole homogeenisia ja yleistettävissä olevia alueita, vaan lähiöiden sisällä on erilaisia kerrostumia ja eri tavoilla koettuja paikkoja. Kuitenkin usein esimerkiksi mediassa tai jopa kaupunkisuunnittelussa lähiö nähdään yhtenä ja yhtenäisenä alueena. Joissain tapauksissa jopa kaikki lähiöt rinnastetaan samaan kategoriaan kuuluviksi (Berger & Savolainen 2022). Tämä on omiaan luomaan stereotyyppioita ja yleistyksiä lähiöistä.

Vaikka lähiöistä annetaan usein julkisesti varsin yksioikoinen kuva (ks. Berger & Savolainen 2022), lähiöt muodostuvat erilaisista kerrostumista, identiteeteistä ja kokemuksista, jotka ikääntyneillä ovat muodostuneet monen vuosikymmenen aikana. Ikääntyneillä onkin parhaimmillaan vankka tietämys alueesta sen alkuajoista lähtien. Parhaimmillaan lähiöt voisivatkin toimia varsin hyvin paikassa ikääntymisen tiloina, jos tarvittavat palvelut säilyvät ja ikääntyneiden mielipiteet lähiöasumisesta ja -kehityksestä otetaan huomioon. Asuminen ja ikääntyminen lähiössä ei ole tunneneutraalia ja myös affekteilla on merkitystä paikallaan ikääntymiseen. Ne vaikuttavat siihen, miten ikääntynyt voi liikkua, osallistua ja tuntea olevansa osa lähiötilaa ja yhteisöä. Affektien tutkimuksella voidaankin myös tarkastella sitä, miten lähiöitä paikassa ikääntymisen tiloina voitaisiin parantaa.

Lähiöihin liittyvät päätökset palveluista, liikenteestä ja rakentamisesta saavat aikaan tunteita ja tätä myöten toimintaa. Näin ollen affektit ovat poliittisia. Affektien avulla olisikin potentiaalia tarkastella myös erityisesti poliittisten päätösten vaikutuksia lähiöissä, mikä tämän artikkelin aineistossa tuli ainoastaan välillisesti esiin.

Kiitokset

Haluan kiittää kaikkia Varissuolla haastateltuja henkilöitä osallistumisesta tutkimukseen sekä Tampereen yliopiston JustSpaces-tutkimusryhmää tuesta. Haluan myös kiittää kahta anonymia arvioijaa sekä päätoimittaja Minna Santaojaa erittäin hyvistä kommenteista käsikirjoitusta koskien. Tutkimus on tehty osana Oikeus lähiötilaan -hanketta, joka kuului ympäristöministeriön Lähiöohjelmaan (2020–2022).

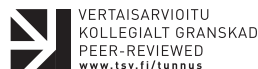
Lähteet

- Ahmed, S. (2004) Affective Economies. *Social Text* 22(2) 117–139. https://doi.org/10.1215/01642472-22-2_79-117
- Anderson, B. (2009) Affective atmospheres. *Emotion, Space and Society* 2(2) 77–81. <https://doi.org/10.1016/j.emospa.2009.08.005>
- Andrews, G.J., Evans, J. & Wiles, J.L. (2013) Re-spacing and re-placing gerontology: Relationality and affect. *Ageing and Society* 33(8) 1339–1373. <https://doi.org/10.1017/S0144686X12000621>
- Aula, I. (2018) Aistikävely kaupunkimaisemaan – yhteisen tilan kokemus ja joutomaiden polut. *Elore* 25(1) 74–95. <https://doi.org/10.30666/elore.72816>
- Berger, L. & Savolainen, P. (2022) Betonia, metsää, mielikuvia – Lähiöiden perintöytymisen monet kasvot. *Yhdyskuntasuunnittelu* 60(3) 6–25. <https://doi.org/10.33357/ys.125840>
- Brennan, T. (2004) *The transmission of affect*. Cornell University Press, Ithaca, New York.
- Buffel, T. & Phillipson, C. (2016) Can global cities be “age-friendly cities”? Urban development and ageing populations. *Cities* 55 94–100. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2016.03.016>
- Buffel, T. & Phillipson, C. (2018) Urban ageing: new agendas for geographical gerontology. Teoksessa Skinner M., Andrews G. & Cutchin M. (toim.) *Geographical gerontology* 123–135. Routledge, Lontoo.
- Davidson, J. & Milligan, C. (2004) Embodying emotion sensing space: Introducing emotional geographies. *Social and Cultural Geography* 5(4) 523–532. <https://doi.org/10.1080/1464936042000317677>
- Duff, C. (2010) On the role of affect and practice in the production of place. *Environment and Planning D: Society and Space* 28(5) 881–895. <https://doi.org/10.1068/d16209>
- Grossberg, L. (2020) Thinking against the temptations of simplicity. *Situations* 13(1) 97–125.
- Herron, R. (2018) Embodiment and emotion in later life. Teoksessa Skinner M., Andrews G. & Cutchin, M. (toim.) *Geographical gerontology* 174–186. Routledge, Lontoo.
- Horner, B. & Boldy D.P. (2008) The benefit and burden of “ageing-in-place” in an aged care community. *Australian Health Review* 32(2) 356–365. <https://doi.org/10.1071/ah080356>
- Huttunen, L. & Juntunen, M. (2020) Suburban encounters: super-diversity, diasporic relationality and everyday practices in the Nordic context. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 46(19) 4124–4141. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2018.1531695>
- Juntunen, M. (2020) *Matkalla islamilaisessa Suomessa*. Vastapaino, Tampere.
- Jupp, E. (2013) “I feel more at home here than in my own community”: Approaching the emotional geographies of neighbourhood policy. *Critical Social Policy* 33(3) 532–553. <https://doi.org/10.1177/0261018313479011>
- Jupp, E. (2022) Emotions, affect and social policy: austerity and Children’s Centers in the UK. *Critical Policy Studies* 16(1) 19–35. <https://doi.org/10.1080/19460171.2021.1883451>
- Koskela, H. (2009) *Pelkokierre: pelon politiikka, turvamarkkinat ja kamppailu kaupunkitilasta*. Gaudeamus Helsinki University Press, Helsinki.
- Kraftl, P. & Adey, P. (2008) Architecture/affect/inhabitation: Geographies of being-in buildings. *Annals of the Association of American Geographers* 98(1) 213–231. <https://doi.org/10.1080/00045600701734687>
- Kröger, T., Van Aerschoft, L. & Mathew Putehnpambil, J. (2019) Ikääntyneiden hoivaköyhyys. *Yhteiskuntapolitiikka* 84(2) 124–134. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019041011854>>.
- Kuoppa, J. & Kymäläinen, P. (2022) Street-Level Workers and the Construction of Social Infrastructure in Suburban Neighbourhoods. *Urban Planning* 7(4). <https://doi.org/10.17645/up.v7i4.5698>
- Laakkonen, V. (2022) The Integration Spectacle. Migration, politics, and multiculturalism in a Finnish suburb. *Focaal* 2022(94) 101–114. <https://doi.org/10.3167/fcl.2021.031102>
- Lachapelle, S., Bogosavljevic, K. & Kilty, J.M. (2022) In the name of health: affect theory and the role of public health risks in the creation of carceral spaces. *Health, Risk and Society* 24(7–8) 336–353. <https://doi.org/10.1080/13698575.2022.2113508>
- Lager, D. & van Hoven, B. (2019) Exploring the experienced impact of studentification on ageing-in-place. *Urban Planning* 4 96–105. <https://doi.org/10.17645/up.v4i2.1947>
- Lager, D., van Hoven, B. & Huijgen, P.P.P. (2013) Dealing with change in old age: Negotiating working-class

- belonging in a neighbourhood in the process of urban renewal in the Netherlands. *Geoforum* 50 54–61. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2013.07.012>
- Laine, L. (2023) Turun pormestari haluaa valtion apuun Varissuon tilanteeseen: Puhunut jo ministeriölle. *Helsingin Sanomat* 23.2.2023. <<https://www.hs.fi/kotimaa/turku/art-2000009413025.html>>.
- Luoma-Halkola, H. & Häikiö, L. (2022) Independent living with mobility restrictions: older people's perceptions of their out-of-home mobility. *Ageing & Society* 42 249–270. <https://doi.org/10.1017/S0144686X20000823>
- Luoma-Halkola, H. & Jolanki, O. (2021) Aging well in the community: Understanding the complexities of older people's dial-a-ride bus journeys. *Journal of Aging Studies* 59 1–9. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2021.100957>
- Maclaren, A.S. (2018) Affective Lives of Rural Ageing. *Sociologia Ruralis* 58(1) 213–234. <https://doi.org/10.1111/soru.12196>
- Mack, J. (2021) Impossible nostalgia: green affect in the landscapes of the Swedish Million Programme. *Landscape Research* 46(4) 558–573. <https://doi.org/10.1080/01426397.2020.1858248>
- Massey, D. (2008) *Samanaikainen tila*. Lehtonen, M., Rantanen, P. & Valkonen, J. (toim.). Käännös Rovio, J. Vastapaino, Tampere.
- Massumi, B. (2005) Fear (The Spectrum Said). *Positions: east asia cultures critique* 13(1) 31–48. <muse.jhu.edu/article/185296>.
- Olsson, P., Rinne, J. & Suopajarvi, T. (2021) Kaupungin tuntu – Paikka moniaistisena kokemuksena. Teoksessa Vahtikari, T., Ainiala, T., Kivilaakso, A., Olsson, P. & Savolainen, P. (toim.) *Humanistinen kaupunkitutkimus* 31–60. Vastapaino, Tampere.
- Pani-Harremann, K.E., Bours, G. J. J. W., Zander, I., Kempen, G. I. J. M. & van Duren, J. M. A. (2021) Definitions, key themes and aspects of “ageing in place”: A scoping review. *Ageing and Society* 41(9) 2026–2059. <https://doi.org/10.1017/S0144686X20000094>
- Rannila, P. & Mitchell, D. (2016) Syracuse, sidewalks, and snow: the slippery realities of public space. *Urban Geography* 37(7) 1070–1090. <https://doi.org/10.1080/02723638.2016.1153244>
- Rannila, P. & Pyykkönen, S. (2020) Public obscenity and the formation of emotional legal landscapes in Dries Verhoeven's *Ceci n'est pas ...*. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography* 102(4) 384–399. <https://doi.org/10.1080/04353684.2020.1854617>
- Rappe, E., Kotilainen, H., Rajaniemi, J. & Topo P. (2018) Muisti- ja ikäystävällinen asuminen ja asuinympäristö. Ympäristöopas 2018. Ympäristöministeriö, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-4806-4>
- Rappe, E. & Rajaniemi, J. (2021) Turvallinen asuinalue ikääntyneille. *Ympäristöministeriön julkaisuja* 10/2021. Ympäristöministeriö, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-361-225-9>
- Rinne, J., Kajander, A. & Haanpää, R. (2020) Johdanto: Affektit ja tunteet kulttuurien tutkimuksessa. Teoksessa Rinne, J., Kajander, A. & Haanpää, R. (toim.) *Affektit ja tunteet kulttuurien tutkimuksessa* 5–30. Suomen kansatieteilijöiden yhdistys Ethnos ry, Helsinki. <https://doi.org/10.31885/9789526850962>
- Rinne, J. & Olsson, P. (2020) ”Täällä on minun kotini.” Affektiiviset kokemukset kaupungin merkityksellistämässä. Teoksessa Rinne, J., Kajander, A. & Haanpää, R. (toim.) *Affektit ja tunteet kulttuurien tutkimuksessa* 310–347. Suomen kansatieteilijöiden yhdistys Ethnos ry, Helsinki. <https://doi.org/10.31885/9789526850962>
- Rose, G. (1997) Spatialities of ‘community’, power and change: The imagined geographies of community arts projects. *Cultural Studies* 11(1) 1–16. <https://doi.org/10.1080/09502389700490011>
- Rowles, G.D. (1978) *Prisoners of Space? Exploring Geographical Experience of Older People*. Westview Press, Boulder.
- Saarikangas, K. (2014) Sandboxes and heavenly dwellings: Gender, agency, and modernity in lived suburban spaces in the Helsinki metropolitan area in the 1950s and 1960s. *Home Cultures* 11(1) 33–64. <https://doi.org/10.2752/175174214X13807024690864>
- Schmitz, S. & Ahmed, S. (2014) Affect/Emotion: Orientation matters – A conversation between Sigrid Schmitz and Sara Ahmed. *Freiburg Zeitschrift für GeschlechterStudien* 20(2) 97–108. <https://doi.org/10.3224/fzg.v20i2.17137>
- Shouse, E. (2005) Feeling, Emotion, Affect. *M/C Journal* 8(6). <https://doi.org/10.5204/mcj.2443>
- Suopajarvi, T. (2014) Kävelyssä rakentuva paikka: Oulun kaupunkikeskusta seniorikaupunkilaisten sosiomateriaalisena ympäristönä. *Sosiologia* 4 332–346. <<https://journal.fi/sosiologia/article/view/124144>>.
- Thrift, N. (2004) Intensities of feeling: Towards a spatial politics of affect. *Geografiska Annaler, Series B: Human Geography* 86(1) 57–78. <https://doi.org/10.1111/j.0435-3684.2004.00154.x>
- Tilastokeskus (2019) Turun väestörakenne tilastollisten suur- ja pienalueiden mukaan. <<https://app.powerbi.com/w?r=eyJrIjo1MTZlZWY2NTItOGM4Yy00MTIhLlTk5YTAzRlNWNiZDMzNTU2f2IiwidCI6IjZjNWUyYzhhLWQzZjAtNGEwYj05NjU4LTQyNTAyYzZlZTE3YiIsImMiOiJ9>>. 15.2.2023
- Valtonen, K. (2002) The ethnic neighbourhood. A locus of empowerment for elderly immigrants. *International Social Work* 45(3) 315–323. <https://doi.org/10.1177/0020872802045003358>
- van Hoven, B. & Meijering, L. (2019) Mundane mobilities in later life - Exploring experiences of everyday trip-making by older adults in a Dutch urban neighbourhood. *Research in Transportation Business and Management* 30 1–9. <https://doi.org/10.1016/j.rtbm.2019.100375>

- Verma, I. (2020) Asuinalueiden kehittäminen ikääntyvälle väestölle. *Yhdyskuntasuunnittelu* 58(1) 33–49. <https://doi.org/10.33357/ys.89482>
- Wallin, A. (2014) Ikääntyvä kerrostalolähiö ja sen eläkeläisnaiset. *Yhteiskuntapolitiikka* 79(5) 509–520. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201502091545>
- Wallin, A. (2019) *Eläkeläisten tila: Kaupunkitilan ja eläkeläisten sosiaalisen toiminnan tarkastelua*. Tampereen yliopiston väitöskirjat 9. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0993-0>
- Wiles, J.L. (2018) Health geographies of ageing. Teoksessa Skinner, M., Andrews, G., Cutchin, M. (toim.) *Geographical Gerontology* 31–42 Routledge, Lontoo.

Artikkeli



Jukka Mikkonen^a

Korpimaiden kauneudet: esteettiset kokemukset Hossan kansallispuistoa ja Evon retkeilyaluetta koskevissa sanomalehtikirjoituksissa 2016–2022

The Beauties of Wilderness: Aesthetic Experiences in Newspaper Articles about Hossa National Park and Evo Hiking Area 2016–2022

Natural environments have long been protected because of their beauty and wonders. The flagships of aesthetics-based nature conservation are national parks, whose recreational purpose has been understood in different ways at different times and in different places. The article explores the kinds of aesthetic experiences associated with national parks and hiking in Finnish newspaper articles. The studied cases are i) Hossa, which was established as a hiking area in 1979 and transformed and expanded into a national park in 2017, and ii) Evo, which was established as a hiking area in 1993 and proposed as a science national park in 2021 by a working group appointed by the Ministry of the Environment. The primary research material consists of articles, reportages, editorials, and columns of provincial and local newspapers published in 2016–2022, especially in Kainuu and Häme regions.

Keywords: aesthetic experience, hiking, national parks, nature tourism, newspapers

^a jukmikko@jyu.fi; Artikkeli on kirjoitettu Mikkelin yliopistokeskuksen rahoittamassa Kansalliskirjaston tutkija-residenssipilotissa Mikkelissä.

Johdanto

Luonnonympäristöjä on pitkään suojeltu niiden kauneusarvojen tähden¹. 1800-luvulla syntyneessä, erityisesti Yhdysvalloissa ja Euroopassa harjoitetussa esteettispainotteisessa luonnonsuojelussa vaikuttavat maisemat ja poikkeukselliset luonnonobjektit, ”*luonnon ihmeet ja erikoisuudet*”², on haluttu taidearteiden tapaan säilyttää jälkipolville. Maisemallisin perustein katsotaan suojellun muiden muassa Hot Springs (1832), Yellowstone (1872) ja Yosemite (1890) Yhdysvalloissa, Siebengebirgen Drachenfels (1836) Saksassa, Sarek (1909) Ruotsissa, sekä Imatrankoski (1842), Punkaharju (1843), Aavasaksa (1877), Koli (1907) ja Puijo (1928) Suomessa³. Suomessa luonnonsuojelulain yhtenä tavoitteena on ”*luonnonkauneuden ja maisema-arvojen vaaliminen*” (1 §) ja luonnonsuojelun alueen perustamisen yleisenä edellytyksenä se, että ”*alue on erityisen luonnonkaunis*” (10 §). Kauneuskeskeisen luonnonsuojelun lippulaivoja ovat kansallispuistot, joiden olennainen virkistystarkoitus on ymmärretty eri aikoina ja eri paikoissa eri tavoin.

Kotimaisten kansallispuistojen kävijämäärät ovat kauan olleet kasvussa, vaikka vuoden 2021 huipusta (käyntimäärä yhteensä 4 miljoonaa) on tultu hiukan alas (Metsähallitus 2022a; 2022b). Koronapandemian aikana kansallispuistojen kävijämäärät kasvoivat huomattavasti ennen kaikkea Etelä-Suomen kansallispuistoissa. On puhuttu ”kansallispuistobuumista”, ja ympäristöministeriöllä on paraikaa käsiteltävänä useita uusia kansallispuistoehdotuksia.

Nykyaikaisen länsimaisen esteettispainotteisen luontomatkaillen juuret ovat ennen kaikkea 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun romantiikan filosofisessa ja taiteellisessa

1 Usein on esimerkiksi säilyneiden dokumenttien ja ympäristöhistorian tutkimuksen valossa perusteltua uskoa, että jokin paikka on todella suojeltu pääosin tai merkittävässä määrin sen esteettisen arvon vuoksi. Toisaalta luonnonsuojelussa on vedottu ja vedotaan kaikkeen sellaiseen, minkä uskotaan ihmisiin vaikuttavan; luonnonympäristön suojelua kansallispuistona on markkinoitu toisille tahoille välineellisesti alueen vesitaloudellisella arvolla ja muuna resurssivarana (ks. esim. Runte 1990). Oma kysymyksensä on, mitä ”kauneudella” milloinkin tarkoitetaan (Naukkari 2012, 26, 48–49; Mikkonen 2018a) ja missä määrin esimerkiksi avohakkuiden ja muun voimakkaan maankäytön ”rumuudella” viitataan moraalisin seikkoihin (ks. esim. Reunala & Heikinheimo 1987, 44–45 Pohjois-Suomen sodanjälkeisistä avohakkuista). Vastaukset näihin kysymyksiin ovat tapauskohtaisia ja usein tulkinnanvaraisia. Estetisöivänkin suojelupuheen taustalla voi piillä monenlaisia vaikuttimia. Esimerkiksi Punkaharjun suojelun perusteet esitetään yleisesti esteettisinä ja Aleksanteri I määräämää hakkuu- ja kaskeamiskieltoa selitetään keisarin ihastumisella harjuun – olihan Punkaharju jo tuolloin tunnettu nähtävyytenä ja matkailukohteena ja vastasi ajan kauneusihanteita (ks. esim. Knapas 2005, 50, 58–62). Toisaalta suojelun syyksi on esitetty sotilaallista motiivia. Rainer Knapas (mt., 51) toteaa, että harju kiinnosti niin venäläisiä kuin ruotsalaisia sotilastopografeja, jotka laativat siitä yksityiskohtaisia karttoja: ”*Sotilaallinen karttoitustoiminta ja linnoitusten suunnittelu oli 1700-luvulla oma taiteenlajinsa, joka edellytti piirustus- ja akvarellitaitojen lisäksi herkkää maisemanmuotojen ja korkeussubteiden tajuja.*” Jyrki Paaskoski (2005, 43) mainitsee, että Aleksanteri I tutustui Punkaharjuun sotilaallisella tarkastusmatkalla perehtyessään kenraali A. V. Suvorovin rakennuttamaan linnoitusketjuun. Paaskosken mukaan harjupuuston hakkuukieltoa voisi selittää sotilaallisilla tekijöillä, sillä metsä suojaasi harjun varuskuntaa ja redutteja, eli pieniä umpilinnoituksia. Asiakirjojen ja ajan matkakirjallisuuden perusteella Paaskoski arvelee hakkuukieltoa kuitenkin ohjanneen ensisijaisesti liikenneturvallisuuden, sillä korkealla harjulla kulkenut kaiteeton maantie oli puuttomana vaarallinen.

2 Presidentti Ulysses S. Grantin allekirjoittamassa Yellowstonen perustamisasiakirjassa suojelun kohteena mainitaan ”*luonnon erikoisuudet tai ihmeet*” (*natural curiosities or wonders*). Ympäristöhistorioitsija Roderick Nashin (1970) mukaan Yellowstonen suojelun keskipisteessä eivät alun alkaen olleetkaan maisemanäkymät ja erämaa (*wilderness*) vaan geysirit, kuumat lähteet, vesiputoukset ja vastaavat ihmeellisyydet. Kansallispuiston idea levisi nopeasti Yhdysvalloista Eurooppaan, mutta siinä missä pohjoisamerikkalainen luonnonsuojelu korosti villiyyttä ja erämaata, Euroopassa oltiin suopeampia ihmiskulttuurin jäljille luonnossa (ks. Cowentz 1904).

3 Joillakin mainituista kohteista on eri aikoina ollut erilaisia statuksia ja rajoituksia (kuten Suomessa valtionmaa, kruununpuisto ja kansallispuisto) ja niiden varsinaista ”suojelemisen” alkamista on vaikea määrittää. Esimerkiksi Punkaharjun metsien hakkaaminen kiellettiin vuonna 1803 ja puiden kaataminen Imatrankosken rannoilla 1822. Kolin vaaralta valtio osti 1907 kolme tilaa, jotta – P. W. Hannikaisen sanoin – sen ”*luonnonihannuuden säilyminen turvattiin*” (Borg 2008, 29). Puijon hakkaamattomaksi säädetty puistometsä perustettiin 1898 ja luonnonsuojelun alue 1928. Yosemitein osavaltio puisto perustettiin vuonna 1864 ja kansallispuisto 1890.

ajattelussa ja niistä inspiroituneessa amerikkalaisessa transsendentalismissa – sekä geologisessa ja biologisessa tutkimusmatkailussa (ks. esim. Nicolson 1959; Miller 1967; Nash 1967; Brady 2003; Heringman 2004; Zuelow 2016; Lee 2019; Constantine 2023; yhdysvaltalaisen kansallispuistoturismin historiasta ks. Perttula 2006, 27–30, 33–35; kansallispuistomatkailun yhteydestä kristilliseen pyhiinvaellusperinteeseen ks. Ross-Bryant 2013; luontomatkailun käsitteestä ks. Rantala 2017). Tänä päivänä esteettiset kokemukset ja elämykset sekä maisemien kauneus mainitaan merkittävinä luonnon virkistyskäytön motiiveina (Silvennoinen & Tyrväinen 2001; Tyrväinen ym. 2007; Tyrväinen ym. 2008; Silvennoinen 2017).

Esteettisiä kokemuksia on silti harvemmin eritelty luonnon virkistyskäytön tai matkailun tutkimuksessa (ks. esim. Zhang & Xu 2020). Aiempi tutkimus on yhdistänyt esteettiset luontokokemukset pääosin – kansallispuistoihinkin olennaisesti liittyvään ja eittämättä elimelliseen – maisemaestetiikkaan (ks. esim. Puhakka 2007, 43, 48, 184–185, 199–200; 2008, 219–220; matkailututkimuksen estetiikkakäsityksistä, maisemaparadigmasta ja uusista näkökulmista, ks. Breiby 2014; Sorakunnas 2022). Sen sijaan filosofisessa estetiikassa esteettiseen kokemukseen katsotaan sisältyvän paljon muutakin kuin visuaalista tarkastelua: esteettiset luontokokemukset ymmärretään usein luonteeltaan moniaistisiksi, kehollisiksi ja immersivisiksi.

Tässä artikkelissa selvitän, millaisia esteettisiä kokemuksia kansallispuistoihin ja retkeilyyn liitetään sanomalehtikirjoituksissa. Tarkasteltujen lehtiartikkelien kohteet ovat i) vuonna 1979 retkeilyalueeksi perustettu ja vuonna 2017 kansallispuistoksi muutettu ja laajennettu Hossa sekä ii) vuonna 1993 perustettu Evon retkeilyalue, jota ympäristöministeriön nimittämä työryhmä vuonna 2021 ehdotti tiedekansallispuistoksi. Hossan ja Evon olen valinnut tutkimuskohteiksi niiden viime vuosina saaman suuren mediahuomion vuoksi. Tutkimuksen pääasiallisena aineistona ovat vuosina 2016–2022 erityisesti Kainuussa ja Hämeessä julkaistujen maakunta- ja paikallislehtien artikkelit, reportaasit, pääkirjoitukset ja kolumnit.

Suomen 41 kansallispuistosta on moneksi. Samassa maakunnassa sijaitsevilla kansallispuistoilla voi olla erilaiset profilit ja osaksi erityyppiset kävijät ja epäsuhtaiset kävijämäärät. Kävijöiden intressit ja aktiviteetit, oletettavasti myös esteettiset kokemukset, vaihtelevat jonkin verran alueittain ja puistoittain (ks. Konu ym. 2021). Suomussalmella sijaitseva, Kuusamoon ja Taivalkoskeen ylettyvä Hossan kansallispuisto perustettiin Suomen 40. kansallispuistoksi ja itsenäisyyden 100. juhlavuoden kunniaksi 17. kesäkuuta 2017. Hossa on Suomen valtion ensimmäisiä retkeilyalueita (1979). Se on suosittu kansallispuisto (vuonna 2022 kävijöitä 77 700 kappaletta, juhlavuonna 2017 liki 124 000) ja saanut näkyvyyttä myös kansainvälisissä medioissa (esim. The Guardian, BBC, The Economist ja Lonely Planet).

Hämeenlinnan Lammilla ja Padasjoella sijaitseva Evon alue koostuu vuonna 1994 perustetusta valtion retkeilyalueesta (82 300 kävijää vuonna 2022) ja luonnonsuojelualueista, Hämeen ammattikorkeakoulun opetusmetsästä, Hämeenlinnan kaupungin ulkoilumetsästä sekä UPM-Kymmenen omistamista ja yksityisomisteisista metsistä. Suojeltuja aarni-alueita (muiden muassa Kotisten aarnialue ja Sudenpesänkangas) on noin 1300 hehtaaria. Evon metsäopisto on toiminut alueella vuodesta 1862, ja sen opetusmetsän ala on yli 2000 hehtaaria; myös retkeilyalueella harjoitetaan metsätaloutta. Lisäksi Evo on suurin Etelä-Suomen kolmesta metsästysalueesta, ja metsästys on sallittua noin 4900 hehtaarin alueella. Etelä-Hämeen luonnonsuojelupiiri on ehdottanut Evoa kansallispuistoksi 1970-luvulta saakka.

Esteettisiä arvoja pidetään tärkeinä niin ympäristönsuojelussa ja -hoidossa kuin matkailussa. Niistä kiistellään poliittisessa päätöksenteossa. Toisaalta esteettisten arvostusten sanoittaminen koetaan usein vaikeaksi, mikä saattaa hankaloittaa luonnon merkityksellisyydestä puhumista (ks. Mikkonen 2018a). Erittelemällä ja tematisoimalla esteettistä luontokokemusta koskevaa puhetta artikkeli tarjoaa käsitteitä, välineitä ja näkökulmia luonnon virkistyskäytön tutkimukseen.

Kulttuurinen ja sosiaalinen luonnonsuojelu: historia ja nykypäivä

Yhdysvalloissa syntyneessä ja sieltä muualle levinneessä luonnonsuojelun perinteessä kansallispuistot ja erämaa nähtiin alun alkaen ensi sijassa kulttuurisena ja moraalisen resurssina ja kansallisen itsetunnon perustana (Runte 2010; Nash 2014). Näihin näkökulmiin liittyi olennaisesti esteettisiä ulottuvuuksia. Kansallispuisto-sanan isänä pidetty taidemaalari George Catlin (1796–1872) haaveili 1830-luvulla ”*kansanpuistosta*”, joka säilyttäisi ”*villi-ihmisten ja -eläinten luonnonkauneuden*” (”*A nation’s park, containing man and beast, in all the wild[ness] and freshness of their nature’s beauty!*”, Nash 1970, 729). Yellowstonen, ensimmäisen kansallispuiston, perustamista edistivät huomattavasti aluetta dokumentoineet maisemamaalaukset ja -valokuvat. Yellowstonen ihmeitä oli matkakertomuksissa vaikea sanallisesti kuvata ja kuvauksia muiden uskoa (ks. esim. Clary 1972, 1–32). Ferdinand Haydenin johtamalla Yellowstonen geologisella tutkimusmatkalla vuonna 1871 olivat mukana valokuvaaja William Henry Jackson (1843–1942) ja taidemaalari Thomas Moran (1837–1926), joiden – alueen mittakaavaa ja mahtavuutta ilmentävät – teokset vaikuttivat Yhdysvaltojen kongressin suojelupäätökseen; niistä on erityisesti mainittava Moranin öljyvärimaalaukset *Grand Canyon of the Yellowstone* (1872). Luonnon esteettistä arvottamista koskevalla keskustelulla oli kaikkiaan merkittävä sija pohjoisamerikkalaisessa luonnonsuojelulikkeessä Frederick Law Olmstedin (1822–1903) ja John Muirin (1838–1914) kaltaisista varhaisista aktiiveista Stephen T. Matheriin (1867–1930) ja muihin National Park Servicen hahmoihin (ks. esim. Muir 1901; 1912; 2013; Olmsted 2016; ks. myös Sellars 1997, 157).

Suomessa tunnetusti seurattiin Yhdysvaltojen esimerkkiä (ks. esim. Palmgren 1922). Kun professori Kaarlo Linkola kesällä 1925 tutustui suojeltavaksi ehdotettuihin pohjois-suomalaisiin alueisiin – muiden muassa Oulankajokeen, Pallas- ja Ounastunturiin sekä Mallaan – hän arvioi luonnonympäristöjen biologisten ja geologisten arvojen lisäksi yhtä lailla niiden esteettistä kiinnostavuutta (maisemallinen edustavuus, harvinaisuus, vaihtelu). Linkola käytti arvostelmissaan sellaisia ilmauksia kuin ”*erikoislaatuinen kauneus*”, ”*luonnon-ihanuus*”, ”*erikoislaatuinen jylhyys*”, ”*pehmeä viehättävyys*”, ”*luonnonlumo*”, ”*hurmaava kauneus*”, ”*turmelematon kauneudentila*” ja ”*ensiluokkainen luonnonkauneus*” (Linkola 1926). Esteettiset tekijät ovat sittemminkin olleet kansallispuistojen perustamisessa tärkeällä sijalla. Esimerkiksi Luonnon- ja kansallispuistokomitean mietinnössä vuonna 1953 ehdotetaan kansallispuistoiksi ”*alueita, joilla niiden luonnon huomattavan kauneuden tai maisemallisten erikoisnähtävyyksien ansiosta ilmeisesti tulee olemaan merkitystä yleisinä matkailijain ja retkeilijän käyntipaikkoina*” (LKM 1953, 28).

Kansallispuistoja perustavaa suojeluaikattelua on sittemmin haastettu useilta suunnilta. Kansallispuistoja on kritisoitu muiden muassa kolonialistisina rakennelmina ja niiden suunnittelijoita sokeudesta ihmisen ja luonnon pitkälle historialliselle vuorovaikutukselle (Adams ym. 2003; Tweed 2010; Stevens 2014; Grebowicz 2015; Andersson 2019; Andersson ym. 2021). ”Alkuperäisen” luonnon säilyttämistä on pidetty mahdottomuutena ja villiyden ihannetta luonnonsuojelullisesti haitallisena, jos kohta erämaa-ihanteella on yhä puolustajansa (ks. Nash 1967; Oelschlaeger 1991; Haila 1997; Callicott & Nelson 1998; 2008; Rannow & Neubert 2015; Butler 2015; Nash 2017; Woods 2017).

Yhdysvaltojen kansallispuistoissa esiintyvien haitallisten vieraslajien vaikutusta puistojen ekosysteemeihin pohdittiin tieteellisessä keskustelussa jo 1930-luvulla. 1900-luvun loppupuolella hoitosuunnitelmissa tuotiin esille mahdollisuus, että puistoihin leviävät haitalliset vieraslajit saattaisivat tukahduttaa endeemisten lajien lisäksi kansallispuistojen idean (Wright ym. 1933; Leopold ym. 1963; U.S. Congress, Office of Technology Assessment 1993; Houston & Screiner 1995). Ympäristöhistorioitsija Alfred Runten mukaan myös kansallispuistojen maisemiin liitetyt metafysiset ”*tuntemukset rajatomista horisonteista ja henkilökohtaisesta vapaudesta*” alkoivat käydä valjuiksi 1980-luvun Yhdysvalloissa, jossa hiilivoimat heikensivät puistojen ilmanlaatua ja näkymiä (Runte

2010, 228–229). Tänä päivänä ilmastonmuutosta ja muita ihmisen aiheuttamia ympäristömuutoksia pidetään yhtä lailla kansallispuistojen kuin muiden ympäristöjen uhkana (NPS 2012, 4–5; Keiter 2013; Stohlgren ym. 2014; Hansen ym. 2016). Esimerkiksi kesäkuussa 2022 Yellowstonen kansallispuisto suljettiin poikkeuksellisten sateiden, tulvien ja kivi- ja mutavyöryjen tähden (NPS 2022a; 2022b). Maantieteessä antroposeenin erämaata ja kansallispuistoja on lähestytty muiden muassa ”toksisen ylevän” näkökulmasta (ks. Bergmann & Briwa 2021). Käsite viittaa jännitteeseen, joka aiheutuu ympäristön huonon tilan tiedostamisesta ja maiseman mahtavuuden tai hämmästyttävyyden samanaikaisesta arvostamisesta (ks. Peoples 2011).

Ihmiskeskeisellä luonnonsuojelulla on tunnetut kompastuskivensä. Alueen suojeleminen ei auta, jos luonnonihastelijoiden määrät kasvavat kohtuuttomiksi tai säännöistä ei piütata. Varsinkin muutamissa Etelä-Suomen kansallispuistoissa (Nuuksio, Sipoonkorpi, Repovesi) havaittiin koronapandemian aikaan maaston huomattavaa kulumista ja ympäristön vahingoittumista, teiden ja taukopaikkojen ruuhkautumista sekä erilaista häiriökäyttäytymistä, kuten roskaamista, metelöintiä, puiden katkomista ja avotulen tekoa, kuten lehtikirjoituksissa nousi esiin (C3–C11, ks. tutkimusaineisto). Oulangalla ja Kolilla kävijät ovat talloneet uhanalaisia kasvilajeja ja hävittäneet niiden kasvupaikkoja (lehtiaineisto, C1 ja C13).

Kansallispuistojen kaksijakoinen tehtävä suojella alkuperäistä luontoa ja tarjota suurelle yleisölle virkistystä ja luontokokemuksia on lähtökohtaisesti vaativa⁴. Hankaluutta lisäävät kävijämäärien kasvu ja virkistyskäsitusten ja harrastusten muutokset. Tämän artikkelin kirjoitushetkellä tuoreimpia ilmiöitä ovat polttopuita tarvitsevat telttasaunajat (C14) ja maasto- ja sähköpyöräilijöille rakennettavat leveät sorapolut (C12). Joidenkin mukaan rajat ovat viimeistään viime vuosina tulleet vastaan. Biologi ja tietokirjailija Pasi Reunanen (2021, 56) kirjoittaa Kanava-lehden artikkelissaan ”Luonto unohtui kansallispuistoista”:

”Ihmiskeskeinen ajattelu ja omaa kokemusta korostava hedonismi ovat vääristäneet käsityksemme toimintamme ekologisista seurauksista ja siitä, miten luonto ylipäättään kestää nykyihmisen vapaa-ajan harrastuksia. [...] Virkistyspalveluiden tehtäviä kansallispuistoissa ja [virkistyskäyttöä ajavan] sosiaalisen luonnonsuojelun ylikorostuminen ovat johtaneet nykysuuntaukseen, jossa kansallispuistojen virkistyskäyttö ei ole enää sopuosinnussa alueiden luonnonsuojelutavoitteiden kanssa.”

Ihmisten esteettisillä arvostuksilla ja esteettisten kokemusten tavoittelulla on vaikutuksensa ympäristöön hyvässä ja pahassa. Kansallispuistojen kävijöiden käsitykset puistojen tehtävistä vaikuttavat heidän käyttäytymiseensä ja heidän toiveensa ja odotuksensa puolestaan mahdollisesti puistojen hoito- ja käyttösuunnitelmiin. Viestimet ja sosiaalinen media vaikuttavat näiden käsitysten muotoutumiseen (ks. esim. Fälton 2021). On siksi tärkeitä selvittää, millaisia esteettisiä kokemuksia kansallispuistoihin liitetään.

⁴ Luonnonsuojelualueiden kulumiseen kiinnitettiin Suomessa huomiota 1960-luvulla, jolloin Reino Kalliola esitti ajatuksensa kulttuurisesta ja sosiaalisesta luonnonsuojelusta. Edellisellä hän tarkoittaa ”tieteellisten, esteettisten ja ajatuksellisten luonnonsuojelun suojelua” ja jälkimmäisellä ”luonnon suojelemista ja hoitamista virkistykseen ja ulkoilun tarpeita varten” (Kalliola 1968, 16). ”Jos [...] kävijään huoltoon ja mukavuuteen kiinnitetään liaksi huomiota tai erehdytään järjestämään heille luonnonharrastukseen liittymätöntä ajanvietettä”, Kalliola kirjoittaa toisessa artikkelissa, ”kansallispuistosta tulee helposti kansanpuisto”; sen vuoksi ”[k]asvava ulkoilu uusine muotoineen vaatii omat puistonsa” (Kalliola 1966, 9, 10). Vuonna 1971 Urpo Häyrinen maalaili uhkakuvia kansallispuistojen kehityksessä: ”Matkailijoiden määrän kasvun liittyä usein myös ulkopuolisten liikeyritysten halu perustaa matkailuyrityksiä erilaisine yleisöä vetävine laitteineen ja laitoksineen kansallispuistoihin” (Häyrinen 1971, 31–32). Rauno Ruuhijärvi kirjoittaa vuonna 1985 vastaavasti: ”Suomen kansallispuistoista ei ole tarkoitus kehittää kansallisia huvipuistoja automatkailijoille tai virkistyville eräiden muiden maiden kansallispuistojen tapaan. Oikein ei ole myöskään jättää niitä oman onnensa nojaan, mihin meillä on kansallispuistohallinnon puutteiden takia ajauduttu.” (Ruuhijärvi 1985, 5).

Käsitteet, menetelmä ja aineisto

Esteettinen kokemus

Esteettisellä kokemuksella tarkoitan aistihavaintoon perustuvaa, jonkin objektin tai ympäristön tuottamaa kokemusta, jota kuvataan tavallisesti myönteisillä käsitteillä (kaunis, ylevä; ks. esim. Budd 2002, 12–19; Brady 2003, 8–16); esteettisen käsitettä käytän analyysissä laajassa merkityksessä kattamaan ympäristön havainto-ominaisuuksien ja niiden kokijassa tuottamien tunteiden, mielikuvien ja ajatusten erittelyn. Esteettinen luontokokemus ei artikkelin teoriakehityksessä ja tutkimusaineistossa rajaudu ympäristön visuaaliseen tarkasteluun, vaan kysymyksessä on moniaistinen, kehollinen tapahtuma, johon voi liittyä subjektin ja objektin rajojen hämärtymistä. Esteettistä osallistumista (*aesthetic engagement*) työssään korostanut ympäristöestetikko Arnold Berleant luonnehtii esteettisen ympäristön olevan kaikkialla: ”*Aistin sen jaloillani, liikkuvan keboni tuntemuksina, auringonpaisteena ja tuulena ihollani, vaatteisiini tarraavina oksina, joka suunnasta kuuluvissa äänissä, jotka vievät huomioni?*” (Berleant 1992, 27).

Esteettinen luontokokemus voi olla kielteinen – ”kolkko” maisema tai ”yksitoikkoinen” kulkureitti – mutta epämukavuudestaan huolimatta arvokas esimerkiksi kokijan itseymmärryksen tai maailmankatsomuksen kannalta (ks. esim. Hepburn 1966). Toisaalta vaikkapa ”surumielinen” kuusimetsä voi olla esteettisesti (ja terapeutisesti) arvokas samalla tavalla kuin kaihoisa musiikkikappale. Kauneutta ja kauneuskokemusta pidän kattokäsitteinä, jotka sisältävät esteettiset arvot ja esteettisesti arvokkaat kokemukset.

Elämyksen määrittelen tässä yhteydessä kokemuksen lajiksi: voimakkaaksi tai vaikuttavaksi kokemukseksi (Kinnunen 1969). Elämykseen liitetään niin arkiymmärryksessä kuin eri tieteenalojen tutkimuksessa sellaisia piirteitä kuin emotionaalisuus, erityislaatuisuus ja ei-kielellisyys. Kokemuksen ja elämyksen käsitteellinen ero on filosofiassa kiistelty aihe, josta on eri perinteissä esitetty erilaisia näkemyksiä. Saksalaisessa traditiossa kokemuksen (*Ehrfahrung*) ja elämyksen (*Erlebnis*) käsitteistä on kiistelty perusteellisesti; englannin kielessä sanalla *experience* saatetaan viitata kumpaan hyvänsä, vaikka tutkimuksessa tehtäisiin laadullinen ero käsitteiden välillä. Myös matkailututkimuksessa elämys on tärkeä ja niin ikään pulmallinen käsite (ks. esim. Räikkönen 2017). Matkailututkija Jarkko Saarisen (2001, 35) mukaan kokemus on tiedollinen, sanallistettavissa ja vertailtavissa, kun taas elämykset ovat yksilöllisempiä ja rakentuvat paljon emotionaalisesti. Tämän artikkelin tutkimusaineistossa ”kokemusta” ja ”elämystä” oletettavasti käytetään lukuisissa eri merkityksissä; sanan sijaan olen tematisoinnissa arvioinut kokemuksen luonteen kuvausta. *Tunne*-sanaa käytän artikkelissa niin selkeästi määriteltävistä emootioista (esim. pelko) kuin epämääräisemmiksi ja kehollisiksi ymmärretyistä affekteista.

Filosofisessa estetiikassa esteettisellä luontokokemuksella ajatellaan usein olevan kaksi ulottuvuutta tai se nähdään jatkumona, jonka toisessa päässä on aistimellinen ja tunneperäinen ja toisessa tiedollinen kokemus (ks. esim. Tuan 1984, 234; Mikkonen 2018b). Analyysissä abstrahoin aineistosta temaattisia kokonaisuuksia, jotka olen luokitellut tämän vakiintuneen kahtiajaon mukaisesti tietoa painottaviin ”kognitiivisiin” (myös ”käsitteellinen” ja ”kerronnallinen”) ja aistisuutta ja tunnetta korostaviin ”ei-kognitiivisiin” (myös ”ei-käsitteellinen” ja ”eletty”) lähestymistapoihin (Carlson 2019; vrt. Brady & Prior 2020).

Näiden kahden laaja-alaisen nimikkeen alle sijoittamani teemat nousevat aineistosta itsestään. Teemat edustavat inhimillisen ympäristökokemuksen osa-alueita. Käytännössä esimerkiksi kansallispuiston kävijöiden haastatteluissa ne sulautuvat toisiinsa, ja jo yksittäisessä virkkeessä saattaa esiintyä lukuisia käsitteellisesti toisistaan erotettavia tapoja kokea ja tulkita ympäristöä. Jaotteluni on keinotekoinen, ja sen tarkoitus on eritellä psykofyysis-sosiaalista kokemusta kuvaavan puheen ulottuvuuksia. Kutsun teemoja diskursseiksi, vaikka luktapani ei ole varsinaisesti diskurssianalyttinen vaan filosofisen teorian ohjaamaa lähilukua.

Ympäristökritiikki ja kuvaileva estetiikka

Tarkastelen sanomalehtiaineistoani filosofisen ympäristöestetiikan teorioiden valossa ja erittelen lehtiartikkeleista esteettisen luontokokemuksen elementtejä. Aineistokäsitykseni perustuu ympäristöestetiikko Yrjö Sepänmaan ”ympäristökritiikin” (*environmental criticism*) ja Berleantin ”kuvailevan estetiikan” (*descriptive aesthetics*) käsitteisiin. Niillä mainitut teoreetikot tarkoittavat ympäristön esteettistä kuvaamista, tulkitsemista ja arvottamista eri välineissä. (Sepänmaa 1986, 79–136; 2006, 243–244; Berleant 1992, 26.)

Tutkimusaineistoni eroaa Sepänmaan ja Berleantin ympäristökuvausten ideaalista siinä, ettei suuri osa analysoimistani kuvauksista ilmennä asiantuntijuutta – miten tahansa luonnon-esteettinen eksperttiisi ymmärretäänkään. Tarkastelluissa sanomalehtiartikkeleissa luontokokemuksiaan kuvailevien kävijöiden luonnonharrastuneisuus vaihtelee suuresti: osa ilmoittaa olevansa kokeneita retkeilijöitä, osa vierailee ensimmäistä kertaa kansallispuistossa. Artikkeleissa haastateltuja Metsähallituksen suunnittelijoita voisi sen sijaan pitää luonnonestetiikan asiantuntijoina: he tuntevat puheena olevien ympäristöjen geologis-biologis-ekologiset piirteet ja kulttuurihistorian ja lisäksi usein käyttävät estetiikan tutkijaa kiinnostavaa ilmeikästä kieltä.

Analysoimani tekstit sisältävät esteettiseksi tulkitsemiä todellisen tai kuvitteellisen havaintokokemuksen – ympäristön havaittavien ominaisuuksien ja niiden tuottamien tunteusten – kuvausta. Ihanteellisissa tapauksissa kirjoittajat ja haastateltavat ilmaisevat suoraan tai epäsuorasti käsityksiään ympäristön kauneusarvoista tai erittelevät luontokokemustensa aistimellisia ja henkisiä nautintoja. Pääsääntöisesti tutkimusaineistossa on kysymys toimittajan tai hänen haastattelemiensa ihmisten raporttoimien elettyjen kokemusten tekstuaalisista representaatioista; osassa Evo-teksteistä sen sijaan hahmotellaan kuvitteellista tulevaisuuden ympäristöä ja sen mahdollistamia kokemuksia.

Esteettisiksi tulkitsemiäni luontokokemusten luonnehdinnoissa – esimerkiksi sanomalehtiartikkelien haastatteluissa – ei aina kuitenkaan käytetä luonnonestetiikan perinteikästä sanastoa, vaikkapa sellaisia kansallispuistojen romanttiseen maisemaihanteeseen liitettyjä termejä kuin *ylävä*, *jylhä* tai *majesteettinen*; onhan luonnonolioita, ympäristön piirteitä ja niiden tuottamia kokemuksia luonnehtivia sanoja loputtomasti. Aineistoa hakusanoilla kerätessäni olen ollut enemmän inklusiivinen kuin eksklusiivinen ja kuulostellut piilosteettisiä arvostuksia (vrt. Sepänmaa 2006, 241).

Sanomalehtiartikkelit estetiikan tutkimusaineistona

Sanomalehtitekstien tulkintaan liittyy monenlaisia osittain tekstilajikohtaisia ongelmia ja haasteita. Esimerkiksi lehtihaastatteluista ei sovi olettaa pääsevänsä suoraan käsiksi ihmisten todellisiin käsityksiin tai kokemuksiin. Lehdillä on intressinsä ja näkökulmansa, toimittajilla oma roolinsa kysymysten esittäjänä ja haastateltavan ajatusten sanoittamisen avittajana. Toimittajien ja haastateltavien luontokokemusten kuvaukset ovat usein ymmärrettävästi suuripiirteisiä: haastateltavien kyky ja halu kuvailla kokemuksiaan otaksuttavasti vaihtelee suuresti; tila artikkelissa on niukka ja lopputulos toimittajan välittämä, värittämäkin (kysymysten mahdollinen ohjailevuus ja muoto, parafrasi). Monet haastateltavien esittämät kokemuksekuvaukset ja esteettiset arvostelmat todennäköisesti saavat hahmonsä vuorovaikutteisessa haastattelutilanteessa. Joidenkin ulkomaalaisten turistien kokemukset kuvataan aineistossa matkailuyrittäjän referoimina ja toimittajan muotoilemina. Lisäksi niin toimittajien kuin haastateltavien arvostukset näyttävät usein kaavamaisilta: journalismin on tuotava asioita lähelle lukijan elinpiiriä, jolloin uhkana ovat aina kliseet ja maneerit.

Toisaalta sanomalehdet ovat kiehtovia tutkimuskohteita. Ensinnäkin viestimillä on vaikutusvaltaa. Sanoma- ja aikakauslehdillä oli suuri merkitys kansallispuistoverkoston ja National Park Servicen syntymisessä ja tunnetuksi tekemisessä 1900-luvun alun Yhdysvalloissa (Borg 1978, 9; NPS 2000). Sanomalehtikirjoitukset heijastavat kulttuurisia,

yhteisöllisiä ja yksilöllisiä ympäristöasenteita ja vaikuttavat ihmisten tapoihin havainnoida ja arvottaa ympäristöään⁵.

Aineiston sanomalehtiartikkelit ovat parhaimmillaan moniäänisiä, ja niissä kuullaan eri intressiryhmiä, kuten poliitikkoja, biologeja ja luonnonsuojelijoita, matkailupalveluiden tuottajia ja matkailujärjestäjiä, lähiseudun asukkaita eri rooleissaan – ja tietyksi puistojen monenlaisia kävijöitä. Sanomalehtien tutkiminen tarjoaa myös mahdollisuuden vertailla, mitä lähiseudulla asuvat ihmiset pitävät arvokkaana ja mihin turistin katse kiinnittyy⁶. Laajemmassa tarkastelussa sanomalehtiartikkelit tarjoaisivat myös kiinnostavan vertailukohtan luonnon virkistyskäytön sosiologisille tutkimuksille: esimerkiksi monet muodikkaat liikuntamuodot ja extreme-harrastukset saavat uutuusarvonsa vuoksi sanomalehdissä huomattavan paljon palstatilaa siihen nähden, mitä kyselytutkimuksiin vastaavat kävijät ilmoittavat puistoissa harrastavansa (ks. Kuusisto 2019; Salonen & Veteläinen 2019; Konu ym. 2021).

Tutkimusaineisto

Tutkimuksessa on käyty läpi Hossan ja Evon retkeilyä käsitteleviä lehtikirjoituksia 1900-luvun alkupuolelta saakka, mutta tarkastelun polttopiste on vuosissa 2016–2022, Hossan kansallispuiston valmistelussa ja puiston ensimmäisissä vuosissa sekä Evon tiedekansallispuistohanketta ja retkeilymahdollisuuksia koskeneissa keskusteluissa.

Artikkelin aineisto muodostuu sanoma- ja aikakauslehtien artikkeleista ja jakautuu primaari- ja sekundaariaineistoon. Primaariaineisto koostuu maakunta- ja paikallislehdistä julkaistuista artikkeleista, reportaaseista, pääkirjoituksista ja kolumneista. Hossaa käsittelevistä julkaisuista tärkeimmät ovat Kainuun Sanomat (2017–2022), Koillismaan Uutiset (2016–2022), Koillissanomat (2017–2022), Koti-Kajaani (2016–2021), Kuhmolainen (2017–2021), Sotkamo (2016–2021) ja Ylä-Kainuu (2016–2021); Evoa käsittelevistä Etelä-Suomen Sanomat (1993–2022) ja Hämeen Sanomat (2017–2022). Analyysin lehtikohtaiset vuosi-rajaukset olen tehnyt aineiston relevanttiuden perusteella, ja tuorein aineisto on artikkelin kirjoitushetkeltä syyskuulta 2022. Olen rajannut analyysin artikkeleiden teksteihin ja sulkenut niiden kuvituksen – usein kuvapankkien kuvat – tarkasteluni ulkopuolelle. Mielipidekirjoitukset olen jättänyt analyysin ulkopuolelle siksi, ettei niistä tarkasteltavalla aikavälillä muodostunut kiinnostavaa aineistokokonaisuutta. Sekundaariaineisto koostuu niin ikään vuosina 2016–2022 julkaistuista sanoma- ja aikakauslehtiartikkeleista, joita käytän paikoittain primaariaineiston taustoittamiseen ja vertailukohtana. Tutkimusaineisto käsittää yhteensä 95 tekstiä. Aineisto on kerätty systemaattisesti erilaisilla hakusanoilla ja hakusanayhdistelmillä, jotka olen listannut artikkelin verkkoversioon linkitetyn aineistoluettelon kuvauksessa. Viittaan artikkeleihin tunnisteella, joka koostuu kirjaimesta A–D (A = Hossa, B = Evo, C = muut lehtiartikkelit, D = aikakauslehdet) ja kronologisesti määritellystä järjestysnumerosta.

5 Joissain tapauksissa aikakauslehtien paneutuneet ja asiantuntevat reportaasit tarjoaisivat laadulliselle tutkimukselle sanomalehtiartikkeleita rikkaampaa aineistoa ja palkitsemman tutkimuskohteen; tässä artikkelissa käytän aikakauslehtiartikkeleita täydentävänä materiaalina. Ympäristökritiikin näkökulmasta kiinnostavia tutkimuskohteita olisivat myös kansallispuistikirjat, kuten Tomi Kontion *Kansallispuistojen kutsu* (Avain-kustantamo, 2022), jossa matkakirjamaisesti kerrotaan isän ja pojan retkistä Suomen kansallispuistoissa. Kiinnostavaa tutkimusmateriaalia ovat myös puistojen esitteet ja mainokset sekä monentyyppinen av-materiaali (eräohjelmat, videoblogit, Instagram jne.).

6 Kuten historioitsija Reijo Heikkinen kirjoittaa Hossan historiikissa vuonna 2018, ”Hossan luontokohteet tulivat kainuulaisille tutuiksi ennen muuta lehtien välityksellä, sillä seudulla vieraili tavan takaa toimittajia, jotka ylistivät Hossan koskemattomaa luontoa ja sen puhtaita vesiä” (Heikkinen 2018, 26).

Esteettisten kokemusten ulottuvuudet

Kognitiivinen diskurssi

Kognitiivisessa diskurssissa ympäristön arvostaminen perustuu tietoon ja kokijan havaintokokemusta jäsentää ja syventää luonnon- ja kulttuurihistoriallinen ymmärrys paikasta. Kansallispuistoihin liitetty luonnonarvostus on vanhastaan ollut maisemallista ja luonnonhistoriallista, ja myös nykyaikaisessa ympäristöestetiikassa merkittävä suuntaus on niin kutsuttu kognitiivinen lähestymistapa, jossa luonnon ”asianmukainen” (*appropriate*) esteettinen arvostaminen perustetaan luonnontieteelliseen tietoon (ks. Carlson 1979; 1981; 2000; 2007; Rolston 1995; Eaton 1998; Saito 1998; Matthews 2002; Parsons 2002; 2006). Filosofien teoretisoimassa kognitiivisessa katsannossa valveutuneen kokijan ajatellaan tarkastelevan ympäristön muotoutumista ja siihen vaikuttaneita luonnonvoimia ja prosesseja, sekä alueen lajeja ja ekosysteemejä.

Hossaa käsittelevissä sanomalehtiartikkeleissa luonnontieteelliseen ymmärrykseen pohjautuvia esteettisiä luonnehdintoja esiintyy etupäässä Metsähallituksen suunnittelijoiden, ympäristöjärjestöjen edustajien sekä joidenkin aktiiviretkelijöiden kuvauksissa. Luonnonhistoriallisen ihastelun kohteena artikkeleissa on ennen kaikkea Julma-Ölkky, yli kaksi miljardia vuotta sitten syntynyt Suomen suurin kanjonijärvi. Luonnontieteellisesti harjaantunut katse poimii maisemasta niin ”jäkäkauden muovaamat barjuu” (toimittaja, A17) kuin suppalammet ja suopainanteet (pääkirjoitus, A15).

Kansallispuistot ovat luonnonsuojelualueita, joissa ympäristöministeriön luonnehdinnan mukaan pyritään säilyttämään ”Suomen luonnon arvokkaimmat kohteet, niiden eliölajisto ja erilaiset elinympäristöt sekä maisemalliset erityispiireet” (Ympäristöministeriö 2023). Edustavuuden lisäksi kansallismaisemassa arvostetaan erityisyyttä ja erikoisuuttakin. Hossaa koskeissa kirjoituksissa kävijät hämmästelevät ennen kaikkea alueen kirkasvetisiä järviä ja lampia. Sukellusharrastajat pitävät Öllöri-järven ”turkoosiin vivahtavaa vettä” Suomessa poikkeuksellisenä; heidän mukaansa järvi ja sitä ympäröivät lammet ovat tälläkäläisittäin harvinaisen kirkkaita ja siksi kiinnostavia (A22). Useat kävijät, sukeltajien lisäksi kalastajat ja patikoijat, ihastelevat Hossan vesien näkösyvyyttä (A4; A25; A40; A44). Mahdollisuus seurata kalojen ja kalaparvien liikkeitä toistuu kävijöiden puheissa. ”Uteliaiden abventen” lisäksi mielihyvää tuottavissa eläinhavainnoissa mainitaan lintuja (pohjantikka, kuukkeli), porot, hirvet ja karhu (A8; A13; A14; A44). Metsähallituksen asiantuntijaa kiehtoo ajatus jokihelmisimpukasta, jota hän ei ole havainnut mutta joka voisi esiintyä alueella (A14). Keskieurooppalaisille kävijöille lumessa näkyvät eläinten jäljet ovat kiehtovia, joillekin lumi itsessään (luontokokemuksen yrittäjä, A37).

Hossan luonnon koskemattomuuden ihastelu on tärkeällä sijalla artikkeleissa. ”Koskemattomuus” voi artikkeleissa viitata esimerkiksi metsien korkeaan ikään, josta kertovat muiden muassa metsäpalojen jäljet puissa ja järeät lahoavat maapuut (toimittaja, A6). Koskemattomuus ymmärretään tällöin biologisesti luonnontilaisuutena:

”Hossan vedet ovat täysin luonnonmukaisia ja runsashappisia. Niissä viihtyvät jopa katkaäyriäiset. Ne ovat reliktilajeja eli jäänteitä aikaisemmalta ajalta.” (toimittaja, lähteenä Metsähallituksen erikoissuunnittelija, A14)

Pääsääntöisesti koskemattomuudella tarkoitettaneen artikkeleissa ihmisen vähäistä vaikutusta maisemaan, ja sitä arvioidaan muutoksen laadun ja voimakkuuden näkökulmista. Kävijöiden kuvauksissa koskemattomuus näyttäisi useimmiten merkitsevän erämaista tunnelmaa ja rauhaa (vrt. Valkonen 2003, 158; Äijälä 2016, 13–14). Samalla tuoreen kansallispuiston kävijät ymmärtävät, että puisto on ihmisen tekemä ja ylläpitämä (aluerajaukset, reitit, rakennelmat, jne.): lähiseudun asukkaat ovat voineet seurata lehdistä puiston rakentamista, ja lukuisat retkeilijät muistavat alueen retkeilyalueena.

Kiinnostavasti Hossan koskemattomuutta ihastelevia kävijöitä viehättää myös alueen erähistoria jälkineen; erätalouden ihmiset kulttuureineen lukeutuvat tällaisessa katsannossa osaksi ”luontoa”. Toinen ”kognitiivinen” tapa tulkita ympäristöä onkin kulttuurihistoriallinen. Hossan erähistoria on poikkeuksellisen pitkä: asutusta seudulla on ollut jo arviolta 8000 vuotta sitten. Metsästys ja kalastus, poronhoito, savotat ja uitot, tervanpoltto – seudun historia on monipolvinen, ja puiston perustamisasiakirjassa painotettiin ”ihmisen ja luonnon pitkäaikaista ja yhä jatkuvaa rinnakkaiseloa” sekä maisemaan kuuluvia kulttuurisia kerrostumia (Laki Hossan kansallispuistosta 296/2017 § 1). Erähistoriasta kertovat pyyntikuopat ja muinaisten kalanpyydysten jäänteet. Seudun historiaa tuntevat kertovat muun muassa tarinaa siitä, miten metsästäjät ovat aikoinaan ajaneet hirviä Ölkyn kalliojyrkänteeltä alas (A1, A2).

”Hossassa kiehtoo alueen mahtava luonto ja tieto siitä, että seudulla on erästetty jo tuhansia vuosia sitten.” (lahtelainen perhe, A36)

”Hossassa kulkiessa historia on aina läsnä.” (oululainen pariskunta, A36)

Eräikäyntiin viitannevat tavalla tai toisella myös vuonna 1977 löydetty Väräkallion kalliomaalaukset, joissa kuvataan hirviä; maalausten ihmis- ja hirvihahmot poikkeavat muista suomalaista kalliomaalauksista ja kiinnostavat alan harrastajia (A41; A46).

Tarkasteltavissa artikkeleissa kognitiivinen diskurssi rajoittuu menneeseen. Esimerkiksi ilmastonmuutos tai luontokato eivät näy Hossaa koskevassa esteettispainotteisessa lehtikirjoittelussa – toisin kuin muissa sanomalehtiaineiston ympäristöä käsittelevissä artikkeleissa. Tuore puisto on juhlan aihe ja nautinnon lähde, ja romanttisella koskemattomuuden tunnolla lienee kävijöihin eskapistinen vaikutus. Kuitenkin ilmastonmuutoksen vaikutukset ovat havaittavissa kansallispuistoissa kuten muussakin luonnossa (esimerkiksi erilaiset sään ääri-ilmiöt) eikä lämpöennätyksiä voi paeta ”alkuperäiseen luontoon”. Tutkimusaineistossa ympäristökysymykset esiintyvät puistoon matkustamiseen liittyvinä. Useat toimittajat muistuttavat, että kotimaan matkailu on ympäristöystävällisempää kuin lentomatkailu ulkomaille (A30; A33; A34), ja eräissä pääkirjoituksissa arvellaan kotimaan luonnon merkityksen korostuneen ympäristötietoisuuden vuoksi (A33; A38). Poikkeuksena eräs kainuulainen paikallispoliitikko hahmottelee vilvoittavaa, paratiisimaista Hossaa tulevaisuuden ennätyshelteistä kärsivien eteläisten ilmastoturistien vetonaulana (A34).

Tarkastellussa aineistossa Evon aluetta arvioidaan varsinkin luonnontieteellisen tiedon ja kulttuurihistorian, biologian ja metsänhoidon näkökulmista. Suojelukeskustelulle tyypillisesti vanhojen metsien lumo liitetään biologiaan, metsien ikään ja luonnon monimuotoisuuteen, päätöksenteossa painaviin mitattaviin seikkoihin. Esteettisestä näkökulmasta monet aineiston artikkeleista ovat paljolti spekulatiivisia: niissä hahmotellaan sitä, mitä Evo voisi olla; mikä alueella on tärkeää ja säilytettävää tai jalostettavaa – millaisia kokemuksia Evon metsät voisivat tulevaisuudessa mahdollistaa.

Vuonna 2021 toiminut Evon tiedekansallispuistohankkeen työryhmä selvitti mahdollisuutta perustaa Evolle uudenlainen didaktisesti painottunut kansallispuisto (ks. Helsingin yliopisto 2021). Erään haastatellun tieteenekijän visiossa tiedekansallispuistossa ”ihmiset pystyisivät havainnoimaan mitä metsätalous on ja miten luonnonsuojelualue eroaa rakenteellisesti ja lajillisesti talousmetsästä” (B14). Toinen luonnontieteilijä ihastelee, miten Evolla ainutlaatuisesti yhdistyvät ”laaja ja mahtava luontokokonaisuus ja tutkimuksen pitkä historia” (B13). Hänen huomionsa on luonnon monimuotoisuudessa, ja siksi hän pitää tärkeinä Evon alueen erilaisia metsätyyppejä, ”gradientteja” (D10). Tieteenekijöiden ideoiman tiedekansallispuiston kävijät pääsisivät seuraamaan tieteellistä tutkimusta ja osallistumaan sen tekemiseen, ja ilmastonmuutoksen vaikutusta metsäluontoon havainnollistettaisiin puistossa (B13).

”Tutkijat voisivat järjestää teemapäiviä, viedä ryhmiä maastoon ja kertoa omista tutkimuksistaan. Kävijät olisivat kansalaistieteilijöitä ja keräisivät aineistoa käydessään puistossa.” (biologi, B8)

Evon aarnialueen männyt ovat eteläsuomalaisittain poikkeuksellisen iäkkäitä. Luontoaktiivi ihastelee luonnontilaista metsää ja siellä säilyneitä *”elämän kerrostumia, jotka on hävitetty lähes kaikkialta muualta Suomesta”* (B18). Retkeilyaktiivi pitää *”koskemattomia ikimetsiä”* elämyksellisempinä ja mielenkiintoisempina kuin samanikäisiä yksilajisia talousmetsiä (B20).

”Etelä-Suomessa ei monessakaan paikassa voi ihailla 1600-luvun alussa kasvunsa aloittaneita mäntyjä, joiden kilpikaarnaan metsäpalot ovat jättäneet jälkensä.” (toimittaja, B1; ks. B14)

”Suojelualueesta näkee, milta metsä näyttää, kun sille ei tehdä mitään. Metsä on rebevä ja hiljaisuus syvä. Maa on paksum, kosteaa sammalta. Haavat ovat niin korkeita, että latvoja ihmettelevän niskaan sattuu.” (toimittaja, oppaana ympäristöjärjestön edustajia, B9)

Harvinaisia kokemuksia pidetään luonnonestetiikassa arvokkaina ja harvinaisten eliölajien kohtaamisia ikimuistoisina (ks. esim. Wilson 1992). Lehtiartikkeleissa harvinaisia metsälajeja ihastelevat erityisesti biologit ja luonnonsuojelijat:

”Nämä [limasienet] ovat jännittäviä lajeja, sillä nimestä huolimatta ne ovat ameeboja. Niitä ei kovin usein näe.” (ympäristöjärjestön edustaja, B9)

”Niljahelokkaa on löydetty kerran Evolta ja sen jälkeen koko maailmassa vain Puolasta. Punahäro on riippuvainen haavasta, ja sen havainnot 2000-luvulta Suomessa ovat käytännössä lähes kaikki Evolta.” (biologi, B15)

Mainitut lajit niljahelokka ja punahäro on luokiteltu äärimmäisen uhanalaiseksi (CR v. 2019). Toisaalta myös Evon metsänhoitoa ja metsästystä puolletaan ekologiisiin arvoihin viitaten. Hämeen Sanomien toimittaja kirjoittaa otsikolla *”Virkistys tarvitsee hoitoakin”*, että *”Esimerkiksi Ahvenistolla kasvava rauhoitettu hämeen kylmäkukka [erittäin uhanalainen, EN v. 2019] tarvitsee valoa. Jotta se saisi valoa, harjun aluspuustoa on harvennettava”* (B7). Hirven metsästyksen rajoittamisen taas nähdään heikentävän *”metsien puulajien luontaista moninaisuutta ja metsäluonnon monimuotoisuutta”* (Metsästäjäliiton piirin edustaja, B17) – taustalla on oletettavasti ajatus, että hirvet syövät lehtipuiden ja männyn taimia, mikä johtaa kuusettumiseen.

Vanhojen metsien ohella Evon erikoisuuksiin kuuluu majavayhteisö, jota pidetään yhtenä alueen matkailuvalteista (B2). Majavat vaikuttavat suuresti maisemiin ja metsäluontoon. Ne paitsi kaatavat puita myös patoavat virtavesiä ja tuottavat näin tulvikoita ja kosteikkoja; vanhoille tulvikoille jääneet majavien kaluamat kuolleet puut taas houkuttelevat esimerkiksi lintuja. Toimittajan huomion kiinnittävät tulva-alueet ja erivaiheiset tulvasta toipuvat alueet (B16). Eläimen aiheuttamaa maisemanmuutosta arvioidaan artikkeleissa suopeammin tai neutraalimmin kuin esimerkiksi harvennushakkuita⁷. Majavassa ihaillaan myös sen pesärakennustaitoa (D1).

”Valkoisiksi kalutut haavat ja koinut, tuoreet lastut kaadettujen puunrunkojen vieressä, kasoiksi kootut oksat veden äärellä, pato ja valtava risupesä.”; ”Vesi on noussut miltei tien tasolle. Tämä on yksi syy siihen, miksi kaikki eivät majavista pidä. Ne saavat veden tulvimaan myös kulkureiteille.”; ”[V]edessä kelluu kaluttuja keppejä siellä täällä. Suuret puut kasvavat vedestä kuin mangrovesuolla.” (toimittaja, B16; myös B21)

⁷ Evon majavat ovat kanadanmajavia (*Castor canadensis*), siirtoistutettua vieraslajia, joka menestyvämpänä syrjäyttää silmälläpidettäväksi luokitellun kotoperäisen euroopamajavan (*Castor fiber*).

”Majavan toimien myötä metsämaisemaan syntyy ainutlaatuinen kosteikkoympäristöjen kirjo: pusikkeisia tulvikekoja, niittyjä ympäristöjä ja tulvissa kuollutta, laboavaa puuta, joista hyötyvät lukuisat eri eliölajit.” (tutkija, B16)

Vanhoiden puiden ja majavien lisäksi kävijöitä viehättävät lähteet ja niiden raikas vesi sekä töyhtötaiset ja kuukkelit, joiden määrä Etelä-Suomessa on vähentynyt (B3; B9; B10).

Ei-kognitiivinen diskurssi

Toisen merkittävän ympäristöesteettisen teoriaryhmän muodostavat aistimellisuutta ja tunteita painottavat ei-kognitiiviset lähestymistavat. Tämä laaja ryhmä kattaa luontokokemuksen affektiivisen ja emotionaalisen, somaattisen ja kineettisen ulottuvuuden.

Noël Carroll (1992) on korostanut *tunteiden* merkitystä esteettisissä luontokokemuksissa viitaten kirjallisuudessa esiintyviin, usein tunneperäisiin kuvauksiin esteettisistä luontokokemuksista. Hänen mukaansa kokemus (elämys), jossa kuvitteellinen kokija seisoo jylisevän vesiputouksen alla ja on tohkeissaan sen mahtavuudesta, on täysipainoinen esteettinen kokemus (Carroll 1992, 245).

Huomattavaa osaa Hossaa koskevia lehtikirjoituksia leimaa perinteinen tunteita ja elämyksellisyyttä korostava, spehtaakkelimainen tai sensationalistinen maisemaestetiikka. *”Kauneinta Suomea”*, eräs kävijä luonnehtii aluetta (A31), *”mielettömän kaunis”*, toinen sanoo (A47). Ympäristöä karakterisoidaan sen kokijassa herättämien tunnevaikutusten perusteella: puhutaan *”henkeäsalpaavista”* (A17) ja *”jylhistä, mykistävistä maisemista”* (A40; ks. A14) sekä ihastumisesta paikkaan (A20). Alueen nähtävyyksistä Julma-Ölkkyä luonnehditaan sen *”ehdottomaksi kruunuksi”* (A1) ja *”visuaalisesti vaikuttavimmaksi yksittäiseksi luonnon monumentiksi”* (A3). Kävijöiden kuvauksissa Ölkky on *”jylhä ja kaunis”* ja *”koskemattomuudessaan ainutlaatuinen”* (A16). Sen sijaan Hepokongäs-putouksen talvisena viehättävyytenä pidetään siitä syntyvän sumun ja höyryn elämistä sään mukaan (toimittaja, oppaana Metsähallituksen erikoissuunnittelija A42). Erityismainintoja saavat myös *”kajakkeiretki sumuisella Julmalla Ölkkyllä”*, yöttömän yön kauneus ja jatkuvasti *”hereillä oleva luonto”* (brittituristi, A8).

Cheryl Foster (2007) on tähdentänyt esteettisen luontokokemuksen *eletyn ulottuvuuden* merkitystä. Eletyssä kokemuksessa on kysymys aistikokemusten vaikeasti kielennettävästä kokonaisuudesta, kokemisen tavasta, jossa ympäristön käsitteellistäminen jää sivuun ja luonto kohdataan *”tunnelmallisesti ja moniaistisesti”* (Foster 2007). Monet Hossan esteettisistä luonnehdinnoista liittyvätkin sen *tunnelmaan*. Kävijöiden kuvauksissa painotetaan puistossa vallitsevaa rauhaa (A4; A24; A25; A27; A36; A40). Hossan tunnelmaa pidetään mystisenä ja salaperäisenä; paikassa on *”aistittavissa jotain ainutlaatuista”*, luontopalveluyrittäjä tuntee ja sanoo kuulevansa samaa asiakkailtaan (A36). Myös lähiseudulla asuvien ihmisten puheissa toistuu näkemys alueen erityisestä kokemuksesta (A4; A8). Eräs paluumuuttaja yllättyy *”hiljaisen luonnon tuomasta mystisestä tunnelmasta”*; toinen kävijä luonnehtii kokemustaan *”ainutlaatuiseksi ja erikoiseksi”* (A13).

”Hiljaisuus tuntuu arkiseen hälinään tottuneisiin korviin suorastaan humisevalta. Se laskentuu kaiken ylle kuin rauhoittava peitto, jota säestää vain lintujen heleä sirkutus.” (oululainen toimittaja, A40)

”Paikka on kuin maa aikojen alussa. Fiilis on salattu.” (Metsähallituksen erikoissuunnittelija, A14)

”Vanhassa metsässä on aina harmonista. Nyt oli maagisen rauhallista.” (espoolainen kävijä, A6)

Erämaisuus ja koskemattoman luonnon rauhaisa tunnelma korostuu vielä enemmän keskieurooppalaisten matkailijoiden puheissa (A17; A24; A25; A37), joissa se yhdistetään *”pubtauteen”*, *”turmeltumattomuuteen”*, *”aitouteen”*, *”kauneuteen”* ja *”hiljaisuuteen”* (A37).

Emily Brady (1998; 2003) on tutkimuksissaan korostanut *mielikuvituksen* eri muotojen asemaa tunnepainotteisessa esteettisessä luontokokemuksessa. Bradyn mukaan mielikuvitus muun muassa täydentää aistihavaintoa, liittyy luonnonobjekteihin ja -ympäristöihin merkityksiä ja muodostaa maisemaan jatkuvuutta, suhteita ja muotoja. Brady painottaa, että myös tiedollinen haltuunotto turvaa mielikuvitukseen, kun hahmotamme ympäristön ja luonnonobjektien historiallista muotoutumista (Brady 1998; Brady 2003). Ronald Hepburn (1996) on puolestaan tähdentänyt ”*metafyysisen kuvittelun*” merkitystä maiseman esteettisessä arvostamisessa: maisemahavaintoa luonnehditaan usein abstrakteilla attribuuteilla, jolloin ympäristö voi näyttäytyä vaikkapa lohduuttomana tai päinvastoin tuottaa tunteen ihmisen ja luonnon ykseydestä (Hepburn 1996). Thomas Heyd (2001) on taas alleviivannut erityyppisten *kertomusten* vaikutusta tapaamme kokea ja tulkita luonnonympäristöjä. Luontokokemuksemme ovat kulttuurisesti latautuneita, ja esimerkiksi mytologiset tarinat kulkevat muassamme maastossa. (Heyd 2001; ks. myös Berleant 1992, 28–29.)

Lehtiartikkeleiden tunneperäisiin kuvauksiin liittyy usein metaforis-myyttis-tarinallista kuvittelua. Kuvauksissa esiintyy sellaisia ilmaisuja kuin ”*peikkometsä*” (A14) ja ”*noita-kalliot*” (A40), ”*kalevalaiset harjukankaat*” ja ”*hämyisten aarnimetsien valtakunta*” (pääkirjoitus, A15). Symboliikassakin on – alueellisesti perusteltuja – historiallisia kerroksia: esimerkiksi Metsähallituksen suunnittelija pitää hopeisten kelojen kansoittamaa harjua ”*suorastaan isänmaallisena näkyinä*” ja kuulee pohjantikan nakutuksessa ”*Suomi-konepistoolia*” (A14).

Historiallisten kulttuurien merkit saavat monet kävijät eläytymään kuvitteelliseen menneisyyteen (vrt. D3; D6; D7; D12). Suunnittelijoiden ja matkailujärjestäjien kuvauksissa toistuu tulkinta Värikallion myyttisestä asemasta taivaan (henget), maan (ihmiset) ja veden (tuonela) leikkauspisteenä ja yhteytenä tuonpuoleiseen (esim. A12; A36). Kalliomaalauksen tarkoitusta (metsästysmagia, uskonto?) pohditaan monissa lehtiartikkeleissa (esim. A7; A14).

”*Siellä on hyvä hetki hiljentyä ja aistia muinaista elämäntapaa.*” (Metsähallituksen projektipäällikkö, A16)

”*Olihan se tosi mieleenpainuva. Ajatella, että alkuasukkaat niissä samoissa maisemissa ovat liikkuneet, missä itse monen tubannen vuoden päästä kävelee ja retkeilee.*” (alakoulun luokkaretkeään ja ensikokemustaan maalauksista muisteleva kävijä, A7)

Maalauksen arvoituksellisuus saa monet miettelijäksi. Metsähallituksen kulttuuriperinnön erikoissuunnittelija esittää, että kalliomaalauksessa käsitellyt ”[k]yymykset ovat perustaltaan samoja, joita nykyihminen tekee itselleen miettiessään itseään ja olemaisuuttaan” (A5). Vaikka maalaukset eivät kaikkia kävijöitä säväytä, niiden aiheet tuntuvat toimittajan mukaan joka tapauksessa ”*porautuvan syvälle suomalaisen kulttuuriin*” (A13).

”*Kalliomaalauksia katsellessa tuntee itsensä pieneksi suuressa aikaperspektiivissä.*” (eräopas ja luontohyvinvointipalveluiden tarjoaja, A36)

Ajallisen perspektiivin laajentuminen tuo muassaan suuria kysymyksiä. Hossaa koskeva sanomalehtiaineisto toistaa vahvasti romanttisen luonnonestetiikan perinnettä, jossa luontokokemukseen liittyy henkisiä arvoja tai moraalista opetusta.

”*Hiljaisuus soi. Kaikki on kohdallaan ja täydellistä. Tuntuu, että on itsekin kohdallaan ja hyväksytty. Ei tarvitse olla mitään.*” (suunnittelija, A14)

”Tajuan, että Hossan luonto on voittanut ihmisen. Tuhsania vuosia vanhat penkereet, järvet ja harjut ovat vakuuttaneet olemuksellaan ihmisen siitä, että tätä aluetta ei saa enää hakata. Naava kuusien oksilla vilkuttaa hyvästiksi meille lyhytikäisille ihmisille ja muistuttaa, että sen emäpuu tulee olemaan tässä maisemassa paljon pidempään kuin me.” (toimittaja, A21)

Tunteiden, tunnelman ja mielikuvituksen lisäksi ei-kognitiivisissa puhetoivoissa tähdennetään luontokokemuksen moniaistisuutta ja kehollisuutta ja intoudutaan erittelemään aistimuksia.

”Puron jääkylmä kristallivesi maistuu elämän nektarilta. Sitä haluaisi ahmia pyörryksiin asti.” (toimittaja, A14)

”Nenä haistaa sammalen ja suopursun. Lumen alta paljastuneiden kevätkeuhkaloitten makea mehuvoima purskahtaa suuhun. Korvat kuulevat, missä tuulenpuuskat kulkevat. Hiljaisuus soi.” (suunnittelija, A14)

Monille Hossan ulkomaalaisille kävijöille kesäinen laavulla yöpyminen on vaikuttava ja eksoottinen kokemus, arvelee *”korvessa asuaks”* itseään luonnehtiva paikallinen yrittäjä, jolle tällainen asia on *”itsestäänselvyys”* (A10). Toinen luontoyrittäjä järjestää matkailijoille yöpymistä asiakkaiden itse rakentamissa lumimajoissa (A14). Ulkomaalaisryhmiä sanotaan kiehtovan hiljaisuuden ja pimeyden lisäksi kylmyys (yrittäjä, A37). Kova pakkanen on monille keskieuropalaisille vaikuttava ja tavoiteltava elämys.

”Se on ulkomaalaisille ekstriimiä, jota he hakevat. On se meille suomalaisillekin, mutta me emme sitä hae.” (matkailupalveluyrittäjä, A10)

”Mitä kylmempää, sen parempaa.” (hossalaisen seikkailumatkailuyrityksen toimitusjohtaja, A17)

Useat nautinnollisten aistikokemusten kuvauksista liittyvät luonnon oletettuihin terveysvaikutuksiin. Luonnonkauneus ja retkeily yhdistetään terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseen, rauhoittamiseen ja latautumiseen (A7; A10; A24; A26). Esimerkiksi hyvinvointilomien järjestäjä väittää tarjoamiensa metsäkylpyjen herkistävän osallistujien aisteja ja kehittävän kykyä kuunnella omaa kehoa (A24; A29; A36). Hänen mukaansa ympäristölle avoin *”voi kuulla linnunlaulua tai tuntea metsän tuoksun, olla yhtä luonnon kanssa”* (hyvinvointiyrittäjä, A24).

Hossan matkailujärjestäjiltä kerrotaan alati toivottavan *”hyvinvointipalveluja”* (A28; A45). Myös Metsähallituksen suunnittelijan mukaan hyvinvointipalvelujen kysyntä on kasvanut, ja kävijöiden toivelistalla ovat ainakin (metsä)jooga, turvesauna, erilaiset kasvo- ja vartalohoidot sekä muut rentoutumista edistävät aktiviteetit (A14; A29). Eräs paikallinen yrittäjä on pohtinut *”esimerkiksi turvehoitoja tai muuta vastaavaa ”kauniimmalle sukupuolelle, joka ei kalasta”* (A10).

”Asiakkaat toivovat, että vaelluksen jälkeen olisi kiva mennä jalkakylpyyn. Olemme pubuneet myös saunojen riittävydestä. Spa-aluetta olemme mietiskelleet alueen vetonaalana.” (Metsähallituksen suunnittelija, A29)

Matkailujärjestäjät ovat ideoineet *”elämys- ja ohjelmapalvelualuetta”* eräravintoloinen ja *glamping-* eli luksustelttailupaikkoineen (A28). Toisille elämyksiä tuottavat askeettisetkin puitteet: esimerkiksi mainittuja keskieuropalaisia matkailijaseurueita on kiehtonut otsalampuretkely pimeässä (A10; A27).

Luontokokemusten kehollisuuteen viitataan aineistoissa muutenkin kuin aistien hermistymisenä. Arnold Berleantin teoriassaan korostama esteettinen eläytyminen, kokijan

sulautuminen ympäristöönsä, ilmenee kokemusten kuvauksissa muun muassa itsestään tietoisien subjektin hetkellisenä häviämisenä ja kehon rajojen hälvenemisenä. Tällaisia immersivisiä kokemuksia kuvataan myönteisesti, ja niihin liitetään vapautuneisuutta.

”Pitkällä matkalla pääsee meditatiiviseen tilaan, kun saa meloa yksin keskellä suurta luontoa.”
(luontoyrittäjä, A14)

”Askel tuntuu kevyeltä. Koivut ovat beleät, suomalainen metsä mitä kaunein. [...] Sitä vain kävelee, eikä ajattele enää oikein mitään, ei edes kelloa.” (toimittaja, A40)

Kansallispuisto koetaan liikkumalla: kävellen, hiihtäen, (liuku)lumikenkäillen, luistellen, maasto- ja läskipyöräillen, juosten, meloen, suppaillen, uiden ja sukeltaen. Liikkumistapoihin vaikuttavat osittain puiston sijainti ja profiili sekä luontokeskuksen ja matkailupalveluiden tarjoamat välineet (A19; A27; A37). Liikkuminen puistossa on ohjattua (reitit) ja säädelyä (kiellot). Reitit johtavat kävijät nähtävyyksille sekä puistojen eri osiin ja pyrkivät estämään ympäristön kulumista (A24; A35; A40). Kieltojen lisäksi esitetään suosituksia, esimerkiksi ruuhka-aikaan reittien kulkusuuntia. Kysymys kulkemisen ”vapaudesta” ja ”rajoista” on sekini tosin osittain kulttuurinen: esimerkiksi eräälle brittituristille Hossa on englantilaisia kansallispuistoja *”laajempi ja avoimempi”* ja siellä *”voi liikkua ilman rajoituksia”* (A21).

Hossan kuten muidenkin kansallispuistojen kävijöillä on mielipiteitä puiston infrastruktuurista, kuten pitkospuista (perinteiset täyspuiset, rautarakenteiset taikka komposiittilankuista tehdyt), metallirappusista, kaiteista, silloista ja riippusilloista, sorapoluista, laavuista ja nuotiopaikoista. Infrastruktuurin esteettinen ulottuvuus ei rajaudu visuaaliseen, vaan tärkeää kävijöille ovat myös materiaalien tuntuma ja ääni, mukavuus ja helppous sekä esimerkiksi taukopaikkoihin liittyvät odotukset (A9; ks. myös C2). Patikointi- ja pyöräilyreitit vaihtelevat pituuden ja haastavuuden mukaan. Hossaan on tehty esteettömiä reittejä paitsi liikuntarajoitteisille myös *”aistivammaisille, lapsiperheille ja vanhuksille”* (Aivoliiton suunnittelija, A31). Luontokeskuksen yrittäjän mukaan Hossassa ihmisiä viehättävät *”helpot polut komeilla barjukankailla”* (A4). Sen sijaan Julma-Ölkyn ympäristö on Metsähallituksen suunnittelijan mukaan *”vaikeakulkuista kalliota, joka vaatii patikoijalta enemmän”* (A16).

Esteettiseen kokemukseen on perinteisesti liitetty kontemplatiivinen elementti, jossa nautinnon aiheuttaja kohotetaan huomion kohteeksi (ks. esim. Brady 2003, 9; Leddy 2012, 65). Vastaavasti on ajateltu, että seikkailumatkailussa matkailijan oma toiminta nousee etualalle ja luonto jää toiminnan näyttämöksi (ks. esim. Cloke & Perkins 1998). Kuitenkin myös seikkailulajien harrastajat kertovat maaston ja maisemien olevan tärkeitä heidän harrastuksissaan (A18). Vaikka ainakin vauhdikkaan liikkumisen voisi kuvitella estävän sellaiset esteettiset kokemukset, joissa ympäristö ja sen tuottama mielihyvä otetaan tarkastelun ja keskustelun kohteeksi, paikka tai reitti voi olla nautinnollinen liikkeessä koettuna – esimerkiksi tuntumien ketjuna, tuoksuina – ja esteettinen kokemus jäsenyää ja sanallistua esimerkiksi tauoilla ja jälkikäteen reflektoituna (pyöräilyn estetiikasta ks. esim. Fillarin, [D5] ja Suomen Luonnon [D2] artikkelit).

Hossa-aineistossa kuvataan runsaasti liikkumisen, erityisesti pyöräilyn nautinnollisuutta. Metsähallituksen suunnittelijan mukaan maastopyöräily on ylipäänsä kätevin tapa liikkua puiston eri kohteiden välillä (A16). Suunnittelijan mukaan reittisuunnittelussa pyritään tarjoamaan *”ajamisen nautinto ja hienot maisemat”* (A43). Esimerkiksi 50 kilometrin pituinen Sininen saavutus -maastopyöräilyreitti *”kiertelee kauniissa barjumaisemissa, kirkkaiden vesien rannoilla, valoisilla mäntykankailla, ylittää soita ja sukeltaa salaperäisiin kunsikoihin”*, ja välillä *”leppoiset neulaspolut”* vaihtuvat *”vaativiin nousuihin ja laskuihin”* (suunnittelija, A43). Reittejä suunniteltaessa Metsähallitus huomioi kävijöiden toiveita, ja maastopyöräilyn suosion kasvaessa pyöräilyreittejä onkin uudistettu (A3; A11). Hossaan on toivottu myös kalliokiipeilymahdollisuutta, ja Julma-Ölkyn seinämällä kiipeilyä on jo järjestettykin (A6). Toisaalta paikalla on kiipeily myös luvattomasti (A35).

Evoa koskevassa sanomalehtikeskustelussa sen sijaan esiintyy niukalti myönteisiä aistimellisuutta ja tunteita, kehollisuutta ja liikettä korostavia kuvauksia tarkastellulla aikavälillä. Lehtiartikkeleissa ei kuvata esimerkiksi haltioitumista tai ympäristöön sulautumista, vaikka luontonsa ja historiansa puolesta Evo tarjonnee sellaisiakin kokemuksia (vrt. esim. D9 ja D11). Retkeilijöiden tunnereaktiot liittyvät sitä vastoin metsien käsittelyyn, kulkemisen vapauteen ja mukavuuteen sekä toiminnan rajoituksiin.

Vaikka retkeilyalueen metsiä pyritään käsittelemään haittaamatta alueen virkistyskäyttöä, metsänhoito vaikuttaa maisemiin ja liikkumisen mukavuuteen ja siten tunnelmaan. Metsäihanteisiin liittyy voimakkaita mielikuvia ja väkeviä tunteita (B22; ks. myös Mikkonen 2018a). Toimittajaa ja hänen haastattelemaansa luonnonsuojelijaa ällistyttää ”*suuri hakuuaukeko*” retkeilyalueen polkujen lähellä; ulkoilijoiden kerrotaan harmitelleen hakuuaukeita näkymänä ja siksi, että hakkutähteet vaikeuttavat kulkemista maastossa (B21). Ympäristöaktiivi pitää Evolla harjoitettua metsätaloutta liian rajuna virkistyskäyttöalueelle (B1). Metsähallituksen suunnittelupäällikkö taas toteaa, että hakkutähteet lahoavat ”*muutamassa vuodessa*” (B21).

”Retkeilyalueillakin suoritetaan talousmetsän kuuluvia hakkuuta. Jokainen tietää, että metsässä joka on juuri käsitelty, ei retkeilijän ole hyvä liikkua eikä siellä mustikkea kasva.” (luonnonsuojelujärjestön asiantuntija, B4)

”Kun metsät ikääntyisivät rauhassa ja luonnontilaisesti, Evo olisi elämyksellinen luonnon monimuotoisuuden keidas eteläisessä Suomessa. Harvoin retkeilijä nauttii hakkuista, hakuuaukeista, harvennusrisukoista tai nuorista yhden puulajin taimikoista.” (retkeilyaktiivi, B15)

”Me koetamme hakea mukavia maisemia ja harjuisia, metsäisiä maastoja, joissa lastenkin on helppo kulkea.” (kävijä perheineen, B5)

Samoilun vapaus on romanttisperäisen luonnossa kuljeskelun ydintä. Saksalainen runoilija Ludwig Tieck (1797) tiivisti 1700-luvun lopulla aution salomaan auvon, ”*metsäyksinäisyyden*”, keksimäänsä uudissanaan *Waldeinsamkeit*, joka sanana ja motiivina innosti sittemmin lukuisia kirjailijoita ja ajattelijoita. Metsässä liikkuminen voi olla päämäärätöntä tai sitä saattaa ohjata erityinen ”*metsäin samoamisen aisti*”, kuten kotimaisen patikoinnin pioneeri August Ramsay sitä nimitti *Jalkamatkoilla*-teoksessaan (1891).

Eräät Evon-kävijät epäilevät alueen muuttamisen kansallispuistoksi heikentävän liikkumisen ja leiriytymisen vapautta ja nautinnollisuutta. Erot näyttäivät pieniltä, mutta ympäristön statukseen liittyy keskustelussa vahvoja mielikuvia ja tunteita. Aktiiviretkelijät ovat ylipäänsä erimielisiä siitä, miten kansallispuiston perustaminen vaikuttaisi retkeilyyn alueella. Evon retkeilykummiksi nimetty luontoharrastaja vastustaa ajatusta tiedekansallispuistosta: ”*Kyse on vapaudesta. Kansallispuisto tekisi retkeilystä paljon rajoitetumpaa*” (B19). Hänen mukaansa aktiiviretkelijät pyrkivät poikkeamaan perusreiteiltä ja leiriytymispaikoilta. Retkeilijä myöntää, että ”*[t]iedekansallispuistossa tavan tallaajalle isoin ero nykyiseen olisi se, kuinka pitkän matkan joutuisi kulkemaan retkeilypaikalle makkaraa paistamaan*”, sillä autoilu metsäautoilla todennäköisesti kieltettäisiin kansallispuistossa (B19). Toisaalla retkeilykummi esittää, että retkeilyalue-status suojaa luontoa kansallispuistoa paremmin, sillä ”*[r]etkeilyalueella väki hajaantuu luonnollisemmin ja laajemmalle*” (D8).

Toinen aktiiviretkelijä muistuttaa, että Evon retkeilyalueella ja siihen vertautuvissa kansallispuistoissa pätevät lähestulkoon samat suositukset, rajoitukset ja kiellot: ”*Tavallinen päiväretkelijä tai useamman päivän patikoija ei juuri eroa huomaisi*” (B15). Kansallispuistossa saisi sienestää ja marjastaa ja liikkua polkujen ulkopuolella, sama aktiivi muistuttaa (B20). Retkeilyalueella ovat voimassa jokaisenoikeudet, mutta leiriytymistä suositellaan telttailuun varatuilla alueilla ja tulenteko on sallittu vain tulentekopaikoilla. Kansallispuiston ja retkeilyalueen suurimpana erona retkeilijöille pidetään lopulta vapaata leiriytymistä maastossa.

Kansallispuistostatusta kannattava aktiivi epäilee, että kukaan haluaisi yöpyä ”*Evon rajussa maastossa*” eli ”*pöpelikössä*”, ja uskoo retkeilijöiden hakeutuvan virallisille yöpymispaikoille siksikin, että tulenteko on sallittu vain siihen tarkoitetuilla paikoilla (B20).

Yhteenveto

Olen edellä tarkastellut esteettisten kokemusten kuvauksia Hossan kansallispuistoa ja Evon retkeilyaluetta ja tiedekansallispuistohanketta käsittelevissä sanomalehtiartikkeleissa. Tutkimuskohteet olen valinnut niiden ajankohtaisuuden ja mediahuomion perusteella. Kohteiden saama huomio ja kirjoitusten yleinen sävy olivat kuitenkin eripariset, sillä toinen alue oli juhinnan ja toinen kiistelyn kohde.

Hossa-kuvauksista on yleistettävissä kansallispuistojen perinteinen jylhille kallioille rakentuva sensationistinen maisemaihanne, ja alueen erityislaatuisuuden luonnehdinnoissa toistuvat viittaukset geologiseen historiaan (luonnonestetiikan ja esteettispainotteisen luonnonsuojelun kalliokeskeisestä historiasta ks. Mikkonen 2022). Romanttiseen maisemaihanteeseen yhdistyvät koskemattoman erämaan tuntu, mytologiasävytteinen eskapismi ja kau-neuskokemukseen liittyvät henkiset (eettiset, elämänkatsomukselliset) arvot. Huomattavaa on myös ajallemme tyypillinen tapa yhdistää esteettinen kokemus terveyteen ja hyvinvointiin sekä toiminnallisuus, joka ilmenee liikkumismuotojen ja aktiviteettien suurena määränä.

Koska Hossa on pitkään toiminut retkeilyalueena ja luontomatkaailukohteena, kansallispuiston perustamiseen tavallisesti liittyvät, puiston hoitoa ja käyttöä koskevat eri intressiryhmien näkemyserot eivät juurikaan näy analyysoitavissa lehtiteksteissä (sen sijaan niihin voi tutustua kansallispuiston lakiesitystä koskevissa lausunnoissa). Evon retkeilyä – ja tarkasteltavassa aineistossa ympäristöministeriön työryhmän Evolle ehdottamaa tiedekansallispuistoa – koskeva sanomalehtikeskustelu on Hossa-kirjoittelua poleemisempaa. Evoa käsittelevissä sanomalehtiartikkeleissa ovat äänessä pääosin eri alojen vaikuttajat, aktiivit ja asiantuntijat. Aluetta arvioidaan luonnonsuojelun, retkeilyn, metsänhoidon ja metsäo- peuksen sekä metsästyksen näkökulmista.

Evo-kuvauksissa korostuvat biologiset ja ekologiset arvot. Keskustelua hallitsevat Evon metsät, joista toiset edustavat Etelä-Suomessa harvinaisia vanhoja luonnontilaisia metsiä ja toiset suomalaisen metsänhoidon pitkää perinnettä. Evoa koskevissa sanomalehtiartikkeleissa ei juurikaan esiinny esteettisille metsäkokemuksille leimallisia tunnetta ja mielikuvitusta korostavia kuvauksia. Sen sijaan kävijöiden tunnereaktiot liittyvät metsien käyttöön (metsänhoidon maisemavaikutukset ja jäljet retkeilyreiteillä) ja retkeilyn vapauteen liittyviin mielikuviiin (mahdollisuus poiketa retkeilyreitiltä ja yöpyä maastossa). Kävijöiden kuvitelmat kohdistuvat alueen tulevaisuuteen ja kokemuksiin, joita metsät voisivat tulevaisuudessa tarjota. Muun aluetta koskevan kirjallisuuden perusteella on aiheellista olettaa, että tarkastellulla aikavälillä vallinnut ympäristöpoliittinen skisma tiedekansallispuistosta talloi alleen virkistystä koskevaa keskustelua.

Aineistosta ei ole mielekästä tehdä tekstin ulkopuolelle yltäviä yleistyksiä, kuten arvioida erityyppisten kävijäprofiilien todellista esiintymistä. Kuitenkin aineistosta nousee esiin aiheita, joita on tärkeä pohtia. Ensinnäkin on kiinnostavaa huomata, kuinka alueen status, historia ja käyttötavat ohjaavat sitä koskevaa keskustelua. Sekä Hossan että Evon metsät ovat vanhoja, ja molemmilla alueilla on pitkät ja monipolviset erä-, talous- ja retkeilyhistoriansa. Tarkastellussa aineistossa Hossaa ja Evoa koskevilla esteettisillä puheta- voilla on kuitenkin vain niukasti yhtäläisyyksiä, vaikka nämä maisematyypeiltään erilaiset seudut luultavasti tarjoavat samankaltaisia esteettisiä kokemuksia ainakin metsäluontonsa osalta. Hiukan kärjistäen voitaisiin sanoa, että Hossan kuvaukset ovat romanttisia ja Evon realistisia. Evo-kuvauksissa ihastellaan biologisesti määriteltyä luonnonmetsää ja harvinaisia metsälajeja tai metsänhoidon pitkää historiaa, kun taas Hossa nähdään ikaikaisena suo- malaisena erämaana ja koetaan tunteella ja kaikilla aisteilla. Evon tiedekansallispuisto- ehdotelmassa viitataan nimenomaan luonnon monimuotoisuuden hupenemiseen, alueen

biologiin ja ekologiin arvoihin sekä ilmastonmuutoksen vaikutuksiin Evolla, kun taas Hossaa koskevassa keskustelussa ei esiinny huolta ympäristön heikkenevästä tilasta (pois lukien matkailun ympäristövaikutukset).

Aineistosta nousee esiin kiinnostavia tutkimusaiheita luonnon virkistyskäytön tutkimukselle esteettisen kokemuksen moniaistisuudesta ja holistisuudesta alkaen. Hossan tapauksessa kiinnostavia teemoja ovat myös ”koskemattomuuden” eri merkitykset ja kulttuurinen vaihtelu ja luonnon ”elämyksellisyyden” lisääminen luksusmajoitus- ja hyvinvointipalveluilla. Evoa koskeva keskustelu taas osoittaa, kuinka pienistä asioista samoilun ”vapaudessa” voi olla kysymys ja kuinka vastakkaisia arvoja virkistymetsiin projisoidaan. Jatkotutkimuksessa olisi kiintoisaa selvittää esimerkiksi retkeilyn vapauden ja yksityisäilytoilun limittyneisyyttä (ks. esim. D4; Perttula 2006, 29, 33, 34, 35, 37).

Vaikka ihmisten todelliset luontokokemukset, saati niiden journalistiset representatiot eivät käy argumenteista minkään filosofisen kannan puolesta tai sitä vastaan, voidaan erityisesti Hossaa koskevista puhetoivoista huomata, kuinka kokonaisvaltaisina kansallispuiston kävijät kuvaavat kokemuksiaan: kuvauksissa limittyvät ympäristön luonnon- ja kulttuurihistoriallinen ymmärrys, eläytyminen, ulkoisen ja sisäisen luonnon (maiseman ja mielen) yhdentyminen sekä erilaiset henkiset ja hyvinvointiin liittyvät arvot. Sen sijaan kävijöiden arkiset pohdinnat ja huoli ympäristöstä uupuvat kokonaisuudesta. Hossan kuvauksissa toistuvat esteettisten kokemusten somaattinen ja kineettinen ulottuvuus sekä esteettisen kokemuksen ja hyvinvoinnin liitto ovat aiheita, joita on tutkittu arjen estetiikassa muttei yhtä laajasti luonnonestetiikassa – jatkotutkimuksessa yhden kiinnostavan leikkauspisteen voisi olettaa syntyvän ”esteettisen hyvinvoinnin” (ks. Haapala ym. 2015) ja matkailututkimuksessa tehdyn ”luontoyhteyden” tutkimuksen yhdistämisestä. Näidenkin aiheiden tutkimuksessa kuvaileva estetiikka on tärkeää niin havainnollistajan kuin haastajan rooleissa.

Tutkimusaineisto

Luettelo artikkelin aineistona käytetyistä sanomalehtiartikkeleista on tarkasteltavissa Tietoarkiston Aila-palvelussa: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3847>

Lähteet

- Adams, W.M. & Mulligan, M. (2003) *Decolonizing Nature: Strategies for Conservation in a Post-Colonial Era*. Routledge, London.
- Andersson, R.-H. (2019) Re-Indigenizing National Parks: Toward a Theoretical Model of Re-Indigenization. *DuKanssarvi tiedäjä ägeçäla* 3(2) 65–83. <<https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/bd0b838f-ef5c-4029-87ec-c002a8b44857/content>>.
- Andersson, R.-H., Cothran, B. & Kekki, S. (2021) *Bridging Cultural Concepts of Nature: Indigenous People and Protected Spaces of Nature*. Helsinki University Press, Helsinki.
- Bergmann, N.T. & Briwa, R.M. (2021) Re-envisioning the Toxic Sublime: National Park Wilderness Landscapes at the Anthropocene. *Annals of the American Association of Geographers* 111(3) 889–899. <https://doi.org/10.1080/24694452.2020.1785835>
- Berleant, A. (1992) *The Aesthetics of Environment*. Temple University Press, Philadelphia.
- Borg, P. (2008) *Monimuotoisuuden aika: luonnonnähtävyyksistä Naturaan*. Suomen Ympäristösuunnittelu, Kirkkonummi.
- Borg, P. (1978) *Perustiedot kansallispuistoista: ihanteet ja käytäntö*. WSOY, Helsinki.
- Brady, E. (1998) Imagination and the Aesthetic Appreciation of Nature. *Journal of Aesthetics and Art Criticism* 56(2) 139–147. <https://doi.org/10.2307/432252>
- Brady, E. (2003) *Aesthetics of the Natural Environment*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Brady, E. & Prior, J. (2020) Environmental Aesthetics: A Synthetic Review. *People and Nature* 2(2) 254–266. <https://doi.org/10.1002/pan3.10089>
- Breiby, M.A. (2014) Exploring Aesthetic Dimensions in a Nature-Based Tourism Context. *Journal of Vacation Marketing* 20(2) 163–173. <https://doi.org/10.1177/1356766713514243>
- Budd, M. (2002) *The Aesthetic Appreciation of Nature*. Oxford University Press, Oxford.

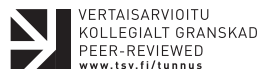
- Butler, T., Crist, E. & Wuerthner, G. (2015) *Protecting the Wild: Parks and Wilderness, the Foundation for Conservation*. Island Press, San Francisco.
- Callicott, J.B. & Nelson, M.P. (toim.) (1998) *The Great New Wilderness Debate*. University of Georgia Press, Athens.
- Callicott, J.B. & Nelson, M.P. (toim.) (2008) *The Wilderness Debate Rages On: Continuing the Great New Wilderness Debate*. University of Georgia Press, Athens.
- Carlson, A. (1979) Appreciation and the Natural Environment. *Journal of Aesthetics and Art Criticism* 37(3) 267–276. <https://doi.org/10.2307/430781>
- Carlson, A. (1981) Nature, Aesthetic Judgment, and Objectivity. *Journal of Aesthetics and Art Criticism* 40(1) 15–27. <https://doi.org/10.2307/430349>
- Carlson, A. (2000) *Aesthetics and the Environment: The Appreciation of Nature, Art and Architecture*. Routledge, Lontoo.
- Carlson, A. (2007) The Requirements for an Adequate Aesthetics of Nature. *Environmental Philosophy* 4 1–12. <https://doi.org/10.5840/envirophil200741/22>
- Carlson, A. (2023) Environmental Aesthetics. Teoksessa Zalta, E. N. & Nodelman, U. (toim.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Fall 2023 Edition*. <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2023/entries/environmental-aesthetics/>>.
- Carroll, N. (1993) On Being Moved by Nature: Between Religion and Natural History. Teoksessa Kemal, S. & Gaskell, I. (toim.) *Landscape, Natural Beauty and the Arts* 244–266. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511554605.012>
- Clary, D.A. (1972) “The Place where Hell bubbled up”: A History of the First National Park. National Park Service, Washington, D.C. <<http://npshistory.com/handbooks/historical/yell/clary/index.htm>>.
- Cloke, P. & Perkins, H.C. (1998) “Cracking the Canyon with the Awesome Foursome”: Representations of Adventure Tourism in New Zealand. *Environment and Planning D: Society and Space* 16(2) 185–218. <https://doi.org/10.1068/d160185>
- Constantine, M.-A. (2023) Aesthetic Landscapes: Travel and Tourism. Teoksessa McCue, M. & Thomas, S. (toim.) *The Edinburgh Companion to Romanticism and the Arts* 58–76. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Cowentz, H. (1904) *Die Gefährdung der Naturdenkmäler und Vorschläge zu ihrer Erhaltung*. Gebrüder Borntraege, Berliini.
- Eaton, M. (1998) Fact and Fiction in the Aesthetic Appreciation of Nature. *Journal of Aesthetics and Art Criticism* 56(2) 149–156. <https://doi.org/10.2307/432253>
- Foster, C. (2007) Kerrottu ja eletty ulottuvuus ympäristöestetiikassa (The Narrative and the Ambient in Environmental Aesthetics, 1998). Teoksessa Sepänmaa, Y., Heikkilä-Palo, L. & Kaukio, V. (toim.) *Maiseman kanssa kasvokkain* 151–165. Maahenki, Helsinki. <http://hdl.handle.net/10138/14165>
- Fälton, E. (2021) The Romantic Tourist Gaze on Swedish National Parks: Tracing Ways of Seeing the Non-human World through Representations in Tourists’ Instagram posts. *Tourism Recreation Research*. <https://doi.org/10.1080/02508281.2021.1984692>
- Grebowicz, M. (2015) *The National Park to Come*. Stanford University Press, Stanford.
- Haapala, A., Puolakka, K. & Rannisto, T. (toim.) (2015) *Ympäristö, estetiikka ja hyvinvointi*. SKS, Helsinki. <https://doi.org/10.21435/skst.1417>
- Haila, Y. (1997) ‘Wilderness’ and the Multiple layers of Environmental Thought. *Environment and History* 3(2) 129–147. <https://www.environmentandsociety.org/sites/default/files/key_docs/haila-3-2.pdf>.
- Hansen, A.J., Monahan, W.B., Theobald, D.M. & Olliff, S.T. (toim.) (2016) *Climate Change in Wildlands: Pioneering Approaches to Science and Management*. Island Press, Washington, D.C.
- Heikkinen, R. (2018) Hossa vuosisatojen aikana: erämaasta kansallispuistoksi. Teoksessa Rautiainen, L., Heikkinen, R., Kormilainen, R., Kyllönen, M., Nykänen, R., Yli-Lontinen, S., Weaver, F., Bird, T. & Rähälä, M. *Hossa* 6–49. Artimedia, Kajaani.
- Helsingin yliopisto (2021) Evon tiedekansallispuistohanke. <<https://www.helsinki.fi/fi/verkkotot/evontiedekansallispuistohanke>>. 15.11.2022.
- Hepburn, R.W. (1966) Contemporary Aesthetics and the Neglect of Natural Beauty. Teoksessa Williams, B. & Montefiore, A. (toim.) *British Analytical Philosophy* 285–310. Routledge and Kegan Paul, Lontoo.
- Hepburn, R.W. (1996) Landscape and the Metaphysical Imagination. *Environmental Values* 5(3) 191–204. <https://doi.org/10.1177/096327199600500306>
- Heringman, N. (2004) *Romantic Rocks, Aesthetic Geology*. Cornell University Press, Cornell.
- Heyd, T. (2001) Aesthetic Appreciation and the Many Stories about Nature. *The British Journal of Aesthetics* 41(2) 125–137. <https://doi.org/10.1093/bjaesthetics/41.2.125>
- Houston, D.B. & Schreiner, E.G. (1995) Alien Species in National Parks: Drawing Lines in Space and Time. *Conservation Biology* 9(1) 204–209. <https://doi.org/10.1046/j.1523-1739.1995.09010204.x>
- Häyrynen, U. (1971) Luonnon rikkauden ja monipuolisuuden turvaaminen – luonnonsuojelun ydin. Teoksessa Taro, R. & Häyrynen, U. (toim.) *Luonnonsuojelu* 13–36. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Kalliola, R. (1966) Kansallispuisto ja luonnonpuisto. Teoksessa Linkola, M. *Vuimeiset erämaat. Suomen luonnon- ja kansallispuisto* 9–10. Weilin+Göös, Helsinki.

- Kalliola, R. (1968) Luonnonsuojelun käsite. *Suomen Luonto* 2–3 16–17.
- Keiter, R.B. (2013) *To Conserve Unimpaired: The Evolution of the National Park Idea*. Island Press, Washington, D.C.
- Kinnunen, A. (1969) *Esteettisestä elämäksestä*. WSOY, Porvoo.
- Knapas, R. (2005) Kauneuden viiva. Teoksessa Paaskoski, J. (toim) *Luonnon vihreä ajatusvävi: Punkkarin kansallismaisema* 50–63. SKS, Helsinki.
- Konu, H., Neuvonen, M., Mikkola, J., Kajala, L., Tapaninen, M. & Tyrväinen, L. (2021) Suomen kansallispuistojen virkistyskäyttö 2000–2019. *Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja A* 236. <<https://julkaisut.metsa.fi/assets/pdf/lp/Asarja/a236.pdf>>.
- Kuusisto, K. (2019) Evon retkeilyalueen kävijätutkimus 2018. *Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja B* 246. <<https://julkaisut.metsa.fi/assets/pdf/lp/Bsarja/b246.pdf>>.
- Laki Hossan kansallispuistosta (296/2017) Finlex. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2017/20170296>>.
- Leddy, T. (2012) *The Extraordinary in the Ordinary: The Aesthetics of Everyday*. Broadview Press, Peterborough.
- Lee, D. (2019) Travelling in Wilderness. Teoksessa Das, N. & Youngs, T. (toim.) *The Cambridge History of Travel Writing* 376–390. Cambridge University Press, Cambridge.
- Leopold, A.S., Cain, S.A., Cottam, C.M., Gabrielson, I.N. & Kimball, T.L. (1963) Wildlife Management in the National Parks. National Park Service, Washington, D.C. <http://npshistory.com/publications/leopold_report.pdf>.
- Linkola, K. (1926) Suunnitelma luonnonsuojelualueiden erottamiseksi Pohjois-Suomen valtionmailla. *Sihva Fennica* 1. <http://hdl.handle.net/1975/8382>
- LKM, Luonnon- ja kansallispuistokomitea (1953) Uusien luonnon- ja kansallispuistojen perustaminen valtion maille: luonnon- ja kansallispuistokomitean mietintö. *Sihva Fennica* 79 4639. <https://doi.org/10.14214/sf.a9101>
- Matthews, P. (2002) Scientific Knowledge and the Aesthetic Appreciation of Nature. *Journal of Aesthetics and Art Criticism* 60(1) 37–48. <https://doi.org/10.1111/1540-6245.00050>
- Metsähallitus (2022a) Käyntimäärät: Kansallispuistojen suosio ei jäänyt korona-ajan ilmiöksi. 5.9.2022. <<https://www.luontoon.fi/-/kansallispuistojen-suosio-ei-jaanyt-korona-ajan-ilmioksi>>. 5.9.2022.
- Metsähallitus (2022b) Käyntimäärien kehitys. <<https://www.metsa.fi/vapaa-aika-luonnossa/kayntimaarat/kayntimaarien-kehitys/>>. 2.5.2023.
- Mikkonen, J. (2018a) Suomalaisen esteettiset metsäsuhteet. *Vuosilusto* 12 90–111. <<https://issuu.com/vuosilusto/docs/vuosilusto12>>.
- Mikkonen, J. (2018b) Knowledge, Imagination, and Stories in the Aesthetic Experience of Forests. *Eстетика: The Central European Journal of Aesthetics* 55(1) 3–24. <https://doi.org/10.33134/eja.168>
- Mikkonen, J. (2022) Kivistä, puistoista ja Raajarven-hankkeesta. Julkaisematon käsikirjoitus. <https://www.researchgate.net/publication/367434458_Kivista_puistoista_ja_Raajarven-hankkeesta>.
- Miller, P. (1967) *Nature's Nation*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge.
- Muir, J. (2013) *Ensimmäinen kesäni Sierranvuorilla* (My First Summer in the Sierra, 1911). Käännös Korhonen, J. Basam Books, Helsinki.
- Muir, J. (1901) *Our National Parks*. Houghton Mifflin and Company, Boston.
- Muir, J. (1912) *The Yosemite*. Century, New York.
- Nash, R. (1970) The American Invention of National Parks. *American Quarterly* 22(3) 726–735. <https://doi.org/10.2307/2711623>
- Nash, R. (1967) *Wilderness and the American Mind*. Yale University Press, New Haven.
- Nash, S. (2017) *Grand Canyon for Sale: Public Land versus Private Interests in the Era of Climate Change*. University of California Press, Oakland.
- Naukkarinen, O. (2011) *Arjen esteetikka*. Aalto-yliopisto, Helsinki.
- Nicolson, M.H. (1959) *Mountain Gloom, Mountain Glory: The Development of the Aesthetics of the Infinite*. Cornell University Press, Cornell.
- NPS, National Park Service (2000) Barry Mackintosh: Parks and People: Preserving Our Past for The Future. Päivitetty 1.12.2000. <https://www.nps.gov/parkhistory/online_books/sontag/sontag3.htm>. 1.8.2023.
- NPS, National Park Service (2012) Revisiting Leopold: Resource Stewardship in the National Parks. A Report of the National Park System Advisory Board Science Committee. <https://www.nps.gov/calltoaction/pdf/leopoldreport_2012.pdf>.
- NPS, National Park Service (2022a) Flood Recovery and Operations. <<https://www.nps.gov/yell/planyourvisit/flood-recovery.htm>>. 28.6.2022.
- NPS, National Park Service (2022b) Changes in Yellowstone Climate. Päivitetty 5.12.2017. <<https://www.nps.gov/yell/learn/nature/changes-in-yellowstone-climate.htm>>. 1.8.2023.
- Oelschlaeger, M. (1991) *The Idea of Wilderness*. Yale University Press, New Haven.
- Olmsted, F.L. (2016 [1865]) The Yosemite Valley and the Mariposa Big Tree Grove. Teoksessa Dilsaver, L.M. (toim.) *America's National Park System: The Critical Documents* 5–20. Rowman & Littlefield, Lanham.

- Paaskoski, J. (2005) Rajaseudulla. Teoksessa Paaskoski, J. (toim.) *Luonnon vibreä ajatusväina: Punkaharjun kansallismaisema* 36–49. SKS, Helsinki.
- Palmgren, R. (1922) *Luonnonsuojelu ja kulttuuri I–II* (Naturskydd och kultur, 1921–1922). Käännös Salovaara, H. Otava, Helsinki.
- Parsons, G. (2002) Nature Appreciation, Science, and Positive Aesthetics. *British Journal of Aesthetics* 42(3) 279–295. <https://doi.org/10.1093/bjaesthetics/42.3.279>
- Parsons, G. (2006) Theory, Observation, and the Role of Scientific Understanding in the Aesthetic Appreciation of Nature. *Canadian Journal of Philosophy* 36(2) 165–186. <https://doi.org/10.1353/cjp.2006.0010>
- Peeples, J. (2011) Toxic Sublime: Imaging Contaminated Landscapes. *Environmental Communication* 5(4) 373–392. <https://doi.org/10.1080/17524032.2011.616516>
- Perttula, M. (2006) Suomen kansallispuistojärjestelmän kehittyminen 1960–1990-luvuilla ja U.S. National Park Servicen vaikutukset puistojen hoitoon. *Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja A* 155. <<https://julkaisut.metsa.fi/assets/pdf/lp/Asarja/a155.pdf>>.
- Puhakka, R. (2007) *Kansallispuistot murroksessa. Tutkimus luonnonsuojelun ja matkailun tavoitteiden kohtaamisesta*. Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 81. Joensuun yliopisto, Joensuu. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-458-963-5>
- Puhakka, R. (2008) Kansallispuistojen luonto – luonnonsuojelun ja matkailun vuorovaikutusta määrittävät diskurssit ja niiden muutos. *Terra* 120(4) 215–227. <<https://terra.journal.fi/article/view/106628/79564>>.
- Ramsay, A. (1891) *Jalkamatkoilta* [På sommarvandring]. Käännös Aatto, S. Werner Söderström, Porvoo. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2010-00002069>
- Rannow, S. & Neubert, M. (2014) *Managing Protected Areas in Central and Eastern Europe Under Climate Change*. Springer, Dordrecht.
- Rantala, O. (2017) Luontomatkat. Teoksessa Edelheim, J. & Ilola, H. (toim.) *Matkailututkimuksen avainkäsitteet* 59–63. Lapland University Press, Rovaniemi.
- Reunala, A. & Heikinheimo, M. (1987) *Taistelu metsistä: voimaaperäinen metsätalous Suomessa ja muissa maissa*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Reunanen, P. (2021) Luonto unohtui kansallispuistoista. *Kanava* 4 54–56.
- Rolston, H. III (1995) Does Aesthetic Appreciation of Landscapes Need to be Science Based? *British Journal of Aesthetics* 35(4) 374–386. <https://doi.org/10.1093/bjaesthetics/35.4.374>
- Rolston, H. III (1998) Aesthetic Experience in Forests. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 56(2) 157–166. <https://doi.org/10.2307/432254>
- Ross-Bryant, L. (2013) *Pilgrimage to the National Parks: Religion and Nature in the United States*. Routledge, New York.
- Runte, A. (2010 [1987]) *National Parks: The American Experience*. University of Nebraska Press, Lincoln.
- Runte, A. (1990) *Yosemite: The Embattled Wilderness*. University of Nebraska Press, Lincoln.
- Ruuhijärvi, R. (1985) Lukijalle. Teoksessa Rautavaara, A. (toim.) *Suomen kansallispuistot*, 5. Suomen Luonnonsuojelun Tuki, Helsinki.
- Saarinen, J. (2001) Matkailun tilat ja motiivit: Saariselän ruskamatkailun muodot ja ympäristöt. Teoksessa Järviluoma, J. & Saarinen, J. (toim.) *Luonnon matkailu- ja virkistyskäyttö tutkimuskohteena* 35–50. *Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja* 796. <<https://jukuri.luke.fi/bitstream/handle/10024/521427/951-40-1766-8.pdf>>.
- Saito, Y. (1998) Appreciating Nature on Its Own Terms. *Environmental Ethics* 20(2) 135–149. <https://doi.org/10.5840/enviroethics199820228>
- Salonen, D. & Veteläinen, T. (2019) Hossan kansallispuiston kävijätutkimus 2017–2018. *Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja B* 244. <<https://julkaisut.metsa.fi/assets/pdf/lp/Bsarja/b244.pdf>>.
- Sellars, R.W. (1997) *Preserving Nature in the National Parks: A History*. Yale University Press, New Haven.
- Sepänmaa, Y. (1986) *The Beauty of Environment. A General Model for Environmental Aesthetics*. Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki.
- Sepänmaa, Y. (2006) Millainen metsä on kaunis? Teoksessa Jalonen, R., Hanski, I., Kuuluvainen, T., Nikinmaa, E., Pelkonen, P., Puttonen, P., Raitio, K. & Tahvonen, O. (toim.) *Uusi metsäkirja* 241–246. Gaudeamus, Helsinki.
- Silvennoinen H. (2017) *Metsämaisan kauneus ja metsänhoidon vaikutus koettuun maisemaan metsikköätsällä*. Dissertations Forestales 242, Itä-Suomen yliopisto. <https://doi.org/10.14214/df.242>
- Silvennoinen, H. & Tyrväinen, L. (2001) Luontomatkailun kysyntä Suomessa ja asiakkaiden ympäristötoiveet. Teoksessa Sievänen, T. (toim.) *Luonnon virkistyskäyttö 2000* 112–127. *Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja* 802. <<https://jukuri.luke.fi/bitstream/handle/10024/521436/951-40-1772-2.pdf>>.
- Sorakunnas, E. (2022) 'It's More than Just Status!' An Extended View of Social Value in Tourism. *Tourism Recreation Research* 1–15. <https://doi.org/10.1080/02508281.2022.2103251>
- Stevens, S. (toim.) (2014) *Indigenous Peoples, National Parks, and Protected Areas: A New Paradigm Linking Conservation, Culture, and Rights*. The University of Arizona Press, Tucson.
- Stohlgren, T.J., Resnik, J.R. & Plumb, G.E. (2014) Climate Change and “Alien Species in National Parks”: Revisited. Teoksessa Ziska, L.H. & Dukes, J.S. (toim.) *Invasive Species and Global Climate Change* 148–168. CABI, Wallingford.

- Tieck, L. (1797) *Der blonde Eckbert*. Projekt Gutenberg-DE. <<https://www.projekt-gutenberg.org/tieck/eckbert/eckbert.html>>.
- Tuan, Y.-F. (1989) Surface Phenomena and Aesthetic Experience. *Annals of the Association of American Geographers* 79(2) 233–241. <https://www.jstor.org/stable/2563254>
- Tweed, W.C. (2010) *Uncertain Path: A Search for the Future of National Parks*. University of California Press, Berkeley.
- Tyrväinen, L., Silvennoinen, H., Korpela, K. & Ylen, M. (2007) Luonnon merkitys kaupunkilaisille ja vaikutus psyykkiseen hyvinvointiin. Teoksessa Tyrväinen, L. & Tuulentie, S. (toim.) Luontomatkailu, metsät ja hyvinvointi 57–77. *Mettan työraportteja* 52. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-40-2045-2>
- Tyrväinen, L., Buchecker, M., Degenhardt, B. & Vuletić, D. (2008) Evaluating the Economic and Social Benefits of Forest Recreation and Nature Tourism. Teoksessa Bell, S. & Simpson, M. (toim.) *European Forest Recreation and Tourism: A Handbook* 35–64. Taylor and Francis, Lontoo.
- U.S. Congress, Office of Technology Assessment (1993) Harmful Non-Indigenous Species in the United States, OTA-F-565. U.S. Government Printing Office, Washington, D.C. <<https://ota.fas.org/reports/9325.pdf>>.
- Valkonen, J. (2003) *Lapin luontopolitiikka. Analyysi vuosien 1946–2000 julkisesta keskustelusta*. Tampere University Press, Tampere. <<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/67324/951-44-5775-7.pdf>>.
- Wilson, E. O. (1992) *The Diversity of Life*. Penguin Books, London.
- Woods, M. (2017) *Rethinking Wilderness*. Broadview Press, Peterborough.
- Wright, G.M., Dixon, J.S. & Thompson, B.H. (1933) Fauna of the National Parks of the United States: A Preliminary Survey of Faunal Relations in National Parks. National Park Service, Washington, D.C. <<http://npshistory.com/series/fauna/1.pdf>>.
- Ympäristöministeriö (2023) Kansallis- ja luonnonpuistot muodostavat luonnonsuojeluverkoston rungon. <<https://ym.fi/kansallis-ja-luonnonpuistot>>. 20.6.2023.
- Zhang, Q. & Xu, H. (2020) Understanding Aesthetic Experiences in Nature-Based Tourism: The Important Role of Tourists' Literary Associations. *Journal of Destination Marketing & Management* 16. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2020.100429>
- Zuelow, E.E. (2016) *A History of Modern Tourism*. Macmillan, Lontoo.
- Äijälä, M. (2016) Kansallispuiston luonto paikkakokemuksen rakentajana: diskurssianalyysi Pallas-Yllästunturia koskevista selonteoista. *Matkailututkimus* 12(2) 4–20. <<https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/95751>>.

Artikkeli

Ville Malila^a

Kuinka koira puhutaan kasvisruokailijaksi? Diskurssianalyttinen avaus monilajiseen elämäntyyli politiikkaan

Discursive Justifications of Dog's Vegetarian Diet: An Intro to Multispecies Lifestyle Politics

Social sciences have shed light on various aspects of vegetarianism and veganism but overlooked the feeding of non-human animals. I use discourse analysis and interview data to investigate how vegan dog guardians challenge carnism and justify their vegetarian feeding practices discursively. The feeding practices and discourses are understood as multispecies lifestyle politics of veganism. The analysis answers the following research questions: what kind of discourses make dogs vegetarian and how are the nature and naturalness of the dog defined in these discourses? The three identified discourses construct dogs as thoroughly social beings in human responsibility, making dog food an area of human choice, where ethical and new microscopical nutritional thinking should replace naturalizing carnist discourses. In the vegan lifestyle movement, dog is a silent but species-typically treated member who has no choice but to participate, because dogs are always part of their guardians' lifestyles, whether or not the guardian is aware of the political dimensions of dog-related consumption. The study introduces the concept of multispecies lifestyle politics and reveals how dog and dog food consumption are worked discursively when incorporated into a politicized lifestyle.

Keywords: carnism, multispecies lifestyle politics, veganism, vegetarian dog food

Johdanto

Kasvissyöjien ja täysin eläintuotevapaata vegaanista elämäntapaa noudattavien on havaittu käyttävän usein erilaisia vuorovaikutuksellisia ja diskursiivisia keinoja välttääkseen negatiivista leimautumista ja stigmaa. Vuorovaikutusstrategioitaan joutuvat miettimään erityisesti he, joiden ruokailu- tai elämäntapa on osa eettistä vakaumusta ja lajisortoa (spesismi) vastustavaa poliittista toimintaa. (Esim. Greenebaum 2012.) Rennomman ja tyylikkään elämäntyylin suuntaan muuttuneen veganismikuvaston vaikuttajavetoinen leviäminen on

^a Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto, ville.h.malila@jyu.fi

kuitenkin kumonnut mielikuvia oudosta veganismista (esim. Lundahl 2017) helpottaen siten eläintuotteista kieltäytyvien selontekotaakkaa.

Yhteiskuntatieteiden monipuolisissa veganismi- ja ruokailututkimuksissa näytetään unohdetun lähes tyystin, ettemme ruoki vain omaa lajiamme. Joissain perheissä myös koirajäsenet osallistuvat kasvisruokavaliollaan eläineettisemmän ja ympäristöystävällisemmän yhteiskunnan rakentamiseen (Dodd ym. 2019). Siinä missä koirien huoltajien veganismia ei yhdistetä enää automaattisesti kummalliseen ääriajatteluun eikä heidän tarvitse selitellä ja puolustella elämäntapaansa kuten aiemmin, on elämäntavan koiraan ulottaminen eri asia. Koiran kasvisruokinta vaikuttaa olevan sosiaalisesti vieläkin arveluttavampaa kuin ihmisen kasvisruokailu on joskus ollut, ja kasvisruokinta saatetaan kyseenalaistaa myös vegaani-piireissä (esim. Redmalm 2021, 449). Vallitsevia koiran pitotapoja ja koirakäsityksiä haastavaan kasvisruokintaan ryhtyneiden on tällöin kyettävä vastaamaan epäilyksiin ja perustelemaan toimintaansa. Selvitän tässä artikkelissa haastatteluaineiston avulla, miten he tekevät sen. Artikkelini on osa ihmis-koirasuhteisiin keskittyvää Koneen säätöön rahoittamaa väitöskirjaprojektiani.

Koiran kasvisruokinta on käsitelty yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa niukalti. Mainituksi tullessaankin se on ollut varsinaisen tutkimuskohteen sijaan lähinnä toisenlaista todellisuutta hahmottelava esimerkki (ks. Cudworth 2016; Redmalm 2021). Aihetta on käsitelty myös suomalaisissa medioissa varovaiseen, ellei varoittelevaankin tapaan (ks. Helsingin Sanomat 2016; Yle 2016; Helsingin Uutiset 2017; Manninen 2021), vaikkei eläinperäistä ravintoa ole määritelty laissa tai ravitsemustieteellisesti koiralle välttämättömäksi (Laki eläinten hyvinvoinnista 693/2023; Li & Wu 2023). Koiran pidon ympäristövaikutuksiin sitä vastoin on kiinnitetty enemmän huomiota koirien ja niiden ruoan ekologisen kokonaisuorman kasvaessa (esim. Okin 2017). Tieteessä (Martens ym. 2019) ja mediassa (Rönkä 2020) on alettua puhua hiilitassunjäljestä ja ympäristötrendi – tai sen hyödyntämispyrkimys – näkyy myös koiranruokateollisuudessa (ks. Yle 2023). Lihantuotantoon yhdistettyjen ympäristökränsien herättämän huolen on katsottu lisänneen kuluttajien kiinnostusta kasvisruokintaan (esim. Dodd ym. 2019; Knight & Satchell 2021). Ympäristöystävällisyyteen pyrkiminen ei kuitenkaan johda välttämättä kasvisruokintaan, eivätkä koiranruoantuotannon eläineettiset näkökohdat ole kulkeneet keskustelussa ympäristöasioiden rinnalla. Koiranruokakeskustelusta puuttuvatkin eläinoikeusliikkeen henkilökohtaisia ruokavalintoja ja elämäntapakysymyksiä politisoivat kannanotot, joilla vallitsevia ruokailu- ja kulutustapoja sekä -normeja on kyseenalaistettu (ks. esim. Peltokoski 2003). ”Koirakohtainen” on politisoitunut lähinnä joissain koirasuhdediskursseissa.

Yhteiskuntatieteellinen eläin- ja koiratutkimus on avannut, kuinka koirapuhe on politisoitunut kumppanieläimen ja koiran huoltajuuden tapaisten ilmausten sekä lemmikin ja lemmikin omistajan käsitteiden kyseenalaistamisen kautta (Irvine 2004, 57–77; Koski & Bäcklund 2012, 24–25). Uudet tavat puhua koirasta kritisoivat lemmikkieläinsuhteiden välineellisyttä sekä painottavat koirien subjektiivuutta ja kokemuskykyisyyttä (Irvine 2004, 57–77). Tällainen koirakulttuurinen liikehdintä on pyrkinyt muuttamaan tapoja tulkita koiraa ja ihmis-koirasuhdetta, mutta ei ole saanut vieläkään vahvaa jalansijaa puhetekielesämme (ks. Koski & Bäcklund 2012, 24), eikä se näytä sisältäneen yrityksiä jäsentää koiran elämä kokonaisvaltaisesti osaksi vegaanien ja eläinoikeusaktivistien elämäntapapolitiikkaa.

Kasvisruokavaliolla elävät koirat vaikuttavat olevan siinä määrin harvinainen ja tunnistamaton ilmiö, että niistä ovat keskustelleet lähinnä terveystieteiden keskittyneet eläinravitsemustieteilijät (ks. esim. Knight & Leitsberger 2016; Knight & Satchell 2021; Domínguez-Oliva ym. 2023), joskin myös vegaanisen lemmikinruoan käytön yleisyyttä ja houkuttelevuutta mitaten (Dodd ym. 2019). Domínguez-Oliva ym. (2023) toteavat, ettei vegaaniruokavaliolla ole merkittäviä vaikutuksia koirien terveyteen. He muistuttavat teollisten täysravintojen olevan vegaaniruokavaliossakin varmin keino taata riittävien ravintoaineiden saanti. Jatkotutkimusta kuitenkin tarvitaan esimerkiksi kasvisruokkijoiden useissa tutkimuksissa kuvailemien positiivisten terveysvaikutusten vahvistamiseksi. (Mt.,

22–23.) Löydöksistä huolimatta täysin kasvispohjaisella ravinnolla elää länsimaissa vain 1,6 prosenttia koirista ja vaikka kasvisruokkijat ovat lähes poikkeuksetta vegaaneja, 73 prosenttia vegaaneistakin ruokkii koiransa eläintuotteilla (Dodd ym. 2019, 7–8).

Kuten koiran pito ylipäänsä (esim. Turina 2018), näyttää myös koiranruoka jakavan vegaaneja. Ruokinnasta saattaa muodostua eläineettisen vakaumuksen omaaville moraalisia ristiriitoja sisältävä ongelma (mt., 240), jonka ympärille vähäiset koiran kasvisruokintaa käsittelevät humanistis-yhteiskuntatieteelliset tutkimuksetkin keskittyvät. Harold Herzogin (1991) esiin nostamaa pulmaa on myöhemmin tarkasteltu ja käsitteellistetty muutamissa psykologisissa (Rothgerber 2013; 2014) ja moraalifilosofisissa tutkimuksissa (Milburn 2015; 2017; 2022; ks. myös Abbate 2020). Hank Rothgerber (2013) kutsuu lemmikkieläimille lihaa syöttävien, mutta siitä itse kieltäytyvien mielen sisäisiä ristiriitoja vegetaristin dilemmaksi. Suurinta syyllisyyttä toisten eläinten syöttämisestä lemmikeilleen kokevat vegaanit ja eettisistä syistä liharuoasta kieltäytyvät. He ovat myös alttiimpia ratkaisemaan dilemman eläineettisemmällä lemmikinruokavalinnoilla (mt., 80–81.)

Eläinfilosofiassa dilemma on esitelty eläinrakkaiden paradoksina, jossa eläinrakkauten ja toislaajien hyvinvoinnin nähdään olevan kääntäen verrannollisessa suhteessa, koska eläinrakkautemme kanavoituu toisilla eläimillä ruokittaviin seuraeläimiin (Milburn 2017, 187). Myöhemmin paradoksi on jäsentynyt osaksi laajempaa lihansyöjyyden ongelmaa, joka koskee kumppanieläinten ruokinnan lisäksi esimerkiksi uhanalaisten eläinten luonnonsuojellista ruokintaa (Milburn 2022, 21–49).

Sosiologi Erika Cudworth (2016) taas näyttää, kuinka liharuokinnan ongelmallisuus ja ambivalentit tunteet voidaan käsitellä ja selittää pois niillä lihansyöntiä normalisoivilla ja perustelevilla diskursseilla, joita eettiset kasvisyöjät vastustavat ihmisten ruoasta puhuttaessa. Eläinten hyväksikäyttöä ylläpitävien diskurssien nähdään liittyvän *karnismiksi* kutsuttuun lihansyönti-ideologiaan, joka määrittää huomaamattomasti sekä ihmis- että koiranruokakäsityksiä (mt.). Koiranruoka voi siten toimia ”takaovena”, josta hallitseva ”lihansyöjäkulttuuri” (ks. myös Potts 2016) ja sen eläinlajien luokittelu hiipivät tästä kulttuurista omilla ruokavalinnoillaan irrottautuneiden ihmisten elämään. Tarkoitin lihalla kaikkea eläinperäistä syötävää ryhtymättä tässä tarkempiin merkityserotteluihin (ks. Beardsworth & Keil 1997, 194). Karnismia käsittelemme laajemmin seuraavassa luvussa.

Cudworthin (2016) aineistosta ja sen ulkopuolisista internetkeskusteluista hahmottuu kuitenkin myös ”veganiseksi näkökannaksi” tulkittu puhetapa, joka kyseenalaistaa miltei itsestäänselvytenä pidetyn koiran lihansyöjyyden. Tämä koiran pidon ja siten myös kaikenlaisen koiran ruokinnan luonnottomuutta painottava näkökanta vaikuttaa olevan ainoa yhteiskuntatutkimuksesta löytyvä kuvaus kasvisruokintaa oikeuttavista puhetavoista. Kuvaus jää Cudworthillakin varsinaisen analyysin ulkopuoliseksi hahmotelmaksi, eikä hän avaa vegaanisen koiran pidon ajatusmaailmaa laajemmin.

Tässä artikkelissa koiran kasvisruokintaa perustelevat diskurssit ovat tarkastelun keskiössä. Vastana kasvisruokkijoiden etähaastatteluilla kootun ja diskurssianalyttisesti tarkastellun aineiston avulla seuraaviin tutkimuskysymyksiin: millaisilla diskursseilla kasvisruokintaa oikeutetaan ja miten koiran luontoa ja luonnollisuuksia määritellään niissä? Tutkimus paikantuu yhteiskunta- ja kulttuuritieteellisen eläintutkimuksen, elämäntyyli- liikkeiden sekä osin yhteiskuntatieteellisen elintarviketutkimuksen väliseen ristiallokkoon. Tutkimus valaisee, miten ja millaisena koira ja sen ruokintaa tulkitaan, kun koira(kulutus) politisoituu osana koiran huoltajan elämäntapaa, ja voi auttaa myös ennakoimaan koirakäsitysten muutoksia ympäristökatastrofeihin mukautuvissa yhteiskunnissa. Käsitteellistän koiran kasvisruokinnan veganismin *monilajiseksi elämäntyyliä* ja tarkastelen kasvisruokintaa perustelevaa puhetta monilajisen elämäntyyliä politiikan diskursseina, jotka kyseenalaistavat eläinsuhteidemme itsestäänselvyksiä ja hallitsevia ruokaideologioita. Käsittelemme seuraavaksi veganismia elämäntyyliä politiikkana, sen monilajistumista ja monilajisen elämäntyyliä politiikan haastamia koiranruokaideologioita. Aineiston ja diskurssianalyysini avaamisen jälkeen esittelen löytämäni diskurssit ja lopetan pohtimalla tarkastelun antia.

Monilajinen elämäntyyli politiikka koiranruokaideologioiden kyseenalaistajana

Veganismia on kuvailtu sekä perinteisistä politiikan ja lainsäädännön kautta muutoksia tavoittelevista liikkeistä että ympäristöliikkeen tapaisista uusista liikkeistä eroavaksi elämäntyyliliikkeeksi, jossa on piirteitä näistä erilaisista yhteiskunnallista liikkeistä sekä poliittisesta konsumerismista, prefiguratiivisesta politiikasta ja alakulttuureista (Haenfler ym. 2012; vrt. Gheihman 2021). Ymmärrettiinpä veganismi poliittiseksi konsumerismiksi (Jallinoja ym. 2018), järjestäytymättömäksi kulttuuriseksi liikkeeksi (Cherry 2006) tai prefiguratiiviseksi politiikaksi, jossa omaa elämää muovataan liikkeen päämäärien (eli lajisortovapaan yhteiskunnan) minimanifestaatioksi (Véron 2016), nähdään sen vaikuttavan ennen kaikkea elämäntyylien kautta (ks. myös Peltokoski 2003). Veganismia eivät kannattele niinkään liikettä ajoittain kokoavat ja lainsäädännöllisiä muutoksia vaativat mielenosoitukset tai identiteettipoliittiset tavoitteet vaan elämäntyylliset arjen käytännöt (Cherry 2006). Mahdollisimman autenttisen vegaani-identiteetin ja elämäntyylin rakentaminen saattaa korostua yhteiskunnallisten muutosten tavoittelun kustannuksella ja omaan elämään keskittyminen voi selittää myös vegaanien järjestäytymättömyyttä sekä löyhiä keskinäisiä suhteita (Haenfler ym. 2012, 8–9). Vegaanisesti eläminen on siis liike itsessään ja sen menestystä mitataan pitkälti sillä, miten vegaaninen elämäntapa leviää ja juurtuu kulttuurisesti, joskin veganismiin liitetään myös lainsäädäntöön ja politiikkaan kohdistuvia tavoitteita (Véron 2016; vrt. Cherry 2006).

Tavoitteiden on esitetty monipuolistuvan, kun estetisoituva veganismikuvasto on saavuttanut erityisesti sosiaalisen median kautta uusia yleisöjä. Samalla veganismiin on liittynyt tyylikkyuden ja trendikkyuden lisäksi nautinnollisuuden, helppouden ja rentouden merkityksiä. (Jallinoja ym. 2018.) Veganismin perinteisemmät perustelut – eläinetiikka, ympäristö ja terveys (esim. Janssen ym. 2016) – ovat siten täydentyneet uusien kokemusten, kauneuden ja itsen etsinnän kaltaisilla motiiveilla, eikä veganismi näyttäydy enää pelkkänä eläineettisenä kannanottona tai fundamentalistisena kieltäytymisenä (Lundahl 2017; Jallinoja ym. 2018). Tuotantoeläinten emansipaatioon tähtäävien poliittisten ulottuvuuksien ohella veganismissa näkyvät nyt laajemmat elämänpolitiikaksikin kutsutut (esim. Giddens 1991, 210–231; Roos 1998; Roos & Hoikkala 1998) (eheän) minuuden ja elämän rakentamispyrkimykset (Bertuzzi 2020). Veganismin tapaisissa elämäntyyliliikkeissä emansipatorinen politiikka ja elämänpolitiikat sekoittuvat yhteen niin, että elämäntyylioliittisissa valinnoissa ja ratkaisuissa on harvoin kyse puhtaasti minuuteen ja identiteettiin tai esimerkiksi ympäristöön ja toislajisiin liittyvistä kysymyksistä (ks. Giddens 1991, 228–230; Haenfler ym. 2012). Elämänpoliittiset ulottuvuudet voivat painottua, kun vaikkapa ruoankulutukseen liittyviä valintoja puntaroidaan refleksiivisesti jälkitraditionaalisisessa yhteiskunnassa mahdolliseksi ja välttämättömyydeksi tulleiden minuusprojektien näkökulmasta, mutta tällöinkin elämänpolitiikalla voidaan ottaa kantaa globaaleihin mittakaavoihin yltäviin eettisiin kysymyksiin oikeanlaisesta elämästä (Giddens 1991, 215). Tässä yhteydessä koiranruoka näyttääytyy osa-alueena, jolla jotkin traditiot ja kyseenalaistamattomasti uusinnetut ruokintatavat ovat pitäneet pintansa. Koiranruoan siirtymää elämäntyylioliittiselle valintojen areenalle näyttävät jarruttaneen myös pian esittelemäni ruokaideologiat.

Koira ja koiranruoka voivat ajaa vegaanin monenlaisiin elämäntyylioliittisiin pohdintoihin (vrt. Turina 2018). Ne sisältyvät elämäntyyliiikkeille ominaiseen jatkuvaan, monitahoiseen ja erityisesti sosiaalisessa mediassa ja informaaleissa keskusteluissa käytävään diskurssikamppailuun elämäntyyliiikkeen luonteesta (Haenfler ym. 2012; vrt. Turina 2018). Diskurssit tuottavat erilaisia tulkintoja veganismista ja ihmis-koirasuhteesta (Turina 2018) rakentaen samalla kulttuurista repertuaaria, johon elämän(tyyli)oliittiset kulutusvalinnat ja niihin liittyvät selonteot voivat tukeutua.

Veganismi elämäntyylioliittikkana on siis niin (kulutus)valintoja, diskursiivista neuvottelua, lajisorron vastustamista kuin elämänpoliittista pohdintaa omasta elämäntavasta

ja identiteetistä (vrt. Cochrane & Cojocarú 2023, 62). Kasvisruokinnan kohdalla elämäntyyli­politiikassa ei kuitenkaan ole enää kyse vain siitä, mitä ja miten minä olen, vaan myös siitä, mitä ja miten koirakumppanit ovat (vrt. Giddens 1991, 217). Kun elämäntyyli­poliittiset identiteettikysymykset, kasvisruokavalinnat, niistä selkoa tekevät diskurssit ja pyrkimykset lopettaa eläintuotanto ulottuvat koiran elämään, voidaan puhua monilajisesta elämäntyyli­politiikasta.

Monilajinen elämäntyyli­politiikka

Monilajisen elämäntyyli­politiikan käsitteen käytön osalta on huomautettava tois­lajisten toimijuuteen liittyvistä varauksista, sillä yhteiskuntatieteellinen eläintutkimus on pyrkinyt tyypillisesti painottamaan tois­lajisten sosiaalista toimijuutta. Koirillakin on esitetty olevan esimerkiksi perheidensä arkielämää muotoilevaa ja järjestävää toimijuutta (esim. Power 2008). Näkemykset tois­lajisten *poliittisesta* toimijuudesta vaikuttavat riippuvan yhteiskunta­teoreettisista lähtökohdista (ks. Chao 2021; Pepper 2021).

Viitataan tässä monilajisella elämäntyyli­politiikalla koiran huoltajan toimintaan, joka sisällyttää koiran veganismiin, tarkastelematta koiran toimijuutta. Monilajinen elämäntyyli­politiikka on siis niin kulutus- ja koiranruokavalintojen kuin diskurssienkin tasolla ilmeneviä ratkaisuja, jotka tekevät koiran elämästä osan (eläintuotteettomuutta tavoit­televan) huoltajansa elämäntapapyrkimyksiä. Cochranen ja Cojocarun (2023) veganismi­käsitystä soveltamalla koiranruokavalintojen monilajisen elämäntyyli­politiikan voidaan nähdä vaikuttavan esimerkiksi tuomalla tietoisuutemme eläinrakkaiden paradoksin tapaisia eläinsuhteiden ristiriitaisuuksia, sillä heidän mukaansa veganismin poliittisuus ilmenee yhteiskunnassa vallitsevien arvojen ja käytäntöjen välisten epä­johdonmukaisuuksien osoittamisena.

En ole löytänyt aikaisemmasta tutkimuksesta yrityksiä käsitteellistää monilajista elämäntyyli­politiikkaa. Kriittisen monilajisen identiteettipolitiikan käsitteellä on pyritty huomioimaan tois­lajiset yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen liittyvissä intersektionaa­lisissa tarkasteluissa (Narayanan & Srinivasan 2023). Tois­lajisten näkökulman huomioinnin lisäksi monilajisella politiikalla on viitattu siihen, kuinka erilaisista eliöistä voi tulla poliit­listen kiistojen semioottis-materiaalisia toimijoita (esim. Chao 2021). Foucaultlaisittain lemmikkisuhteita tarkastellut Redmalm (2021, 452) näyttää kannustavan jatkotutkimusta monilajisen politiikan tai yhteiskuntakritiikin suuntaan posthumanismin käsitteen alla. Käsite sopinee kuitenkin paremmin perinteistä sosiologista ajattelua ja esimerkiksi ihmis­eläinerottelua selkeämmin kyseenalaistaviin tarkasteluihin. Aktivistidentiteetin laajentu­misen käsitteellä on kuvattu, kuinka aktivistinäkökulma ulottuu jatkuvasti uusille elämäntyyli­alueille tehden niistä kannanoton, politiikan ja aktivisti­identiteetin rakennuksen areenoita (Ruiz-Junco 2011). Käsite on mahdollinen yhteiskuntatieteellinen lähestymistapa kasvis­ruokintaan, mutta se ei kiinnitä huomiota kumppanieläinkulutuksen erityispiirteisiin.

Juuri koiran kulttuurinen asema tekee kasvisruokinnasta ja monilajisesta elämäntyyli­politiikasta sekä niiden diskursseista mielekkäitä tutkimuskohteita. Vaikka rotukoirat voidaan nähdä niiden terveyden vaarantavan valikoivan lisääntymisen tuotteina (Haraway 2003, 80; Tervonen 2022) ja lemmikit lelujen tai statussymboleiden tapaisina kulutustavaroina (Fox 2006, 529), poikkeavat lemmikkieläinsuhteet oleellisesti ihmisten suhteista muihin kulutuksen kohteisiin (esim. Hirschman 1994). Lemmikkikoirat nähdään persoonallisuuden omaavina perheenjäseninä, sukulaisina tai läheisinä ystävinä, jotka kykenevät ymmärtämään ihmisiään ja muodostamaan heidän kanssaan vastavuoroisia, intersubjektiveja ja koirien toimijuuden mahdollistavia suhteita (Irvine 2004, 147–171; Fox 2006; Charles 2014; Irvine & Cilia 2017; Cudworth 2021).

On lisäksi esitetty, että lemmikkien häilyvä asema luonnon ja kulttuurin sekä tavaraistu­neen ja oman näkökulman omaavan olennon välillä on omiaan synnyttämään monenlaisia, keskenään ristiriitaisiakin moraalikäsitteitä siitä, miten koiria voi kohdella (McEachern &

Cheetham 2013). Nyky-yhteiskunnassa koirista on tullut kulttuurisesti myös ihmisyyden ja elämyksen välillä häilyviä olentoja (esim. Koski & Bäcklund 2012). Koiran kulttuurisen aseman ja sen muutosten vuoksi esimerkiksi Giddensin (1991, 217–220) elämänpolitiikan ytimeen määrittelemät kysymykset voivat laajentua koiran elämää koskeviksi sekä yleisesti mutta erityisesti kasvisruokinnan kohdalla.

Monilajinen elämäntyyli-politikointi koiranruoalla kyseenalaistaa koiran identiteetin toislaajaisia ravinnokseen käyttävänä olentona. Irrottaessaan koiran paikasta, johon koiratulkinnat ovat perinteisesti ankkuroituneet, liikuttaa kasvisruokintaa oikeuttava puhe koiran elämän(tyyli)poliittiselle valintojen ja pohdintojen alueelle (vrt. Giddens 1991, 216–220). Tällöin kohdataan kysymyksiä, jotka liittyvät koiran biologiseen luontoon sekä sen pysyvyyteen ja ”muunteluun” kuin myös muuntelun oikeutuksiin ja seurauksiin koiran identiteetin kannalta. Myös lasten kasvisruokintaa (esim. Sherratt 2007) sekä ihmisten ja lemmikkien yhteiskuluttajuutta (Kylkilähti ym. 2016) koskevat keskustelut antavat ymmärtää, että koiran kasvisruokinnassa on otettava kantaa esimerkiksi siihen, miten valitsijuus, toimijuus tai subjektiivisuus määrittävät ihmis-koirasuhteissa ja ruokaan liittyvissä ostopäätöksissä. En kuitenkaan rajaa monilajista elämäntyyli-politiikkaa yksinomaan tämänkaltaisiin kysymyksiin, joihin esimerkiksi Giddens (1991) näyttää kiinnittävän elämänpolitiikkansa, enkä oleta kasvisruokintaa oikeuttavien diskurssien sisältävän vain hänen elämänpolitiikkakäsityksensä mukaisia (ei-emansipatorisia) tavoitteita asetteluita.

Diskurssien tasolla veganismin monilajinen elämäntyyli-politiikka käsittelee siis sitä moninaista problematiikkaa, jonka se kohtaa haastaessaan perinteisiä ja vakiintuneita koiratulkintoja sekä tehdessään koirasta osan erilaisia elämäntapapyrkimyksiä. Tällaisten diskurssien elintila on toistaiseksi jäänyt vähiin, sillä koiran liharuokinnasta on muodostunut (lähes) kyseenalaistamaton ja ideologisesti uusinnettu yhteiskunnallinen normi tai Giddensin (1995) luonnollistunut moderni traditio.

Karnismi ja lihansyönnin ideologisuus

Melanie Joyta (2010) ja Cudworthia (2016) seuraten koiranruokakoodiston voidaan sanoa seisovan karnismiksi kutsutun ideologian varassa. Käsitteen esitellessä Joyta (2010) mukaan karnismi ja sen hegemoniset diskurssit tekevät lihansyönnistä normaalin, luonnollisen ja välttämättömän osan ihmisten ruokavaliota. Karnismi mahdollistaa ja oikeuttaa ihmisille tuotantoeläimiksi luokiteltujen lajien hyväksikäytön pitämällä lajien edustajien kohtaloa ja kohtelua koskevat kysymykset poissa tietoisuudesta tai sitä häiritsemättöminä. Ideologian sisäistyessä ei vain opita luokittelemaan eläimiä syötäviin ja ei-syötäviin sosialisatiota määrittävien (paikallis)kulttuurien mukaisella tavalla, vaan opitusta tulee myös itsestäänselvyys. Se, että ihmiset syövät lihaa on siten ”tervettä järkeä” ja karnismin hallitsevat diskurssit totuuksia, kun taas lihansyönnin vaihtoehdot näyttävät mielipiteisiin perustuvina ideologioina, joiksi karnismia ei sisältä päin tunnusteta. Karnismi on siis luonnollistunut ja itselleen näkymätön (kulttuurinen) tapa nähdä jotkin eläimet hyväksikäytettävänä. Se kätkeytyy muun muassa lihan kulutuksen arkisiin ja tiedostamattomiin rutineihin sekä erilaisten instituutioiden kyseenalaistamattomiin materiaaliin ja diskursiivisiin käytäntöihin. Karnismi sisäistetään sosialisatiointituutioista itsestäänselvyytenä ja se muodostuu normiksi, jota ruokakeskustelua hallitsevat karnismin diskurssit ylläpitävät. (Joy 2010.)

Cudworth (2016) esittää lihansyönnin luonnolliseksi, normaaliksi ja välttämättömäksi tekevien diskurssien löytyvän koiranruokapuheestakin. Koiranruoan markkinointi ja sille tyypillinen villin koiran diskurssi näyttävät muodostavan kontekstin, jossa karnismin diskursseja voidaan uusintaa silmiinpistävässä ja kuluttajiin vaikuttavassa muodossa (Baker 2023). Koiran huoltajien onkin todettu epäilevän lihatonta koiranruokaa erityisesti siksi, että liha nähdään välttämättömäksi ja luonnolliseksi koiran ravinnoksi (Oven ym. 2022). Yhdet eläimet koiranruoaksi ja toiset ei-syötäviksi tai rakastettaviksi tekevä karnismi määrittää myös omilla ruokavalinnoillaan karnismista irtautuneiden koiranruoankulutusta.

Näille kasvissyöjille karnismi ja sen diskurssit auttavat liennyttämään ja selittämään pois vegetaristin dilemmaa. Ihmisruokakeskusteluista tuttuja puhetapoja täydentää diskurssi, joka konstruoi koiran koiraruokavalinnoissa huomioon otettavaksi ja lihaan mieltyneeksi päätöksentekijäksi. Kasvissyöjien ei näin tarvitse tulkita heissä ristiriitaisia ajatuksia ja tunteuksia herättävää liharuokintaa puhtaasti omaksi valinnakseen. (Cudworth 2016.) Diskurssi muistuttaa ihmisten lihansyönnin rationalisointi- ja oikeutustavoista erotettua miellyttävyyshuonetta, joka täydentää kolmea Joyn (2010) käsittelemää karnismin diskurssia (Piazza ym. 2015).

Koiran kohdalla karnismi kietoutuu yhteen syömisperustaisten eläinluokitteluiden kanssa, sillä toisin kuin ihminen, koira on luokiteltu biologiassa lihansyöjien joukkoon. Kasvisruokinnan terveellisyyttä käsitteiden tutkimusten mukaisesti tämä ei kuitenkaan tarkoita, että eläinperäinen ravinto olisi koiralle biologinen välttämättömyys. Koira on ravitsemustarpeidensa osalta ehdottomista lihansyöjistä eroava fakultatiivinen lihansyöjä, joka voi pärjätä sekä pelkällä eläinravinnolla että täysin ilman sitä (esim. Li & Wu 2023). Fakultatiivisten lihansyöjien alakategoria voitaisiin sisällyttää perustellusti kaikkiruokaisiin eläimiin, mutta kategorioiden välisestä luokumista ja päällekkäisyyksistä muistuttamisen sijaan syömisperustaisia taksonomioita käytetään eronteon välineenä. Taksonomiat voivat korostaa varsinkin maallikoille eroja niin, että esimerkiksi lihansyöjän merkitys kapenee ehdottomiin lihansyöjiin. (ks. Milburn 2022, 28–35.)

Karnismi saattaakin kuvata nykyisin ihmisten ruokakulttuuria osuvammin koiranruokavalintoja määrittäviä ideologioita. Joyta (2010) seuranneessa tutkimuksessa on tuotu ilmi, että muun muassa ihmisille tarkoitettujen kasvispohjaisten tuotteiden saatavuuden ja näkyvyyden kasvu on tehnyt karnismin haastamisen helpommaksi (esim. Potts 2016, 20–21) ja veganismikin saattaa siis näyttäytyä nykyisin tyylikkäänä ja trendikkäänä valintana epänormaaliuden sijaan. Vaikka karnismin käsitettä käytetään harvoin, esiintyy yhteiskunnallisessa keskustelussa esimerkiksi sekasyöjä-ilmaus, joka nimeää ja tunnistaa lihaa sisältävän ruokavalion yhtenä vaihtoehtona itsestäänselvyyden sijaan. Jos ideologia ymmärretään Joyn (2010) tapaan itsestäänselvyytenä, hallitsevana ja tiedostamattomiin vajonneena tulkittamisen ja elämisen tapana, ei karnismi määrity ideologiaksi lihattomia ja lihallisia ruokavalioiden koskevan vaihtoehtotietoisuuden levitessä yhteiskuntaan. Näin on nähdäkseni käynyt ihmisten muttei koirien ruokavalioiden kohdalla.

Koiran tapauksessa karnismin luonnollistamia lihansyöjäkäsitteitä ei siten tunnisteta sosiaalisesti ylläpidetyiksi, ja niitä kyseenalaistava monilajinen elämäntyyli- ja politiikka näyttäytyy järjettömänä ideologisuuksena. Toiminnallaan koiran pidon itsestäänselvyyksistä poikkeavat kasvisruokijat asettuvat karnismin hallitsemassa yhteiskunnallisessa todellisuudessa selontekovelvollisen (Garfinkel 1984) asemaan ja heidän on perusteltava toimintansa erilaisista diskursseista ammentavilla selonteoilla. (Ks. Jokinen & Juhila 2016, 71–73.) Diskurssit eivät siis vain rakenna ja välitä karnismia tai muita ideologioita, vaan ovat myös keino kyseenalaistaa niitä (Dant 1991, 185). Eläinoikeusliikkeen yhteydessä onkin puhuttu vastaselonteista, joilla liike on yrittänyt mobilisoida laajempaa yleisöä herättelemällä heidän eläinempatiaansa (Vinnari & Laine 2017).

Käytän kuitenkin tässä diskurssin käsitettä. Tarkoitan sillä sosiaalisissa käytännöissä, kuten (tutkimus)haastattelussa tai eläinlääkäriasemien vuorovaikutuksessa muotoutuvia ja sosiaalista todellisuutta rakentavia kulttuurisia puherepertuaareja, jotka jäsentävät kuvauksensa kohteiden merkityksiä omanlaisella tavallaan (ks. Jokinen ym. 2016). Esimerkiksi ruokaa voidaan tulkita erilaisilla diskursseilla sen eettisyyden, ekologisen kestävyys-, taloudellisuuden, terveystaustan tai trendikkyyden kautta (Massa ym. 2006). Diskurssien kirjo rajoittavat vain yhteiskunnalliset tekijät, sillä tietynlaisten merkityksellistämisen tapojen muodostuminen ja vakiintuminen toisten sijaan tai tilalle on sosiaalinen prosessi (Jokinen ym. 2016, 23–24). Jaettu sosiaalinen todellisuutemme rakentuu jatkuvasti tässä prosessissa ja myös kulttuuriset tavat käsitteellistää koiraa uusiutuvat, muovautuvat ja muodostuvat niissä sosiaalisissa käytännöissä, joissa koirista puhutaan ja

tehdään selkoa. Diskurssit määrittävät näin oleellisesti toislaajisten yhteiskunnallista kohtelua ja kohtaloa (esim. Malamud 2007, 3). Diskursseihin tukeutuva kielenkäyttö tuottaa niin vuorovaikutustilanteisia identiteettejä, kuten vastuullinen koiran pitäjä koirapuistokeskuste- luissa, kuin myös ylitilanteisempia ideologioita seurauksia, joiden kautta esimerkiksi ihmisten ja toislaajisten väliset (valta)suhteet muotoutuvat (Jokinen ym. 2016).

Aineisto ja analyysi

Tutkimusaineisto on koottu etähaastattelemalla kasvisruokkijoita videopuhelun välityksellä syksyllä 2022. Etsin haastateltavia toimimattomaksi osoittautuneella lumipallomenetelmällä ja useille Facebookin veganismiin liittyville julkaisukanaville lähettämälläni tutkimuskut- sulla, jota toivoin välitettävän muuallekin. Tutkimuskutsussa etsittiin koiran kasvisruokki- joita kasvisruokintaa perustelevaa puhetta tarkastelemaan tutkimuksen ja tarjottiin mahdol- lisuus myös kasvokkaiseen haastatteluun. Nojasin tutkimuksen kohderyhmän rajaamisessa mahdollisten haastateltavien tulkintoihin, mutta ilmaisain toivovani yhteydenottoja, vaikkei koiran ruokavalio olisikaan täysin eläintuotevapaa.

Haastattelukutsun hyväksyi seitsemän henkilöä, mutta rajasin aineiston ulkopuolelle aineiston keruun alkuvaiheen haastattelun, jossa koiran kasvisruokavalion syyksi paljastuivat pakottavat terveydelliset tekijät. Kasvisruokintaan ei liittynyt haastattelussa samankaltaista pohdintaa ja diskursiivista oikeuttamista kuin sen elämäntyyli- ja poliittisista syistä valinneilla vegaaneilla. Tämän perusteella sellaiset selonteot, joissa kasvisruoka merkityksellistetään välttämättömäksi lääkkeeksi vaikuttavat kulttuurisesti hyväksyttäviltä, eivätkä tee kasvis- ruokkijasta poikkeavaa (ks. Jokinen ym. 2012, 157). Jos kasvisruokinta taas nähdään vaihto- ehtoisena valintana ja merkityksellistetään toisella tapaa, on selontekeminen haastavampaa.

Haastattelut olivat puolistrukturoituja etä- ja yksilöhaastatteluita. Haastattelurunko muodostui viidestä löyhästi toisistaan eroavasta kokonaisuudesta, joista ensimmäiset johdattivat keskustelun kasvisruokintaan ja koiran pitoon käsittelemällä haastateltavan omaa elämäntapaa, (ruoan)kulutusvalintoja ja niiden taustoja sekä haastateltavien suhteita kump- panieläimiin. Kolme seuraavaa osiota käsittelevät laajemmin ja yksityiskohtaisemmin koiran kasvisruokintaa sekä siihen liittyvää debattia ja määrittelykamppailua koiran luonnosta. Tarvittaessa pyysin myös haastateltavia kommentoimaan internetistä löytämiäni kasvis- ruokinnan vastustajien argumentteja, joissa kasvisruokintaa väitetään esimerkiksi epäter- veelliseksi, epäluonnolliseksi tai pakottamiseksi. Lopullisen aineiston haastattelut kestivät yhteensä 9 tuntia ja 55 minuuttia. Haastattelunauhat litteroitiin ja litteraatit anonymisoitiin tarkasti, sillä kasvisruokinta voi haastateltavienkin kokemusten mukaan herättää esimerkiksi eläinsuojeluilmoitusuhkauksina ilmenevää paheksuntaa. Käytän tämän vuoksi haasta- teltavista sukupuolineutraaleja pseudonyymejä. Avaan ennen diskurssianalyysiä heidän yleisempiä tulkintojaan veganismista ja koiran pidosta.

Haastateltavien koirien arkiruoan pääkomponentteina ovat erilaiset teolliset kasvi- pohjaiset täysravintovalmisteet, mutta kasvisruokavaliosta saatetaan poiketa tietyissä tilanteissa. Äskettäin kasvisruokinnan aloittaneet ”Syksy” (H3) ja ”Talvi” (H6) antavat yhä koirilleen eläinperäisiä puruluuta, eivätkä ”Ruska” (H4) ja ”Havukaan” (H5) narkästy, jos heidän koiransa saavat muilta lihaa sisältäviä herkkuja. ”Kuuran” (H1) koirakumppani taas on syönyt joskus dyykattuja liharuokia ja kerää omat puruluunsa luontoon kuolleista villieläimistä.

Ruoan lisäksi myös haastateltavien muussa koirakulutuksessa kielletyn raja näyttää määrittävän kutakuinkin sen perusteella, tuetaanko tuotteen ostamisella eläinten hyväksi- käyttöä. Itselleen ostaessaan haastateltavat eivät kuitenkaan salli sellaista veganismista poik- keamista kuin koirakumppaneilleen. Veganismin he näkevät moraalisen vakaumuksenaan ja elämäntapanaan, joskin ”Lumi” (H2) katsoo edustavansa vegaanifilosofiasta hieman poikkeavaa ”vegaanisuuntausta”, sillä ”*jos ollaan vegaani, nii sillonban ei oo ees lemmikkejä?*”.

Tämä mahdollinen problematiikka tunnustetaan muissakin haastatteluissa, mutta koiran lajiolemus ja kodittoman koiran adoptiot näyttävät tarjonneen siihen veganismin ja koiran yhteen sovittavan ratkaisun. Koira voidaan nähdä vegaaniin elämäntyyli- ja politiikkaan sopivana kumppanivalintana, koska ”koirana voi silleen elää aika lajityypillisesti ihmisen kanssa.” (H1) Ruska lisää, että ”jos lemmikki voi olla [...] vegaani, niin sit se on ihan OK – ja koirat voi olla.” Käsittelen haastateltavien koiratulkintoja laajemmin tulosluvussa. Rescukoiran adoptoinnin haastateltavat tulkitsevat auttamiseksi, joka ei myöskään tue koiratuotantoa. Heidän nykyiset koiransa ovatkin Ruskan toista koiraa lukuun ottamatta rescukoiria, ja Havu toteaa, että ”jos rescuemahdollisuutta ei ois, niin ei mulla ois koiraa.” Koiran hankintatapoja moraalisesti arvioivaa puhetta esiintyy myös McEachernin ja Cheethamin (2013) aineistossa, jossa puheella on kuitenkin koiran ostajat selkeämmin tuomitsevia ja ”meistä” erottavia funktioita.

Haastattelujen perusteella vegaani ei omista koiraa. Omistajuus hyväksytään korkeintaan tietyn varauksin ja juridisessa merkityksessä. Kuura kommentoi ”sun koira” -ilmauksen sisältänyttä koirasuhdekysymystä seuraavasti: ”en lähtökohtaisesti puhu [koirasta] silleen, että omistaisin sen, vaan että mie oon sen kanssa.” Omistamisen kohteen sijaan koira ymmärretään huolenpitoa ja suurta vastuunkantoa edellyttäväksi perheenjäseneksi. Lemmikin pidosta kysyessäni Havu kyseenalaistaa myös lemmikkikonseptimme epäeettisenä. Hänelle ”lemmikki-instituutio” on vain väline auttaa eläimiä, jotka eivät voi ” pärjätä ilman ihmisiä.” Veganismin elämäntyyli- ja politiikka koiradiskurssineen näyttää yhtyvän tässä koirapuhetta politisoineisiin uusiin puhetapoihin ja haastavan vallitsevaa lemmikkikulttuuria muutenkin kuin koiranruoan osalta.

Haastateltavien kasvisruokinta-ajatuksia jakavia tai edes asiallisesti kuuntelevia on vaikea löytää, sillä ”hyvin harva ihminen uskaltaa puhua asiasta”, joka voi herättää kuumia tunteita ja syytöksiä koiran hengen viemisestä (H2). Haastattelussa ei myöskään mainita kasvisruokinnan puolesta puhuvia organisaituneempia poliittisia toimijoita, mikä jättää lemmikkien liharuoantuotannon lopettamiseen tähtäävän politiikan monilajisten elämäntyylien ja niihin liittyvien informaaliin keskusteluiden alueelle. Vegaanienkin kerrotaan suhtautuvan vaihtelevasti kasvisruokintakeskusteluun, vaikka kiinnostusta ja ymmärrystä kasvisruokintaa kohtaan löytyy todennäköisimmin vegaanipiireistä. Koirapiirien arvellaan näkevän kasvisruokkijan ”jonai hörhönä” (H4). Haastateltavien omaan ruokavalioon liittyvät keskustelut ovat kuitenkin opettaneet käsittelemään, ymmärtämään tai ennakoimaan kasvisruokinnan kritiikkiä, jolloin epäluulot voidaan puhua pois jo ennen kuin ne ”pulpabtaa pintaan” (H1).

Tarkastelen tätä kasvisruokintaa perustelevaa puhetta diskurssianalyysillä. Analyysitapani sijoittuu lähimmäksi suomenkielisessä yhteiskuntatutkimuksessa vahvan jalansijan saanutta diskurssianalyysin brittiläistä traditiota (ks. Suoninen 2016b, 186). Siinä tarkastellaan kielikäytön monitasoisia seurauksia vuorovaikutustilanteisista funktioista aina ideologioiden ja sosiaalisen todellisuuden tuottamiseen asti (mt.). Sijoitan tässä haastateltavien puheen osaksi karnismin hallitsemaa kulttuurista kontekstia ja (koiran)ruokakeskustelua sekä niitä kyseenalaistavaa vegaanista elämäntyyli- ja politiikkaa. Erittelen diskurssianalyysissäni ideologioita purkavia puhetapoja aineistovetoisesti, enkä pyri saatikka pysty osoittamaan kriittisen diskurssianalyysin (ks. Jokinen & Juhila 2016) tavoin, miten diskurssit tuottavat lajeja eriarvoistavia ideologioita ja ylläpitävät tuotantoeläinten teollista hyväksikäyttöä.

Tartuin aineistoon oikeuttavan selonteon käsitteen avulla. Tarkoitan oikeuttavalla selonteolla sosiaalisten odotusten ja niihin mukautumattoman toiminnan välisen kuilun, selontekovelvollisuuden, täyttävää lausumaa, joka perustelee mahdollisesti arveluttavana näyttäytyvän käyttäytymisen hyväksyttäväksi. (Scott & Lyman 1968; Jokinen ym. 2012, 97–98.) Tunnistin analyysin aluksi aineistosta kaikki sellaiset kuvaukset, joiden katsoin kulttuurisen esiymmärryksen perusteella oikeuttavan koiran kasvisruokintaa. Kuvauksia järjestävien ja laajempien diskurssien määrittämisen aloitin sanastoltaan ja merkityssisällöiltään samankaltaisten selontekojen luokittelulla. Pohdin samalla, mihin ja millaisilla muilla käsitteillä käytyihin keskusteluihin luokittelut voisivat kiinnittyä. Kävin myös edelleen läpi

koko aineistoa kiinnittäen huomioni luokkiin liittyvään sanastoon, mikä auttoi tunnistamaan ja rajaamaan tarkemmin sekä oikeuttavia selontekoja että niistä hahmottuvia luokkia. Haastattelurungosta huolimatta aineistosta hahmottuvat diskurssit olivat sirpaloituneet aineistoon erilaisiksi tekstipalasiksi, joiden merkityksellisyyden hahmotin diskurssitulokinnan edetessä, mutta jotka myös tarkensivat kehämäisesti diskurssitulokintoja. Diskurssierotteluni nojaa siis aineiston selontekojen säännönmukaisuuksiin ja tarjoaa tätä koiran ruokintaa uudelleenmerkityksellistävästä puhetta jäsentävän ja ymmärrettäväksi tekevän tulkinnan. Nimesin diskurssit sen perusteella, miten ne kasvisruokintaa oikeuttaessaan haastavat ja pyrkivät muuttamaan vallitsevia tapoja tulkita koiranruoan eri aspekteja.

Kasvisruokinnan oikeuttamisen diskurssit

Tunnistin analyysissä kolme haastatteluvuorovaikutuksessa tuotettua diskurssia. Koiran yhteiskunnallisuuden diskurssi oikeuttaa kasvisruokintaa kuvaamalla koiran yhteiskunnallistuneena olentona, jonka biologiassakin näkyy sopeutuminen myös kasvipohjaisia tuotteita sisältäneisiin ihmisten ruokavalioihin. Mikroskopisoituva ravitsemusdiskurssi jäsentää koiranruokaa mikroskooppisella ravintoainetasolla ja katsoo, ettei ruoan terveellisyys riipu ruoan ainesosien alkuperästä siten, että esimerkiksi eläinkunnasta peräisin olevat raaka-aineet takaisivat ruoan ravitsevuuden. Koiran ruokinnan moraalisuuden diskurssissa koiranruokavalinnat eivät ole koiran ruokavalintoja vaan ihmisen vastuulla, jolloin koiranruokavalinnoistakin on käytävä moraalikeskustelua.

Koiran yhteiskunnallisuuden diskurssi

Koiran yhteiskunnallisuuden diskurssi rakentuu lihansyöntiä luonnollistavia karnismin diskurssseja vasten ja muistuttaa Cudworthin (2016) hahmottelemaa vegaanista näkemystä koiran pidosta. Diskurssi haastaa karnismin itsestäänselvyydet faktuaalisesti ja tekee niiden taustalla olevasta luonnollisuuspuheesta ylipäänsäkin kyseenalaista. Diskurssi käsittää koiran ihmisyhteyteen kehittyneenä lajina ja rakentaa koirakäsitystään muun muassa suden ja koiran välisen rajatyön avulla. Ammentaessaan sanastoaan ja käsitteellistämistapojaan biologian osa-alueilta diskurssi asemoituu kilpailijoitaan totuudellisemmaksi merkityksellistämistavaksi.

Koiran yhteiskunnallisuuden diskurssissa karnistinen käsitys ihmisestä riippumattomasta luonnollisesta ruokavaliosta nähdään ongelmallisena ”*paluu luontoon*”-haikailuna (H1).

Syksy: ”*Se, että me [...] yritettäs meidän elämäntavalla [...] pyrkii jobonki luonnollisiin asioihin, tai [...] perustellaan jotain sillä, että [...] tää on luonnollista, [...] on kaikki jotenki hyvin ongelmallista pubetta, koska, koska emme todellakaan kukaan meistä elä luonnossa, eikä meidän lemmikikää elä luonnossa.*”

Diskurssissa koira on siis ”luonnon” sijaan ihmisvuorovaikutuksessa kehkeytynyt, muuttuva ja elävä laji. Lemmikkieläinten kehitystä on sanottu ohjanneen luonnonvalinnan sijaan kulttuurinen valinta (Tervonen 2022, 114), minkä diskurssikin tuo monella tapaa ilmi. Kuuran mukaan koiriin on välittynyt paljon ihmisten ”*arvostuksia tai tapoja elää*”, mikä on ”*näkyneet koirassa aina*”. Hän toivoi ihmisten tietävän enemmän ”*yhteisevoluutiosta*”, sillä ”*ei oo ihmistä ilman koiraa tai koiraa ilman ihmistä, koska me ollaan kehitytty niin rinnakkain*”. Kun yhteiskunta käsitetään koiran lajityypilliseksi paikaksi, ei ihmisten veganismin koirille välityminenkään merkityksellisty epänormaaliksi. Se on yhtä normaalia tai epäluonnollista kuin muidenkin ihmisten elämän- ja ruokailutapojen koiraan välittyminen. Koirassa myös näkyy, etteivät ihmiset ole eläneet pelkällä liharuoalla.

Talvi: ”Jos me katotaan tosiaan sinne Prisman hyllylle, eibän se nyt oo luonnollista koiranruokaa [...] Et kyl se on ihan ihminen pistäny sinne vaan ne jätteensä elämistä [...] ja [...] hehketustuhkia ja muita sinne sekää ja tehny sit semmosta homogeenistä massaa ja vääntäny papanoiks tai makkarapötkylöih sopivaks.”

Havu: ”Koira on [...] geneettisesti adaptoitunut siihen ihmisen yhdessä elämiseen ja sitä kautta on sitte eläny niinku ihmisten [...] tähteillä sitten. Sitä kautta mä näkisin, että koira on [...] sekasyöjä, [...] joka pystyy käyttämään [...] molempia kasvi- ja eläinperäisiä tuotteita ravinnokseen.”

Havu ilmentää, kuinka diskurssin luonnontieteellinen puhetapa tekee käyttäjästään tietävän subjektin, jonka positiosta karnismin itsestäänselvyyksien ja luonnonpakkotulkin-tojen totuuskin voidaan kyseenalaistaa. Tällaisen diskurssin tuottamismahdollisuudet ovat parantuneet, kun etologit ovat alkaneet pitää ihmisyhteiskuntaa ja -vuorovaikutusta koirien ”luonnollisena” elinympäristönä (Topál & Gácsi 2012, 165). Diskurssi artikuloi samalla tavoin myös koiran ja suden välistä eroa.

Lumi: ”On [...] ihmisiä, jotka esimerkiksi koiraa syöttävät samalla tavalla kuin jos se olisi susi, niin tuota siinäbän mennään todellaki pieleen, koska just se, mitä mainitsin se tutkimus, niin tota siinäbän on todistettu, että koiran [...] anatomia ei ole enää suden anatomia ja samaten sen ruokatatavat on muuttunut.”

Rajatyössä toistuvat villeyteen, ruokavalioon ja ihmisen ymmärtämiseen liittyvät erottelut, jotka eivät kuitenkaan johda haastatteluissa aivan identtisiin susi- ja koira-kategorioita määritteleviin rajanvetoihin. Rajatyö tekee selkoa koiran kehittämisestä pois siitä lähtöpisteestä, johon lihansyöntiä naturalisoivien diskurssien ja niiden luonnollisuusväittämien katsotaan jämähäneen. Sijoittamalla karnistiset koirakäsitykset koiran esihistoriaan kuuluviksi yhteiskunnallisuuden diskurssi rakentaa kasvisruokintaa oikeuttavaa koirakäsitystään ja nostaa lausujansa tiedollisesti takapajuisiksikin luonnehdittujen karnististen käsitystapojen yläpuolelle. Vahvimmin suden ja koiran välistä diskursiivista rajatyötä tehdään petouden eri ulottuvuuksien kautta, jolloin esimerkiksi villieläinten jahtaus tulkitaan saalistamisen sijaan huvitteluksi.

Ruska: ”Tää rescuekoira jahtaa lintuja ja kaikkee oravaa suurempaa, mut ei se niinku kiinni oo koskaan saanu. Se varmaa vaa leikkii.”

VM: ”Niin, että se, se ei oo semmosta liban himoa nälästä vai, et enemmän nää?”

Ruska: ”Nii ei, ei se oo semmosta [...] niil ei oo semmosta metsästyviettä [...], et se on vaan keiva jahdata.”

(Koira)susia koskevaa lajinmäärityskeskustelua tarkastelevat Peltola ja Heikkilä (2016) puhuvat rajatyön yhteydessä luontokulttuurisesta arvioinnista, joka määrittelee koiran ja suden paikkaa tällä ulottuvuudella. Lajinmäärityskeskustelussa suden on tulkittu edustavan puhdasta tai idealisoitua luontoa, kun taas koira on yhdistetty kulttuuriin (mt.). Yhteiskunnallisuuden diskurssissa on erotettavissa samankaltaisia jäsenyyksiä, mutta toisin kuin suden geneettisen puhtauden varjelussa, inhimilliseen sekoittuminen ei ole diskurssissa vaara, vaan kasvisruokinnan mahdollistaja.

Laumassa ja ihmisvuorovaikutuksessa eläminen korostuvat myös haastateltavien yleisemmissä kuvauksissa koiran luonnollisista olosuhteista. Vapaampi koirapuhe tuo kuitenkin esiin koirakäsityksiin liittyvän ambivalenssin, jota yhteiskunnallisuuden diskurssi rajaa kasvisruokaa perustelevassa puheessa. Kosken ja Bäcklundin (2012, 30–31) aineiston tapaan koiran luonnollisuuksia kuvailevat haastateltavat tukeutuvat toisinaan romanttisiin kahlitsemattoman elämyyden ideaaleihin, eikä koirille ole esimerkiksi opetettu peruskäskyjä (H6) tai temppejuja, jotta koirat saisivat ”tehä niinku ne baluaa” (H4). Ruskasta ”luonnollinen luonto [...] on kaikista paras” koiralle ja ”niiden täytyy päästä luontoon – on se sitten puisto tai joku muu”.

Koiran täytyy siis saada toteuttaa (mahdollisimman) vapaasti itseään ja aistikykyjään, mihin rakennettu ympäristö ei välttämättä tarjoa riittävästi virikkeitä. Tällaisiin toimiin uppou- tuessaan koiran voidaan myös katsoa olevan omassa luonnossaan ihmisten tavoittamat- tomissa. Vaikka koiran luonto viittaa ensisijaisesti ihmisyyteen, tarkoitetaan sillä täten myös jotain yhteyden katketessa ilmenevää. Luonnon ja luonnollisuuden käsitteiden epä- määräisyyttä ja ongelmallisuutta eksplikoidaan joissain haastatteluissakin.

Myös koiran yhteiskunnallisuuden diskurssin sisältä on erotettavissa koirakäsityksiin liittyvää jännitteisyyttä Syksyn tulkitsessa syömisperustaisia taksonomioita muista haastatel- tavista eroavalla tavalla. Hänestä tutkimuskutsun työotsikko ”Kuinka koira puhutaan kas- vissyöjäksi?” antoi vaikutelman, ”että yritetään väkisin tehdä koirasta jotain, mitä se ei ole” ja tähdentää, että ”en yritä tehdä koirasta kasvissyöjää. Minä vain ruokin koira kasvisruoalla. Se on eri asia.” Syksy näyttää tuottavan kritiikkiin varautuvaa monilajisen elämäntyyli- politiikan metadiskurssia, muttei toisaalta käsittele muiden haastateltavien tapaan ihmisvuorovaiku- tuksen koiraan tuomia muutoksia. Hän ajattelee koiran olevan yhteiskunnallisuudestaan huolimatta rakentunut biologisesti lihansyöntiin, joskin koiran tarvitsemat ravintoaineet ”on mahdollista tarjota myös muulla tavalla.” Syksyn haastattelussa yhteiskunnallisuuden diskurssia tuotetaan siis osittaisessa muodossa, jossa lihan- ja kasvissyöjä käsitetään muista poikkeavalla tavalla ja ammennetaan sen sijaan laajemmin toisista diskursseista.

Mikroskopisoituva ravitsemusdiskurssi

Mikroskopisoituva ravitsemusdiskurssi rakentuu vasten lihansyöntiä välttämättömyy- deksi tekeviä karnismin diskursseja. Siinä koiranruokaa ja sen terveellisyttä käsitteelli- tetään ravinnonlähteiden (lammas, kana, jne.) sijaan ravintoaineiden kautta. Diskurssi lähestyy paikoin koiran yhteiskunnallisuuden diskurssia, mutta eroaa siitä ammentaessaan puhetapoja eläinbiologian sijaan yleisestä ravitsemuskeskustelusta ja ihmisravitsemuksen terveysdiskursseista. Diskurssi kytkeytyy siis ravitsemuspuheeseen, jossa koiranruokaa jäsennetään terveellisuuden ja ravitsemuksen kautta, mutta niitä koskevat erottelut viedään diskurssissa uudelle käsitteelliselle tasolle.

Havu: ”Kyse on niistä ravintoaineista sitten eikä niinku siitä, [...] mistä ne sitte saadaan ja [...] asiantuntijoiden mukaan ne ravintoaineet pystytään saamaan useista eri lähteistä ilman [...] muita eläimiä.”

Vaikka suomalaiset ovat alkaneet tulkita omia ruokavalintojaan lääke- ja ravit- semustieteelliseen käsitteistöön nojaavalla medikalistisella diskurssilla (Massa ym. 2006), eivät tällaiset käsitteelliset jäsennykset näytä juurtuneen koiranruokapuheeseen. Eläinravitsemustutkijoiden mukaan harva koiran ruokkija ymmärtää, että koira ei tarvitse tiettyjä ruoka-aineita, vaan ravintoaineita (Swanson ym. 2013, 146). Koiranruoka käsite- täänkin tyypillisesti pääraaka-aineidensa kautta ja sen sisällöstä tehdään selkoa sellaisilla ilmauksilla kuten lammas- tai kana-perunanappula. Karnismi uusintaa tätä jäsennystepää- tekemällä liharaaka-aineista välttämättömyyden ja yhdistämällä koiranruoan terveellisuuden lihaan. Erityisen selvästi tämä näyttää tulevan ilmi eläimellistä alkuperäänsä korostavissa koiranruokabrändeissä ja -markkinoinnissa, minkä myös haastateltavat ja kriittinen eläintut- kimus (ks. Baker 2023 edellä) ovat huomioineet.

Mikroskopisoituva ravitsemusdiskurssi haastaa tämän ravinnon lähteisiin kiinnittyneen tavan jäsentää koiranruokaa, jolloin myös karnistiset väitteet lihan välttämättömyydestä tulevat kyseenalaisiksi. Diskurssin mukaan riittää, että ”on ne [oikeet] palikat, jotka tarvitaan ja niiden tuota lähteet on sitte, mitä on” (H6). Ravinnon lähteitä koskevista erotteluista tehdään näin merkityksettömiä ja koiran ravintoa jäsennetään ravintoaineiden, kuten proteiinien ja vitamiinien, kautta. Kasvis- ja liharuokien nähdään koostuvan samanlaisista mikroskooppi- sista osasista ja olevan varsinkin kuivaruoan tapauksessa samalla tavoin syntetisoituja, mikä edelleen yhdenmukaistaa ruokia ja vähentää ravinnon lähteiden merkitystä.

Syksy: ”(U)skon, että ne on niinku pohjimmillaan ihan samaa asiaa, koska tiedän aika paljon ihmisten ravitsemuksesta, tiedän proteiineista, tiedän aminohapoista ja tiedän, et keu se on [...] prosessoituu ja näin, et [...] (e)i se [vatsa] tiedä tuleeko se [aminoihappo] soijasta vai naudasta.”

Vaikka muutkin haastateltavat tuottavat itsensä eri tavoin ravitsemustietoisina subjekteina, he kokevat puhuvansa asemasta, jossa ulkopuolisten karnistinen katse pureutuu heidän koiraansa etsien siitä yksityiskohtaisesti kasvisruokinnan syyksi laitettavia terveyshaittoja. Osa kertoo poikkeavan position ja liharuokintaa normalisoivan karnistisen puheen voimistaneen heidän omiakin pelkojansa kasvisruokinnan terveellisyydestä (vrt. Cudworth 2016, 239). Haastateltavat voivat kuitenkin vedota koiriensa terveyteen vakuutellessaan itseään ja muita tuottamansa mikroskopisoituvan ravitsemusdiskurssin totuudellisuudesta.

Lumi: ”(E)hkä juuri sen takia en saa hirveästi kommentointia, koska he eivät pysty. Siis jos iso koira elää [näin vanhaksi] ja ei onnu, ei linkuta [...] ei saa minkään näköistä lääkitystä, niin he eivät millään pysty keskustelemaan asiasta negatiivisesti.”

Muita diskurssille tyypillisiä keinoja, joilla haastateltavat tuottavat ravitsemustietoisien asemansa, ovat esimerkiksi koulutuksesta ja työstä saadun yleisen ravitsemusasiantunteumuksen käyttö sekä viittaaminen eläinlääketieteelliseen tutkimukseen. Nimeltä mainitaan eläinten hyvinvointitutkimusta tehnyt eläinlääkäri Andrew Knight, mutta samalla tiedotetaan, etteivät kaikki eläinlääkärit ole omaksuneet haastatteluissa mainittujen tutkimusten johtopäätöksiä. Lumi sanoo myös lain ja EU:n hyväksynnän olevan todiste kasvisruokinnan terveellisyydestä. Tältä pohjalta kasvisruoka voidaan nähdä jopa liharuokaa terveellisempänä vaihtoehdona. Kasvissyöjien on esitetty käyttävän ruoan terveysvaikutuksiin keskittymistä ja asiantuntija-aseman rakentamista omaankin ruokavalioonsa liittyvässä kasvotyössä, jolla kasvissyöjät ja vegaanit hallitsevat lihansyöjien keskuudessa saamaansa vastaanottoa (Greenebaum 2012). Tämä auttaa ymmärtämään haastateltavien kertomuksia oman ruokavalion kautta opituista selontekotavoista.

Karnistinen diskurssi lihan välttämättömyydestä näyttäytyy haastateltaville opittuna mutta ei mietittynä asiana, koska liharuokinta on ”ympäristöstä tuettu valinta” ja ”kysymyksiä ei kysytä niiltä, jotka toimii siten kuten valtavirta toimii” (H1). Karnistisen ravitsemusdiskurssin sisäistä kritiikkiäkin tuottaen sen takaa todetaan löytyvän ”silmänlumetta” (H2) tai harhainen ”kuluttajamielikuva” (H3) lihaisasta koiranruoasta. Tällöin ”hyvin monille koirien kasvisruokavalio on tunnistamaton ilmiö samaan aikaan, kun se oma koira syö sitä pääosin vehnästä koostuvaa makaronilaatikkaa” (H1). Haastateltavat itse ovat valtavirran kyseenalaistavan asemansa ja ravitsemuskeskustelullisten valmiuksiensa vuoksi tulleet tietoisemmiksi koiranruoasta ja siihen liittyvistä kysymyksistä sekä kysyneet myös tuottamaan kysymyksiin vastaavia selontekoja. Diskurssi tekee siis eron ideologiaa kyseenalaistamattomasti uusintavien liharuokkijoiden ja karnismia refleksiivisesti arvioivien kasvisruokkijoiden välille. Se rakentaa näin koiranruokakeskustelun asiantuntija-asemia, mutta avaa myös eläinlääkäri-instituution otteesta irtautuvan ravitsemusasiantuntijuuden ja monilajisen elämäntyyli-politiikan areenan niille, jotka kykenevät ottamaan itse asioista selvää (vrt. Saaristo 2000).

Havu: ”Monesti tuntuu, että ihmiset ei sitten välttämättä osaa edes nimetä yhtä semmosta ravintoainetta, mitä sieltä [kasvisruoasta] sitten [...] ei sais.”

VM: ”Joo, että [...] ei kovin asiantuntemilta ilmeisesti vaikuta sitten lopulta tällöiset kriitikot?”

Havu: ”Niä, että, ehkä se tuntuu vähän semmoselta, että on niinku opittu semmonen, [...] asia ja sit ei oo koskaan niinku mietitty, et mitä se oikeesti tarkoittaa. Et varmaan niinku monissaki asioissa varmaan jotku samat, niinku jotku voi sanoa, että ihminen tarvitsee maitoa tyyliin, mut sit ei oo koskaan niinku mietitty, et mitä se tarkoittaa, miksi sitä tarvitaan.”

Mikroskopisoituvassa ravitsemusdiskurssissa terveellinen ravitsemus tarkoittaa siis molekulaarisella tasolla käsitettyä ja laskettua ravintoaineyhdistelmää, jonka ravitsemukselliset ominaisuudet eivät riipu ravinnonlähteistä kuten karnistisessa ravitsemusdiskurssissa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että ”aminohappotasolla” tapahtuva terveysoptimointi olisi korkealla tarkastellun monilajisen elämäntyyliä politiikan diskurssijärjestyksessä, sillä ”terveyden maksimointi” ei ole ”semmonen syy, et se oikeuttaisi nyt sitten tappamaan ne muut eläimet” (H3). Koiran ruokinta onkin myös muita lajeja koskettava moraalikysymys.

Koiran ruokinnan moraalisuuden diskurssi

Veganismin on katsottu eroavan monista ruoka- ja elämäntyyliilikkeistä siinä, ettei se niinkään tarjoa ratkaisuja jäsentensä elämänhaasteisiin (Arppe ym. 2011). Vaikka vegaaniutta perustellaan myös terveyssyillä, on veganismi yksilön hyvinvoinnin tai tyylin sijaan ennemminkin holistinen vastaus elonkirjon ja sen muiden edustajien pahoinvointiin (mt.; Janssen 2016 ym.). Hyvä ja paha (ruoka) eivät siis määrity veganismin etiikassa yksilölähtöisesti (Arppe ym. 2011), eikä edellä käsitelty veganismikuvan monipuolistuminen näytä poispyyhkineen veganismin moraalista orientaatiota, joka tulee myös ilmi kaikissa haastatteluissa. Esimerkiksi pohjimmiltaan ”eläinoikeudellisista syistä” vegaanisesti elävällä Kuuralla ”ympäristöön liittyvät syyt on ollut läsnä siinä rinnalla”. Veganismi on hänelle ”vakaumuksellinen asia” sekä ”tapa ajatella suhdetta kaikkeen, kaikkeen elävään mun ympärillä.”

Moraalisuuden diskurssin mukaan koiranruokavalinnoissa tulisikin huomioida kaikkien eläinten ohella ruoan ekologisuus. Diskurssi muistuttaa Pecoraron (2009) eettistä ruoan kulutusta käsitelleistä sanomalehtiartikkeleista erottamaa altruistisen välittämisen diskurssia, vaikkei korostakaan sen tavoin kuluttajan vaikutusmahdollisuuksia. Moraalisten merkityksellisyysien artikuloinnin ohella diskurssin ytimessä on moraalista toimijuutta määrittelevä puhetapa. Siinä oleelliseksi rakentuvat koiran sijaan hänen huoltajansa valinnat, ja koiralle näyttää jäävän koirakulutuksessa toimijuudesta vapaa ”välittäjärooli” (ks. Kylkilahti ym. 2016). Diskurssi voidaankin nähdä vastauksena Cudworthin (2016, 237) tarkastelemaan karnistiseen koiranruokapuheeseen, jossa koira nähdään aktiivisena valitsijana ja ihmisen vastuu vähäisempänä.

Tarkasteltaessa koiran ruokintaa moraalisuuden diskurssissa koira ei siis ole ainoa eläin, jonka hyvinvointia on ajateltava. Kokemuskkykyisinä kaikki tuotantoeläimetkin ovat muiden tavoin moraalisesti merkityksellisiä, eikä ”oo oikein tappaa sellasiakaan eläimiä” (H3). Diskurssi merkityksellistää näin koiranruokavalinnat moraalisesti ja esittää edustamansa tietoisuus-pohjaisen etiikan (esim. Aaltola 2004) määrittelevän objektiivisesti koiranruokavalintojen oikean ja väärän.

Talvi: ”Jos me nyt puhutaan liharuusta, [...] eihän se oo yksityisasiä, et siin on kuitenkin kuolleista, tiedostavista [...], aikasempi elävistä eläimistä ollu kyse, et [...] tottakai se on eettistä ja mun mielest kyllä siin pitäis olla oikeus puuttua [keskustelemalla toisten koiranruokavalinnoista].”

Täysin ehdottomia periaatteet eivät kuitenkaan ole niille haastateltaville, jotka kertovat pystyvänsä siirtymään liharuokintaan pakollisista terveyssyistä. ”Ihmisen vastuulla” olevaa koira kohtaan voi siten olla erityisiä moraalisia velvollisuuksia, mutta on ”väärin tuottaa lisää toisia eläimiä syöviä eläimiä tänne”. Pakotettu siirtyä liharuokintaan olisi näin helpompi kestää adoptoidulla rescuekoiralla, joka ”on jo elossa” (H3). Dilemmoista huolimatta vegaanisten koirasuhteiden etiikka nähdään karnistista koiranruokakulttuuria johdonmukaisempana, jolloin kasvisruokinta saattaa paljastaa karnististen eläinsuhteiden ristiriitaisuuksia.

Syky: ”En hyväksy sitä kaksinaismoralismii, mikä siin on, että he on nyt ihan hirveen huolissaan vegaanien koirista, mutta he ei oo huolissaan [...] heidän koiriensa ruokana olevista eläimistä.”

Diskurssia tuottaville haastateltaville koiranruokavalinnoista on tullut ”omantunnon kysymys” (H6) ja kasvisruoan ostamisesta ”yksilövalintoja”, joiden ansiosta ”voi jotenkin elää mielekkäästi itseni kanssa” (H1). Yksittäiset kulutustapahtumat ja -valinnat näyttävät siten merkityksellistyvän vakaumuksen noudattamisena yhteiskunnallisen aktivismin merkitysluottuvuuksien jäädessä taka-alalle. Toisaalta yleisesti voidaan ajatella, että ”koko mun elämäntapa on tässä mielessä yhteiskunnallista vaikuttamista” (H3) ja koiranruoan moraalisuuden rinnalla tuodaan ilmi myös sen yhteiskunnallisuus.

Kuura: ”*Se ei ole mitenkään arvovapaata tai, tai epäpoliittista, niin [...] siitä pitää voida [...] keskustella ihan samalla tavalla kuin siitä, mitä, mitä kaikki muutkin syö tai mitä heille syötetään.*”

Moraalisuuden diskurssissa koiranruokavalinnoistakin tulee siis poliittis-moraalinen kysymys, jossa on huomioitava niin ihmiset, muut eläimet kuin ympäristökin, vaikka niiden moraalisen merkityksellisyyden elämäntavallistuessa omat ruokavalinnat määrittävätkin elämäntyyliä omia ominaisuuksia ennen kaikkea oman moraalisen integriteetin kysymyksiksi. Toisaalta veganismia poliittisena solidaarisuutena käsittelevien Cochranen ja Cojocarun (2023) mukaan eläintuotevapaa kulutus ei ole vain eettistä vaan myös poliittista toimintaa, kun se tapahtuu yhdessä muiden liikkeiden jäsenten kanssa ja tähtää ihmisten tuottamien sortavien yhteiskunnallisten rakenteiden purkamiseen. Monilajisessa elämäntyyli-politiikassa tämä tarkoittaa Kuuran ilmentämää ymmärrystä koiranruoan yhteiskunnallisuudesta sekä tietoisuutta koiranruokaan liittyvistä vastuista, jotka rakentuvat myös moraalisuuden diskurssin toimijuuspuheessa.

Diskurssissa ihmis-koirasuhde ja sen osapuolten moraalinen toimijuus käsitetään tavalla, joka perustelee edelleen, miksi koiranruokavalintojen oikeasta ja väärästä voidaan ja tulee keskustella. Käsitystapa kiteytyy Ruskan haastattelussa muotoon ”*koska me ollaan [...] vastuussa [...] koirista, nii [...] meidän valinnathan siinä ratkasee.*” Koiran asemaa ja päätösvaltaa ihmis-koirasuhteissa havainnollistetaan esimerkiksi vanhempien ja lasten suhteen avulla sekä erottamalla koira luonnonvaraisista eläimistä, jotka ”*pärjää itekseen*” ilman ihmisen ”*kontrollia ja huolenpitoa*” (H5). Diskurssin tapa oikeuttaa kasvisruokintaa käsittelemällä koiran aseman moraalisia seurauksia lähestyy tässä moraalifilosofisia keskusteluita koirasuhteen etiikasta ja sen paternalistisuudesta (ks. Hens 2009).

Havu: ”*Jotkut [...] tuo semmosta, että niinku koiralle ei sais pakottaa niin kovaa, mitä itse ajattelee. Mutta [...] mä ajattelen, et periaatteessa ainahan sä pakotat tavallaan koiralle, koska aina sä teet kuitenkin sen ostopäätöksen siitä, mitä koiralle ostetaan, vaikke [...] se saiskin [...] jotakin valita, nii silti [...] sinä teet sen päätöksen.*”

Lumi: ”*Kun mä olin lapsi, niin kyl mun oli syötävä se, mitä [...] vanhemmat anto [...] ja sama se on sitte koirallakin.*”

Ihmislapsista poiketen Kuuralla on koiraan ”*pysyvästi sellanen subde, jossa [...] mie voin määrittää ja rajata*”. Koska koiralle ei kehity ”*kykyä toimia [...] moraalisena agenttina, niin [...] ihmisen pitää tehdä se [...] moraalinen valinta*” (H5). Jos koira pääsisikin valitsemaan erilaisten ravintojen väliltä, ”*se ei oo kuitenkaan niinku moraalinen valinta millään tavalla, vaikke se valinta onki siltä koiralta.*” Ihminen taas on ”*moraalinen olento*” (H5), jonka valintoja voidaan arvioida moraalisesti. Ihminen ei siis voi kieltää koiranruokavalinnoissa vastuutaan eikä ajatusmaailmansa vaikutuksia, jotka välittyvät aina koiran ruokavalioon.

Artikuloidessaan näin moraalista toimijuutta monilajisissa ruokakunnissa koiran ruokinnan moraalisuuden diskurssi kyseenalaistaa koiran valitsijuuteen perustuvat karnistiset ruokintadiskurssit. Haastateltavien maininnat kasvipohjaisia tuotteita ja koiranruokia himonneista koirista voivat tässä yhteydessä tukea diskurssia osoittamalla, että

ihmisen ja koiran tahdot ovat yhdenmukaistettavissa sekä rapauttaa karnismin ”koira valitsisi lihan” -diskurssia (ks. Cudworth 2016, 237–238) sen sisältä.

Koiran ruokinnan moraalisuuden diskursseissa toislajiselle ostaminen ei siis vapauta ihmistä moraaliseen vastuusta. Koira ja koirakulutus ovat ihmisen vastuulla, ja ihmisen ajatusmaailma määrittää niihin liittyviä valintoja aina – ei vain vegaanista elämäntapaa noudatettaessa. Moraalisena toimijana ihmisen valintojen eettisyyttä voidaan arvioida sen perusteella, miten ne huomioivat ihmisten, toislajisten ja ympäristön kohteluun liittyvät vastuut.

Koira on siis kaikissa diskursseissa jollain tapaa yhteiskunnallinen eläin. Koiranruokakin on riittävän tiedon avulla ihmisen kontrolloitavissa ja tuotettavissa tyystin erilaisena kuin koiraa historiallisesti edeltäneiden, ihmisestä riippumattomampien lajien ravinto. Koiran epäselvä asema luonnon ja kulttuurin välissä (Koski & Bäcklund 2012) alkaa näin selkiytyä diskursseissa tulkinnaksi ihmiseen läpikotaisin kytkeytyneestä ja yhteiskunnallisesti määrittyvästä koirasta. Myös koiran liminaalisesta asemasta kumpuaviksi nähdyt koira- ja eläinsuhteiden ambivalenssit sekä ristiriitaiset kulttuuriset ja moraaliset koodit (mt.; McEachern & Cheetham 2013, 341) näyttävät saavan diskursseissa ratkaisuja, joissa koiraa tulkitaan ihmisen huollettavana. Oman luontonsa koira näyttää kuitenkin yhä säilyttävän, mikä tarkoittaa haastattavien puheessa toislajisuuteen liittyviä tarpeita ja omanlaista kokemusmaailmaa, joka ei ole täysin ihmisen tavoitettavissa. Se ei näyttäydy yhteiskunnallista hallintaa vaativana (koulutus)haasteena (ks. Koski & Bäcklund 2012), vaan ongelmia nähdään ennemmin ihmiselämän ja yhteiskunnan koiraan mukautumisessa kuin päinvastoin. Myös pyrkimykset koiruuden varjeluun voivat siten olla osa veganismin monilajista elämäntyyli politiikkaa.

Lopuksi

Olen ehdottanut monilajista elämäntyyli politiikkaa käsitteeksi, jolla voidaan tarkastella toislajisten elämän politisoitumista osana huoltajiensa elämäntyyli poliittisia valintoja sekä tarkastellut haastatteluaineiston avulla karnismin liharuokintaideologiaa kyseenalaistavia ja koiran kasvisruokintaa oikeuttavia diskursseja veganismin monilajisena elämäntyyli poliittikana. Tämä laajentaa elämäntyyli liike- ja elämänpolitiikkakeskusteluita tapauksiin, joissa toislajisten elämä tulee laajamittaisesti ja vallitsevia toislajisten pitotapoja kyseenalaistaen osaksi huoltajiensa elämäntapapyrkimyksiä.

Hedelmällisimmiltä käsitteen soveltamisnäkömät vaikuttavatkin tapauksissa, joissa ihmisen yhteiselo toislajisten kanssa haastaa hallitsevia eläinkäsityksiä sekä eläinsuhteiden normeja, perinteitä ja tapoja jossakin sosiaalisessa ympäristössä. Jatkokutkimuksessa on syytä pohtia edelleen, soveltuuko käsite vain ”lemmikki-” tai kumppanieläinsuhteiden ilmiöiden kuvaamiseen ja millaiset elämäntyyli lit ovat jaettavissa monilajisesti niin, että toislajisten elämänkin voidaan katsoa tulleen osaksi elämäntyyli liikettä. Voisiko esimerkiksi sivilisaatio- tai yhteiskuntajärjestyskriittisistä liikkeistä löytyä talutushihnatta kulkevia koiria ja vastaavanlaisin sääntörikkomuksin oman elämänsäkin hallinnollista sääntelyä vastustavia ihmisiä, joiden elämäntavoista erottuu jaettu pyrkimys ”vapaampaan” tai ”luonnonmukaisempaan” yhteiskuntaan?

Monilajisia elämäntyyli liikkeitä voitaneen tarkastella myös niin, että toislajiset nähdään sosiaalista ja kulttuurista järjestystä sekä niiden valtarakenteita kyseenalaistavina toimijoina. Koirien on nähty esimerkiksi problematisoivan ihmisten kotielämää ja kotia tilana koskevia käsityksiä sekä tuovan ne neuvottelunalaisiksi (Cudworth 2021), mikä tapahtuu kuitenkin ilman monilajista liikettä. Mikäli aineistossakin ilmenevä politisoitunut koirapuhe olisi yhdistettävissä puhetta mukaileviin ihmis-koirasuhdemuotoihin, saattaisi niiden kautta avautua mahdollisuuksia tarkastella esimerkiksi ihmiskeskeistä lemmikin käsitettä haastavaa monilajista elämäntyyli politiikkaa siten, että liikkeen toimijuus nähdään monilajisempaan ja -aineksisempaan.

Tässä tutkimuksessa elämäntyyli liikkeen koira näyttäytyy lajityypillisesti kohdeltuna mutta äänettömänä jäsenenä, joka ei voi oikein muuta kuin osallistua, elleivät yksilölliset terveyssyyt estä kasvissyöntiä, koska koirat ovat aina huoltajensa kautta osallisia johonkin. Kyse on siten koiratuotteiden ja niiden kulutuksen poliittisuuden ja politiikan mahdollisuuksien tiedostamisesta, mikä näyttää kytkeytyvän kykyihin ja mahdollisuuksiin arvioida, soveltaa ja hyödyntää erilaisia asiantuntijajärjestelmiä. Asemoitumalla niiden avulla koiraa, sen ruokintaa ja niiden etuikkaa koskevan tiedon haltijaksi voidaan karnistiset koiran pitotavat haastaa diskursiivisesti marginaalisesta asemastakin. Asiantuntija-asema rakennetaan diskursseissa suhteessa karnismin otteessaan pitämiin maallikoihin, mutta myös niihin eläinlääkäreihin, jotka institutionaalisella auktoriteetillaan vaalivat liharuokintaa ”modernina traditiona”. Monilajinen elämäntyyli politiikka kytkeytyy täten tiiviisti ihmis-koirasuhteiden muutoksiin myöhäismodernissa ja jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa.

Tehdessään karnismin määrittelemistä luonnonpakoista diskursiivisen neuvottelun kohteita ja yhden vaihtoehdon laajentamallaan valinta-avaruudella monilajinen elämäntyyli politiikka voi tuoda koirasuhteisiinkin tällaisille yhteiskunnille tyyppisiä tulkintapoja. Koira ja sen aikaisemmat luonnollisuudet näyttäytyvät tällöin ihmisen muunneltavissa mutta myös vastuulla olevina. (vrt. Giddens 1995; Heiskala 1996.) Koiran ruokkija ei enää vapaudu vastuustaan vetoamalla esimerkiksi sellaiseen pysyvään luontoon tai eläimyyteen, johon Cudworthin (2016, 235, 238) haastateltavat nojaavat. Kun kasvisruokinnassa koiranruoka ja siihen kytkeytyvä lajisorito tulevat tiedostetuiksi ihmisen vastuulla ja muutettavissa olevina yhteiskunnallisina rakenteina, monilajinen elämäntyyli politiikka näyttää lähestyvän Cochranen ja Cojocarun (2023) poliittisen solidaarisuuden veganismi-ideaalia. Koiran(ruoan) ymmärtäminen ihmisen muunneltavissa ja vastuulla olevana ei tällöin tarkoita vapautta määrittellä koirasuhteemme millaisiksi hyvänsä, vaan vaatimusta muuttaa koirasuhteita kaikki eläimet tasa-arvoisemmin huomioiviksi.

Tällaisia pyrkimyksiä sisältävä monilajisen elämäntyylin ja moraalisesti eheän minuuden rakentaminen näyttää lähestyvän myös Véronin (2016) näkemystä veganismista eläinoikeusliikkeen tapaisten sosiaalisten liikkeiden ja elämäntyyli liikkeiden välimaaston sijoittuvana prefiguratiivisena politiikkana. Siinä koiranruokavalinnat luovat veganismin ja koiran kasvisruokinnan yleistymiseen uskovien haastateltavien toiveita ja utopioita konkreettisoivan vaihtoehdoisen tilan tämänhetkiseen arkeen, mutta voivat merkityksellistyä myös yhteiskunnallisiksi ja kulttuurisiksi muutospyrkimyksiksi (mt.). Aineiston perusteella monilajista elämäntyyli politiikkaa on vaikea mieltää yhteiskunnallisista vaikuttamispyrkimyksistä irtautuvaksi elämäntyyli veganismiksi (esim. Gheihman 2021) tai poliittiseksi konsumerismiksi, sillä haastateltavat suhtautuvat epäillen tai ambivalentisti koiranruoankuluttajan vaikutusmahdollisuuksiin. Ymmärrys kasvisruokinnan marginaalisuudesta voi saada haastateltavat kokemaan, että he sanoutuvat ennemminkin irti kuin vaikuttavat koiranruokavalinnoilla toislaajisten kaltoinkohteluun, vaikka pienemminkin joukon toistuva irtisanoutuminen liharuokinnasta vastaisi Cochranen ja Cojocarun (2023) kuvausta veganismista poliittisena solidaarisuutena.

Tietyt elämäntyyli liiketutkimuksen esiin nostamat aspektit näyttävät siten korostuvan monilajisessa elämäntyyli politiikassa. Ainoastaan aineistooni nojaavat laajemmat luonnehdinnat monilajistuvista yhteiskunnallisista liikkeistä kaipaavat kuitenkin rinnalleen erilaisista aineistoista tehtyä jatkotutkimusta. Toisenlaiset menetelmät tarjoavat paremmat mahdollisuudet selvittää esimerkiksi erilaisia tapoja käsittää toimijuus monilajisissa liikkeissä. Artikkelissa mainitut koiran kasvisruokintaan liittyvät moninaiset yhteiskuntatieteelliset keskustelut viittaavat siihen, että monilajiseksi elämäntyyli politiikaksi ymmärrettyjä ilmiöitä voidaan lähestyä yhteiskuntatieteellisessä (eläin)tutkimuksessa monin tavoin. Erityisesti sellaiset monilajisiin elämäntyyliin kanavoituneet protestit, jotka kyseenalaistavat tavanomaisia toislaajisten pitotapoja vaikuttavat tässä lupaavilta, oltiinpa sitten kiinnostuneita esimerkiksi selonteista, toimintamuodoista, elämäntyylien ja toisenlaisen yhteiskunnan rakentamisen suhteesta tai eläinsuhteita jäsentävien kulttuuristen rakenteiden ja erotteluiden muotoutumisproblematiikasta.

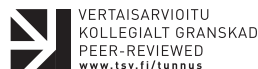
Lähteet

- Aaltola, E. (2004) *Eläinten moraalinen arvo*. Vastapaino, Tampere.
- Abbate, C.E. (2020) Valuing Animals as They Are—Whether They Feel It or Not. *European Journal of Philosophy* 28(3) 770–788. <https://doi.org/10.1111/ejop.12521>
- Arppe, T., Mäkelä, J. & Väänänen, V. (2011) Living Food Diet and Veganism: Individual vs Collective Boundaries of the Forbidden. *Social Science Information* 50(2) 275–297. <https://doi.org/10.1177/0539018410396618>
- Baker, C. (2023) Humane Dog Food? Caring and Killing in the Certified Humane Dog Food Value Chain. *Environment and Planning E: Nature and Space*, ennakkojulkaisu, 1–19. <https://doi.org/10.1177/25148486231165457>
- Beardsworth, A. & Keil, T. (1997) *Sociology on the Menu: An Invitation to the Study of Food and Society*. Routledge, Lontoo.
- Bertuzzi, N. (2020) The individualization of political activism: A reflection on social movements and modernization, starting from the case of Italian animal advocacy. *International Journal of Sociology and Social Policy* 40 (3/4) 282–303. <https://doi.org/10.1108/IJSSP-09-2019-0180>
- Chao, S. (2021) The Beetle or the Bug? Multispecies Politics in a West Papuan Oil Palm Plantation. *American Anthropologist* 123(3) 476–489. <https://doi.org/10.1111/aman.13592>
- Charles, N. (2014) ‘Animals Just Love You as You Are’: Experiencing Kinship across the Species Barrier. *Sociology* 48(4) 715–730. <https://doi.org/10.1177/0038038513515353>
- Cherry, E. (2006) Veganism as a Cultural Movement: A Relational Approach. *Social Movement Studies* 5(2) 155–170. <https://doi.org/10.1080/14742830600807543>
- Cochrane, A. & Cojocaru, M.-D. (2023) Veganism as political solidarity: Beyond ‘ethical veganism’. *Journal of Social Philosophy* 54(1) 59–76. <https://doi.org/10.1111/josp.12460>
- Cudworth, E. (2016) On Ambivalence and Resistance: Carnism and Diet in Multi-Species Households. Teoksessa Potts, A. (toim.) *Meat Culture* 222–242. Brill, Leiden. https://doi.org/10.1163/9789004325852_013
- Cudworth, E. (2021) Muddled Living: Making Home with Dog Companions. *International Journal of Sociology and Social Policy* 41(3/4) 424–439. <https://doi.org/10.1108/IJSSP-08-2019-0165>
- Dant, T. (1991) *Knowledge, Ideology, and Discourse: A Sociological Perspective*. Routledge, Lontoo.
- Dodd, S. A. S., Cave, N. J., Adolphe, J. L., Shoveller, A. K. & Verbrugge, A. (2019) Plant-Based (Vegan) Diets for Pets: A Survey of Pet Owner Attitudes and Feeding Practices. *PLOS ONE* 14(1) e0210806. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0210806>
- Domínguez-Oliva, A., Mota-Rojas, D., Semendric, I. & Whittaker, A. L. (2023) The Impact of Vegan Diets on Indicators of Health in Dogs and Cats: A Systematic Review. *Veterinary Sciences* 10(1) 52. <https://doi.org/10.3390/vetsci10010052>
- Fox, R. (2006) Animal Behaviours, Post-Human Lives: Everyday Negotiations of the Animal–Human Divide in Pet-Keeping. *Social & Cultural Geography* 7(4) 525–537. <https://doi.org/10.1080/14649360600825679>
- Garfinkel, H. (1984) *Studies in Ethnomethodology*. Polity press, Cambridge.
- Gheihman, N. (2021) Veganism as a Lifestyle Movement. *Sociology Compass* 15(5) e12877. <https://doi.org/10.1111/soc4.12877>
- Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Polity Press, Cambridge.
- Giddens, A. (1995) Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Beck, U., Giddens, A. & Lash, S. (toim.) *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio* 83–152. Käännös Lehto, L. Vastapaino, Tampere.
- Greenebaum, J. B. (2012) Managing Impressions: “Face-Saving” Strategies of Vegetarians and Vegans. *Humanity & Society* 36(4) 309–325. <https://doi.org/10.1177/0160597612458898>
- Haenfler, R., Johnson, B. & Jones, E. (2012) Lifestyle Movements: Exploring the Intersection of Lifestyle and Social Movements. *Social Movement Studies* 11(1) 1–20 <https://doi.org/10.1080/14742837.2012.640535>
- Haraway, D. (2003) *The Companion Species Manifesto*. Prickly Paradigm Press, Chicago.
- Heiskala, R. (1996) *Kohiti keinotekoista yhteiskuntaa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Helsingin Sanomat (2016) Eläinlääkäri: Koira voi olla vegaani, jos ruokavalio koostetaan oikein – mutta koira itse valitsisi kyllä lihan. <<https://www.hs.fi/elama/art-2000002926479.html>>. 2.8.2023.
- Helsingin Uutiset (2017) Koiran vegaaniruokavalio jakaa asiantuntijoita – ‘Rotujen kesken on merkittäviä eroja’. 18.6.2017. <<https://www.helsinginutiset.fi/paikalliset/1444086>>. 9.6.2023.
- Hens, K. (2009) Ethical Responsibilities Towards Dogs: An Inquiry into the Dog–Human Relationship. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics* 22(1) 3–14. <https://doi.org/10.1007/s10806-008-9120-y>
- Herzog, H. A. (1991) Conflict of Interests: Kittens and Boa Constrictors, Pets and Research. *American Psychologist* 46(3) 246–248. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.46.3.246>
- Hirschman, E. C. (1994) Consumers and Their Animal Companions. *Journal of Consumer Research* 20(4) 616–632. <https://doi.org/10.1086/209374>

- Irvine, L. (2004) *If You Tame Me: Understanding Our Connection With Animals*. Temple University Press, Philadelphia.
- Irvine, L. & Cilia, L. (2017) More-than-human Families: Pets, People, and Practices in Multispecies Households. *Sociology Compass* 11(2) e12455. <https://doi.org/10.1111/soc4.12455>
- Jallinoja, P., Niva, M. & Vinnari, M. (2018) Veganism and Plant-Based Eating: Analysis of Interplay Between Discursive Strategies and Lifestyle Political Consumerism. Teoksessa Boström, M., Micheletti, M. & Oosterveer, P. (toim.) *The Oxford Handbook of Political Consumerism* 157–180 Oxford University Press, New York. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190629038.013.52>
- Janssen, M., Busch, C., Rödiger, M. & Hamm, U. (2016) Motives of Consumers Following a Vegan Diet and Their Attitudes towards Animal Agriculture. *Appetite* 105 643–651. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2016.06.039>
- Jokinen, A. & Juhila, K. (2016) Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K., & Suoninen, E. (toim.) *Diskursianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö* 63–84. Vastapaino, Tampere.
- Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. (2012) *Kategoriat, kulttuuri & moraalit: johdatus kategorianalyysiin*. Vastapaino, Tampere.
- Jokinen, A., Juhila, K., & Suoninen, E. (2016) Diskursiivinen maailma. Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K., & Suoninen, E. (toim.) *Diskursianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö* 21–42. Vastapaino, Tampere.
- Joy, M. (2010) *Why we love dogs, eat pigs and wear cows: An introduction to carnism*. Conari Press, San Francisco.
- Knight, A. & Leitsberger, M. (2016) Vegetarian versus Meat-Based Diets for Companion Animals. *Animals* 6(9) 57. <https://doi.org/10.3390/ani6090057>
- Knight, A. & Satchell, L. (2021) Vegan versus Meat-Based Pet Foods: Owner-Reported Palatability Behaviours and Implications for Canine and Feline Welfare. *PLOS ONE* 16(6) e0253292. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0253292>
- Koski, L. & Bäcklund, P. (2012) Koiran virka: Susi kaupunkien kaduilla vai ystävä erämaassa? *Alue ja Ympäristö* 41(2) 22–33. <<https://aluejaymparisto.journal.fi/article/view/64748>>
- Kylkilähti, E., Syrjalä, H., Autio, J., Kuismin, A. & Autio, M. (2016) Understanding Co-Consumption between Consumers and Their Pets. *International Journal of Consumer Studies* 40(1) 125–131. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12230>
- Laki eläinten hyvinvoinnista 693/2023. <<https://finlex.fi/fi/laki/alkup/2023/20230693>>. 15.11.2023.
- Li, P. & Wu, G. (2023) Amino Acid Nutrition and Metabolism in Domestic Cats and Dogs. *Journal of Animal Science and Biotechnology* 14(1) 19. <https://doi.org/10.1186/s40104-022-00827-8>
- Lundahl, O. (2017) *From a Moral Consumption Ethos to an Apolitical Consumption Trend: The Role of Media and Celebrities in Structuring the Rise of Veganism*. Acta Wasaensia 381. Faculty of Business Studies. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-476-761-3>
- Malamud, R. (2007) Introduction: Famous Animals in Modern Culture Teoksessa Malamud, R. (toim.) *A Cultural History of Animals in the Modern Age* 1–26. Berg, Oxford.
- Manninen, E. (2021) Koirien vegaaninen ruokinta jakaa ammattilaisten näkemyksiä. *Koiramme* 6/2021 30–41. Suomen Kennelliitto.
- Martens, P., Su, B. & Deblomme, S. (2019) The Ecological Paw Print of Companion Dogs and Cats. *BioScience* 69(6) 467–474. <https://doi.org/10.1093/biosci/biz044>
- Massa, I., Lillunen A., & Karisto, A. (2006) Ruokaan liittyvät uudet merkitykset. Teoksessa Mononen, T. & Silvasti, T. (toim.) *Ruokakäsitys. Näkökulmia yhteiskuntatieteelliseen elintarviketutkimukseen* 156–182. Gaudeamus, Helsinki.
- McEachern, M. G. & Cheetham, F. (2013) A Conception of Moral Sensitivity and Everyday Consumption Practices: Insights from the Moralizing Discourses of Pet Owners: Moral Sensitivity and Everyday Consumption Practices. *International Journal of Consumer Studies* 37(3) 337–343. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12005>
- Milburn, J. (2015) Not Only Humans Eat Meat: Companions, Sentience, and Vegan Politics. *Journal of Social Philosophy* 46(4) 449–462. <https://doi.org/10.1111/josp.12131>
- Milburn, J. (2017) The Animal Lovers' Paradox? On the Ethics of Pet Food. Teoksessa Overall, C. (toim.) *Pets and People: The Ethics of Our Relationships with Companion Animals* 187–202. Oxford University Press, New York.
- Milburn, J. (2022) *Just Fodder: The Ethics of Feeding Animals*. McGill-Queen's University Press, Montreal.
- Narayanan, Y. & Srinivasan, K. (2023) Theme Issue Introduction: The Species Turn in Indian Identity Politics. *Environment and Planning E: Nature and Space* 6(2) 703–716. <https://doi.org/10.1177/25148486231167867>
- Okin, G. S. (2017) Environmental Impacts of Food Consumption by Dogs and Cats. *PLOS ONE* 12(8) e0181301. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0181301>
- Oven, A., Yoxon, B. & Milburn J. (2022) Investigating the Market for Cultivated Meat as Pet Food: A Survey Analysis. *PLOS ONE* 17(12) e0275009. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0275009>
- Pecoraro, M. (2009) Eettisen kuluttamisen monet merkitykset. *Kulutustutkimus.Nyt* 3(1) 1–16. <http://www.kulutustutkimus.net/nyt/wp-content/uploads/2009/04/1pecoraro1-09.pdf>

- Peltokoski, J. (2003) Elämä poliittikkana. Vegetarismi ja veganismi protestin tihentymänä Teoksessa Juppi, P., Peltokoski, J. & Pyykkönen, M. (toim.) *Liike-elämää. Vastakulttuurinen radikalismi vuosituhannen vaihteessa* 91–111. SoPhi 70. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Peltola, T. & Heikkilä, J. (2016) Susi vai koira? Biopoliittikkaa Perhon susikäräjillä. *TRACE: Journal for Human-Animal Studies* 2. <https://trace.journal.fi/article/view/56792>
- Pepper, A. (2021) Political Agency in Humans and Other Animals. *Contemporary Political Theory* 20(2) 296–317. <https://doi.org/10.1057/s41296-020-00430-4>
- Piazza, J., Ruby, M. B., Loughnan, S., Luong, M., Kulik, J., Watkins, H. M. & Seigerman, M. (2015) Rationalizing Meat Consumption. *The 4Ns. Appetite* 91 114–128. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2015.04.011>
- Potts, A. (2016) What Is Meat Culture? Teoksessa Potts, A. (toim.) *Meat Culture* 1–30. Brill, Leiden. https://doi.org/10.1163/9789004325852_002
- Power, E. (2008) Furry Families: Making a Human–Dog Family through Home. *Social & Cultural Geography* 9(5) 535–555. <https://doi.org/10.1080/14649360802217790>
- Redmalm, D. (2021) Discipline and Puppies: The Powers of Pet Keeping. *International Journal of Sociology and Social Policy* 41(3/4) 440–454. <https://doi.org/10.1108/IJSSP-08-2019-0162>
- Roos, J. P. (1998) Mitä on elämänpolitiikka? Teoksessa Roos, J. P. & Hoikkala, T. (toim.) *Elämänpolitiikka* 20–33. Gaudeamus, Helsinki.
- Roos, J. P. & Hoikkala, T. (toim.) (1998) *Elämänpolitiikka*. Gaudeamus, Helsinki.
- Rothgerber, H. (2013) A Meaty Matter. Pet Diet and the Vegetarian’s Dilemma. *Appetite* 68 76–82. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2013.04.012>
- Rothgerber, H. (2014) Carnivorous Cats, Vegetarian Dogs, and the Resolution of the Vegetarian’s Dilemma. *Anthrozoös* 27(4) 485–498. <https://doi.org/10.2752/089279314X14072268687844>
- Ruiz-Junco, N. (2011) “Losing Neutrality in Your Everyday Life”: Framing Experience and Activist Identity Construction in the Spanish Environmental Movement. *Journal of Contemporary Ethnography* 40(6) 713–733. <https://doi.org/10.1177/0891241611420842>
- Rönkä, M. (2020) Mia Rongän kolumni: Mikä on hiilitassunjälkesi? Yle kolumni. 26.7.2020 <<https://yle.fi/a/3-11417512>>. 20.12.2022.
- Saaristo, K. (2000) *Avoim asiantuntijuus: ympäristökysymys ja monimuotoinen ekspertisi*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Scott, M. & Lyman, S. (1968) Accounts. *American Sociological Review* 33(1) 46–62. <https://doi.org/10.2307/2092239>
- Sherratt, A. (2007) Vegetarians and Their Children. *Journal of Applied Philosophy* 24(4) 425–434. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5930.2007.00389.x>
- Suoninen, E. (2016b) Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. (toim.) *Diskursianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö* 186–200. Vastapaino, Tampere.
- Swanson, K. S., Carter, R. A., Yount, T. P., Aretz, J. & Buff, P. R. (2013) Nutritional Sustainability of Pet Foods. *Advances in Nutrition* 4(2) 141–150. <https://doi.org/10.3945/an.112.003335>
- Tervonen, A. (2022) Tuotteena ihmisen paras ystävä – rotukoira tuotannon ihmiskeskeisyys. Teoksessa Kaarlenkaski, T., Latva, O. (toim.) *Tunteva tuote: Kuinka eläimistä tuli osa teollista tuotantoa?* 110–126. Vastapaino, Tampere.
- Topál, J. & Gácsi, M. (2012) Lessons We Should Learn from Our Unique Relationship with Dogs: An Ethological Approach. Teoksessa Birke, L. & Hockenhull, J. (toim.) *Crossing Boundaries: Investigating Human-animal Relationships* 163–186. Brill, Leiden.
- Turina, I. (2018) Pride and Burden: The Quest for Consistency in the Anti-Speciesist Movement. *Society & Animals* 26(3) 239–258. <https://doi.org/10.1163/15685306-12341508>
- Véron, O. (2016) (Extra)Ordinary Activism: Veganism and the Shaping of Hemeratopias. *International Journal of Sociology and Social Policy* 36(11/12) 756–773. <https://doi.org/10.1108/IJSSP-12-2015-0137>
- Vinnari, E. & Laine, M. (2017) The Moral Mechanism of Counter Accounts: The Case of Industrial Animal Production. *Accounting, Organizations and Society* 57 1–17. <https://doi.org/10.1016/j.aos.2017.01.002>
- Yle (2016) Ruokavalio voi viedä koiran huonoon kuntoon – vegaani ei aina syötä lemmikilleen lihaa. 6.6.2016. <<https://yle.fi/a/3-8928232>>. 22.1.2023.
- Yle (2023) Gluteenittomuudesta tuli trendi ja se näkyi koirienkin ruokakupeissa – silti yksi koiranruokailmiö on yli muiden. 30.5.2023. <<https://yle.fi/a/74-20034210>>. 1.8.2023.

Artikkeli

Timo Haapasalo^a

Kestävyysvajeesta tietoperustaisuuteen: kalastuksen säätely kestävyysmurroksen instrumenttina

From Sustainability Shortfalls to Knowledge-based Regulation: Fisheries Management as an Instrument for Sustainability Transformation

This study focuses on recreational fishing for Oulanka brown trout in the context of sustainability transformation. The article is based on surveys aimed at recreational fishers and shareholders' association representatives in the Oulanka watershed. Due to overfishing, the trout population migrating between Finland and Russia has been endangered. The management of fishing rights in Finland is based on private land ownership, which can result in spatially fragmented regulation. The results indicate that recreational fishers are more prepared to regulate fishing more effectively. The representatives of the shareholder association are also somewhat aware of the management issues. Analysis suggests that enhancing local institutions and their operation, as well as strengthening the knowledge base of fishers and fisheries managers, are likely to be key means in promoting sustainability transformation. Sustainable fisheries management requires a sufficient knowledge base, both on harvested fish stocks and sustainable fishing practices. In addition, the ecological sustainability of the socioecological system of the Oulanka region can be supported by expanding current regulatory solutions from regional to habitat-based.

Keywords: Oulanka brown trout, recreational fishing, regulation, sustainability transformation

Johdanto

Lohikalojen virkistyskalastus Suomessa on haasteiden ja mahdollisuuksien harrastus. Järvitaimen (*Salmo Trutta* L.) lukeutuu monien kalastajien halutuimpiin saaliskaloihin, samalla kun suurin osa alkuperäisistä taimenkannoista on menetetty liikakalastuksen ja elinympäristöjen häviämisen takia (esim. Syrjänen ym. 2017). Kalastajien määrä on suuri: noin 1,8 miljoonaa suomalaista harrastaa kalastusta (Luonnonvarakeskus 2022) ja valtion vesialueille myydään vuodessa jopa 100 000 kalastuslupaa (Metsähallitus 2022). Uhanalaisiin

^a Historia- ja maantieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto, timo.haapasalo@uef.fi

taimenkantoihin kohdentuva suuri kalastuspaine onkin ongelmallinen ekologisen kestävyysnäkökulmasta (Huusko ym. 2017). Taimenkantojen tilannetta on vaikeuttanut myös kalastuksen säätelyn kestävyysvaje. Kestävyysvaje syntyy, kun tutkitusti tarpeellisia rajoituksia ei sisällytetä säätelyyn (Muje ym. 2019, 48–49). Ekologiseen tietoon täsmällisesti perustuva kalastuksen säätely onkin tärkeä tekijä kalakantojen suojelemisessa (Arlinghaus ym. 2013, 93).

Tutkin artikkelissani Oulangan taimenkannan virkistyskalastusta ja sen säätelyä. Oulangan taimenkanta on vähentynyt ylikalastuksen seurauksena. Vaeltavan taimenkannan häviämällä olisi mittava negatiivinen vaikutus taimenen, ja laajemmin luonnon monimuotoisuudelle (Lemopoulos ym. 2019, 2116) sekä paikallisille kalastusmatkailuelinkeinoille (Kuusko ym. 2014, 19, 32). Taimenpopulaation suojelun tarve luokien konkreettisen perusteen etsiä uusia ratkaisuja kalastuksen kestävyysedistämiseksi. Virkistyskalastuksen lisäksi Oulangan vaeltavaa taimenta hyödynnetään kalastusmatkailussa ja osin kotitarvepyynnissä (Wendelin ym. 2015). Virkistyskalastuksen ja kotitarvepyynnin ero on kalastamalla hankitun ravinnon merkityksessä. Kotitarvepyynnissä kalan merkitys kalastajan toimeentulolle on suuri, kun virkistyskalastajille merkitystä ei käytännössä ole (Puhakka & Salonen 2005, 3). Vastaavasti kalastusmatkailulla tarkoitetaan matkailua, jossa kalastus on matkalle lähtemisen tärkein syy (Pauku 2020, 56).

Lähestyn tutkimusaiheeni kestävyysmurroksen edistämisen näkökulmasta. Työssäni katson kalastuskohteita sosio-ekologisina järjestelminä, joissa kalakannat ja ekosysteemit, sekä näitä hyödyntävät ihmiset ovat vuorovaikutuksessa keskenään (Ziegler 2017, 56–57). Näiden tarkastelussa keskeisimpiä kysymyksiä on resilienssi: kuinka hyvin järjestelmä kestää muuttuvia olosuhteita, jotka voivat liittyä esimerkiksi resurssien riittävyyteen (Olsson ym. 2014, 4–5). Resilienssin tukemisessa kyse voi olla esimerkiksi hallinnon institutionaalisen kapasiteetin parantamisesta, jotta järjestelmä pystyy sopeutumaan muutokseen (Folke ym. 2003, 352–354). Prosessina murros on myös poliittinen. Sitä ohjaavat kysymykset siitä, mihin murroksella pyritään, millä tiedolla prosessia edistetään sekä ketkä ovat murroksesta hyötyjiä ja häviäjiä (Patterson ym. 2017, 10).

Pääkysymykseni on, *millaisia haasteita Oulangan taimenkannan virkistyskalastuksen säätelyyn liittyy kestävyysmurroksen edistämisen näkökulmasta*. Tarkoitan kestävyysmurroksella prosessia, jossa luonnonvaran hyödyntämiseen perustuvan järjestelmän käytännöt muuttuvat ekologisesti kestäväksi (esim. Abson ym. 2017). Virkistyskalastuksessa tämä tarkoittaa normisäätelyä, joka rajoittaa riittävästi kalojen kuolleisuutta, sekä tosiasiallisesti edistää vapautettavien kalojen hyvää käsittelyä (esim. Elmer ym. 2017). Kalastuslainsäädäntöön perustuva normiohjaus luo kalastusrajoitusten valtakunnalliset reunaehdot, joita voidaan tarkentaa paikallistason lupa-aluekohtaisilla säännöillä. Tutkimukseni huomio kohdentuu nimenomaisesti paikallistason säätelyyn, jolla ohjataan virkistyskalastajien toimintaa Oulangan taimenen pyynnissä.

Kalastuksen säätelymenetelmien ohella tarkastelen kahta ryhmää, jotka voivat toimia joko kestävyysmurroksen ajureina tai hidasteina: virkistyskalastajia ja kalastuskohteiden omistajia. Koska kalastusoikeuksien omistajat osin päättävät säännöistä paikallisesti, omistajataso kalakanta- ja säätelysuhtautumisen tarkastelu on perusteltua. Vastaavasti kalastajien käsitykset voivat tuoda esiin säätelyn kehittämismahdollisuuksia, mutta myös ristiriitaisuuksia keinoissa, joilla pyritään kalakannan kestävään hyödyntämiseen. Tutkimukseni teoreettisessa viitekehityksessä yhdistyvätkin kestävyysmurroksen ohella ekologisen kestävyysnäkökulmasta (Arlinghaus ym. 2005) ja säätelyn tietoperustaisuuden (Brownscombe ym. 2017) käsitteet.

Vastaan tutkimuskysymykseeni tarkastelemalla ensin tutkimusalueeni kalastuksen säätelyn tietoperustaisuutta, eli sitä, kuinka täsmällisesti säätelyssä hyödynnetään luonnon-tieteellistä tutkimustietoa kalastuksen vaikutuksista lohikalakantoihin. Tässä vertaan lupa-aluekohtaista säätelyä tutkimuskirjallisuuden (esim. Brownscombe ym. 2017) tarjoamiin, yleisesti luotettavina pidettyihin säätelysuosituksiin. Hyödynnän erityisesti luonnontieteellistä tutkimusta, jossa on tutkittu erilaisten pyynti- ja käsittelymenetelmien aiheuttamia

vaurioita ja näiden vaikutusta vapautettavien kalojen hyvinvointiin ja kuolleisuuteen (esim. Bartholomew & Bohnsack 2005). Tämän jälkeen syvennyn virkistyskalastajien ja osakaskuntaedustajien käsityksiin kalastuksen säätelyn toimivuudesta ja sen kohteena olevista kalakannoista. Tässä hyödynnän kahta kyselyaineistoa: Oulanka-, Kitka- ja Kuusinkijoen elektronista kalastajakyselyä (2020) ja Oulangan osakaskuntapäätäjäkyselyä (2023). Virkistyskalastajien ja osakaskuntaedustajien näkemyksiä vertailemalla havainnollistan järjestelmän sisäisiä jännitteitä, joita syntyy pyrkimyksissä uhanalaisen kalakannan kestävään hyödyntämiseen.

Seuraavassa luvussa esittelen tutkimukseni teoreettiset lähtökohdat: ekologisen kestävyuden ja tietoperustaisuuden, sekä kestävyysmurroksen käsitteet. Lisäksi kuvaan, kuinka tulkitseen niitä käytännössä, kun tarkastelen tutkimusalueeni säätelyn tietoperustaa. Tässä luvussa käsittelem lyhyesti myös virkistyskalastuksen eettisiä kysymyksiä. Tämän jälkeen kontekstualisoin tapaustutkimukseni ja esittelen kalastusoikeuksien sekä kalastuksen säätelyjärjestelmän keskeiset piirteet, jotka muodostavat hallinnollisen viitekehyksen virkistyskalastuksen säätelylle tutkimusalueillani. Tapaustutkimuksen kohteena olevien kalastuskohteiden säätelyn kuvauksessa hyödynnän kalastussääntöjä, joissa määritellään lupa-aluekohtaiset kalastuksen reunaehdot. Tässä yhteydessä kerron myös työni keskiössä olevan Oulangan taimenkannan ominaispiirteistä. Tätä seuraavien aineistonkeruukuvausten ja kyselyvastausten analyysin jälkeen käyn keskustelua kestävyysmurroksen edistämisestä Oulangan alueen virkistyskalastuksessa. Artikkelini lopussa esitän yhteenvedon ja johtopäätökset.

Ekologista kestävyttä edistävä tietoperustainen kalastuksen säätely

Tutkimukseni lähtökohtana on perusteltu oletama, että kalastuksen ekologista kestävyttä voidaan edistää tietoperustaisen säätelyn avulla (Sbragaglia ym. 2023, 4–5). Tällä tavoin tietoperustainen säätely voi olla merkittävä keino myös kalastuksen kestävyysmurroksen edistämässä. Säätelyllä tarkoitan lainsäädäntöön perustuvaa ja paikallistasolla tarkennettua normiohjausta, jossa määritetään lailliset kalastusajat ja -rajat, pyyntivälineet, sekä saalis-kalojen pyyntimitat ja -kiintiöt (Muje ym. 2019). Säätelyä voidaan myös täydentää vapaaehtoisuuteen perustuvilla suosituksilla, joilla kalastajia ohjataan kohti haluttua toimintaa. Kalastuksen säätelyn ohella tietoperustaisuuden tarve tulee esiin myös muussa ihmisten toimintaa rajoittavassa ja ohjaavassa päätöksenteossa, kuten esimerkiksi lainsäädäntötyössä. Kun ongelmakokonaisuus ja siihen vaikuttavat tekijät ymmärretään hyvin, ratkaisumenetelmät pystytään asettamaan oikeasuhtaisesti (Keinänen & Pajuoja 2022, 171–172). Työssäni kutsun tietoperustaiseksi sellaista kalastuksen säätelyä, joka perustuu tutkimustiedon aktiiviseen hyödyntämiseen, ja jossa sääntöihin on sisällytetty tutkimusnäyttöön pohjautuvia toimenpidesuosituksia esimerkiksi kalastusvälineiden ja kalojen käsittelyn osalta.

Toimiva kalastuksen säätely perustuu pohjimmiltaan luonnontieteelliseen tietoon pyydettävistä kalakannoista. Tämän takia rajaan tässä tutkimuksessa tietoperustaisuuden tarkastelun siihen, kuinka hyvin tutkimuskohteeni säätely nojaa vakiintuneeseen luonnontieteelliseen tutkimukseen ja sen tuottamiin suosituksiin. Esimerkiksi toimivien pyyntimittojen asettaminen perustuu biologiseen tietoon pituudesta, jossa kalat saavuttavat sukukypsyyden. Vastaavasti ekologinen tieto laajentaa tarkastelukulmaa yksittäisistä kaloista elinympäristöihin ja ravintoverkkoihin, jolloin kaloja käsitellään ekosysteemin osana (Aranda ym. 2006, 149–150). Tietoperustaisen säätelyn tarve onkin todellinen kalakantojen kestävässä hoidossa ja pyynnin ekologisen kestävyuden takaamisessa.

Kun puhun myöhemmin tutkimuksessani virkistyskalastuksen ekologisesta kestävydestä, tarkoitan sillä tietoperustaisia käytäntöjä, jotka turvaavat kalastuksen kohteena olevien populaatioiden säilymisen pitkällä aikavälillä, ja jotka huomioivat myös vapautettavien kalojen asiallisen käsittelyn. Koska kaloille on asetettu alamittoja ja kalastajakohdaisia pyyntikiintiöitä, eivätkä kalastajat pysty ennalta määräämään millainen kala tarjottuun

vieheeseen tai perhoon ottaa, koukkuun voi tarttua myös rauhoitettu yksilö. Tästä syystä on tärkeää, että säätely tukee mahdollisimman vähäisiä vaurioita aiheuttavaa pyyntiä (Cooke & Suski 2005). Esimerkiksi pyyntimitoista ei ole hyötyä populaation turvaamisessa, mikäli almittaisena pyydetty kalat kuolevat vapautuksen jälkeen vaurioihinsa merkittävässä määrin. Yksinkertaisimmillaan kalastuksen ekologisessa kestävyudessa kyse on saaliskalojen kuolleisuudesta ja pyyntikoosta. Kannan säilymiseksi tarvittavan populaation turvaaminen edellyttääkin kuolleisuuden rajoittamista (Charles 2008, 188).

Abson ja kumppanit (2017) argumentoivat, että kestävyysmurroksia voidaan edistää instituutioiden ja niiden toiminnan kehittämisen kautta, tukemalla ihmisten luontosuhdetta ja kestävyttä edistävää toimintaa, sekä keskittymällä tiedon tuotantoon ja hyödynnämiseen erilaisissa prosesseissa (Abson ym. 2017, 33–36). Mikäli tätä jaottelua hyödynnetään kalastuskohteiden tarkastelussa, kysymys säätelyn tietoperustasta on mahdollista liittää kaikkiin mainittuihin edistämiskeinoihin. Kestävyysmurroksen edistämässä kyse voi olla esimerkiksi siitä, millaista tiedollista ohjeistusta säätelyn toteuttamiseksi kohdistetaan paikallistasolle, tai kuinka säätely tosiasiallisesti edistää kestävää toimintaa – tässä tapauksessa uhanalaisten kalojen kalastusta. Säätelyn kehittäminen onkin todettu toimivaksi menetelmäksi kestävyysmurroksen edistämässä kalastukseen kohdalla (esim. Villasante ym. 2021). Tietoperustaisuuden ohella yksi säätelyn toimivuuteen erottamattomasti liittyvä tekijä on kysymys siitä, kuinka toimivaksi säätely koetaan sen kohteena olevien tahojen näkökulmasta. Kalastuksen kohdalla yksi säätelyn noudattamista tukeva tekijä onkin kalastajien kokemus sääntöjen oikeasuhtaisuudesta ja siitä, että sääntöjen noudattaminen saa aikaan konkreettisia hyötyjä (Boonstra ym. 2017). Tämänkin takia säätelyn kohteina olevien kalastajien, sekä säätelystä vastaavien osakaskuntien edustajien käsitysten tarkastelu on hyödyllistä.

Virkistyskalastuksen ekologista kestävyttä edistävään säätelyn kytkeytyvät erottamattomasti kysymykset kalastusvälineiden ja kalojen käsittelytapojen aiheuttamista vaurioista. Lisäksi säätelystä on huomioitava kalojen kyky sietää erilaisia olosuhdemuuttujia, kuten lämpötilaa (Cooke & Suski 2005). Näitä aiheita on tutkittu mittavasti (Bartholomew & Bohnsack 2005). Arlinghaus ja kumppanit (2007) arvioivat, että pyydystä ja päästä -kalastuksen biologisista piirteistä, kuten kalojen kokemista vaurioista ja kuolleisuuden vaikuttavista tekijöistä, on julkaistu satoja tutkimuksia (Arlinghaus ym. 2007, 105). Keskeiset tekijät tunnetaan nykyisin hyvin ja tutkimusperustaiset kalastuksen säätelysuosittukset perustuvat vankkaan tieteelliseen näyttöön (Brownscombe ym. 2017). Pyydystä ja päästä -kalastuksella tarkoitetaan pyyntiä, jossa kalastaja johdonmukaisesti vapauttaa saamansa kalat, vaikka ne olisivat esimerkiksi pituutensa puolesta luvallisia ruokakaloiksi. Luonnontieteellistä tutkimusta aktiivisesti hyödyntävä lähestymistapa tarjoaakin hyvin konkreettisen tarttumapinnan kalastuksen kestävyysmurroksen haasteiden ja mahdollisuuksien tarkasteluun.

Kysymykset uhanalaisten kalojen pyynti- ja käsittelytavoista virkistyskalastuksen kontekstissa kytkeytyvät myös eettisiin näkökantoihin, joista kenties merkittävimpiä ovat kalastuksen oikeutukseen ja saaliskalojen hyvinvointiin liittyvät kysymykset. Erityisesti kalojen hyvinvointiin liittyvä keskustelu ja aiheesta tehtävä tutkimus on valtavirtaistunut 2000-luvulla (esim. Kristiansen & Bracke 2020). Kun esimerkiksi ymmärrys kalojen kyvystä reagoida erilaisiin ärsykkeisiin on kasvanut, eettisten kysymysten käsittely on monipuolistunut. Kysymykset kalojen hyödyntämisen eettisyydestä läpäisevät niin kalastusharrastuksen kuin kalojen kaupallisen kasvattamisen (esim. Kupsala ym. 2023). Virkistyskalastuksen kohdalla keskustelua pyynnin eettisyydestä käydään usein erityisesti pyydystä ja päästä -kalastukseen liittyen, jossa kaloja pyydetään virkistykseksi, vastoin perinteistä ravinnoksi tapahtuvaa kalastusta (Arlinghaus ym. 2007, 86–87).

Eläinoikeusnäkökulmasta virkistyskalastusta voidaan pitää ongelmallisena, kun tuntevia eläimiä hyödynnetään ihmisen tarpeisiin (Arlinghaus & Schwab 2011, 224–225). Näin katsottuna kalastus rikkoo kalojen oikeutta oman elinkiertonsa mukaiseen elämään ilman

ihmisten vaikutusta, eikä pyynnin motiivilla – esimerkiksi virkistys tai ravinnonhankinta – ole tällöin itsessään merkitystä. Tämä näkökulma korostaa erityisesti eläinten itseisarvoa ja oikeutta koskemattomuuteen. Mikäli kalastusta katsotaan sen sijaan eläinten hyvinvointinäkökulmasta, kalastusta voidaan pitää hyväksyttävänä, kunhan siinä huomioidaan kalojen hyvinvoinnin kannalta keskeiset tekijät (Arlinghaus ym. 2012, 155). Tutkimuksessani käytävä keskustelu vapautettavien kalojen kokemien vaurioiden ja stressin minimoinnista parhaiden käytäntöjen avulla kytkeytyykin nimenomaisesti eläinten hyvinvointinäkökulmaan.

Koska tässä artikkelissa käsitellään kestävyysmurroksen edistämistä virkistyskalastuskohteiden kontekstissa, tutkimukseni lähtökohtana on oletus kalastuksesta hyväksyttävänä harrasteena. Kestävästi harrastettu kalastus pystyy tuottamaan erilaisia hyötyjä myös uhanalaisten kalojen pyynnissä: kalastajilta saaduilla lupatuloilla voidaan toteuttaa esimerkiksi elinympäristökunnostuksia ja valvontaa (Cooke ym. 2016). Kalojen pyynnissä ja niiden vapauttamisessa kohtaavatkin lopulta yksilötason haitta sekä populaatiotason hyöty. Pyyntitapahtuma on kalastajan motiiveista riippumatta kalalle ylimääräistä kuormitusta ja mahdollisia vaurioita aiheuttava tilanne. Samalla myös ravinnoksi kelpaavien kalojen vapauttaminen on erityisesti kalakantatasolla hyödyllistä, koska tällöin populaatiokoko ei pienene kuten kaloja ruoaksi pyydetessä (Arlinghaus ym. 2007, 135). Vapauttamisen merkitys korostuu erityisesti uhanalaisten kalojen pyynnissä. Lopputuloksen kannalta ei ole konkreettista merkitystä, päädytäänkö vapautukseen väärän lajin, pituuden tai kalastajan arvovalintojen takia. Sekä ekologiselta että eläineettiseltä näkökannalta katsottuna vapautuksen tuoma hyöty kuitenkin edellyttää aina riittävän tehokasta ja ajantasaista säätelyä, joka varmistaa mahdollisimman vähäisiä vaurioita aiheuttavan ja kalojen hyvinvoinnin takaavan pyynnin, sekä vapautettavien kalojen asiallisen käsittelyn (Björvik ym. 2023, 310–311).

Kalastuksen säätelyjärjestelmä ja Oulangan taimenkanta

Paikallinen kalavesien omistajuus

Suomessa kalastusoikeuksien hallinta perustuu maanomistukseen (Määttä 2002). Kalavesiä hallinnoivat tahot voivat järjestäytyä osakaskunniksi ja määrätä kalastuksen järjestämisestä alueillaan (HE 192/2014, 5). Tämän tarkoitus on ollut taata paikallisten kalastusoikeudet, sekä huolehtia kalastojen hoidosta alueellisesti (Muje & Tonder 2002, 5). Mikäli maanomistuksen rajat eivät noudata eliölajien elinympäristöjen rajoja, habitaatit voivat tulla omistussuhteiden pilkkomiksi (HE 192/2014, 14). Tämä on ongelmallista ekologiselle kestävyydelle, mikäli vesistön lupa-alueiden säätely ei ole yhdenmukaista, ja osakaskunnat säätelevät pyyntiä ristiriitaisin menetelmin (Lappalainen 2002, 15).

Kalastusoikeuksien hallinnan rikkonaisuus on huomioitu kalastuslainsäädännössä, jossa 1980-luvulla määriteltiin silloista kalastuskuntatasoa laajemmat hallintoyksiköt, kalastusalueet (Muje & Tonder 2002, 5). Alueita laajennettiin vuoden 2016 kalastuslain kokonaisuudistuksessa, jolloin kalastusalueet korvattiin uusilla kalatalousalueilla. Kalatalousalueet tekevät käyttö- ja hoitosuunnitelmat (KHS), joissa huomioidaan kalastuslain ja -asetuksen ehdot (Luonnonvarakeskus 2018, 68). Kalatalousalueen alaiset osakaskunnat soveltavat KHS:n periaatteita alueillaan. Vaikka ohjausjärjestelmä on muuttunut keskusjohtoisemmaksi, paikallisomistajuuden merkitys on säilynyt (Salmi 2013). Lisäksi ELY-keskukset voivat kalatalousviranomaisina tehdä kalastusrajoituksia (HE 192/2014, 16–19).

Oulangan alue kuuluu Koillismaan kalatalousalueeseen, joka osaltaan vastaa kalastuksen säätelyn periaatteista. KHS:ssa todetaan [joidenkin kalatalousalueen] ”*virtavesikutuisten lohikalajien tilanteen vaarantuneen merkittävästi luonnontilaisesta*”. Tavoitetila onkin kalakantojen hyödyntäminen ”*kestävän käytön mukaisilla toimilla*”, sekä toimien ”*ohjaaminen ja tehostaminen vaarantuneiden kalakantojen tilan parantamiseksi*”. (Koillismaan KHS 2022, 19). Katkelmat kuvaavat nykytilannetta hyvin, mutta samalla ne myös osoittavat, kuinka laveaan

ohjeistukseen paikallinen päätöksenteko voi nojata. Väljä muotoilu onkin ollut käyttö- ja hoitosuunnitelmille tyypillistä (Muje & Marjomäki 2005, 13).

Merkittävä kalavarojen hallinnan kysymys on, keiden ehdoilla kalastus järjestetään (Lappalainen 2000, 31), sekä millaiset strategiat kilpailevat kalakantojen omistajuudessa ja hyödyntämisessä (Määttä 2002, 41). Tässä kyse on osaltaan siitä, millaisena resurssina kalakanta nähdään (Toivonen ym. 2003). Säätelyn ristiriitatilanteissa kyse onkin usein eri ryhmien intressien yhteensovittamisesta (Lappalainen 2002, 20), mutta niihin voi liittyä myös tietopuutteita (Hall-Arber ym. 2009). Muje ym. (2019) tarjoavat tämän lisäksi kaksi muuta selitystä ongelmiin kalastuksen säätelyn tehostamisessa: äänen rajautuminen ja sosiaalinen paine. Paikallishallinnossa kalastajien ääntä käyttävät yksittäiset edustajat, jolloin kalastuksen säätelyn muuttamista kannattavia kalastajia voi rajautua päätöksenteon ulkopuolelle. Vaikuttamismahdollisuudet voivatkin olla vähäisiä, mikäli säätelyyn muutosta toivovat ovat pääasiassa maata omistamattomia ulkopaikkakuntalaisia (Muje ym. 2019, 63). Säätelyn tiukentamista voi hidastaa myös sosiaalinen paine, kun rajoitukset tehdään paikallisesti ja ne voivat kohdistua tuttuihin ihmisiin tai omaan kalastusharrastukseen.

Oulangan taimenen ominaispiirteitä

Oulangan taimenkanta on monipuolisesti tutkittu populaatio. Taimenet vaeltavat elinkier tonsa aikana Suomen ja Venäjän välillä. Niiden Suomessa sijaitsevat lisääntymisalueet ovat Oulanka-, Kitka- ja Kuusinkijoki, ja Venäjällä oleviin syönnösalueisiin kuuluvat Paana- ja Pääjärvi (Saraniemi ym. 2008, 122). Taimenkannan suojele edellyttää kalastuskuolleisuuden rajoittamista sekä lisääntymis- että syönnösalueilla, mutta valtion raja vaikeuttaa asiaa. Suomen ja Venäjän kalastussääntöjen yhdenmukaistaminen on ollut haasteellista neuvottelevien tahojen epäsuhtaisuuden takia. Siinä missä Suomen jokialueiden kalastuksen järjestämisestä vastaavat Metsähallitus ja osakaskunnat, Venäjän vesialueet omistaa Venäjän federaatio. Toimivan neuvottelumekanismin rakentaminen ei olekaan onnistunut (Raisa Nikula, Metsähallitus, henkilökohtainen tiedoksianto 20.10.2022). Tämän takia tutkimuksellinen huomio kohdentuu nyt Suomessa harjoitettavaan kalastukseen ja sen säätelyyn.

Taimenkannan ominaispiirteitä on tutkittu monissa hankkeissa. Vuosina 2013–2014 järjestettiin EU:n Karjalan alueen kehittämisohjelmaan kuuluva ”Saving our joint treasure, sustainable trout fisheries for the transborder Oulanka River system” -hanke, jossa tutkittiin Oulangan taimenkantaa ja sen merkitystä kalastajille Suomessa ja Venäjällä. Hankkeessa selvitettiin taimenkannan tilaa ja etsittiin ratkaisuvaihtoehtoja kalastuksen kestävään järjestämiseen. Helmikuussa 2020 alkanut Metsähallituksen Eräpalveluiden koordinoima hanke ”Pro Trout – Prospering native brown trout and local fishing professions” pyrkii auttamaan Oulangan taimenkantaa lisäämällä tietoa taimenesta ja kalastuksen säätelystä. Tavoitteena on tehostaa kalastuksen valvontaa ja edistää ekologisesti sekä sosiaalisesti kestäviä kalastuselinkeinoja (Metsähallitus 2019).

Vuosien 2013–2014 taimenhankkeessa Suomeen nousevan kutukannan kooksi arvioitiin noin 1000 emokalaa (Wendelin ym. 2015, 30). Oulankaan nousevan kannan kooksi arvioitiin sittemmin joitain kymmeniä, ja Kitka- sekä Kuusinkijoen jokikohtaisiksi kannoiksi joitain satoja yksilöitä. Alkujaan koko Koutajoen vesistön vaellustaimenten kutu- populaatiokooksi on arvioitu useita tuhansia yksilöitä, joten kannan heikkeneminen on ollut merkittävää (Lemopoulos ym. 2017, 1689). Oulankajoen Kiutakönkään ylisiirrossa saatiin 1990-luvulla yli 120 taimenen kausisaaliita, mutta vuonna 2020 kaloja saatiin enää 21 yksilöä (Luonnonvarakeskus 2020). Ylisiirrossa taimenia pyydetään Kiutakönkään alta, ne mitataan ja siirretään kosken yläpuolelle. Näin kudulle nousevan taimenkannan määrästä ja kalojen keskipituudesta on saatu hyvä havaintoaineisto.

Kalastuksen säätely Oulanka-, Kitka- ja Kuusinkijoella

Oulangan taimenen kalastusalueet muodostuvat neljästä lupa-alueesta: i) Kitka-Oulankajoen lupa-alue, ii) Kuusinkijoen lupa-alue, iii) Metsähallituksen lupa-alue 5572, sekä iv) Oulangan yläosien yksityisvesien ja yhtenäislupa-alue. Taulukkoon 1 on koottu tutkimuskirjallisuudessa keskeisimmin suositellut säätelymenetelmät ja niiden toteutuminen lupa-alueittain, sekä muut kalastukseen kohdennetut suositukset, jotka on huomioitava vapavälinein tehtävässä lohikalajien pyynnissä.

Lohikalajien selviytymisen ja hyvinvoinnin kannalta keskeisiä tekijöitä vapavälinein tehtävässä kalastuksessa ovat väkasettömien koukkujen käyttäminen, koukkumäärien rajoittaminen, sekä viileässä vedessä kalastaminen. Vapautettava kala on helpompaa irrottaa väkasettömästä yksihaarakoukusta kuin väkäsellisestä kolmihaarasta. Pyyntistressistä palautumista voidaan edistää kalojen kokemaa ilma-altistusta vähentämällä, sekä väsyttämällä kalat nopeasti. Käsittelyssä aiheutuvia vaurioita voidaan vähentää käyttämällä haaveja, joiden verkot eli havakset ovat kumipintaisia ja solmuttomia. Tällaiset havakset eivät vaurioita kalan ihoa suojaavaa limapintaa. (Brownscombe ym. 2017, 694–698). Olosuhteissa lämpötila on merkittävä, sillä veden lämmitessä sen happipitoisuus laskee. Tällöin pyyntitapahtuman aiheuttama kuormitus voi muodostua kalalle kuolettavaksi kalastajan välineistä ja taidoista riippumatta. Lohikalajien jokikalastusta ei tulisikaan harjoittaa yli 20-asteisessa vedessä (Takkunen ym. 2018). Kylmemmissä vesissä tapahtuvassa pyynnissä on mitattu alle viiden prosentin kuolleisuustasoa vapautuksen jälkeen (Boyd ym. 2010, 904).

Oulankajoen yläosilla voi kalastaa esimerkiksi Metsähallituksen Itä-Lapin vapaluvalla 3410, sekä erillisillä luvilla yksityisillä vesialueilla. Kalastuksen säätely tutkimusalueellani perustuu aika-, saalis- ja välinerajoituksiin. Kalastuskausi sijoittuu kesäkuun alusta elokuun loppuun. Luvallisia kalastusvälineitä ovat perhot ja uistimet, elävien syöttien käyttö on kielletty. Elävien syöttien ongelmallisuus liittyy kalalle aiheutuviin vaurioihin: kalan annetaan usein ottaa elävä syötti, esimerkiksi mato, rauhassa, jolloin kala voi niellä sen syvälle. Tämä vaikeuttaa kalan vapauttamista hyväkuntoisena. Kaikilla alueilla on nostokoukun käyttökielto. Mikäli kala rantautettaisiin kylkeen iskettävän teräskoukun avulla, rauhoitettujen kalojen elävänä vapauttaminen kävisi mahdottomaksi.

Oulangan alueella kalastuksessa käytettäville vieheille ei ole asetettu koukkumäärärajoituksia. Perhokalastuksessa saa käyttää yhtä sivuperhoa. Säätelyssä tai siihen liittyvissä suosituksissa ei ole millään lupa-alueella mainittu haavien solmuttomien havastyyppien käyttöä, joka auttaisi vähentämään kalojen lima- ja suomukerrokselle aiheutuvia vaurioita. Ohjausta vapautettavien kalojen vaurioita vähentävään käsittelyyn tarjotaan vain Metsähallituksen (2023) Eräluvut.fi-sivustolla, jossa kerrotaan Oulangan lupa-alueen kalastussäännöistä. Arviota siitä ei ole, kuinka kattavasti Oulangan alueen kalastajat hyödyntävät sivustolla olevaa ohjeistusta. Metsähallituksen vapalupa-alueella 5572, Kitka- ja Oulankajoen alaosalla, sekä Kuusingilla suositellaan väkasettömien koukkujen käyttöä, vaikkakin väkäsellisten koukkujen käyttö on yhä sallittua. Väkäsettömien koukkujen käyttöä Oulangan taimenen esiintymisalueilla suositeltiin myös vuosien 2013–2014 taimenhankkeen toimenpiteissä. Metsähallituksen Oulangan lupa-alueen suositus pois lukien, säätelystä puuttuu pyyntiveden lämpötilaan perustuva kalastuksen rajoittaminen. Puute on kestävyysnäkökulmasta ongelmallinen, sillä lämmin vesi on tutkitusti merkittävimpiä vapautettavien kalojen kuolleisuuteen vaikuttavia tekijöitä (Schisler & Bergersen 1996, 576).

Kuusinkijoen ja Kitka-Oulankajoen yhtenäislupa-alueilla kalastajakohtainen taimenkiintiö vuonna 2022 oli yksi taimen lupavuorokaudessa ja kaksi taimenta kaudessa (KYVOK 2022, Kalavesien hoitosuunnitelma). Oulangan alajuoksulla ja Metsähallituksen Oulangan vapalupa-alueella taimen on rauhoitettu, mutta näitä seuraavilta yläosien yhtenäislupa-alueelta sekä yksityisiltä jokialueilta taimenen saaliskiintiöt puuttuvat täysin. Alueilla, joilla taimenta saa ottaa saaliiksi, villin taimenen vähimmäismitta on 60 cm pyrstön

kärjestä alaleuan kärkeen. Istutetuilla taimenilla alin pyyntimitta on alimmillaan 50 cm ja korkeimmillaan 60 cm (KYVOK 2022, Kalavesien hoitosuunnitelma; Ylä-Oulangan yhteislupa-alueen kalastussääntö 2022). Järvitaimentutkimuksissa on argumentoitu vähintään 60 cm alamitan puolesta myös istutettujen taimenten kohdalla (esim. Huusko ym. 2017). Taimenhankkeen toimenpidesuosituksissa ehdotettiin 75 cm ylämittaa taimenille Kitka- ja Kuusinkijoella, mutta sitä ei ole asetettu edes suosituksena. Ylämitta suojelisi erityisesti lisääntymisen kannalta kaikkein tärkeimpiä, suurikokoisia emokaloja (esim. Ayllón ym.

Taulukko 1. Vapakalastuksen säätelyn toimenpidesuosituksukset ja voimassa oleva säätely vuonna 2022.

Table 1. Recommendations and active rules for angling regulation in 2022.

Keskeiset suosituksukset kalastuksen säätelytoimenpiteiksi	Ylä-Oulangan yhteislupa-alue ja yksityisvedet	Oulankajoki, Metsähallituksen lupa-alue 5572	Kitka-Oulankajoen yhtenäislupa (Kitka- ja Oulankajoen alaosa)	Kuusinkijoen yhtenäislupa
Väkäsettömien koukkujen käyttäminen	Ei väkäsellisten koukkujen käytön kieltoa tai suositusta väkäseltömien käyttöön	Suosittelaa väkäseltömien koukkujen käyttöä, väkäselliset sallittu	Suosittelaa väkäseltömien koukkujen käyttöä, (kalastussääntöihin vuonna 2022), väkäselliset sallittu	Suosittelaa väkäseltömien koukkujen käyttöä, (kalastussääntöihin vuonna 2022), väkäselliset sallittu
Koukkujen määrän rajoittaminen	Ei rajoituksia vieheissä tai perhoissa käytettävien koukkujen määrään	Ei rajoituksia viehekalastukseen, perhokalastuksessa yhden sivuperhon käyttö sallittu	Ei rajoituksia viehekalastukseen, perhokalastuksessa yhden sivuperhon käyttö sallittu	Ei rajoituksia viehekalastukseen, perhokalastuksessa yhden sivuperhon käyttö sallittu
Lämpötilaperustainen kalastuksen rajoittaminen	Ei rajoituksia tai suosituksia lämpötilaperustaiseen rajoittamiseen	Suosittelaa kalastuksen välttämistä, mikäli jokivesi on yli +20 °C	Ei rajoituksia tai suosituksia lämpötilaperustaiseen rajoittamiseen	Ei rajoituksia tai suosituksia lämpötilaperustaiseen rajoittamiseen
Muut suosituksukset (esim. solmuttomat havakset, ilma-altistuksen välttäminen)	Ei suosituksia tai ohjeistusta välineisiin tai vapautettavien kalojen käsittelyyn liittyen	Ohjeistus vapautettavien kalojen käsittelyyn eräluvat.fi-sivustolla	Ei suosituksia tai ohjeistusta välineisiin tai vapautettavien kalojen käsittelyyn liittyen	Ei suosituksia tai ohjeistusta välineisiin tai vapautettavien kalojen käsittelyyn liittyen
Kalastaja-kohtaiset ja vuorokausikohtaiset saaliskiintiöt	Ei kalastajakohtaisia taimenten saaliskiintiöitä	Taimen rauhoitettu saaliiksi ottamiselta	Oulangan alaosalla taimen rahoitettu. Kitkajoen alaosalla kalastajakohtainen kiintiö: 1 taimen vuorokaudessa ja kaksi taimenta kaudessa	Kalastajakohtainen kiintiö: 1 taimen vuorokaudessa ja kaksi taimenta kaudessa
Saaliskalojen pyyntimitat ja -suositukset	Istutettu taimen 50 cm, villi taimen 60 cm. Ei ylämittasuosituksia.	Taimen rauhoitettu saaliiksi ottamiselta	Oulangan alaosalla taimen rahoitettu. Kitkajoen alaosalla istutettu taimen 60 cm, villi taimen 60 cm. Ei ylämittasuosituksia.	Istutettu taimen 60 cm, villi taimen 60 cm. Ei ylämittasuosituksia.

2019). Pyyntimittojen noudattaminen edellyttää kalojen mittaamiseen sopivien välineiden, kuten rullamitan, käyttöä.

Tutkimuskirjallisuuden suosituksiin verrattuna Oulangan vesistöalueen jokikohteiden kalastuksen säätelyssä on kestävyysvajetta. Tämä tulee esiin kalastusvälineiden ja olosuhderajoitusten, sekä osin pyyntimittojen kohdalla, kun tutkimuskirjallisuudessa esitetyjä menetelmiä ei ole johdonmukaisesti sisällytetty säätelyyn. Kiintoisaa onkin, kuinka virkistyskalastajat ja osakaskuntaedustajat kokevat tilanteen: kuinka säätelymenetelmät vastaavat heidän käsityksiään kestävästä virkistyskalastuksesta, sekä millä tavoin he suhtautuvat kalastusrajoituksiin ja suosituksiin.

Aineistot ja menetelmät

Aineistonkeruu

Oulanka-, Kitka ja Kuusinkijoella kalastajille kohdennettu Webropol-kysely toteutettiin 1.7.–30.9.2020. Kysely koostui vastaajien perustiedoista ja kalastusharrastuksen yleiskuvauksesta, käsityksistä kalastuksen säätelystä ja sen toimivuudesta, sekä käsityksistä Oulangan taimeneen, sen elinvoimaisuuteen ja alkuperäisyyteen liittyen. Aineistonkeruu perustui mukavuusotantaan, jossa kyselylinkkiä levitettiin kalastajien suosimilla keskustelupalstoilla ja sosiaalisen median Facebook-ryhmissä. Tällöin kyselyyn vastaaminen perustui pitkälti vastaajien omaan aktiivisuuteen, mikä on huomioitava aineiston tarkastelussa (Heikkilä 2014, 39). Lisäksi kyselyä jaettiin Metsähallituksen kautta taimenhankeiden verkkosivuilla. Myös yksityishenkilöillä oli mahdollisuus jakaa kyselylinkkiä eteenpäin esimerkiksi sosiaalisen median ja sähköpostin kautta. Kyselyssä oli monivalintakysymyksiä, viisiportaisella Likertin asteikolla olevia väittämiä, sekä avoimia kysymyksiä. Monivalintakysymykset ja väittämät olivat pakollisia vastattavia ja avoimet kysymykset vapaaehtoisia.

Metsähallituksen toteuttama osakaskuntapäätäjille kohdennettu kysely toteutettiin tammi-helmikuussa 2023. Kyselyä jaettiin Oulankajoen alueen osakaskuntien hallitusjäsenille. Aineistonkeruu perustui systemaattiseen otantaan, jossa vastausmahdollisuus oli kaikilla hallitusjäsenillä. Vastaaminen oli mahdollista anonymisti sekä elektronisesti että paperilomakkeella. Kyselyä suunniteltiin yhteistyössä Metsähallituksen ja kala-alan tutkijoiden kanssa. Osallistuin kyselyn suunnitteluun ja sain luvan hyödyntää kyselyaineistoa tässä tutkimuksessa. Sisällöltään kysely noudatti osin vuoden 2020 kalastajakyselyn teemoja: lomakkeessa kysyttiin vastaajien perustiedot, kalastusharrastuksen yleiskuvaus, käsitys Oulangan vesistöalueen kalakantojen nykytilasta, sekä suhtautuminen erilaisiin kalastuksen säätelymenetelmiin. Lomakkeessa oli myös joitain avoimia kysymyksiä, joihin vastaaminen oli vapaaehtoista.

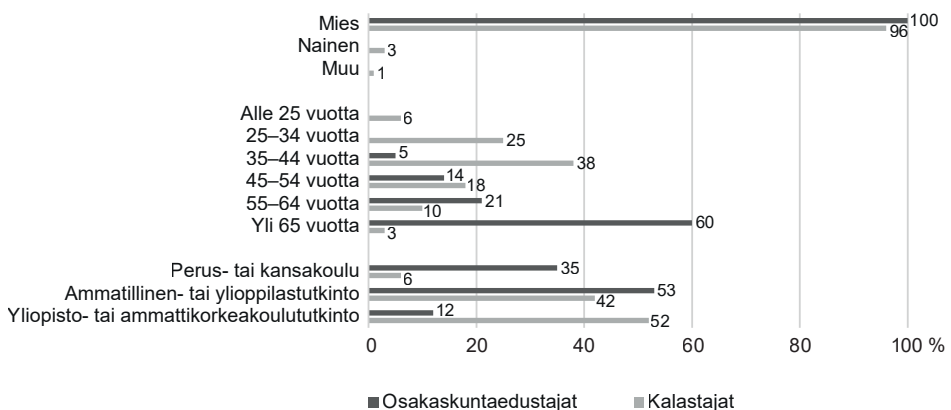
Aineiston edustavuus

Kalastajakyselyn haaste oli perusjoukon, eli Oulanka-, Kuusinki- ja Kitkajoella kalastusta harrastavien henkilöiden tavoittaminen. Monet lupa-alueet ja luvanmyyntipisteet näkyvät tietojen sirpaleisuutena, eikä kalastajista ollut mielekkäästi muodostettavissa rekisteriä kyselyn jakamiseen sähköpostitse. Lisäksi alueen kalastajat ovat vuosittain osin vaihtuva joukko. Koska resurssit eivät mahdollistaneet puhelin- tai postikyselyä, kyselyä levitettiin elektronisesti mukavuusotantaa käyttäen. Elektronisen kyselyn käyttö rajaa pois vastaajat, joilla ei ole tietoteknisiä mahdollisuuksia vastaamiseen. Tuloksissa on huomioitava myös käsiteltävän tapauksen paikallisuus (Valli 2015, 32). Tässä tutkimuksessa keskitytään pääasiallisesti yhden kalakannan pyyntiin maantieteellisesti rajatulla alueella. Samoin vastaajajoukko on lajiin erikoistunut, eikä tuloksia voida näin yleistää kuvaamaan kaikkien virkistyskalastajien suhtautumista kalastuksen säätelyyn.

Arvioin aineiston edustavuutta vastaajien määrän, sekä sukupuoli-, ikä- ja koulutusjakaumien kautta. Kalastajakyselyyn vastasi 376 henkilöä, mikä vastaa noin 16 % tutkimusalueen vuosittaisesta 2300 kalastajasta. Vastaajista 23 % oli paikkakuntalaisia ja 77 % ulkopaikkakuntalaisia. Osakaskuntaedustajien kyselylomake toimitettiin 75 hallitusjäsenelle, joista 43 henkilöä (57 %) vastasi. Aineistot sopivatkin laajuudeltaan hyvin tapaus- tutkimukseen (Heikkilä 2014, 43). Miesten yliedustus vastaa tilastoitua jakaumaa, sillä naisten osuuden kasvusta huolimatta kalastus on miehinen harrastus vapaa-ajankalastuksen tilastojen perusteella (Luonnonvarakeskus 2022). Kyselyyn vastanneet virkistyskalastajat noudattavat koulutuksen osalta tilastoituja jakaumia hyvin (kuva 1; Pellikka & Eskelinen 2019, 11). Lähes puolet oli suorittanut lukion tai ammattikoulun, alemman korkeakoulututkinnon suorittaneita oli kolmannes ja ylempi korkeakoulututkinto oli viidenneksellä vastaajista.

Kalastajien ikäjakauman osalta vastaavuus on huonompi, sillä aineistossa korostuu 25–44-vuotiaiden osuus, 63 % vastaajista. Vapaa-ajankalastajien tilastoinnissa 25–44-vuotiaiden osuus oli 28 %. (Luonnonvarakeskus 2022). Keruumenetelmän lisäksi syitä voi hakea rajauksesta: kyselyllä tavoiteltiin lohikalajien pyyntiin vapavälinein erikoistuneita jokikalastajia. Vastaava ikäjakauma on havaittu myös toisessa jokikalastustutkimuksessa, jossa aineistoa on kerätty systemaattisella otannalla (Haapasalo 2021). Osakaskuntaedustajat olivat keskimäärin kalastajia vähemmän koulutettuja sekä merkittävästi vanhempia, sillä heistä yli puolet oli iältään yli 65-vuotiaita. Peruskoulun tai kansakoulun suorittaneita osakaskuntaedustajista oli noin kolmannes, ammatillinen tai ylioppilastutkinto oli hieman yli puolella vastaajista, ja loppuilla oli yliopisto- tai ammattikorkeakoulututkinto.

Kalastajakyselyyn vastanneet virkistyskalastajat olivat keskimäärin kokeneita: 11–20 vuotta kalastaneiden osuus oli 22 %, 21–30 vuotta kalastaneita oli 27 % ja 44 % ilmoitti kalastaneensa yli 30 vuotta. Viidennes ilmoitti kalastaneensa tutkimusalueella ensimmäisen kerran alle viisi vuotta sitten, 35 % 6–20 vuotta sitten, ja loput 44 % vastasivat kalastaneensa alueella ensimmäistä kertaa yli 21 vuotta sitten. Vastaajista 69 % oli kalastanut alueella edellisen kerran alle vuosi sitten. Neljäsosa oli käynyt alueella kalastamassa edellisen kerran 1–5 vuotta sitten, ja loput 7 % olivat käyneet 6–15 vuotta sitten. Osakaskuntaedustajista 37 % oli kalastanut tutkimusalueella alle vuosi sitten ja 1–5 vuotta sitten edellisen kerran kalastaneiden osuus oli 30 %. Sekä kalastajilla että osakaskuntaedustajilla oli siten varsin ajantasaista kokemusta kalakantoihin ja säätelyyn liittyen. Rajoitteistaan huolimatta aineisto tuo tutkimustavoitteen mukaisesti esiin vastaajien subjektiivisia kokemuksia ennalta tarkkaan rajattuun aiheeseen (Puusa 2020, 146).



Kuva 1. Vastaajaryhmien sukupuoli-, ikä- ja koulutusjakaumat (% vastaajista).

Figure 1. Respondent groups by sex, age and education (% of total respondents).

Käytetyt analyysimenetelmät

Hyödynsin aineistojen analyysissa kvantitatiivisia ja kvalitatiivisia menetelmiä (Kohlbacher 2006, 24). Ensimmäisessä vaiheessa tarkastelin kalastajilta kerättyä aineistoa numeerisessa muodossa. Rajasin kvantitatiivisten menetelmien käytön perusmuotoiseksi: vastausten jakaumat ja keskiarvot osoittavat vastaajaryhmien keskimääräistä suhtautumista esitettyihin väittämiin. Tämän lisäksi taulukoin ja kategorisoin avoimia vastauksia, joista etsin sisällöllisiä toistuvuuksia. Siinä missä keskiarvot kuvaavat ryhmien yleistä mielipidettä eri väittämiin, kirjallisesti annetut avoimet vastaukset havainnollistavat yksilöllisiä käsityksiä.

Käsittelin osakaskuntaedustajien vastauksia samalla tavoin. Aineisto ei ole kovin laaja, mutta se auttaa vastaamaan kysymykseen siitä, millä tavoin kalastusoikeuksien omistajat suhtautuvat eri säätelykeinoihin, sekä millaisena he näkevät osakaskuntansa kalakantojen ja kalastuksen nykytilan. Osakaskuntapäätäjien mielipiteiden tarkastelu auttaa konkreettisesti säätelyn toimivuuden kokonaiskuvan hahmottamisessa tutkimuskohteessa.

Luokittelun jälkeen analysoin ja tulkitin havaintoja tutkimuskirjallisuuden avulla (Puusa 2020, 151–152). Hyödynsin virkistyskalastukseen ja järvitaimenkantoihin, sekä kalastuskäytäntöihin liittyvää kirjallisuutta. Tukena käytin Oulangan taimenesta tehtyä tutkimusta, jossa on esitetty muun muassa toimenpidesuosituksia kalastuksen järjestämiseksi. Vertaamalla tutkimustietoa, suosituksia, nykyistä säätelyä ja kalastajien käsityksiä toisiinsa, pystyin tarkastelemaan sitä, kuinka tietoperustaista säätely on, sekä kuinka virkistyskalastajat suhtautuvat Kitka-, Kuusinki- ja Oulankajoen säätelyyn. Tämän jälkeen hyödynsin osakaskuntapäätäjiltä saatua kyselyaineistoa. Heidän mielipiteitään tarkastelemalla etsin mahdollisia perusteluja säätelymenetelmien valintaan liittyen. Säätelyn tietoperustan ja eri toimijoiden säätelysuhtautumisen analyysi auttoi kestävyysmurroksen ajureiden ja hidasteiden löytämisessä eri toimijoiden ja instituutioiden osalta.

Kyselytulokset

Kalastusmenetelmiä ja niihin liittyviä rajoituksia koskevat kysymykset kyselyissä perustuivat keskeisiin kalastuskuolleisuuteen ja saaliskalojen hyvinvointiin liittyviin säätelytoimenpiteisiin. Näitä ovat pyyntiveden lämpötilaan perustuva kalastuksen rajoittaminen, väkäsetömiä koukkujen käyttäminen, vieheiden ja perhojen koukkumäärän rajoittaminen, sekä ilma-altistuksen vähentäminen (Brownscombe ym. 2017). Kalastajakyselyssä vastaajille ei annettu lisäinformaatiota, jolloin saadut tulokset heijastavat vastaajien käsitystä vallitsevasta nykytilasta. Osakaskuntaedustajille kohdennetussa kyselyssä oli joitain lyhyitä käsitelvennyksiä esimerkiksi pyydystä ja päästä -kalastuksen osalta mahdollisten väärinkäsitysten välttämiseksi.

Kalastuksen motivaatiotekijät ja tavoitteellisuus

Merkittävin kalastuksen motivaatiotekijä oli uusien kokemusten saaminen ja kalavesillä virkistyminen, jonka valitsi 85 % vastaajista. Kalojen pyytäminen ravinnoksi oli merkittävin tekijä vain 10 % vastaajista. Viimeiselle 5 % vetovoima muodostui edellisten vaihtoehtojen yhdistelmästä. Jakaumat vastaavat tutkimuksia vapaa-ajankalastuksen motivaatiotekijöistä (Toivonen ym. 2003). Kalastajakysely tavoitti enimmäkseen perhokalastajia, joita oli 86 % vastaajista. Loput 14 % oli viehekalastajia. Noin puolet (54 %) ilmoitti kalastuksen tavoitteellisuutta kuvaavaksi tyyliksi valikoivan kalastuksen. Pyydystä ja päästä -kalastajia oli kolmannes (33 %) ja 13 % ilmoitti pyytävänsä kaloja ruoaksi. Pyydystä ja päästä -kalastuksen ja valikoivan kalastuksen ero on siinä, että pyydystä ja päästä -kalastuksessa kalastaja systemaattisesti vapauttaa kaikki saamansa kalat. Myös valikoivassa kalastuksessa kalastaja vapauttaa ruokakaloiksi kelpaavia kaloja, mutta siinä pyrkimys on kuitenkin pyytää kalaa myös ravinnoksi. Kalastaja voi esimerkiksi vapauttaa kaikki saaliiksi tulevat harjukset,

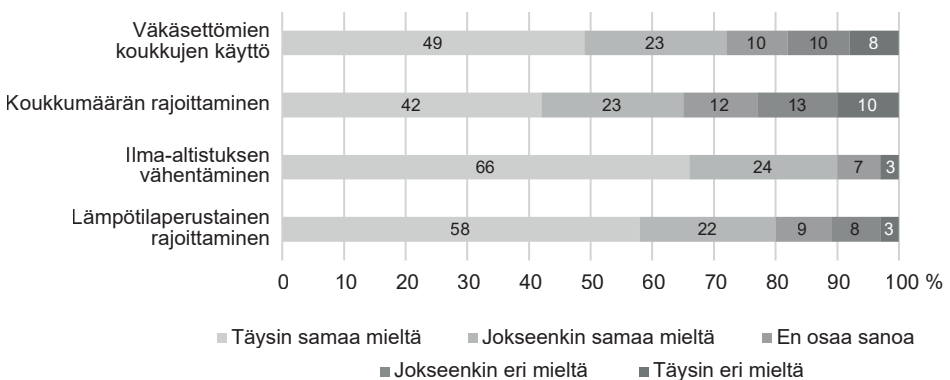
mikäli tavoite on pyytää ruoaksi yksinomaan taimenta. Kyse on kalastajakohtaisesta, mahdollisesti hyvinkin tarkasta saaliin rajaamisesta kalastussääntöjen sallimissa rajoissa.

Kalastajien suhtautuminen pyyntiväline- ja saalisrajoituksiin

Vastaajat eivät pitäneet Oulangan alueen kalastuksen säätelyä erityisen tietoperustaisena, mikä näkyi esimerkiksi seuraavan kaltaisissa vastauksissa: ”*Taimenkannat ovat romhaneet ja silti vieläkin taimenen tappaminen ruokakalaksi on sallittua*”. Neljännes (23 %) vastaajista oli jokseenkin tai täysin samaa mieltä siitä, että säätely vastaa nykyaikaista tutkimustietoa kalakannoista ja niiden kestävästä pyytämisestä. Väitteen kanssa jokseenkin tai täysin eri mieltä oli 64 %, ja 13 % ei osannut sanoa. Vastaavasti 26 % oli jokseenkin tai täysin sitä mieltä, että kalastuksen säätely on kestävä. Yli puolet (64 %) oli jokseenkin tai täysin eri mieltä väitteen kanssa ja 10 % ei osannut sanoa. Kriittisyys säätelyyn ei selity huonoilla perustiedoilla, sillä 94 % oli jokseenkin tai täysin samaa mieltä, että mennessään kalastamaan he ovat tietoisia kaikista säännöistä ja rajoituksista. Ainoastaan 4 % oli väitteen kanssa jokseenkin tai täysin eri mieltä ja 2 % ei osannut sanoa.

Kuvassa 2 on esiteltyä vastausjakaumat kyselyvastaajien suhtautumisessa eri säätelymenetelmien käyttöönottoon Oulankajoen vesistöalueella. Tarkasteltuja menetelmiä olivat väkäsettömien koukkujen käyttäminen, koukkumäärän rajoittaminen, vapautettavien kalojen ilma-altistuksen vähentäminen, sekä lämpötilaperustaisen kalastuksen rajoittaminen. Väkäsettömien koukkujen käytön osalta, Metsähallituksen vapalupa 5572 pois lukien, säätelykeino ei ollut aineistonkeruuajana käytössä tutkimusalueella, sillä muilla lupa-alueilla väkäsettömyys tuli suositukseksi vasta kesästä 2022 alkaen. Osa kalastajista koki, että säätelyn edistämisen hidasteena oli osakaskuntien passiivinen suhtautuminen nimenomaisesti jokikalastuksen ja sen säätelyn kehittämiseen: ”*Kalavesiä hallitsee pääasiallisesti paikalliset kalastuskunnat, joiden johdossa ns. vanha kaarti, joiden mielenkiinto on verkkokalastus. Jokikalastus on lapsen kengissä, sen kehittäminen ei paljon kiinnosta*”.

Kuvan 2 mukaisesti yli puolet vastaajista oli kaikkien neljän säätelytoimen kannalla. Pienin kannatus oli koukkumäärän rajoittamisella, jota puolsi 65 %. Vastaajista 72 % kannatti väkäsettömiin koukkuihin siirtymistä. Vapautettavien kalojen ilma-altistuksen vähentäminen sai suurimman kannatuksen (90 %). Samoin kalastuksen rajoittaminen veden lämpötilan perusteella näyttää toivotulta menetelmältä – sen kannalla oli 70 %. Avoimessa jokialueiden säätelyyn liittyvässä kysymyksessä vastaajat toivat esiin enimmäkseen varsin



Kuva 2. Kalastajien suhtautuminen pyyntiväline- ja olosuherajoitusten käyttöönottoon Oulankajoen vesistöalueella.

Figure 2. Anglers' attitudes towards restrictions on fishing gear and environmental conditions in Oulanka watershed.

kriittisiä huomioita. Ongelmia koettiin säätelyn yleisessä tasossa, mutta myös yksittäisten kalalajien kohdalla. Osa vastaajista oli tyytyväisiä säätelyyn ja koki suurimpien ongelmien liittyvän valvontaan. Virkistyskalastajien kyselyaineistossa paikallisuus ei luonut selvää eroavaisuutta säätelyväittämiin suhtautumisessa, joskin asiassa on huomioitava paikallisten (23 %) pienempi määrä ulkopaikkakuntalaisiin (77 %) vastaajiin verrattuna.

Vastaajat suhtautuivat kokonaisuudessaan varsin myönteisesti tietoperustaisempaan kalastuksen ohjaukseen. Vastaajista 46 % oli jokseenkin ja 32 % täysin samaa mieltä väitteen ”Kalastukseen Oulanka-, Kitka- tai Kuusinkijoella tarvitaan mielestäni nykyistä enemmän tietoperustaista ohjausta” kanssa. Ainoastaan 5 % oli jokseenkin tai täysin eri mieltä, ja 17 % ei osannut sanoa.

Kalastajien käsitykset virkistyskalastuksen kestävydestä

Kalastajakyselyssä käsiteltiin Oulangan alueelta pyydettyjen kalakantojen elinvoimaisuutta ja pyynnin kestävyyttä. Vastaajista 22 % oli jokseenkin tai täysin sitä mieltä, että Oulanka-, Kitka- ja Kuusinkijoella tapahtuva pyynti kohdistuu elinvoimaisiin kalakantoihin. Jokseenkin tai täysin eri mieltä oli 71 %, ja 7 % ei osannut sanoa. Taimenen kohdalla tilanne oli huonompi, sillä vain 6 % vastaajista oli jokseenkin samaa mieltä, että Oulangan villi taimenkanta olisi elinvoimainen. Vastaajista 29 % oli väitteen kanssa jokseenkin ja 50 % täysin eri mieltä. Loput 15 % valitsivat ”en osaa sanoa” -vaihtoehdon. Vain 4 % oli täysin samaa mieltä ja 8 % jokseenkin samaa mieltä siitä, että taimenet kestävät nykyisen pyyntipaineen Suomessa. Jokseenkin eri mieltä väitteen kanssa oli 28 % ja täysin eri mieltä 46 %.

”En osaa sanoa” -vaihtoehdon valitsi 14 % vastaajista. Kalastajien huoli taimenkannan säilymisestä näkyikin kriittisessä suhtautumisessa säätelyyn: ”Säännöt päivitettävä kestäviksi ennenkun kuusamon taimen on menetetty.”

Virkistyskalastajat arvioivat Oulankaan, Kitkajokeen ja Kuusinkijokeen nousevan kuhunkin noin 300 taimenta vuosittain, joten taimenkannan tila tunnutaan tietävän kohtalaisen hyvin. Vapaachtoisessa avoimessa kysymyksessä vastaajat saivat arvioida taimenkannan muutosta omana harrasteaikanaan. Kysymykseen vastasi 255 kalastajaa, joista 83 % kuvaili kannan heikentyneen, 8 % koki kannan pysyneen ennallaan, ja 9 % ei osannut määrittellä tapahtunutta muutosta. Suurin osa heistä, jotka kokivat kannan pysyneen ennallaan, kertoivat taimenkannan olleen alusta asti vähäinen. Vastaajista 83 % olisikin valmiita muuttamaan kalastuskäytäntöjään taimenkannan vahvistamiseksi. Tapojensa muuttamista vastaan oli 11 % ja 6 % ei osannut sanoa. Tapojen muuttamisen kannalla olleet kertoivat muun muassa siirtyneensä eri kohteisiin, välttävänsä tarkoituksellista taimenten pyyntiä, sekä tarkastaneensa käyttämiään kalastusvälineitä kalojen vapautusta suosiviksi.

Osakaskuntaedustajien näkemykset kalastuksen säätelymenetelmistä

Siinä missä enemmistö virkistyskalastajista piti kalastuksen säätelyä ainakin osin puutteellisena, osakaskuntavastaajista 10 % oli täysin ja 50 % jokseenkin samaa mieltä väitteen kanssa, että taimenen kalastuksen säätely on vastaajan osakaskunnan alueella ekologisesti kestävä. Jokseenkin eri mieltä oli 22 %, täysin eri mieltä 5 %, ja 13 % ei osannut sanoa. Vastaavasti 25 % oli täysin ja 30 % jokseenkin samaa mieltä väitteestä, jonka mukaan taimenen kalastuksen säätely vastaajan osakaskunnan alueella perustuu parhaaseen käytettävissä olevaan tietoon. Vastaajista osin eri mieltä väitteen kanssa oli 18 %, täysin eri mieltä 7 % ja 20 % ei osannut sanoa.

Kalastajien ja osakaskuntaedustajien näkemys taimenkannan tilasta on varsin saman-suuntainen: osakaskuntaedustajista vain 10 % oli jokseenkin ja 5 % samaa mieltä väitteestä ”Koutajoen vesistön luonnonvaraiset vaellustaimenkannat ovat hyvässä kunnossa.” Jokseenkin eri mieltä väitteen kanssa oli 34 %, täysin eri mieltä 37 %, ja 14 % ei osannut sanoa. Noin kolmannes (29 %) uskoi taimenkantojen kestävän nykyisen

kalastuskuolleisuuden Suomessa. Osin tai täysin eri mieltä oli kolmannes ja 41 % ei osannut sanoa.

Säätelykeinojen osalta osakaskuntaedustajat ovat osin samalla kannalla kalastajien kanssa. Väitteen ”kalastajia tulisi ohjata väkäsöttömien koukkujen käyttämiseen osakaskuntani alueella” kanssa osin tai täysin samaa mieltä oli 57 %. Osin tai täysin eri mieltä oli 26 % ja 17 % ei osannut sanoa. Edustajista 40 % oli osin tai täysin samaa mieltä vieheiden ja perhojen koukkumäärän rajoittamisen puolesta, 33 % oli koukkujen määrän rajoittamista vastaan ja 27 % ei osannut sanoa. Osakaskuntaedustajista 76 % oli vapautettavien kalojen ilma-altistuksen vähentämisen kannalla. Osin tai täysin eri mieltä väitteen kanssa oli 10 % ja 14 % ei osannut sanoa. Kalastuksen rajoittaminen korkean jokiveden lämpötilan (yli +20 °C) aikaan sai kannatusta: 67 % oli osin tai täysin rajoituksen kannalla. Edustajista osin tai täysin rajoitusta vastaan oli 14 % ja 19 % ei osannut sanoa.

Saaliskiintiöiden ja pyyntimittojen kohdalla kalastajien ja osakaskuntaedustajien näkemyksissä on osittaista vastaavuutta. Osakaskuntaedustajista 81 % pitäisi nykyisen 60 cm alamitan ennallaan, mutta 19 % pienentäisi alamittaa nykyisestään. Ylämitan asettamisen puolella on 40 %, ylämittaa vastaan 31 % ja 29 % ei osannut sanoa. Kalastajakohtaiset taimenkiintiöt halutaan pitää pääosin ennallaan (63 %) Koutajoen vesistöalueella. Niille alueille, joissa ei ole lainkaan taimenkiintiöitä, 67 % olisi valmiita asettamaan saaliskiintiöt. Kiintiöiden asettamista vastaan oli 19 % ja 14 % ei osannut sanoa. Vastaajista 24 % oli Kitka- ja Kuusinkijoen kalastajakohtaisten taimenkiintiöiden pienentämisen puolesta, 64 % säilyttäisi kiintiöt nykyisellään, ja 12 % kasvattaisi kiintiöitä nykyisestään. Vaikka osakaskuntaedustajat pitivät taimenen tilaa yleisesti varsin heikkona, 38 % olisi kuitenkin valmiita purkamaan taimenen rauhoituksen Oulangan kansallispuistossa sekä Oulankajoen alaosan vesialueilla. Rauhoituksen purkamista vastaan oli 52 % ja loput eivät osanneet sanoa.

Vastaajia pyydettiin antamaan kouluarvosanat asteikolla 4–10 eri toimenpiteille, joilla voidaan vähentää taimenten kalastuskuolleisuutta. Tehokkaimmiksi keinoiksi (arvosanojen keskiarvo 8) arvioitiin: i) Jokikohtaisen taimenkiintiön määrittäminen, saalisraportin kerääminen ja taimenen kalastuksen keskeyttäminen kiintiön täytyttyä, ii) Tärkeiden kutualueiden rauhoittaminen kaikelta kalastukselta, iii) Kalastajien tietoisuuden lisääminen saaliskalojen käsittelystä ja kestävästä kalastuskäytännöistä, sekä iv) Verkkokalastuksesta pidättäytyminen taimenten vaellusreitillä. Kaikkein heikoimmin toimivaksi keinoksi (keskiarvolla 5) koettiin pyydystä ja päästä -kalastukseen siirtyminen. Muut vaihtoehdot, kuten esimerkiksi ”kalastuslupien myyntimäärän rajoittaminen”, ”välimitan asettaminen” ja ”alamitan nostaminen” koettiin myös varsin heikosti toimiviksi menetelmiksi. Nämä saivat keskimäärin arvosanan 6.

Osakaskuntaedustajien käsitykset heijastavat saalissuhtautumista ja säätelytietoisuutta, kun kiintiöidyn saaliskalan pyytäminen ravinnoksi ja sitä seuraava kalastuksen keskeyttäminen näyttytyy tehokkaampana kuolleisuuden vähentäjänä kuin täydelliseen pyydystä ja päästä -kalastukseen siirtyminen. Saalissuhtautumisen lisäksi kyse onkin myös vahvasta epäluottamuksesta pyydystä ja päästä -kalastusta kohtaan. Vain 2 % osakaskuntaedustajista piti pyydystä ja päästä -kalastusta hyvin toimivana menetelmänä uhanalaisten taimenkantojen suojelussa. Kohtalaisesti toimivana menetelmänä sitä piti 24 %, 61 % piti sitä huonosti tai ei lainkaan toimivana menetelmänä ja 13 % ei osannut sanoa. Käsitys on sellaisenaan ristiriidassa tutkimuskirjallisuuden kanssa, jonka perusteella pyydystä ja päästä -kalastus on toimiva suojelumenetelmä oikein säädeltynä (esim. Cooke ym. 2016). Osakaskuntavastaajista 56 % tunsikin tarvitsevansa lisää paikallista tutkimustietoa pyydystä ja päästä -kalastuksesta mielipiteensä muodostamiseksi, 15 % ei osannut sanoa ja 29 % ei kokenut tarvitsevansa enempää tietoa asiasta.

Avoimeen kysymykseen pyydystä ja päästä -kalastuksesta vastasi 18 osakaskuntaedustajaa. Vastaajista 14 suhtautui kalastusmuotoon kriittisesti ja piti sitä kielteisenä. Vastauksissa toimintaa kuvailtiin muun muassa ”Kalojen kiduttamiseksi” ja ”Mitä inhottavimmaksi tavaksi

huvitella kalojen kärsimyksillä? Osa vastaajista kertoi, ettei ymmärrä pyydystä ja päästä -kalastusta lainkaan sen kaloille aiheuttaman vahingon takia, joskin alamittaisten vapauttamista pidettiin kuitenkin yleisesti hyväksyttävänä. Vähemmän kriittiset vastaajat totesivat, ettei pyydystä ja päästä -kalastusta tulisi harrastaa liian lämpimässä vedessä ja että pyyntimuotoa on säädeltävä riittävästi esimerkiksi kalojen käsittelyn ja kalastusvälineiden osalta. Näkemykset tukevat tutkimuskirjallisuuden havaintoja, joiden mukaan kalastus, sekä erityisesti kalojen vapauttaminen ylimääräisiä vaurioita välttämällä edellyttää riittävästi sääätelytasoa (esim. Bartholomew & Bohnsack 2005). Vain yksi vastaaja kertoi myönteisistä kokemuksistaan, jotka vahvistivat hänen henkilökohtaista käsitystään siitä, kuinka kaloja vapauttamalla niille on annettu mahdollisuus kasvaa entistä suuremmiksi, eikä oikein valittujen kalastusvälineiden avulla (väkäsetön koukku) kaloille ole aiheutettu turhia vaurioita. Kriittinen suhtautuminen pyydystä ja päästä -kalastukseen heijastaneekin vastaajien käsitystä siitä, kuinka nimenomaisesti ravinnonhankintaan perustuva kalastus on tavoitteeltaan oikeaa. Näin tulkittuna kalastajan omaksi virkistykseksi harrastettava pyydystä ja päästä -kalastus ja sen edellyttämät muutokset esimerkiksi käytettäviin kalastusvälineisiin liittyen koetaan kielteisenä. Tällöin on ymmärrettävää, mikäli tällaisen kalastustyylin yleistymistä ei nähdä toivottavana kehityskulkuna.

Ongelmien tunnistamisesta ratkaisujen löytämiseen

Hallinto ja saalissuhtautuminen kestävyysmurroksen hidasteena

Kyselyiden tulokset havainnollistivat sääätelykäsitysten ristiriitaisuuksia virkistyskalastajien ja kalastusoikeuksien haltijoiden välillä. Säätelyn kestävyysvajeen osalta tilanne onkin monisäikeinen. Virkistyskalastajilta nyt saadut vastaukset ovat yhteneväisiä vuoden 2013–2014 taimenhankkeen kyselyn kanssa, missä virkistyskalastajat toivoivat esimerkiksi kiintiöiden tiukentamista ja rauhoitusalueiden lisäämistä. Omaehtoisissa toimissa esitettiin muun muassa väkäsetömiä koukkujen käyttöä ja saaliskalojen ylämitan asettamista. Pyydystä ja päästä -kalastusta pidettiin tuolloin tärkeimpänä taimenten suojelutapana, minkä edistämistä toivottiin Oulangan taimenen esiintymisalueilla (Wendelin ym. 2015, 24–27).

Alueen virkistyskalastajilta löytyykin ongelma- ja ratkaisutietoisuutta, sillä heidän keskuudessaan oli havaittavissa myös itseohjautuvuutta kalojen hyvinvointia parantavien, tietoperustaisten väline- ja menetelmäratkaisujen suuntaan. Tämä joukko vaikuttaa suhtautuvan säätely- ja kalakantatilanteeseen kokonaisuudessaan omistajatason kriittisemmin. Osakaskuntaedustajien vastauksissa on yhtymäkohtia virkistyskalastajien näkemyksiin esimerkiksi säätelyn kehittämistarpeiden kannalta, mutta säätelyn tietoperustaisuuden osalta kalastajien kokonaisnäkemys on realistisempi, sillä säännöissä on tosiasiallisia puutteita kalastusvälineiden, olosuhderajoitusten ja pyyntimittojen osalta (esim. Brownscombe ym. 2017; Ayllón 2019).

Omistajatason saalissuhtautuminen ja säätelyn liittyvät tietokäsitykset todennäköisesti vastaavat osaltaan kysymykseen siitä, miksi säätely jokialueilla on järjestetty nykyisellä tavalla. Puutteellinen tieto riittävästi säädellyn vapakalastuksen vaikutuksista alueen kalakannoille vaikuttaa hidastavan säätelyn tehostamista. Lisäksi osakaskuntaedustajien vastaukset kertovat osaltaan saalissuhtautumisesta, jossa kala nähdään lähinnä ihmisravintona. Tukea tälle tulkinnalle antavat vastaukset, joissa kiintiöityä ruokakalojen pyyntiä pidetään täydellistä kalojen vapautuspakkoa toimivampana suojelumenetelmänä. Kun tähän yhdistetään näkemykset muun muassa rauhoitusalueiden mahdollisesta purkamisesta, vaikuttaa siltä, että kiintiöity ruokakalojen pyyntäminen olisi mielekkäin kalakannan hyödyntämisen muoto nykyisessäkin tilanteessa. Tässä voidaan puhua kotitarvekalastuksen jatkumosta, jossa taimenkantoja pidetään suojelun arvoisina, mutta joiden ensisijainen hyödyntäminen kuitenkin perustuu ravinnonhankintaan. Kotitarvepyynnin merkitys Suomessa on ollut mittava, ja erityisesti pyydystä ja päästä -kalastukseen on suhtauduttu

varsin kriittisesti, sillä sitä on pidetty muun muassa ”ruoalla leikkimisenä” (Aas ym. 2002, 99–100).

Osakaskuntaedustajien saalissuhtautumisen ero virkistyskalastajien asennoitumiseen verrattuna onkin näkyvä. Vaikka kalastuksen harrastajat haluaisivat osin säilyttää mahdollisuuden myös ruokakalan pyyntiin, se ei kuitenkaan ole harrastusta ohjaava tekijä – kuten valmius pyydystä ja päästä -kalastukseen siirtymiseen osoittaa. Yhdeksi vapautusmyönteisyyttä selittäväksi tekijäksi on tunnistettu kalastajien tietoisuus vapautusten myönteisistä vaikutuksista alueen kalastolle (esim. Stensland ym. 2013). Vaikuttaakin siltä, että omistajataso kalakanta- ja säätelytietoisuuden ristiriitaisuudet voivat osin selittää järjestelmätason haasteita kalastuksen ekologisen kestävyuden edistämiseksi. Ruokakaloiksi kelpaavienkin kalojen vapauttamista suosivan kalastuskulttuurin yleistymisen ei ilmeisesti koeta saavan aikaan myönteisiä vaikutuksia.

Paikallistason epäjohtomukaisuutta säätelyn kehittämisessä voidaan tarkastella aikajanan avulla. Taimenhankkeen päättymisvuonna 2014 Kuusinkijoella ja Kitkajoen alaosalla kalastajakohtainen kiintiö oli viisi taimenta kaudessa. Kiintiö pienennettiin kahteen taimeneen vuonna 2015 (KYVOK 2014; 2015, Kitka-, Kuusinki- ja Oulankajoen kalastussääntö) ja yhteen taimeneen kalastajaa kohden kaudella 2017. Kuusinkijoen blogiin (<https://www.kuusinki.com>), jossa tiedotetaan osakaskunnissa päätetyistä, kulloinkin voimassa olevista kalastusjärjestelyistä, lisättiin suositukset väkäsöttömien koukkujen käyttämisestä ja taimenen pyynnin lopettamisesta, mikäli jokiveden lämpötila nousee yli 19 asteeseen (Kuusinki.com 2017). Säätely näyttäytyikin kohtuullisen tietoperustaisena: kalastuksen aiheuttama suora kuolleisuus puolitettiin ja suosituksiin lisättiin pyynnin ekologista kestävyyttä tutkitusti parantavia tekijöitä.

Kaudelle 2018 pyyntikiintiö kuitenkin kaksinkertaistettiin, ja säätely on jatkunut keskeisiltä osin muuttumattomana (KYVOK 2018, Kalavesien hoitosuunnitelma). Vaikka suosituksia väkäsöttömien koukkujen ja lämpötilarajoituksen osalta ilmeisesti pyrittiin jatkamaan, niitä ei painettu opasteisiin tai kalastussääntöihin. Voidaan perustellusti kysyä, kuinka hyvin blogissa kerrotut suositukset lopulta tavoittivat kalastajia. Rajoituksista mainitaan kalavesien hoitosuunnitelmissa vasta kaudella 2022, jolloin suunnitelmaan lisättiin suositus väkäsöttömistä koukuista (KYVOK 2022, Kalavesien hoitosuunnitelma). Kun jokiveden lämpötila nousi korkeaksi kaudella 2021, Metsähallitus keskeytti Oulankajoella taimenten koepynnin ja luvanmyynnin (Yle 8.7.2021). Asiasta uutisoitiin virheellisesti, että kalastus olisi keskeytetty myös muilla alueilla. Tällöin Kuusamon yhteisten vesialueiden osakaskunta tiedotti, että kalastuslupien myynti muilla lupa-alueilla jatkuu kuitenkin normaalisti (Tuukkanen 14.7.2021). Rajoitustoimien käyttämättä jättäminen poikkesi Metsähallituksen toiminnasta ja tutkimustietoon perustuvista suosituksista. Tilanteesta ei huomioitu aiempaa Kuusingin blogissa ilmoitettua suositusta kalastuksen välttämiseksi vastaavissa olosuhteissa, vaikka osa osakaskuntaedustajista vaikuttaa tietävän lämpötilan vahingollisuuden. Esimerkki tuo säätelyn rikkonaisuuden konkreettisesti esiin, kun yhtä uhanalaista kantaa suojellaan eri tavoin vierekkäisillä joilla, tai peräkkäisillä lupa-alueilla.

Paikallisesta säätelystä yhdenmukaistettuun malliin

Vastausten perusteella osakaskuntaedustajat ovat tietoisia säätelyn kehittämismahdollisuuksista, mutta niihin ei ole kuitenkaan tartuttu kovin konkreettisesti. Yksi kipukohta vaikuttaakin olevan suhtautumisessa kalojen vapauttamista suosivaan kalastukseen ja sitä tukevan säätelyn edistämiseen. Tilanne on ongelmallinen kestävyysmurroksen kannalta, sillä oikein säädellyllä pyydystä ja päästä -kalastuksella on mahdollista pienentää saaliskalojen kuolleisuutta ratkaisevasti (Bartholomew & Bohnsack 2005). Asian merkitys korostuu uhanalaisen populaation kohdalla, kun kuolleisuuden tulisi olla minimaalinen. Parhaiden käytäntöjen (Brownscombe ym. 2017) integroiminen kalastajien toimintaan edellyttää kuitenkin

omistajatason osallistumista kalastuskohteen säätelyn ja toimintakulttuurin kehittämiseen (Ferber ym. 2013, 144; Brownscombe ym. 2019, 251; Björvik 2023, 319).

Vaikka säätelytietoiset virkistyskalastajat osaisivat toimia kalojen kannalta suotuisasti, tämä ei vielä vastaa järjestelmätason kestävyyshaasteeseen. Tietoperustaisella säätelyllä pystytään konkreettisesti edistämään virkistyskalastuksen ekologista kestävyyttä, sekä ajan kuluessa sitouttamaan virkistyskalastajia kestävyyttä tukeviin ja kalojen hyvinvointia edistäviin käytäntöihin (Elmer ym. 2017, 172). Kalastusta onkin kokonaisuudessaan mahdollista ohjata menetelmällisyyteen, jossa pyynnin kohteena olevia kalakantoja suojellaan nykytilannetta tehokkaammin (Granek ym. 2008, 1127). Ilman omistajatason aktiivista sitoutumista säätelyn tosiasialliseen kehittämiseen tavoitteen toteutuminen vaikuttaa kuitenkin varsin epätodennäköiseltä.

Paikallinen kestävyysmurros näyttäytyy toivottuna prosessina, mikäli sen turvin voidaan edistää villin taimenkannan elinvoimaisuutta ja parantaa kalastuskohteen resilienssiä ympäristössä tapahtuvia kielteisiä muutoksia vastaan (Arlinghaus ym. 2013, 94–95). Merkittävä osa Oulangan alueen säätelypuutteista olisikin ratkaistavissa paikallisesti. Kestävyysmurroksen edistämistä Oulangan alueen kalastuskohteissa voidaan lähestyä Absonin ja kumppaneiden (2017) luokitteluun perustuen. Organisaatioiden toiminnan tehostaminen näyttää perustellulta ratkaisulta, sillä havainnot kertovat osakaskuntien toiminnan haasteista. Tulosten perusteella osakaskunnissa on tietoisuutta säätelyn kehittämiseen liittyvistä kysymyksistä, mutta muutos etenee hitaasti. Osakaskuntien voisi olla perusteltua kuulla nykyistä laajemmin alueidensa kalastajia vastatakseen paremmin eri toimenpidesuosituksiin ja kestävien kalastuskäytäntöjen tarpeeseen. Tukea kuulemisten toteuttamiseen ja tietopohjan parantamiseen saanee sekä kalatalousalueelta että paikalliselta kalatalousviranomaiselta. Tällöin kyse ei ole niinkään uusien instituutioiden tai rakenteiden luomisesta, vaan olemassa olevan toiminnan tehostamisesta (Abson ym. 2017, 34).

Institutionaalisesti ohjausvastuu kohdentuu myös Koillismaan kalatalousalueelle. Sen osakaskuntiin kohdistuvan ohjauksen tulisi olla konkreettista, jotta eri toimijat tukisivat johdonmukaisesti toisiaan. Keskeisten toimijoiden koherentti toiminta voi edistää konkreettisesti kalastuskohteiden toimintaa ja tukea murrosta (Ziegler ym. 2017, 62). Vaikka maanomistusperustainen kalastusoikeuksien hallinta on legitiimi ja vakiintunut osa omistusoikeuksien järjestelmää, se on kalojen elinalueita ajatellen täysin keinotekoinen. Mikäli taimenen populaatiokokoa ei saada vakiintumaan paikallistason ratkaisulla, kalatalousviranomaisen voi puuttua järjestelyihin (Kalastuslaki 379/2015, 53 §). Säätelyn kehittämisen ja toimenpiteiden yhdenmukaistamisen olisi kuitenkin toivottavaa nousta paikallistasolta, sillä ne muodostavat alueellisen kalastuksen hallinnan perustan. Paikallisen hallintajärjestelmän ulkopuolelta tulevat rajoitukset voidaan kokea säätelyn sosiaalista hyväksytävyyttä heikentäviksi ratkaisuiksi (esim. Salmi 2013). Taimenkannan turvaamiseen liittyy myös kalastuskuolleisuuden vähentäminen Venäjän järvioltailla. Tähän vaikuttamisen mahdollisuudet suomalaisilla toimijoilla ovat varsin vähäiset erityisesti nyt, kun rajasopimus Suomen ja Venäjän välillä on irtisanottu (YLE 21.10.2023).

Vastaavasti ihmisten luontosuhteen tukeminen ja kestävä toiminnan edistäminen näyttäytyy Oulangan tapauksessa loogisena lähestymistapana. Tulosten perusteella kalastajien keskuudessa on jo nyt varsin paljon itseohjautuvuutta ja moni kalastaja rajoittaa kalastustaan virallista säätelytasoa tiukemmin. Yksi mahdollinen järjestelmän toiminnan kestävyyttä tukeva keino voisi olla kestäviin kalastuskäytäntöihin ja kalankäsittelytapoihin liittyvä ohjeistus – yksinkertaisimmillaan maastoon pystytettävät opasteet – jolla voidaan tavoittaa myös kokemattomampia virkistyskalastajia. Lisäohjauksella olisikin kalastajien ja osakaskuntaedustajien enemmistön kannatus. On realistista arvioida, etteivät kaikki virkistyskalastajat hallitse esimerkiksi vapautettavien kalojen suotuisaa käsittelyä tai ole tietoisia veden lämpötilan vaikutuksesta.

Tiedon ja sosiaalisten vuorovaikutussuhteiden merkitystä kestävyysmurroksen ajureina ei voi väheksyä (Villasante ym. 2022). Erityisesti virkistyskalastajien valmius säätelyn

tehostamiseen kertoo vastaajien tietoisuudesta eri kalastusmenetelmien kestävyyyteen ja kalakantojen nykytilaan liittyen. Sääteilytasoon suotuisasti vaikuttava tekijä voisi olla jo se, mikäli osakaskuntapäätäjille saadaan luotua riittävä tietoisuus vapautettavien kalojen hyvinvointiin ja kuolleisuuteen vaikuttavista tekijöistä. Tietoperustan vahvistaminen on hidas prosessi, mutta sen voi olettaa edistävän muutosta kestävämpää luonnonvarahallintaa kohden (Abson ym. 2017, 35). Virkistyskalastajat voivat toimia yhtenä ajurina, sillä he myös luovat osakaskuntien taloudellista pohjaa kalastuslupamaksujen kautta. Mikäli muutosta haluavien kalastajien määrä nousee korkeaksi, se voi vaikuttaa järjestelmän sisäiseen päätöksentekoon ja murroksen toteutumiseen. Taimenkannan säilymiseen liittyvät taloudelliset kysymykset ovat huomattavia myös osakaskuntien ulkopuolella. Kuosku ja kumppanit (2014) arvioivat Oulanka-, Kitka- ja Kuusinkijoen luonnonvaraisten taimenkantojen alueelle kohdentuvan kalastusmatkailun kokonaisvaikutusten tuovan Kuusamoon 1,1–2,2 miljoonaa euroa.

Yhteenvedona voidaan todeta, että Oulangan alueen kalastuksen kestävyysmurroksen edistämässä kyse on sääteilyjärjestelmän systemaattisesta muuttamisesta taimenhankkeen ja tutkimustiedon suositusten mukaiseksi. Alueen sosio-ekologista järjestelmää ei todennäköisesti tarvitse järjestää uudelleen esimerkiksi organisaatioita muuttamalla tai keskeyttämällä kaikkea virkistyskalastusta, mikä vaikuttaisi myös matkailuelinkeinoihin. Sääteilyn tehostamisessa kyse on lopulta kalakantojen elinvoimaisuuden ja yksittäisten saaliskalojen hyvinvoinnin turvaamisesta tietoperustaisen rajoittamisen ja ohjauksen keinoin, mihin erityisesti virkistyskalastajilla vaikuttaa olevan valmiutta. Mikäli toimijat pystyvät kehittämään toimintaansa, se tukisi koko sosio-ekologisen järjestelmän adaptiivisuutta – kykyä uusiin olosuhteisiin mukautumiseen (Villasante ym. 2022, 3–4).

Tietoperustaista kestävyyttä kohden

Tässä tutkimuksessa on tarkasteltu Oulangan taimenen kalastuksen sääteilyyn liittyviä ominaispiirteitä Suomen jokialueilla. Tutkimuskirjallisuuden suosituksiin verrattuna kalastuksen sääteilyssä on kestävyysvajetta, jonka korjaamiseen virkistyskalastajilla on valmiutta. Myös osakaskuntaedustajilla on tietoisuutta sääteilyn ongelmakohtiin liittyen, mutta tahtotila muutoksen edistämiseen vaikuttaa kalastajia vähäisemmältä. Eroavaisuus selittyy osin erilaisella kalastoon suhtautumisella, sillä virkistyskalastajille taimenkannat näyttävät enemmän elämysten antajana kuin suoranaishana ihmisravintona. Osakaskuntaedustajien saalissuhtautuminen voikin olla yksi kestävyysmurrosta hidastava tekijä. Kun Oulankajoen vesistöalueen kalastuskohteita tarkastellaan sosio-ekologisin järjestelminä, keskeisin jatkuvuutta uhkaava tekijä on järjestelmän heikko ekologinen taso. Kalakannan väheneminen näyttäätyykin kalastuskohteiden resilienssiä heikentävänä tekijänä. Tällöin niiden kyky reagoida uusiin ongelmiin on vähäinen, mikäli nykyisiä haasteita ei saada ratkaistua. Ongelmanratkaisua ovat vaikeuttaneet erilaiset hallintorajat, jotka pilkkovat sääteilyjärjestelmiä niin Suomen ja Venäjän välillä kuin Suomen sisäisten lupa-alueiden välillä. Rajat tekevät ekologisesti kestävien ratkaisujen löytämisestä haastavaa habitaattitasolla.

Kestävyysmurroksen edistämisen kannalta keskeisimmiksi tekijöiksi vaikuttavat nousevan instituutioihin ja tietoon liittyvät ratkaisut. Kyse on kalastajien ja päätöksentekijöiden tietoisuuden lisäämisestä sääteilymenetelmiin liittyen, mutta myös instituutioiden toiminnasta sääteilyn kehittämisessä. Järjestelmän kokonaisvaltaisen kestävyuden parantamiseksi olisi perusteltua tukea kehityskulkua, jossa sääteily ulotetaan pyydettävien kalakantojen elinalueiden mukaiseksi. Mikäli sääteily pystytään jatkossa järjestämään habitaattiperustaisesti, se mahdollistaa nykyisenkaltaista pirstaloitunutta hallintaa vaikuttavamman kalastuksen ohjauksen. Tämä ratkaisu ei rajoitu vain Oulangan taimenen pyyntiin, vaan se on suoraan hyödynnettävissä myös muissa kohteissa, joissa pyydettyä kalakanta ylittää hallintoalueiden ja omistusoikeuksien välisiä rajoja.

Havainnot virkistyskalastajien ja osakaskuntaedustajien kaloja sekä niiden pyytämistä koskevista käsityksistä korostavat myös kalastuskohteiden sosiaalisten vuorovaikutussuhteiden tuntemuksen merkitystä. Kalastajien kriittinen suhtautuminen vallitsevaan säätelytilanteeseen vaikuttanee nykyisin kielteisesti järjestelmän sosiaaliseen toimivuuteen, kun kalastusta ei koeta oikein toteutetuksi tai ohjatuksi. Voidaankin olettaa, että säätelyn kehittäminen parantaa järjestelmän kokonaisvaltaista toimivuutta ja resilienssiä, mikäli institutionaalinen normiohjaus ja kalastajien tapakulttuuri lähentyvät toisiaan. Vaikka säätelyn tulisi perustua luonnontieteelliseen ymmärrykseen kaloista ja niiden elinkierrosta, pelkkä biologinen tieto ei kuitenkaan lopulta selitä kalastuskohteen kaltaisen sosio-ekologisen järjestelmän toimintaa tai eri toimijoiden välistä dynamiikkaa.

Aika näyttää, puhutaanko tulevaisuudessa Oulangan taimenesta esimerkkinä populaatiosta, joka menetettiin riittävästä tiedosta huolimatta, vaiko mallina uhanalaisen kalakannan onnistuneesta suojelemisesta. Jälkimmäiseen vaihtoehtoon pääseminen on mahdollista, mikäli näkyvissä oleva tahtotila ja olemassa oleva tutkimustieto pystytään jalkauttamaan paikallistasolla harrastettavaan kalastukseen ja sitä ohjaavaan säätelyyn – hallinnollisista rajoista riippumatta.

Kiitokset

Tämä tutkimus on toteutettu Suomen kulttuurirahaston keskusrahaston, Pohjois-Karjalan maakuntarahaston, sekä Olvi-säätiön tuella. Lisäksi kiitän käsikirjoitukseni vertaisarvioijia, sekä Alue ja Ympäristö -lehden päätoimittaja Minna Santaojaa rakentavista kommentteista käsikirjoitukseni parantamiseksi.

Lähteet

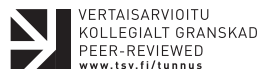
- Aas, Ø., Thailing, C. E. & Ditton, R. B. (2002) Controversy over catch-and-release recreational fishing in Europe. Teoksessa Pitcher, T. J. & Hollingworth, C. E. (toim.) *Recreational fisheries: Ecological, economic and social evaluation* 96–106. Blackwell Science, Oxford.
- Abson, J.D., Fischer, J., Leventon, J., Newig, J., Schomerus, T., Vilsmaier, U., von Wehrden, H., Abernethy, P., Ives, D.C., Jäger W.N. & Lang, D.J. (2017) Leverage points for sustainability transformation. *Ambio* 46 30–39. <https://doi.org/10.1007/s13280-016-0800-y>
- Aranda, M., Murillas, A. & Motos, L. (2006) Command-and-Control Quota-Based Regimes. Teoksessa Motos, L. & Wilson, D.C. (toim.) *The Knowledge base for fisheries management* 143–161. Elsevier, The Boulevard. [https://doi.org/10.1016/S0167-9309\(06\)80009-8](https://doi.org/10.1016/S0167-9309(06)80009-8)
- Arlinghaus, R. & Schwab, A. (2011) Five ethical challenges to recreational fishing: What they are and what they mean. Teoksessa Beard, T.D. Jr., Arlinghaus, R. & Sutton, S.G. (toim.) *The angler in the environment: social, economic, biological and ethical dimensions. Proceedings from the 5th world recreational fishing conference* 219–234. American Fisheries Society. <https://doi.org/10.47886/9781934874240.ch13>
- Arlinghaus, R. (2005) A conceptual framework to identify and understand conflicts in recreational fisheries systems, with implications for sustainable management. *Aquatic Resources, Culture and Development* 1(2) 145–174. <https://doi.org/10.1079/ARC200511>
- Arlinghaus, R., Cooke S.J., Lyman, J., Policansky, D., Schwab, A., Suski, C., Sutton, S.G. & Thorstad, E.B. (2007) Understanding the Complexity of Catch-and-Release in Recreational Fishing: An Integrative Synthesis of Global Knowledge from Historical, Ethical, Social, and Biological Perspectives. *Reviews in Fisheries Science* 15 75–167. <https://doi.org/10.1080/10641260601149432>
- Arlinghaus, R., Cooke, S.J. & Potts, W. (2013) Towards resilient recreational fisheries on a global scale through improved understanding of fish and fisher behaviour. *Fisheries Management and Ecology* 20 91–98. <https://doi.org/10.1111/fme.12027>
- Arlinghaus, R., Schwab A., Riepe C. & Teel, T. (2012) A Primer on Anti-Angling Philosophy and Its Relevance for Recreational Fisheries in Urbanized Societies. *Fisheries* 37(4) 153–64. <https://doi.org/10.1080/03632415.2012.666472>
- Ayllón, D., Nicola, G.G., Elvira, B. & Almodóvar, A. (2019) Optimal harvest regulations under conflicting tradeoffs between conservation and recreational fishery objectives. *Fishers Research* 216 47–58. <https://doi.org/10.1016/j.fishres.2019.03.021>

- Bartholomew, A. & Bohnsack, J.A. (2005) A Review of Catch-and-Release Angling Mortality with Implications for No-take Reserves. *Reviews in Fish Biology and Fisheries* 15 129–154. <https://doi.org/10.1007/s11160-005-2175-1>
- Björnvik, E., Blyth S., Blicharska M., Danley, B. & Rönnbäck, P. (2023) Informing obligations: Best practice information for catch-and-release in Swedish local recreational fisheries management. *Fisheries Management and Ecology* 30 310–322. <https://doi.org/10.1111/fme.12622>
- Boonstra, W.J., Birnbaum, S. & Björkvik, E. (2017) The quality of compliance: investigating fishers' responses towards regulation and authorities. *Fish and Fisheries* 18 682–697. <https://doi.org/10.1111/faf.12197>
- Boyd, J.W., Guy, C.S., Horton, T.B. & Leathe, S.A. (2010) Effects of Catch-and-Release Angling on Salmonids at Elevated Water Temperatures. *North American Journal of Fisheries Management* 30 898–907. <https://doi.org/10.1577/M09-107.1>
- Brownscombe, J.W., Danylchuk, A.J., Chapman, J.M., Gutowska, F.G. & Cooke, S.J. (2017) Best practices for catch-and-release recreational fisheries – angling tools and tactics. *Fisheries Research* 186 693–705. <http://dx.doi.org/10.1016/j.fishres.2016.04.018>
- Brownscombe, J.W., Hyder, K., Potts, W., Wilson, K. L., Pope, K.L., Danylchuk, A. J., Cooke, S.J., Clarke, A., Arlinghaus, R. & Post, J.R. (2019) The future of recreational fisheries: Advances in science, monitoring, management, and practice. *Fisheries Research* 211 247–255. <https://doi.org/10.1016/j.fishres.2018.10.019>
- Charles, A.T. (2008) *Sustainable Fishery Systems*. 3. painos. Blackwell Science Ltd., Oxford.
- Cooke, S.J., Hogan, Z.S., Butcher, P.A., Stokesbury, M.J.W., Raghavan, R., Gallagher, A.J., Hammerschlag, N. & Danylchuk, A.J. (2016) Angling for endangered fish: conservation problem or conservation action? *Fish and Fisheries* 17 249–265. <https://doi.org/10.1111/faf.12076>
- Cooke, S.J. & Suski, C.D. (2005) Do we need species-specific guidelines for catch-and release recreational angling to effectively conserve diverse fishery resources? *Biodiversity and Conservation* 14 1195–1209. Springer. <https://doi.org/10.1007/s10531-004-7845-0>
- Cooke, S.J., Twardek, W.M., Reid, A.J., Lennox, R.J., Danylchuk, S.C., Brownscombe, J.W., Bower, S.D., Arlinghaus, R., Hyder, K. & Danylchuk, A.J. (2019) Searching for responsible and sustainable recreational fisheries in the Anthropocene. *Journal of Fish Biology* 94 845–856. <https://doi.org/10.1111/jfb.13935>
- Ferter, K., Borch, T., Kolding, J. & Volstad, J.H. (2013) Angler behaviour and implications for management - catch-and-release among marine angling tourists in Norway. *Fisheries Management and Ecology* 20 137–147. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2400.2012.00862.x>
- Folke, C., Colding, J. & Berkes F. (2013) Synthesis: Building resilience and adaptive capacity in social-ecological systems. Teoksessa Berkes, F., Colding, J. & Folke, C. (toim.) *Navigating Social-Ecological systems. Building resilience for complexity and change* 352–387. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511541957.020>
- Granek, E.F., Madin, E.M.P., Brown, M.A., Figueira, W., Cameron, D.S., Hogan, Z., Kristianson, G., de Villiers, P., Williams, J.E., Post, J., Zahn, S. & Arlinghaus, R. (2008) Engaging recreational fishers in management and conservation: Global case studies. *Conservation Biology* 22(5) 1125–1134. <https://doi.org/10.1111/j.1523-1739.2008.00977.x>
- Haapasalo, T. (2021) Kestävyyttä kohden? Kalastuksen säätelyn tietoperustaisuus ja hyväksyttävyyys Lieksanjoen Ruunaan koskilla. *Maaseutututkimus, Finnish Journal of Rural Studies* 29(2) 32–62. <https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.109150>
- Hall-Arber, M., Pomeroy, C. & Conway, F. (2009) Figuring out the human dimensions of fisheries, Illuminating models. *Marine and Coastal Fisheries, Dynamics, Management and Ecosystem Science* 1 300–314. <https://doi.org/10.1577/C09-006.1>
- HE 192/2014. Hallituksen esitys eduskunnalle kalastuslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. <<https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2014/20140192>>.
- Heikkilä, T. (2014) *Tilastollinen tutkimus*. Edita Publishing Oy, Helsinki.
- Hind, E. J. (2015) A review of the past, the present, and the future of fishers' knowledge research: a challenge to established fisheries science. *ICES Journal of Marine Science* 72(2) 341–358. <https://doi.org/10.1093/icesjms/fsu169>
- Huusko, A., Vainikka, A., Syrjänen, J.T., Orell, P., Louhi, P. & Vehanen, T. (2017) Life-History of the Adfluvial Brown Trout (*Salmo trutta* L.) in Eastern Fennoscandia. Teoksessa Lobón-Cervía, J. & Nuria, S. (toim.) *Brown Trout: Biology, Ecology and Management* 267–295. <https://doi.org/10.1002/9781119268352.ch12>
- Kalastuslaki 379/2015. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150379>>.
- Keinänen, A. & Pajuoja, J. (2022) *Miten tehdään hyvä laki?* Tietosanoma Art House Oy.
- Kohlbacher, F. (2006) The use of qualitative content analysis in case study research. *Qualitative Social Research* 7(1) 1–30. <https://doi.org/https://doi.org/10.17169/fqs-7.1.75>
- Koillismaan kalatalousalueen käyttö - ja hoitosuunnitelma (2022) Pro Agria ry & Oulun kalatalouskeskus. <<https://www.salla.fi/wp-content/uploads/2021/12/koillismaan-kalatalousalueen-yleiskokouksen-10.12.-p%C3%B6yt%C3%A4kirja.pdf>>. 30.9.2022.

- Kristiansen, T.S. & Brack, M.B.M. (2020) A Brief look into the origins of fish welfare science. Teoksessa Kristiansen, T.S., Fernö, A., Pavlidis, M.A. & van de Vis, H. (toim.) *The Welfare of Fish* 1–17. Springer Nature, Switzerland. https://doi.org/10.1007/978-3-030-41675-1_1
- Kuosku, K., Kauppila, P. & Karjalainen, T.P. (2014) Oulanka- ja Kuusinkijoen kalastusmatkailun aluetaloudelliset vaikutukset. *Tutkimuksia ja selvityksiä* 3/2014. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-303-134-0>
- Kupsala, S., Jokinen, P. & Vinnari, M. (2013) Who Cares about Farmed Fish? Citizen Perceptions of the Welfare and the Mental Abilities of Fish. *Journal of Environmental Ethics* 26 119–135. <https://doi.org/10.1007/s10806-011-9369-4>
- Kuusinki.com (2017) Kalastus Kuusinkijoen 2017. 3.5.2017. <<https://www.kuusinki.com/fi/blogi/item/24-kalastus-kuusinkijoen-2017>>. 18.11.2023.
- KYVOK, Kuusamon yhteisten vesialueiden osakaskunta (2014) Kitka-, Kuusinki- ja Oulankajoen kalastussääntö. 14.2.2022
- KYVOK, Kuusamon yhteisten vesialueiden osakaskunta (2015) Kitka-, Kuusinki- ja Oulankajoen kalastussääntö. 14.2.2022.
- KYVOK, Kuusamon yhteisten vesialueiden osakaskunta (2018) Kalavesien hoitosuunnitelma v. 2018. <https://uistin.net/wp-content/uploads/2020/06/Kalavesien_hoitosuunnitelma_2018.pdf>. 14.2.2022.
- KYVOK, Kuusamon yhteisten vesialueiden osakaskunta (2021) Kalavesien hoitosuunnitelma v. 2021. 20.10.2022
- KYVOK, Kuusamon yhteisten vesialueiden osakaskunta (2022) Kalavesien hoitosuunnitelma v. 2022. <<https://uistin.net/wp-content/uploads/2022/04/KAVE-suunnitelma-2022-KYVOK.pdf>>. 20.10.2022.
- Lappalainen, A. (2000) Sisävesikalastus muuttuvassa yhteiskunnassa. *Kalaturkimuksia* 168. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:951-776-285-2>
- Lappalainen, A. (2002) Vesialueiden perinteinen hallintajärjestelmä ja nykyaikaiset kalastusjärjestelyt. Teoksessa Muje, K. & Tonder, M. (toim.) *Vesialueiden omistus ja alueellinen hallinnointi* 9–22. Kalaturkimuksia 183. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:951-776-370-0>
- Lemopoulos, A., Prokko, M., J., Uusi-Heikkilä, S., Vasemägi, A., Huusko, A., Hyvärinen, P., Koljonen, M-L., Koskinen, J. & Väinikka, A. (2019) Comparing RADseq and microsatellites for estimating genetic diversity and relatedness – Implications for brown trout conservation. *Ecology and Evolution* 9 2106–2120. <https://doi.org/10.1002/ece3.4905>
- Lemopoulos, A., Uusi-Heikkilä, S., Vasemägi, A., Huusko, A., Kokko, H. & Väinikka, A. (2017) Genome-wide divergence patterns support fine-scaled genetic structuring associated with migration tendency in brown trout. *Canadian Journal of Fish and Aquatic Sciences*. <https://doi.org/10.1139/cjfas-2017-0014>
- Luonnonvarakeskus (2020) Oulankajoen Kiutakönkään ylisiirto- ja merkintäpyyntitilasto 2020. Luonnonvarakeskus.
- Luonnonvarakeskus (2022) Vapaa-ajankalastus. 27.10.2023 <<https://www.luke.fi/tietoa-luonnonvaroista/kalat-ja-kalatalous/vapaa-ajankalastus>>. 15.11.2023.
- Määttä, T. (2002) Kalavesi kollektiivisena yksityisomistuskohdeena. Teoksessa Muje, K. & Tonder, M. (toim.) *Vesialueiden omistus ja alueellinen hallinnointi* 23–46. Kalaturkimuksia 183. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:951-776-370-0>
- Metsähallitus (2019) Suomen ja Venäjän yhteishanke avuksi Oulangan taimenen ahdinkoon. 18.6.2019. <<https://www.metsa.fi/tiedotteet/suomen-ja-venajan-yhteishanke-avuksi-oulangan-taimenen-ahdinkoon>>. 22.5.2024.
- Metsähallitus (2022) Metsästys- ja kalastuslupien kysyntä ylitti tarjonnan useilla alueilla. 22.2.2022. <<https://www.metsa.fi/tiedotteet/metsastys-ja-kalastuslupien-kysynta-ylitti-tarjonnan-useilla-alueilla>>. 10.11.2023.
- Metsähallitus (2023) Eräluvut.fi, Kalavesien vastuullinen käyttö ja hoito. <<https://eraluvat.fi/kalastus/kalavesien-vastuullinen-hoito-ja-kaytto.html>>. 10.11.2023.
- Muje, K. & Marjomäki, T.J. (2005) Sustainability-related concepts and practices in Finnish lake fisheries. Teoksessa Jalkanen, A. & Nygren, P. (toim.) *Sustainable use of renewable natural resources- from principles to practices* 249–267. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Muje, K. & Tonder, M. (2002) Vesialueiden yksityisomistus ja hallinnon alueellisuus yhteiskunnallisena kysymyksenä. Teoksessa Muje, K. & Tonder, M. (toim.) *Vesialueiden omistus ja alueellinen hallinnointi* 1–8. Kalaturkimuksia 183. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:951-776-370-0>
- Muje, K., Veistämö, T., Rautiainen, T., & Syrjänen, J. (2019) Kestävyyttä tukevat hallintokäytännöt – vapaa-ajankalastajien näkemyksiä Järvi-Suomen taimen- ja järvilohikantojen hoidosta ja kalastuksen säätelystä. *Alue ja Ympäristö* 48(1) 46–67. <https://doi.org/10.30663/ay.70142>
- Olsson, P., Galaz, V. & Boonstra, W.J. (2014) Sustainability transformations: a resilience perspective. *Ecology and Society* 19(4) 1. <http://dx.doi.org/10.5751/ES-06799-19040>
- Patterson, J., Schulz, K., Vervoort, J., van der Hel, S., Widerberg, O., Adler, C., Hurlbert, M., Anderton, K., Sethi, M. & Barau, A. (2017) Exploring the governance and politics of transformations towards sustainability. *Environmental Innovation and Societal Transitions* 24 1–16. <http://dx.doi.org/10.1016/j.eist.2016.09.001>

- Paukku, E. (2020) Miten sääntelyä muuttamalla voitaisiin ohjata kalastusta enemmän taloudellista arvoa luovaan suuntaan? *Matkailututkimus* 16(1) 55–73. <https://doi.org/10.33351/mt.95588>
- Pellikka, J. & Eskelinen, P. (2019) Vapaa-ajankalastajien profiilit. *Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus* 41/2019. Luonnonvarakeskus, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-326-779-4>
- Puhakka, R. & Salonen, V. (2005) Ihmisen luontosuhteen muutos ja kalastusmatkailun kehittyminen. *Maaseudun Uusi Aika* 1 1–23.
- Puusa, A. (2020) Näkökulmia laadullisen aineiston analysointiin. Teoksessa Puusa, A. & Juuti P. (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät* 145–156. Gaudeamus. <https://www.gaudeamus.fi/wp-content/uploads/2021/06/064_Laadullisen_tutkimuksen_nakokulmat_ja_menetelmat_Sisallys_verkkoon.pdf>.
- Salmi, P. (2013) *Ohjauksesta vuorovaikutukseen – Kalastuksen hallinnan haasteet*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies. No 64. Itä-Suomen yliopisto, Joensuu.
- Saraniemi, M., Huusko, A. & Tahkola, H. (2008) Spawning migration and habitat use of adfluvial brown trout, *Salmo trutta*, in a strongly seasonal boreal river. *Boreal Environmental Research* 13 121–132. <http://hdl.handle.net/10138/234665>
- Sbragaglia, V., Brownscombe J.W., Cooke S.J., Buijse A.D., Arlinghaus R. & Potts, W.M. (2023) Preparing recreational fisheries for the uncertain future: An update of progress towards answering the 100 most pressing research questions. *Fisheries Research* 263. <https://doi.org/10.1016/j.fishres.2023.106662>
- Schisler, G.J. & Bergersen, E.P. (1996) Postrelease hooking mortality of rainbow trout caught on scented artificial baits. *North American Journal of Fisheries management* 16 570–578. [https://doi.org/10.1577/1548-8675\(1996\)016<0570:PHMORT>2.3.CO;2](https://doi.org/10.1577/1548-8675(1996)016<0570:PHMORT>2.3.CO;2)
- Stead, S., Daw, T. & Gray, T. (2006) Uses of Fisher’s Knowledge in Fisheries Management. *Anthropology in Action* 13(3) 77–86. <https://doi.org/10.3167/aia.2006.130308>
- Stensland, S., Aas, Ø. & Mehmetoglu, M. (2013) The Influence of Norms and Consequences on Voluntary Catch and Release Angling Behavior. *Human Dimensions of Wildlife* 18(5) 373–385. <https://doi.org/10.1080/10871209.2013.811617>
- Syrjänen, J., Vainikka, A., Louhi, P., Huusko, A., Orell, P. & Vehanen, T. (2017) History, conservation and management of adfluvial brown trout stocks in Finland. Teoksessa Lobón-Cervia, J. & Nuria, S. (toim.) *Brown Trout: Biology, Ecology and Management* 697–733. <https://doi.org/10.1002/9781119268352.ch28>
- Takkunen, T., Piironen, J., Kajomaa, V.-M., Hyytinen, L., Makkonen, J., Vanninen, V., Malin, M., Hentinen, T., Jaatinen, R., Kiiskinen, P., Tarkiainen, J. & Rajala, J. (toim.) (2018) Vuoksen vesistöalueen järvitaimenkantojen toimenpideohjelma. *Raportteja* 60. Pohjois-Savon ELY-keskus. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-314-741-6>
- Toivonen, A.-L., Mikkola, J. & Salmi, P. (2003) Vapaa-ajankalastuksen monet merkitykset. *Kalatutkimuksia* 187. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:951-776-404-9>
- Tonder, M. & Muje, K. (2002) Omistajien paikallisuus ja omistukseen liittyvät intressit sisävesillä. Teoksessa Muje, K. & Tonder, M. (toim.) *Vesialueiden omistus ja alueellinen hallinnointi* 75–90. Kalatutkimuksia 183. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:951-776-370-0>
- Tuukkanen, J. (2021) KYVOK tiedottaa, 14.7.2021. Tiedote Kuusingin blogiin. <<https://www.kuusinko.com/fi/blogi/item/40-kyvok-tiedottaa>>. 18.11.2023.
- Valli, R. (2015) *Jobdatus tilastolliseen tutkimukseen*. PS-kustannus, Jyväskylä.
- Villasante, S., Gianelli, I., Castrejon, M., Nahuelhual, L., Ortega, L., Sumaila, U.R. & Defeo, O. (2022) Social-ecological shifts, traps and collapses in small-scale fisheries: Envisioning a way forward to transformative changes. *Marine Policy* 136 104933. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2021.104933>
- Wendelin, T., Nikula, R. & Karjalainen, T.P. (2015) Jokikalastus Oulankajoen vesistöissä 2013 – Oulangan taimenhankkeen kalastajakyselyiden tuloksia. *Metsäballituksen luonnonsuojelujulkaisuja Sarja A* 217. Metsähallitus, Vantaa. <<https://julkaisut.metsa.fi/wp-content/uploads/sites/2/2021/02/a217.pdf>>.
- Yle (2021) Kuusamon Oulankajoen kalastuslupien myynti keskeytetään joen kohonneen lämpötilan takia. 8.7.2021. <<https://yle.fi/uutiset/3-12013909>>. 18.11.2023.
- Yle (2023) Venäjä irtisanoo sopimuksen rajat ylittävästä yhteistyöstä Suomen kanssa. 21.10.2023. <<https://yle.fi/a/74-20056348>>. 25.1.2024.
- Ziegler, P.J., Golebie, J.E., Jones, E.S., Weidel, C.B. & Solomon, C.T. (2017) Social-ecological outcomes in recreational fisheries: the interaction of lakeshore development and stocking. *Ecological Applications* 27(1) 56–65. <https://doi.org/10.1002/eap.1433>

Artikkeli



Birgitta Vinkka^a, Jarno Valkonen^b, Mikko Jokinen^c, Juha Hiedanpää^c & Ilpo Kojola^c

Monilajinen poronlaidun ja suurpetojen ravintohoukuttelu

Multi-species Reindeer Pasture and the Baiting-based Brown Bear Photography Sites

In this article, we examine the impacts of large predator baiting-based wildlife photography sites on reindeer herding in the south-eastern part of the Finnish reindeer herding area. Baiting for large carnivores is a growing form of wildlife tourism that offers an opportunity to observe and photograph wildlife, particularly brown bears, in their natural habitat. However, as these businesses extend into reindeer herding areas, the coexistence of these two different nature-based livelihoods has become a subject of concern, especially from the perspective of reindeer herders. According to the public statements of the local reindeer herders, the possibilities for reindeer herding in the area are diminishing due to the bear photography operations.

To analyze this situation, we introduce a new concept, called multi-species reindeer pasture, drawing from social scientific and posthumanist environmental theory. Developing the concept of multi-species reindeer pasture serves as a tool to in our article for examining the construction and change of the naturecultural dynamics in the region from the perspective of reindeer herding practices. The research is based on interviews conducted with reindeer herders living in Kuusamo, Suomussalmi, and Taivalkoski during the summer and autumn of 2021.

Keywords: large predators, multispecies studies, reindeer herding, wildlife tourism

Johdanto

Poromies-lehden haastattelema Oivangin paliskunnan poroisäntä kertoo alueensa kohtaamista uudenlaisista suurpeto-ongelmista (Rehtonen 2020). Hänen mukaansa ravintohoukutteluun perustuvan suurpetoturismin lisääntyminen itärajan tuntumassa Kuusamossa

^a Yhteiskuntieteiden tiedekunta, Lapin yliopisto

^b Yhteiskuntieteiden tiedekunta, Lapin yliopisto, jarno.valkonen@ulapland.fi

^c Luonnonvarakeskus

ja Suomussalmella on pienentänyt poron laidunnuksen kannalta tärkeiden alueiden kokoa. Jutussa poroisäntä kertoo alueen tihentyneiden suurpetopopulaatioiden aiheuttaneen pedontappamien lisäksi muutoksia poron käytöksessä: entiset laitumet eivät petoja pelkääville poroille enää kelpaa, ja turvaa etsiessään ne hakeutuvat mieluummin avoimille paikoille ja ihmisen läheisyyteen, kuten pelloille tai pihoihin. Tämä taas on aiheuttanut hankausta muiden paikallisten ja poronhoitajien välille. Karhukaan ei vaikuttaisi olevan entisensä, sillä ihmisen hajuun ruokintapaikoilla tottunut eläin ei enää väistä ihmistä samaan tapaan kuin ennen. Ruokittujen karhujen myös uskotaan synnyttävän suurempia pentueita ja siten ottavan lisää tilaa myös jatkossa.

Tässä artikkelissa tarkastelemme suurpetojen ravintohoukutteluun perustuvan suurpetoturismien vaikutuksia poronhoitoon eteläisissä paliskunnissa posthumanistisen ympäristötutkimuksen näkökulmasta. Tilanteen tarkastelua varten kehitämme monilajisuuden tutkimuksen ja käytäntöjen ekologian teoreettisiin keskusteluihin nojaten uutta *monilajinen poronlaidun* -käsitettä. Käsitteen kehittäminen toimii työkaluna poronhoitoalueen luontokulttuurisen dynamiikan rakentumisen tarkastelussa. Käsitteemme kutsuu katsomaan poronhoitoalueella rakentuvaa elämää monilajisena kudelmana, jossa eri toimijoiden vuorovaikutussuhteiden (uudelleen)muotoutuminen muuttaa koko alueen yhteiselon kulkua. Käsitteen kehittäminen tapahtuu empirialähtöisesti. Työmme perustuu ja käsite saa sisällölliset raaminsa itärajaan rajoittuvien eteläisten paliskuntien alueella tehdystä monitieteisestä tutkimuksesta, jossa tarkasteltiin ravintohoukutteluun perustuvan suurpetoturismien vaikutuksia poronhoitoon.

Artikkelimme etenee esittelemällä suurpetojen ravintohoukuttelua ilmiönä, jonka jälkeen asetamme artikkelin varsinaisen tutkimustehtävän. Tämän jälkeen avaamme analyysiämme kehystävää teoreettista keskustelua. Analyysiosiossa tarkastelemme monilajisen poronlaitumien elollisten suhteiden uudelleenmuotoutumista niiltä osin kuin sitä voidaan haastatella inenestostamme lukea. Analyysin yhteenvedon jälkeen tekstimme päättää keskusteluosion, jossa pohdimme kuvauspaikoilla ruokittujen karhujen domestikoitumisen eli kesyyntymisen prosesseja. Spekulaatiivisena eleenä (Debaise & Stengers 2017) esitetty tulkinta ravintohoukuttelun myötä syntyvistä karhunlaitumista pyrkii monilajisuuden tutkimuskeskustelujen avulla asettamaan tarkasteluun alueen luonnonvaratalouksien olemassaolon lähtökohtia, edellytyksiä ja mahdollisia seurauksia.

Kaupallinen suurpetojen ravintohoukuttelu

Petoeläinten houkuttelu ihmisen tarjoamalla ravinnolla on globaalisti yleinen villieläinturismien liiketoimintamalli, jonka tuotteena on mahdollisuus nähdä suurpetoja niiden luontaisessa elinympäristössään (Dubois & Fraser 2013; Murray ym. 2016; Penteriani ym. 2017; 2021). Villieläinten ruokinnan päätavoitteena on houkutella eläimiä tulemaan lähemmäs ihmistä niin että ne saapuvat toistuvasti runsaslukuisina tietyille alueille. Luonnonvaraisten eläinten katselun ja kuvaamisen tuotteistaminen kaupallisesti kannattavaksi on hyvin vaikeaa ilman, että eläinten läsnäoloa pyritään varmistamaan, säännöllistämään ja tekemään ennustettavaksi. Siksi suurpetojen katselu- ja kuvaustoiminnassa eläinperäisten sivutuotteiden eli haaskojen tai muun ruoan käyttö on miltei välttämätöntä. Ravinnolla on mahdollista houkutella paikalle säännöllisesti suurpetoja, joita varten rakennetuista katselu- ja kuvauskojuista niitä öiseen aikaan katsellaan ja kuvataan. Toimintaa on kutsuttu haaskakuvaukseksi, mutta se on terminä harhaanjohtava, sillä suurpetoja ei enää juurikaan houkutella ja ruokita haaskoilla eli eläimen ruhoilla – koirille tarkoitettu kuivamuona ja kalanperkausjätteet ovat syrjäyttäneet haaskat houkuttimina. Maasuurpetojen ruokkimisen kalanperkausjätteillä on havaittu houkuttelevan paikalle myös merikotkia (Kojola ym. 2024).

Ravintohoukutteluun perustuva suurpetoturismi on Suomessa monin verroin laajempaa kuin missään muussa Euroopan maassa (Penteriani ym. 2017). Esimerkiksi Norjassa ravintohoukuttelu on kielletty kokonaan (prof. Jon Swenson, 2023, sähköpostiviesti), ja

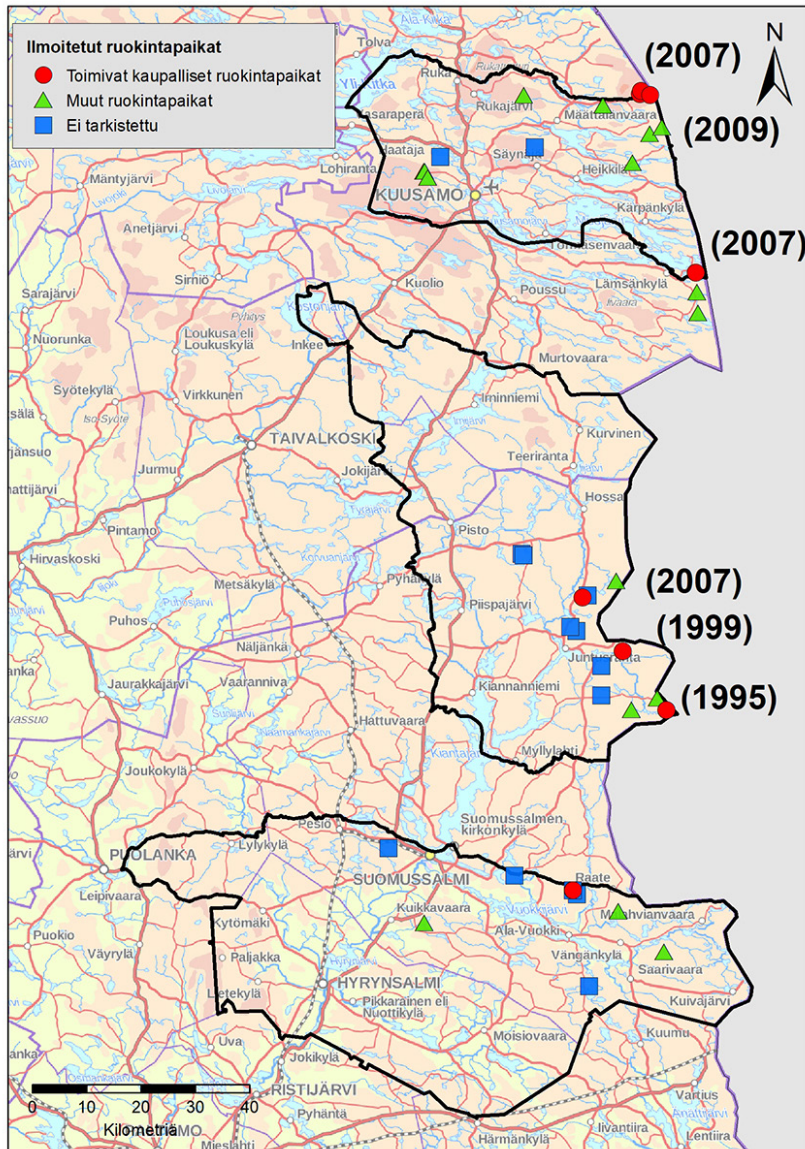
Ruotsissa toiminta vaatii sopimista porotalouden harjoittajien kanssa (Jordbruksverket 2015). Suomessa kaupallista houkutteluruokintaa on harjoitettu pienimuotoisesti 1980- ja 1990-lukujen taitteesta lähtien. 2000-luvulla ala on kasvanut voimakkaasti, ja noin 60 prosenttia alan yrityksistä on perustettu viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana (Pohja-Mykrä ym. 2018, 120). Alan yritykset näkevät suurpetojen katselu- ja kuvaustoiminnassa huomattavaa kasvupotentiaalia, jonka vuoksi toiminta jatkaa kasvuaan. Tällä hetkellä kaupalliseen toimintaan tarkoitettuja wildlife-turismin eli suurpetomatkailun käytössä olevia ruokintapaikkoja on seitsemän (kuva 1). Valtaosa tästä yritystoiminnasta sijoittuu Itä- ja Pohjois-Suomeen. Ruokaviraston tietojen mukaan kartan osoittamalla alueella on lisäksi kymmeniä pienpetojen pyyntiä ja yksityistä valokuvaamista varten perustettuja ruokintapaikkoja. Näiden toiminta on kuitenkin epäsäännöllistä ja pienimuotoista verrattuna kaupallisiin ruokintapaikkoihin.

Ravintohoukuttelun sosiaalisesta ja ekologisesta kestävyydestä

Mahdollisuudesta päästä suurpetojen läheisyyteen ja niitä katselemaan on tullut yksi Koillismaan vetovoimaisista matkailuvalteista ja siten kiistan osa myös alueen elinkeinorakennetta. Vaikka tuotteessa on kysymys suurpetojen kanssa lähietäisyydelle pääsemisestä, on toiminnan koettu olevan palveluja kuluttaville asiakkaille kohtuullisen riskitöntä edellyttäen, että yritykset toimivat vastuullisesti. Eniten säädöksiä ja ohjeistusta petojen ravintohoukutteluun asettaa kuluttajaturvallisuuslaki 920/2011 silloin, kun houkuttelu on yritystoimintaa, ja näitä säännöksiä sovelletaan ennen kaikkea ruokintapaikoille petoja katselemaan saapuvien turistien turvallisuuteen liittyen. EU:n sivutuoteasetus taas säätelee toimintaa koskien eläimille ruokintapaikalla tarjottavaan ravintoon, sen hygieniaan ja alkuperään. Myös metsästyslaki mainitsee ravintohoukuttelun osana luonto- ja katselutoimintaa ja määrittää siten ruokintapaikkojen pidon ehtoja metsästyskauden aikana. (Metsästyslaki 615/1993; EY 1069/2009; Kuluttajaturvallisuuslaki 920/2011.)

Suurpetojen katselu- ja kuvaustoimintapalvelujen kasvu on kuitenkin herättänyt lisäkysymyksiä alan ekologisesta kestävyydestä ja sosiaalisesta hyväksyttävyydestä. Suurten petoeläinten kesän yli jatkuva ruokinta vaikuttanee petokantojen alueelliseen esiintymiseen kasvattamalla yksilömääriä ruokintapaikkoja ympäröivillä alueilla. Suuren petomäärän kerääntyminen jatkuvasti samalle, yhteiselle ruokintapaikalle voi myös lisätä eläinten sairastumis- ja epidemiariskejä. Vaikutuksia on mahdollisesti myös eläinten käyttäytymiseen, sillä toistuva liikkuminen ja eläminen ihmisen lähituntumassa vähentää petoeläimen ihmisarkuutta. Tämä kasvattaa riskiä alueella asuvien ja liikkuvien ihmisten ja karhun vaaralliseen kohtaamiseen (Penteriani ym. 2010; 2021). Erityisesti huolta on kannettu mm. alueen maastoissa työskentelevien työturvallisuudesta. Petoturismin tärkeimmän kohdelajin karhun käyttäytymisessä on jo kerrottu havaitun viime vuosina piirteitä, joiden koetaan heikentävän sekä porotaloudessa että itärajalla työskentelevien turvallisuutta (Tukes 2019).

Petokannan alueellinen vahvistuminen myös voimistane petojen vaikutusta lähiseutujen saaliseläinkannoissa, sillä säännöllinenkin ruokinta antaa petoeläimelle vain osan sen energiantarpeesta (vrt. Penteriani ym. 2010). Erityisesti karhujen keskittyminen tietyille alueelle voi tarkoittaa lisääntyviä porojen vasakuolemia, sillä porojen vasonta-aika ajoittuu samaan aikaan, kun talviunilta heräävät karhut pyrkivät etsimään proteiiniipitoista ruokaa (Dahle ym. 1998). Karhu kuitenkin usein käyttää vasan ruhon niin perusteellisesti, että vasakuolemien todellisia kytköksiä karhumääriin on ollut tutkimuksen keinoin vaikea todentaa (Norberg 2005). Silti esimerkiksi Ruotsissa tehdyssä karhujen alkukesän saalistamista yksilöllisillä telemetrialaitteilla seuraavassa tutkimuksessa voitiin todentaa suuntaantavia lukuja karhujen saalistamisesta. Porojen vasonta-alueella seurannassa olleet karhut tappoivat aikavälillä 1.5.–15.6. keskimäärin 11 vasaa ja 0,4 vaadinta karhua kohti. Karhut saalistivat tutkimusalueen vasaista 16–27 prosenttia, mikä kattoi vasaon kokonaiskuolleisuudesta 39–62 prosenttia. (Karlsson ym. 2012; 2014; Åhman 2012; Støen ym. 2022).



Kuva 1. Ruokaviraston haaskarekisterissä olevat suurpetojen ruokintapaikat tutkimuspalikunnissa ja kaupallisten ruokintapaikkojen perustamisvuosia. Eteläisimmän, Hallan paliskunnassa sijainneen paikan perustamisvuodesta ei saatu tietoa. Sen toiminta päättyi vuonna 2021.

Figure 1. Large carnivore feeding sites in the Finnish Food Authority's carrion register in the study sub-counties and years of establishment of commercial feeding sites. The year of establishment of the southernmost site, located in the Halla cooperative, was not available. Its operation ended in 2021.

Viitteitä Koillismaan karhukantojen mahdollisesta tihtymisestä ja vahvistumisesta voidaan etsiä myös tarkastelemalla tilastoja pedontappamista poroista sekä paliskuntien ilmoittamista vasatuotantoprosenteista. Vuonna 2017 tehdyssä tutkimuksessa havaittiin, että poronhoitovuosina 2003–2015 itärajaan rajoittuvan poronhoitoalueen paliskuntien keskimääräinen vasaprosentti putosi noin 65 prosentista hieman alle 50 prosenttiin, kun edellisenä vuonna löydettyjen suurpetojen tappamien porojen määrä suhteessa

eloporomäärään nousi hieman yli nollassa prosentista noin 10 prosenttiin. Samalla paliskuntien keskimääräinen teurasprosentti putosi noin 37 prosentista 23 prosenttiin. (Kumpula ym. 2017). Useimmissa itärajan paliskunnissa tämän analyysituloksen mukainen vasatuoton ja teurasmäärien putoaminen suhteessa löydettyihin suurpetojen tappamiin poromääriin voidaan havaita Paliskuntain yhdistyksen ylläpitämien ja julkaisemien porotilastojen perusteella myös poronhoitovuoden 2014–2015 jälkeen.

Taloudellisesti kannattavan porotalouden lihamyynti perustuu vasatuotantoon. Koillismaan alueella toimivat paliskunnat ovat viestittäneet, että lisääntyneen houkuttelu-ruokinnan pelätään osaltaan vaikuttavan kielteisesti porotalouden harjoittamiseen. Toisaalta petokeskittymät muuttavat poronhoitoa myös muilla tavoin kuin suoraan lihatulojen muodossa. Kaupallisten kuvaus- ja ruokintapaikkojen sijainnin on koettu vaikeuttavan varsinkin kesälaidunten hyödyntämistä. ”Kuvauskopit” sijoittuvat lähelle itärajaa, ja nämä alueet ovat perinteisesti olleet paliskunnille rauhallisia laidunalueita: muuta maankäyttöä ja yhdyskuntatekniikkaa on ollut verrattain vähän, ja metsät ovat olleet kesälaiduntamiseen erityisen sopivia (Kumpula ym. 2022). Tiheiden karhukeskittymien muodostumisen on epäilty vaikuttavan siihen, että porot ovat nykyisin ryhtyneet välttämään näitä perinteisiä kesälaitumia ja siirtyneet turvaan ihmisasutuksen ja viljelysten pariin. Tämä taas on aiheuttanut lisääntyneitä kiistatilanteita muun maankäytön kanssa (Hiedanpää ym. 2020).

Tutkimustehtävä

Artikkelimme perustuu Luonnonvarakeskuksen ja Lapin yliopiston yhteiseen SUURPORO-tutkimushankkeeseen. Hanke lähti liikkeelle tutkimustarpeesta ymmärtää edellä kuvattuja Koillismaan alueen suurpetoturismien ja poronhoidon välille muodostuneita jännitteisiä suhteita. Aloitimmekin tutkimuksen tarkastelemalla kahden samaa aluetta luonnonvaranaan hyödyntävän elinkeinon välistä resurssi- ja intressiristiriitaa, jonka ymmärtäminen ja mahdollinen ratkaiseminen edellyttäisi monitieteistä tietoa suurpetojen ravintohoukuttelun vaikutuksista poronhoitoon. Monitieteisen tutkimuksen keinoin tuotettu tieto kaupallisen suurpetokuvaus- ja katselutoiminnan yhteydestä erilaisiin turvallisuusriskeihin on tärkeää alan viranomaissääntelyn arvioinnin ja kehittämisen kannalta. Samalla elinkeinon tutkimuksellinen tarkastelu sijoittaa toiminnan osaksi laajempaa luonnonvarataloutta, ja tekee sen roolia näkyvämmäksi osana tätä kontekstia.

Kaikki tämän artikkelin kirjoittajat ovat aiemmin joko tutkimustyön tai alueella asumisen kautta tutustuneet sen erityiskysymyksiin. Tutkimukseen osallistuneet paliskunnat – Oivanki, Hossa-Irni ja Halla – ylettyvät Suomen itärajaan, ja alueelta on 2000-luvun alusta lähtien tilastoitu muuta poronhoitoaluetta korkeampia petovahinkoja (Valkonen 2015, 79–80). Ravintohoukutteluun perustuvan kaupallisen kuvaus- ja katselutoiminnan vaikutukset poronhoitoon eivät ymmärryksemme mukaan ilmaantuneetkaan ”tyhjään maaperään”, vaan tulkitsimme niiden enemmän tulevan osaksi alueiden jo olemassa olevaa toimintojen ympäristöä. Ravintohoukuttelun tuottamat erinäiset seuraukset saattavat ennemminkin voimistaa joitakin alueella jo ennestään poronhoitoa vaikeuttavia tekijöitä kuin tuottaa täysin uusia haasteita. (Pakkanen & Valkonen 2012; Valkonen 2015; Hiedanpää ym. 2020.) Nämä jo ennalta aavistettut vaikeudet saivat selkeän vahvistuksensa tutkimushaastatteluisissa.

Tässä tutkimusartikkelissa tarkastelemme alueen tilannetta näkökulmasta, joka ei pelkästään kiinnittyisi elinkeinojen välisten, toistaiseksi ratkaisemattomien ristiriitojen tuottamiin jännitteisiin. Tarkastelun lähtökohtana oli ymmärtää ravintohoukutteluun perustuvan suurpetoturismien tulemistä osaksi alueen laidunten käytön sekä poronhoidon käytäntöjen dynamiikkaa. Pohdintamme myötä päädyimme tarkastelemaan tilannetta kehyksestä, jossa ravintohoukuttelun tuottamien vaikutusten kohtaaminen poronhoidon kanssa on tuottanut koko aluetta uudelleenjärjestäviä prosesseja. Tämän uudelleenjärjestymisen ymmärtämiseksi ja sanoittamiseksi käännyimme posthumanistisen monilajisuuden

tutkimuskentän keskustelujen pariin, ja ryhdyimme hahmottelemaan kuvaa alueesta monien erilaisten, enemmän-kuin-inhimillisten yhteisvaikutusten kudelmana, jota tarkastelemme poronhoidosta käsin tuotetun ymmärryksen avulla.

Monilajisuuden ja käytäntöjen ekologian teoreettiset keskustelut mahdollistivat poron, sen laitumen ja ihmisen yhdessä muodostaman vuorovaikutusjärjestelmän tavoittamisen ja sanoittamisen. Kutsumme tätä tarkasteluyksikköä *monilajiseksi poronlaitumeksi*, ja sen olomuotoa ja uudelleenjärjestäytymistä pyrimme analyysissämme kuvaamaan. Käsitteen genetiivimuoto *poronlaidun* eroaa vakiintuneesta hallinnollis-tieteellisestä termistä *porolaidun*. Tutkimuksemme pyrkiikin kiinnittämään huomion poroon, sen lajityypillisen käyttäytymisen kautta rakentuvaan toimijuuteen, elonympäristöihin ja yhdessä ihmisen kanssa asutettujen maailmojen kohtaamisissa muotoutuviin tilanteisiin. Tutkimusartikkelimme pääkysymys on:

Millaista elollisten suhteiden uudelleenjärjestäytymistä suurpetojen ravintohoukuttelu monilajisella poronlaitumella tuottaa?

Työmme on ennen kaikkea tarkoitettu toimimaan posthumanistisen tutkimuksen piiristä nousevana keskustelunavauksena koskien eteläisille poronhoitoalueille paikantuvia jännitteitä, ja siten pyrkimyksenä on kohdata myös muita kuin taloudellisiin menetyksiin tai voittoihin perustuvia näkemyksiä. Posthumanistinen ote purkaa ihmiskeskeisiä, yksipuolisia ja toiseuttavia tiedontuotannon muotoja ja kehittää mukaan kutsuvia (inklusiivisia) tiedontuotannon tapoja ja käytäntöjä (Braidotti 2024). Monilajisuuden tutkimuskeskustelujen ohjaama, käsitteellistämiseen pyrkivä analyysi avaa uusia, kriittisiä näkökulmia niin poroon kuin karhuun kiinnittyvien elinkeinojen kautta rakentuvien maailmojen tarkasteluun. Käsitteellistämistyön lisäksi artikkelimme osin paikkaa teeman tutkimuksellista aukkoa. Ravintohoukutteluun perustuvaa suurpetoturismia Suomessa ei ole yhteiskuntatieteen tai luonnontieteiden parissa ennen hankettamme juuri tutkittu, muutamaa selvitystä lukuun ottamatta (Eskelinen 2009; Pohja-Mykrä & Kurki 2009; Kojola & Heikkinen 2012; Pohja-Mykrä ym. 2018). Valokuvatutkimuksen parissa suurpetokuvauksen yhteiskunnallisia merkityksiä on tarkasteltu 2000-luvun alussa (kts. Suonpää 2002).

Aineisto ja menetelmät

Aineistomme koostuu 21 poronhoitajan teemahaastattelusta, jotka olemme tehneet Kuusamon, Taivalkosken ja Suomussalmen kunnissa kesällä ja syksyllä 2021. Haastattelut ovat sekä yksilö- että ryhmähaastatteluja, ja haastateltavista 16 on miehiä ja 4 naisia. Haastatteluissa olemme pyytäneet poronhoitajia kertomaan käsityksiään poronhoidon ja suurpetojen ruokintahoukuttelun nykytilanteesta ja ongelmista sekä niihin johtaneista ja vaikuttavista syistä. Aineisto-otteissa esiintyvät nimet ovat pseudonyymejä. Haastatteluaineistoa täydennämme kahdella kuvalla, joista toinen esittää tämän hankkeen puitteissa poroille asennettujen GPS-pantojen paikannusdataa, ja toinen on kenttätutkimuspäiväkirjan valokuva karhukuvauspaikan läheisyydestä.

Haastateltavat ovat yhtä henkilöä lukuun ottamatta Kuusamon, Suomussalmen ja Taivalkosken kuntien alueella sijaitsevien Oivangin, Hossa-Irnin ja Hallan paliskunnan osakkaita, poroisäntiä ja poronhoitajia. Paliskunnat ovat verrattain pieniä, poronomistajien lukumäärä on 50–60 henkilöä per paliskunta. Paliskuntien suurin sallittu poromäärä on Oivangissa 2400, Hossa-Irnissä 3000 ja Hallassa 2700 poroa. Tutkimuksen paliskunnat rajoittuvat Venäjään ja niille on ollut ominaista merkittävän suuret petovahingot, erityisesti suden, ahman ja karhun aiheuttamat. Kaikissa tutkimuspaliskunnissa metsätalous on ollut intensiivistä ja Oivangissa myös matkailu, maanviljely ja vapaa-ajan asuminen ovat merkittäviä elinkeinoja ja maankäyttömuotoja, jotka osin kilpailevat samoista resursseista ja

eri toimijoiden välillä on jännitteitä ja jopa konflikteja (Hiedanpää ym. 2020; Kumpula ym. 2022). Tarkastelemallamme alueella toimii tätä nykyä seitsemän karhukuvausyritystä.

Aineiston analyysi on toteutettu teorialähtöisen sisällönanalyysin menetelmin. Teoreettinen viitekehys on ohjannut työskentelyämme kahdella tavalla. Monilajisuuden tutkimuskentän keskustelut ohjasivat katsomaan poronlaitumen muodostumisen prosesseihin. Analyysin tekemistä ohjaavat monilajisuuden tutkimuksen sekä käytäntöjen ekologian teoreettiset keskustelut. Monilajinen porolaidun käsitteenä saa sisältönsä analyysissä, jossa olemme kiinnittäneet erityistä huomioita kohtiin, joissa haastateltavat puhuvat porolaitumista, poron ja muiden eläinten suhteista sekä muista porolaitumiin vaikuttavista tekijöistä. Vaikka monet tutkimuskäsitteemme kehittelyn kannalta tärkeät havainnot nousevat aineistosta, niistä tehtäviä tulkintoja on kuitenkin ohjannut valittu teoreettinen ymmärryksemme.

Monilajisuuden tutkimus

Monilajisuuden tutkimus on osa laajempaa ihmisen ja muun luonnon rajoja tarkastelevaa humanistisen ympäristötutkimuksen perinnettä, jota harjoitetaan erityisesti antropologian, tieteen- ja teknologiantutkimuksen sekä yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen kentillä (ks. Van Dooren ym. 2016; Lummaa ym. 2020; Mäkelin & Hautamäki 2021). Monilajisuuden tutkimus korostaa ihmisen ja muiden elollisten olentojen maailmassa olemisen ja elämisen yhteenkietoutuneisuutta tarkastelemalla ihmistä ja muita elollisia olentoja osana elonympäristöjään. Tutkimuskentän episteeminen ymmärrys elämän muotoutumisesta kiinnittyy prosessifilosofiseen näkökulmaan, jolloin yhden lajin tarkastelunäkökulma voikin avata kerrallaan kokonaisia aikaan ja paikkaan sidottuja elonkirjon järjestyksiä. (Van Dooren ym. 2016, 2–4.) Marianne Mäkelin ja Lotta Hautamäki tiivistävätkin monilajisuuden tutkimusintressiksi kiinnostuksen ihmisen ja muiden elollisten olentojen suhteisiin ”*siinä mielessä, että nämä suhteet nähdään kanssatulemisena (becoming-with tai co-becoming)*” (Mäkelin & Hautamäki 2021, 251).

Kanssatuleminen viittaa monilajisuuden tutkimuksen piirissä ontologiseen ymmärrykseen siitä, että lajien olemassaolo on eritasoisin ja -mittakaavaisin vuorovaikutussuhtein todentuvaa yhteenkuuluvuutta (Haraway 2008). Tällöin niiden tutkimus on myös tutkimusta ”*yhteisissä suhteissaan konkreettisisa tilanteissa maailmassa*” (Mäkelin & Hautamäki 2021, 250) ilman, että etukäteen oletettaisiin esimerkiksi eri toimijoiden olemus ja heidän ympäristönsä tietynlaisiksi. Sen sijaan monilajisuuden tutkimus painottaa, että niin ympäristö kuin sen oliot ja niiden olemisen mahdollisuudet ovat tulosta aktiivisesta prosessista, missä ihmisen ja muiden eläinten elämäkäytännöt sekä ympäröivän maailman muut oliot, voimat ja ilmiöt tulevat yhteen synnyttäen ihmisen ja muiden eläinten ja olioiden yhdessä muodostamien maailmasuhteiden tilapäisen muodon.

Kanssatulemisessa ei kuitenkaan ole kyse mistään yhdeksi tai samaksi tulemisesta tai abstraktista kaiken yhteenkietoutuneisuudesta (Mäkelin ja Hautamäki 2021, 255). Sen sijaan kyse on sen painottamisesta, että niin ihminen kuin muutkaan elävät oliot eivät rakenna maailmaansa yksin, vaan yhdessä muiden samassa ajassa ja tilassa elävien eläinten ja olioiden kanssa vuorovaikutteisesti, tuottaen toinen toistensa olemisen muodot ja mahdollisuudet sekä elämisen ympäristöt. Kanssatulemisen käsite tunnistaa myös, että eri oliot ovat näissä muotoutumisen prosesseissa keskenään eriarvoisissa asemassa (Haraway 2008; Van Dooren ym. 2016). Monilajisuuden tutkimusteoria ohjaakin ajattelemaan, kuinka elävien olentojen nykyiset muodot ovat sidoksissa näihin luonteeltaan intiimien, herkkien ja moninaisten yhteismuotoutumisten menneisyyksiin (Van Dooren ym. 2016, 2).

Käytäntöjen ekologia

Kansatulemisen käsitteen innoittamana käänämme tutkimuksellisen katseen niihin konkreettisiin yhteyksiin, joissa erilaiset paikalliset populaatiot elävät elämäänsä. Kyse on maailmassa olemisen tutkimisesta elämisen ja sen käytäntöjen tasolla. Tieteenfilosofi Isabelle Stengers keskittyy kokemuksiin maailmasta tietoa tuottavina hetkinä. Hänen mukaansa ajattelu ja kokemus, jolla tarkoitetaan ”*luovaa itsemääräytymistä johonkin muuhun*” (Stengers 2008, 103), tapahtuvat yhdessä ja samanaikaisesti. Tällöin tiedon nähdään syntyvän jonkin yhteisön tavasta toimia maailmassa ja kiinnittyä maailmaan, jolloin ymmärretyn todellisuuden selittäminen ja selittyminen on vahvassa kytköksessä mm. yhteisön tapoihin asustaa ympäristöään, eli asustamisen käytäntöihin (Ingold 2000). Tämän myötä Stengers kehottaa tarkastelemaan käsitteitä paikallisissa yhteyksissään kokemisen, tuntemisen ja läsnä olemisen tapoina (Stengers 2011, 512–513). Hänen mukaansa ihmisyyteisissä olevaa tietoa ei voidakaan lainkaan irrottaa sen muodostumiseen johtavista käytännöistä. Tiedon muodostumista tulee tarkastella tiiviinä osana sen yhteisön käytäntöjä, joissa tieto on tuotettu. Tätä Stengers kutsuu käytäntöjen ekologiaksi. (Stengers 2011.)

Antropologi Tim Ingold kutsuu samankaltaista lähestymistapaa asustamisen perspektiiviksi (*dwelling perspective*). Ihmisen maailmassa olemisen tarkasteluissaan Ingold (2000) muistuttaa, että ihminen ei pelkästään rakenna maailmaa asuttavaksi, vaan myös itse asuu maailmassa. Hän puhuu ”ontologisesta asustamisesta” tarkoittaen sillä ihmisen ja luonnonjärjestelmän välistä vuorovaikutteista kanssakäymistä. Asustamisen perspektiivi ”*perustuu aktiiviselle, kourintuntuvalla kanssakäymisellä asutun maailman olioiden kanssa elämän käytännöllisissä askareissa eikä etäiselle ja välinpitämättömälle kaukaisen maailman tarkkailulle*” (Ingold 2003, 166). Saamentutkija Anne-Maria Magga (2024, 48–51) on tarkastellut poron ontologiaa osana saamelaisten poronhoitosiidojen oikeusteoriaa ja painottaa, kuinka poron ja poronhoitajan yhteenkietoutuneisuudessa on kyse enemmästä kuin vain elinkeinosta. Poron olemassaolo kiinnittyy paitsi laitureen ja laumaan, niin myös hoitajaan ja hoitokäytäntöjen myötä muodostuviin järjestyksiin. Kysymys on kumppanuuslajeista (Haraway 2008). Poronhoito intiiminä domestikoitumisen prosessina muuttaa molempia lajeja, niin ihmistä kuin poroa, jolloin niin poron kuin poronhoitajan tietäminen ja ymmärrys maailmasta ovat yhteenleikkautuneita (Magga 2024, 54–55).

Tarkastellessamme poronhoitoa käytäntöjen ekologian perspektiivistä, pyrimme tarkastelemaan juuri käytännöllisten askareiden kautta muotoutuneita tietämisen ja maailmassa olemisen tapoja, joita tulkitsemme merkkeinä monilajisesta kansatulemisesta. Stengers kutsuu näitä kohtia velvoittumiseksi (Stengers 2010, 26): tällä hän tarkoittaa käytännöissä syntyvää, johonkin toimintaan tai ajatteluun kutsuvaa sidettä, joka on aina paikannettavissa yksilön, yhteisön ja ympäristön välisiin suhteisiin. Velvoittumista voi tarkastella myös tapana kiinnittyä johonkin käytännön yhteisöön, joka syntyy vastavuoroisessa haltuunotossa oman ulkopuolensa kanssa. (Mäkelin & Hautamäki 2021, 258.) Vastavuoroisella haltuunotolla tarkoitetaan monilajisuuden tutkimuksen piirissä erilaisissa mittakaavoissa piilevien hyöty- ja riippuvuussuhteiden tuottamia yhteenliittymiä, ja niihin kytkeytyviä merkityksellistämisen verkostoja (Mäkelin & Hautamäki 2021, 256).

Monilajinen poronlaidun tutkimusteoreettisena käsitteenä

Poronhoito on riippuvainen alueista, joilla poro laiduntaa. Poronlaidun ei kuitenkaan ole jokin jähmettynyt ekologinen tila, jossa porot vain laiduntavat, vaan sen sijaan erilaisten eliöiden, olioiden ja elämäikäytäntöjen kohtausta. Tapoja ymmärtää ja hyödyntää poronlaitumia sekä niiden laatua, olemusta tai sijaintia on moninaisia. Poronlaitumeen kiinnittävät käytännöt ja siten myös laitureesta muodostuva tietäminen on luonteeltaan monikerroksista (ks. Law 2015). Toistensa kanssa limittyvät monikerroksiset käytännöt myös osaltaan määrittävät laidunta vuorovaikutteisiin suhteisiin asettuessaan. Riippuen siitä, millä

tavoin nämä suhteet kulloinkin keskenään järjestyvät ja painottuvat, rakentuu se, millaisen olemuksen tai hahmon poronhoidon laidun saa: *poronlaidun* muodostuu moninaisten ja moniulotteisten vuorovaikutussuhteiden senhetkisenä tuloksena.

Näissä poronlaitumeen kiinnittyneissä kanssatulemisen prosesseissa tuottuu myös se, mitä poro voi lajina olla, ja kuinka se voi elää. Toisin sanoen se, mitä poro voi olla, määrittyy välttämättömissä yhteyksissä osana sen monilajisia suhteita. Näiden suhteiden osana voivat olla niin samaa elinympäristöä asuttavat muut lajit tai vuodenkierrolliset ilmiöt kuin myös ihmiset ja ihmisten rakennelmat sekä kulttuuriset normit tai merkitykset. Keskeistä tässä artikkelissa rakennetulle lähestymistavallemme onkin ajatus siitä, että poronlaidun saa konkreettisen hahmonsä niissä käytännöllisissä tilanteissa, joissa erilaisten olioiden ja eläiden elämäkäytännöt, oppiminen ja kokemukset kohtaavat.

Suomessa porot ovat puoliviljejä eläimiä, joista jokaisen yksilön katsotaan kuuluvan niin yksittäiselle hoitajalle kuin myös johonkin tiettyyn hallinnolliseen alueeseen, paliskuntaan. Hallinnollisesti tarkastellen laidun on alue, jolla paliskunta saa laiduntaa poroja, ja missä se on vastuussa porojen laiduntamisen vaikutuksista. Paliskunta siten vastaa myös porojen tekemistä maanviljely- ja muista vahingoista. Poronhoidollisesti laitumia määrittää myös se, minkä verran ja milloin laidun tarjoaa porolle luontaista ravintoa ja suojaa, eli millaisia elinympäristöjä ne ovat porolle ravintokasvien saatavuuden ja laiduntyyppien runsauden osalta.

Poronhoidon vuodenaikaiset laidunkäytännöt puolestaan ohjaavat paljon sitä, millaiseksi laidunalueiden kokonaisuuksiksi laidunympäristö muodostuu. Paliskunnan alue voi jakaantua useammaksi eri vuodenaikoina käytettäviksi laidunalueeksi riippuen erilaisten laidunten sijoittumisesta paliskunnassa, porojen eri vuodenaikoina noudattamasta laidunkierrosta ja poronhoitotöiden organisoinnista. Tällöin erityisesti kuhunkin vuodenaikaan sopivien laidunalueiden sijainti ja sitä noudattava porojen vuotuinen laidunkierto määrittää laidunalueet ensi sijassa kesä-, syys-, talvi- ja kevätlaitumiksi. Luonnonlaitumet muodostavat porojen talviruokinnasta huolimatta poronhoidon perustan kaikissa poronhoitoalueen paliskunnissa. Tarkastelemisessamme paliskunnissa porot pääasiallisesti tarhataan talvisin: tämä tarkoittaa sitä, että porot kootaan talven ajaksi aitaukseen ja niitä ruokitaan pääsääntöisesti rehulla.

Hallinnolliset määräykset, poronhoidon käytännön työt ja poron vuorovaikutussuhteet elinympäristönsä, kuten kasvien ja eläinten kanssa, ovat osa poronhoidossa ilmeneviä moniulotteisia keskinäisiä riippuvuussuhteita, jotka konkretisoituvat monilajisena poronlaitumena. Laidun määrittyy tutkimuksessamme kuitenkin ensisijaisesti poronhoitajien näkemysten kautta. Tämä tarkoittaa sitä, että artikkelissa ymmärryksemme porosta lajina ja sen kanssatulemisen muotoutumisesta osana alueen muiden toimijoiden yhteyksiä ja siteitä rakentuu poronhoidon käytännöistä käsin kommunikoidun tiedon avulla. Etsiessämme poronhoitajien puheesta velvoittumisen kohtia haarukoimme samalla niitä tekijöitä, joiden yhteisvaikutuksesta alue monilajisena, alati muotoutuvana tilana muodostuu.

Monilajisen poronlaitumen uudelleenjärjestäytyminen

Nostamme tässä analyysiosiossa esiin monilajisen poronlaitumen muodostumisen prosesseista kolme erilaista kerrosta. Ensiksi poronlaidun hahmottuu porolle lajina luontaisen toiminnan piirteiden kautta. Toiseksi keskitymme poron, karhun ja ihmisen lajien välisen vuorovaikutussuhteiden, erityisesti kesyyntymisen ja villeyden kehityskulujen välisen dynamiikan rakentumisen kautta muodostuvaan ymmärrykseen poronlaitumesta. Kolmanneksi nostamme esiin alueen hallinnollisten elementtien ja poronhoidon käytäntöjen välistä kitkaa, joka omalta osaltaan tuottaa poronlaitumen olemassaolon mahdollisuuksia ja rajoituksia.

Vältämme ottamasta kantaa siihen, millainen poronlaidun olisi ideaalinen. Sen sijaan haluamme osoittaa, että erilaisten luontoperustaisten elinkeinojen yhteensovittaminen monilajisissa elinympäristöissä vaatii alueen syvällistä ja dynaamista tuntemusta ja eri lajien

tarpeiden yhteensovittamista. Tarjoamme käsitteellistämistyöllä mahdollisia työkaluja ymmärtää, miksi tutkimukseen osallistuneissa eteläisissä paliskunnissa lisääntynyt karhukuvaustoiminta on johtanut elinkeinojen välisiin kiistatilanteisiin.

Pelon ekologia

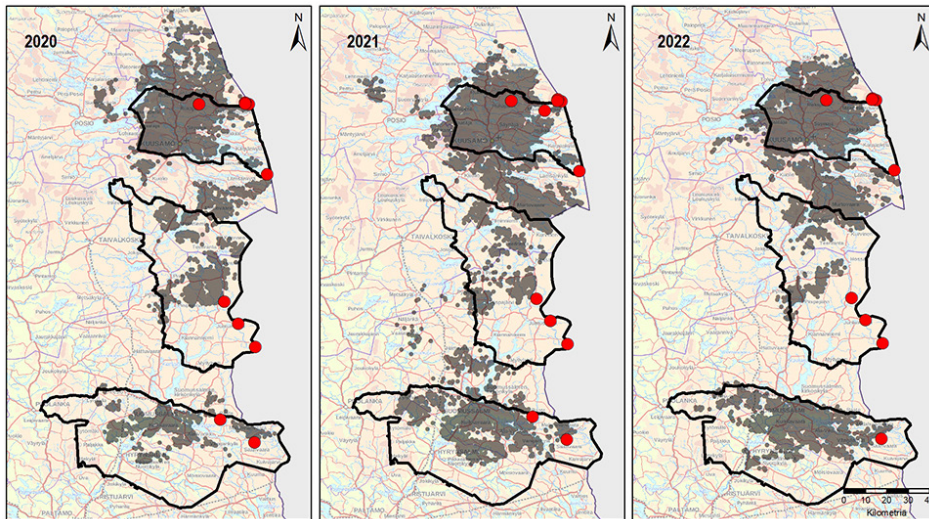
Poro on saaliseläin, ja sillä on luontainen pyrkimys vältellä alueita, joilla riski joutua pedon saalistamaksi on korkea. Tutkimuskirjallisuudessa tästä ominaisuudesta käytetään nimitystä saaliseläimen pelon ekologia (Zanette & Clinchy 2019). Tämä saaliseläimelle luontainen, pelkoviettiin perustuva käytös konkretisoituu eri tavoin monilajisen poronlaitumen sisäisenä dynamiikkana. Haastattelussa poronhoitajat kertoivat suurpetoturismien synnyttäneen suurpetojen ”tiheytmäalueita”, joihin poro saaliseläimenä reagoi välttelemällä niitä. Haastateltavien (nimet muutettu) mukaan poro ”ei viihdy” samalla alueella suurpetojen kanssa:

”No nehan jää ne tiheytmäalueitten laitumet pois käytöstä, jos on jossakin paikassa kymmenittäin karhuja, niin vaikea kuvitella, että porot haluaisi viihtyä siellä samalla alueella, että olettais, että ne poistuu paikalta [...] Ja kyllähän poronhoitajat tätä tuo esille, että ne ei pysty käyttämään. Isoja alueita jää laitumista kokonaan käyttämättä, kun sinne ei voi porot enää mennä.” (Helena)

Haastateltavien mukaan petotiheytmäalueita ei voida käyttää poron laiduntamiseen. He pitivät poronlaidunalueiden pienenemistä selviönä ja pitivät suurpetoturismien käyttämää aluetta ”käytännössä menetettynä alueena” (Väinö, Jaakko, Matti). Haastateltavien mukaan ”laidunalueen menetyksen” seurauksena on maankäytölliset hankaluudet toisaalla. Kun petoriski kasvaa kuvausalueilla, porot siirtyvät lähemmäs ihmisasutusta ja tuottavat vaaratilanteita esimerkiksi liikenteessä ja harmia ihmisten pihossa. Porojen siirtymisestä kohti asutusalueita on myös viitteitä porojen GPS-paikannuksesta, jota on tarkasteltu SUURPORO-hankkeessa (kuva 2). Haastateltavat pelkäävät, että petoriski pahentaa poronhoidon ja muun maankäytön jo ennestään kärjistyneitä suhteita asutuksen läheisyydessä, mikä puolestaan lisää poronhoitotyön kuormittavuutta. Asutusten läheisyydessä porojen laiduntamista tulee säädellä paljon enemmän kuin luonnonlaitumilla, etteivät porot häiritisi alueen asutusta ja muuta maankäyttöä.

”Poron pakeneminen niiltä erämaisilta alueilta just tuonne asutuksiin ja ankeille ja muualle, se aiheuttaa sitten muun maankäytön kanssa aika paljon hankaluuksia, ja se on erittäin raskasta [...] että se ei ole pelkästään se porohävikki, vaan se laidunalueen menetys [...] tämä kuvausbomma sillä on tosi moniulotteiset vaikutukset kyllä.” (Väinö, Jaakko, Matti)

Poron niin kuin muidenkin kasvinsyöjien liikkumiseen ja sijoittautumiseen vaikuttaa ravinnonsaannin kannalta sopivien laidunten sijainti (DeCesare ym. 2012). Vaikka alueet, joilla suurpetoturismia harjoitetaan, voivat olla porojen ravinnonsaannin ja porojen laidunnuksen kannalta suotuisia, porojen reagoiminen kasvaneeseen petoriskiiin muuttaa näiden alueiden luonnetta poronlaitumina. Haastateltavien mukaan on selvää, ettei poroa voi pakottaa laiduntamaan alueilla, joilla petoja esiintyy. Porotalouden näkökulmasta se ei ole edes järkevää, sillä riskinä olisivat kasvavat petovahingot. Haastateltavat puhuvat paljon siitä, kuinka tilanne on lisännyt porojen aitaamista ja laidunalueiden maankäytöllistä sovittelevuutta. Lisäksi pelkona on, että porojen pakkautuminen lähelle asutuksia kuluttaa laitumia epätasaisesti. Poronhoitajien mukaan petoriski pienentääkin käytettävissä olevia poronlaidunalueita, jolla on vaikutuksensa porojen laidunkiertoon:



Kuva 2. Pantaporojen GPS-paikannukset 15.5.–30.9. Punaiset symbolit ilmaisevat ruokintapaikkoja, joissa vieraili karhuja katseltavana vuosina 2020–2022. Kuvauspaikka saattaa luoda ympärilleen alueen, jota porot välttelevät, mutta porojen sijaintia selittävät myös vetovoimatekijät, kuten kesälaidunten laatu, rauhallisuus ja viljelykset. Puuttuva GPS-panta-aineisto selittää myös poropaikannuksista tyhjiä alueita.

Figure 2. GPS locations of reindeer from May 15th to September 30th. Large round symbols indicate feeding sites visited by bears during the period 2020–2022. The location may create an area around the site that reindeer avoid, but the location of reindeer is also explained by attractiveness factors such as the quality of summer pastures, tranquillity and farmland. The lack of GPS data also explains the lack of reindeer locations.

”Sebän tahtoo olla, että porot on taajamien lähellä ja sitten kun porot pyörii samalla alueella vuodesta toiseen [...] vaikka sitä nyt ei ihmissilmällä, mutta ne olennaiset pienet ravintokasvit ei kerkiä elpyä. Normaalisti poronlaidun kiertyy, sebän aina joka vuosi vaihtaa pikkuisen aina sitä. Ei se niillä tantereilla ole vuosikymmeniä. Siinä on sen laituminen kuluminen pelkona sitten.” (Väinö, Jaakko, Matti)

Laidunkierron hankaloitumisella pelätään olevan kauaskantoiset seuraukset. Jos laitumet eivät laidunkierron puuttumisen tai vähyden vuoksi ehdi elpyä, poroja on ruokittava aiempaa enemmän. Tämä taas kasvattaa porotalouden kustannuksia ja siten heikentää kannattavuutta. Tämä ei tarkoita, että ravintohoukutteluun perustuva suurpetojen katselu- ja kuvaustoiminta olisi suoraan lihatappioiden kautta vaikuttamassa porotalouden kannattavuuteen. Vaikutus konkretisoituu monilajisen poronlaitumen vuorovaikutteisten suhteiden muutoksena, minkä seurauksena laidun on erilainen kuin mitä se oli ennen suurpetoturismin kasvattamaa petoriskiä.

Perinteisen poronlaidunkierron hiipuminen

Ravintohoukuttelun tuottamat muutokset alueen suurpetojen käyttäytymisessä muuttavat haastateltavien mukaan myös poron käyttäytymistä. Suurpetojen ravintohoukuttelupaikkojen vilkastumisen seurauksena porot ovat peloissaan siirtyneet lähemmäs asutusta, ja siten lähemmäs myös vilkasliikkeisiä maanteitä, taajamiin ja pelloille. Petoriskin vuoksi poroja on myös talvella tarhuttu aiempaa enemmän. Haastateltavien mukaan poro on aiempaa enemmän oppinut hakemaan suojaa ihmisen läsnäolosta: ”Porotkin muuttuneet. Ne hakee tavallaan turvaa ihmisestä, kun ne talvet on tarhassa niin ne kesälläkin hakeutuu ihmisten boiteisiin” (Väinö, Jaakko, Matti). Poronhoitajille tämä merkitsee poron muuttumista puoli-villistä eläimestä joksikin muuksi. Monilajisen poronlaitumen kontekstissa tällainen uusi

kesyntyneen prosessi tarkoittaa, että poron nähdään hylkäävän perinteiset laitumensa. Muutos tarkoittaa myös poronhoidon käytäntöjen uudelleenjärjestymistä.

Poron villeyden osittainen katoaminen, sekä toisaalta poronhoidon suhde ja poronhoitajien läheisyys eläimiin nousi pohdintaan karjan jalostamiseen liittyvässä puheessa. Jalostamisella tarkoitetaan poronhoitajan valitsemien, ominaisuuksiltaan parhaiden yksilöiden suosimista siitosporoiksi sekä samalla poron sopeuttamista käyttämään saatavilla olevia laitumia. Kasvaneiden suurpetovahinkojen katsotaan tehneen poronjalostuksen hyvin vaikeaksi, koska porohävikin vuoksi poronhoitajien on pyrittävä pitämään karjaansa yllä jättämällä henkiin sellaisia poroja, joita he eivät muuten valikoisi eloporoiksi (ks. Pakkanen & Valkonen 2012). Poronhoidossa karjan jalostamisessa on kyse poronhoitajien ja hänen porojensa välisestä suhteesta, jossa poronhoitaja pyrkii eläinten yksilöllisiä ominaisuuksia tulkitsemalla valikoimaan sopivimmat terveen, osaavan ja vahvan lauman saavuttamiseksi ja ylläpitämiseksi (Tyler ym. 2007, 197; Mazzullo & Strauss-Mazzullo 2022, 249–250). Porojen jalostaminen on haastateltavien mukaan hankaloitunut, ellei jopa täysin muuttunut mahdottomaksi:

”Ja jalostuspuolihan meillä on jäänyt kyllä ihan, pitkä aika, eihän sitä ole voinut, kun on periaatteessa kaikki naaraat vasat pitänyt jättää henkiin. Se vaikuttaa sitten siihen, tulee vähän semmoista jätettyä, jota ei pitäisi normaalisti jättää. Jalostuspuoli on kyllä mennyt varmaan takapakkeja.” (Hannu)

Porojen jalostuksen mahdottomuus aiheuttaa poronhoidon tärkeimpiin käytäntöihin, elinvoimaisen karjan ylläpitämiseen, katkoksen. Tällä on poronhoitajien mukaan monia vaikutuksia. Erään haastateltavan mukaan petovahinkojen määrän pysyminen korkeana jo pitkään alueella on johtanut siihen, että porokarja väijäämättä nuorentuu, koska iso osa poroista kuolee luonnonlaitumilla. Karjan nuorentumisella on poronhoitajien mukaan merkityksensä poron luontaiselle laidunkäyttäjyymiselle. Poron kerrotaan olevan paikkauskollinen eläin, joka mahdollisuuksien mukaan leimautuu ylisukupolisesti tietyille laidunalueille ja -kierroille. Haastateltavien mukaan suurpetojen ruokintahoukuttelu kaventaa poron mahdollisuutta pysyä puolivillinä luonnoneläimenä etenkin, jos porot ovat leimautuneet alueille, missä suurpetojen kuvaus- ja katselupaikat sijaitsevat, sillä: *”joka sinne menee, sehän ei elä pitkään siellä. Olipa sitten kesä tai talvi”* (Väinö, Jaakko, Matti). Magga (2024, 52) tulkitsee tätä leimautumista poron perinnetietona, joka siirtyy paikkaa asuttavien porosukupolvien mukana eteenpäin, ja jonka eteneminen on keskeistä myös poronhoidon käytänteiden sujuvuudelle. Haastateltavan mukaan suurpetojen ruokinta onkin yhteydessä porokarjan muutokseen ja luontaisen laidunkierroksen loppumiseen:

”No minun näkemys on kyllä semmoinen, että pedot tappoi ja söivät meiltä ne johtajaporot elikkä ne vanhat vaatimet jotka, joilla aina suku seurasi tiettyyn paikkaan, jälkeläiset. Elikkä ne aina meni ja kerääntyi ja toikkaantui. Ja nyt sitten ne johtajaporot on pedot vieny ja nuoria sitten enempi jalostetaan, koitetaan jopa ostaa tuolta oman palkisen ulkopuolelta, että ne tuodaan tänne tietyille laitumelle, jotka ei ole koskaan olleet siellä. Ne hakevat paikkaansa, että minne he sitten asettuvat ja ne ei oo osannut ollenkaan toikkaantua. Tämä on minun näkemys. Että se vanha porokanta, joka oppi sen kierron, niitä ei ole enää olemassa.” (Eero)

Poron laidunmuistin kehittymisen kannalta avainasemassa ovat haastateltavien mukaan *”semmoiset vanhat porot, jotka oppivat sen vanhan luontaisen kierron”*. Haastateltavien puheissa toistuvat havainnot ja kokemus siitä, että poro tuntee laitumensa, ja että elinvoimainen porokarja vaatii laidunmuistia (poron perinnetieto ks. Magga 2024, 52). Laidunmuistin kehittymisen kuitenkin katsotaan edellyttävän sitä, että poro pääsee *”kasvamaan kiinni”* laitumeen. Kuvatessaan laidunmuistin säilymisen merkitystä elinvoimaiselle karjalle poronhoitajien voidaan tulkita sanoittavan poroille elinympäristön sijaan kodin. Kotipaikkojen merkitykset ovat olemassa paitsi nykyisille porosukupolville, myös edeltäville ja seuraaville.

Painottamalla poron paikkauskollisuutta poronhoitajat muistuttavat paitsi porokarjan laji-tyypillisestä ominaisuudesta myös siitä, että poro on aina osa juuri tiettyä aluetta (vrt. Van Dooren 2014, 78–80).

Poron ymmärtäminen alueelle kuuluvaksi ja siihen sitoutuvaksi kertoo poron puolikesyn käyttäytymisen olevan keskeinen osa poronhoidon parissa työskentelevien ihmisyhteisöjen toimintaedellytyksiä. Poronhoitoyhteisöjen tulevaisuuksien nähdään kietoutuvan yhteen elinvoimaisen porokarjan kanssa, ja siten tiiviisti myös porolle puolivillinä lajina tyypillisen laidunmuistin kehittymisen kanssa. Haastateltaville suurpetojen ravintohoukutteluun perustuvan katselu- ja kuvaustoiminnan vaikutukset poronhoitoon eivät ole pelkästään huolestuttavia talouden ongelmia, vaan kyse on myös siitä, mitä suurpetoturismin myötä laajemmin voidaan poronhoidon kontekstissa menettää:

”Että kun se on poroelo, ihminen tykkää katsoa kun se elo juoksee. Ja jos ne ei pysy elossa niin ei sitä ole sitä eloa. Se on sen sanan merkitys sitten. Ja sitten se että täällä alueella kun annat lapselle nimikkoporon, niin kuinka monta kertaa se ehtii kuolla se nimikkoporo pedon suuhun ja sin pitää joku samannäköinen siihen tilalle, että no täällä on nyt tämä sinun tämä läpäläpälää ja taas tämä sinun.. Lapsia otetaan pienenä tunnistamaan se oma tuntoporo. No, sitten kun se on neljä vuotta, niin se sanoo sulle että oli se kyllä viime talvena erinäköinen.” (Outi)

Haastateltavalle huoli porojen elinmahdollisuuksista sanoittuukin osana omien lasten mahdollisuuksia oppia poronhoitotyön kautta rakentuvia yhteisöllisiä käytäntöjä eli poronhoidon alueellisten jatkumoiden rakentumista. Haastateltava jatkaa pohdintaa:

”Niin se on (naurahtaa), se on se, mä mietin että mitä se tekee poroperheen lapsille että sulla pitää oppia se menetyksen pelko.” (Outi)

Totutus kesyyden ja poron villeyteen kiinnittyvän, eli luonnolliseksi ymmärretyn laji-käyttäytymisen hämärtyminen pakottaakin poronhoidon parissa työskentelevät uudensuunniteltuihin, muuntuviin asemiin osana koko monilajisen poronlaitumen olemassaoloon kiinnittyviä suhteita. Esitetyt huolet erilaisten asioiden menettämistä eivät siten sisällä huolta ainoastaan elinkeinon ja tulonlähteen loppumisesta, vaan haastateltavien voidaan tulkita kantavan huolta siitä, muuttaako suurpetoturismi koko monilajisen poronlaitumen yhdessä poron kanssa opittua ja tunnettua dynamiikkaa. Kysymykset ravintohoukuttelun tuottaman muutoksen myötä kehittyvistä liiallisen kesyyntymisen kehityskuluista koetaan tärkeiksi koko alueen poronhoidolle.

Karhun kesyyntyminen rikkoo poronlaitumen järjestyksiä

Haastateltavat kertovat monia värikkäitä tarinoita, jotka heidän mukaansa todentavat suurpetoturismin yhteyden karhun kesyyntymiseen. Yksikin haastateltavistamme oli ollut tarkastamassa poroaitaa mönkijällä, kun yllättäen neljä karhua ryhtyi laukkaamaan mönkijän perässä autolle asti. Samankaltainen tilanne koettiin myös, kun yksi hankkeemme tutkijoista oli vieraillemassa karhukuvauspaikalla (kuva 3). Poronhoitajien kertomukset tällaisista vaarallisiksi koetuista tapauksista rakentuvat poikkeuksesta aina kahden asiantilan välisen kontrastin varaan: yhtäältä on ”järjenvastaiseksi” luonnehdittu tilanne, jonka seurauksena karhu kesyyntyy, ja sen vastakohtana on, että karhu on yhä edelleenkin ”luonnonelukka”. Toisin sanoen, karhun osittaisen kesyyntymisen ja silti petoeläimelle laji-tyypillisen, ihmiselle potentiaalisesti vaarallisen käyttäytymisen välillä on ristiriitaisuus, joka tekee siitä aiempaa arvaamattoman. Ravintohoukuttelun myötä keskusteluun nouseekin pohdintaa siitä, mitä karhu eläimenä on tai voi olla.



Kuva 3. Karhu on kiinnostunut kuvausyrittäjän mönkijän päällä olevasta ruokasäkistä eikä vaikuta pelkäävän ihmistä. Kuva: Ilpo Kojola.

Figure 3. The bear is interested in the food bag on the photographer's ATV and does not seem to be afraid of humans. Photo by Ilpo Kojola.

Karhun katsotaan olevan luonteeltaan ihmisarka ja välttelevän kontaktia ihmiseen. Haastateltavat katsovat, että haaskaruokinta muuttaa tätä karhulle luontaiseksi tulkittua piirrettä. Ruokinta totuttaa karhun ihmisen läsnäoloon, ja siksi se alkaa kesyntyä:

”Kuvaspaikkakarhuilla on se luontainen ihmispelko hävinnyt ihan kokonaan.” (Väinö, Jaakko, Matti)

”Joo kyllähän se kesyyntyy, kun ne tottuu siihen ihmisen hajuun ja liittyy sen ruokaan, niin kesyytyyhän ne väkisin. Nehän on ihan eläimiä siinä missä muutkin eläimet että ne oppii sitä ihmisen hajua sietämään ja vielä kytkemään siihen ravinnonsaantiin, niin kyllähän sillä on väistämättä vaikutuksensa.” (Helena)

Eläinsosiologi Salla Tuomivaaran mukaan eläinten luokittelu erilaisiin ryhmiin on osa kaikkia kulttuureita. Keskeisimpiä tapoja luokitella erilaisia eläimiä on ”niiden jakaminen villoihin ja kesyihin eläimiin sekä luonnonvaraisiin ja ei-luonnonvaraisiin eläimiin” (Tuomivaara 2016, 127–128). Tämä siksi, että kesyttäminen on luonnon muuttamista kulttuuriksi eli elävien eläinten liittämistä osaksi ihmisten sosioekonomista järjestelmää, missä eläimiä voidaan omistaa, periä tai vaihtaa. Yksi keskeinen tekijä, joka tuottaa kulttuurista jakoa villoihin ja kesyihin eläimiin, liittyy ravinnonhankintaan. Tuomivaaran mukaan on tavallista ajatella, että kesyt eläimet ovat voimakkaasti riippuvaisia ihmisten tarjoamasta ravinnosta, kun taas villit eläimet elävät oman ruokansa hankkien. Tuomivaaran (2016) mukaan kulttuurinen rajanveto villin ja kesyn eläimen välille ei aina ole selvä tai kiistaton. Villiksi määritelty eläin voi hyvin olla riippuvainen ihmisen tarjoamasta ravinnosta siinä missä kesyksi oletettu eläin voi hankkia ravintonsa itse. Vaikka tämä rajanveto voi ”vuotaa” (Tuomivaara 2016, 128), sen ylläpitämisellä voi olla yhteisöille huomattava kulttuurinen merkitys. Haastattelemamme poronhoitajat jakavat tämän kulttuurisen mallin. He tulkitsevat karhujen ravintohoukuttelun olevan arveluttava ”eettinen ongelma”:

”Se, että kesytetään, toiset kesyttävät villieläimiä ja totuttaa niitä ihmiseen ja sitten toiset niitä poliisit ja muut joutuvat ammuskelemaan pihoista niin kyllä siinä on minun mielestä semmoinen eettinen ongelma, että ei sitä tarvitse sallia ollenkaan.” (Helena)

Karhujen kesyntyminen ruokintahoukuttelutoiminnan myötä haastaa poronhoitajien elinkeinon kytkeytyvissä käytännöissään muodostunutta ymmärrystä monilajisen poronlaitumen totutusta dynamiikasta. Samaan aikaan sama kehityskulku haastaa käsityksiä myös siitä, millaisia eläinten ja ihmisten välisiä riippuvuuksia voidaan erilaisten luonnonvaratalouksiin kytkeytyvien käytäntöjen kautta rakentaa.

Hallinnollinen sääntely ja kysymys vastuusta: ”valtion elukat” poronlaitumella?

Monilajinen poronlaidun on kytköksissä myös lainsäädännöllisiin raameihin, joiden asettamissa puitteissa poronhoitajat ovat velvoitettuja karjaansa hoitamaan. Ollessaan tekemisissä suurpetojen ja niiden tekemien vahinkojen kanssa he sanoittavat monella tapaa astuvansa tekemisiin valtion kanssa. Haastateltavillemme ei ole yhdentekevää, millä tavoin alueen suurpetoturismiin tuotteistetut ”valtion elukat” aluetta asuttavat. He pyrkivätkin keskusteluissa usein osoittamaan, kuinka suurpetojen houkutteluruokinnan sääntelyyn olisi syytä kiinnittää huomiota. Alueen luonnonvarapolitiikka ei ole haastateltavien mukaan riittävästi kontrollissa, ja vastuunjako on puutteellista. Haastatteluissa tiivistetään, että alueella vallitsee nykyisellään ”vähän villin lännen meininki”.

Vaikka suurpetoturismien toimijat ovat yksityisyrittäjiä, katsotaan kokonaisvastuun muodostuneesta tilanteesta olevan yhteiskunnallinen, erityisesti valtion vastuulla. Velvollisuus toiminnan laajempaan valvontaan on haastateltavien mukaan ennen muuta viranomaisilla, kuten esimerkiksi lupaviranomaisilla, poliisilla, erätarkastajilla ja rajanvartioilla. Valvonnan toimeenpano vaatisi kuitenkin ensin selkeää lainsäädäntöä. Yhtenä ratkaisuna haastateltavan pohdinnan mukaan voisi olla esimerkiksi poronhoitolain kaltaisen järjestelmän luomista suurpetoturismiin, jolloin laki määrittäisi petojen määrän suhteessa elinkeinotoimintaan. Poronhoitolaissa paliskunnille on määritetty suurin sallittu poromäärä. Ylimenevän osuuden poronhoitajat ovat velvoitettuja ”leikkaamaan”, eli joko myymään tai lopettamaan. Suurpetokannan seurannalla määriteltäisiin suurpetoturismia harjoittaville alueille eräänlainen suurin sallittu suurpetokantamäärä, jolloin suurpetoturismien katselu- ja kuvauspaikkojen sekä niiden välittömässä läheisyydessä olevien alueiden karhukantaa tulisi seurata. Käytännössä tämä tarkoittaisi karhunmetsästyksen tehostamista:

”Yksinkertaisesti vähennetään karhukantaa. Joko kesällä tai syksyllä jatketaan metsästysaikaa tai aikaistetaan sitä. Aloitetaan jo elokuun alussa, kun se nyt alkaa 20. päivä, ettei kaikkea karhut kerkeä mennä Venäjälle [...] Ihan samalla tavalla kuin säädellään poronhoitolain mukaisesti porojen määrää [...] Yhliku leikataan pois. Näitä ei sallita.” (Väinö, Jaakko, Matti)

Karhukannan kasvaessa yli sallitun määrän karhunmetsästystä siis lisättäisiin viranomaisen toimesta tarpeen mukaan. Alueellisen karhukannan säätelyn metsästyksellä katsotaan kuuluvan viranomaisten velvoitteeksi.

Haastateltavat ovat myös varsin yksimielisiä siitä, että ”haaskakuvaus pitäisi lopettaa”. Vaikka tämä näkemys toistui, ajattelevat poronhoitajat kuitenkin samaan aikaan, että asia ei ole aivan niin yksinkertainen. Vaatimukset suurpetoturismien kieltämiseksi voivat haastateltavien näkemyksen mukaan aiheuttaa paikallisten elinkeinon harjoittajien välille tarpeetonta riitaa, mikä ei lopulta hyödytä ketään. Toiminnan suoranaisten kieltämisen sijaan suurpetoturismien aiheuttamia haittoja poronhoidolle tulisikin pyrkiä vähentämään:

”Se vaan riitaa aiheuttaa niin jotenkin pitäis saada tämä jotenkin yhteen tämä ja yhteen hiileen ja.. Toki, oisko sitten kun näitä yrittäjiä on niin, jos pystytään todentamaan että petokanta on lisääntynyt niin

voisko ne yrittäjätkin korvata sitten poromiehelle taikka toiselle elinkeinolle mille aiheuttaa vahinkoa niin, joutusivat korvaamaan niin ehkä he sitten subtautuisi vähän erilailla että, ei älyttömästi ois näitä, lisätä, lisätä koko ajan. Nyt niillä ei oo mitään vastuuta periaatteessa”. (Timo)

Poronhoitajien yhteinen näkemys on myös, että koska suurpetojen ravintohoukuttelua ei nykyisellään ole säännelty riittävästi, ei toiminnanharjoittajia ole myöskään riittävästi vastuutettu. Haastateltu viittaa Tukesin vuonna 2019 julkaisemaan tiedotteeseen siitä, että vaikka haaskanpitoa ja ruokintahoukuttelua sivutaan useammassa säädöksessä, jäävät monet toimintaan liittyvät seikat vaille ohjeistusta ja säätelyä:

”Onhan siellä ilmeisesti turvaohjeita ja tämäntyyppisiä asioita, mutta käykää lukemassa Tukesin viimeiset lausunnot esimerkiksi. Sitten tosiaan kun se on yksinkertaisesti aivan liian helppoa se, että sä omistat palan maata jostakin ja teet valvovalle eläinlääkärille siitä ilmoituksen. Sä voit sen toiminnan aloittaa. Se voidaan toki tarkastaa. Tukes taitaa olla se, joka niitä tarkastaa ja antaa niitä ohjeita. Mutta erittäin huonoissa kantimissa on kyllä se puoli”. (Väinö, Jaakko, Matti)

Haastateltavien mukaan suurpetoturismitoimintaa tulisi valvoa tehokkaammin, ja esimerkiksi pelkät suositukset katsottiin riittämättömäksi. Toiminnan sääntelemiseksi tärkeänä pidetään myös sitä, että suurpetoturismia harjoittavat yrittäjät tehtäisiin vastuullisiksi toiminnan alueellisista haittavaikutuksista. Kysyttäessä kenelle ruokahoukuttelun lisääntyneiden vaikutusten korjaaminen kuuluu, poronhoitajat katsovat yksimielisesti, että vastuu on toimintaa harjoittavilla matkailuyrittäjillä:

”Kenen vastuulla? No en tiä oisko se sen haaskayrittäjän vastuulla. Sebän sen on perustanu sen haaskan ja houkuttelee ne sinne”. (Helena)

Suurpetojen ruokkimisen säätelyn puute rakentuu ennen kaikkea vasten poronlaitumen hallinnollista järjestäytyneisyyttä ja sen ylläpitämiseen kytkettyjä vastuita, joihin poronhoitajat ovat sitoutuneet. Siten valtion rooli osana poronlaidunta rakentuukin aineistossamme ennen kaikkea hallinnollisen vastuuttomuuden ja huomiotta jättämisen kautta, mikä tulee esille toistuvana toiveena valtion nopeasta puuttumisesta paitsi alueen suuriksi koettuihin petomääriin, myös suurpetoturismin toiminnan ja vastuuttamisen käytäntöjen uudelleenjärjestelyyn.

Yhteenveto

Olemme tässä artikkelissa soveltaneet monilajista ajattelua suurpetojen ravintohoukuttelun vaikutuksista eteläisten paliskuntien poronhoitoon. Näkökulmamme on ensi sijassa ollut poron, ei karhun. Käytännössä tämä on tarkoittanut analyttisen katseen kohdistamista niihin suhteisiin, jotka tuottavat monilajista poronlaidunta. Kyse on yhtä lailla niin poron laiduntamisen suhteista ravintokasveihin ja muihin eläimiin kuin poronhoitotekniikoista, poronhoitajien käsityksistä ja kokemuksista, mukaan lukien poronhoitoa ja suurpetoturismia koskevat toiveet tai pelot sekä muut tapahtumat tai tilanteet, joista haastateltavamme kertoivat ruokintahoukutteluun ja poronhoitoon liittyvissä keskusteluissamme.

Karhujen ruokinnan myötä tapahtuvat poronlaitumen muutokset juurtuvat samaan maaperään, jolla porokarjan hoitoon ja ylläpitämiseen tähtäävissä käytännöissä muodostunut tieto on pitkään ollut yksi vallitsevista tavoista ymmärtää ihmisen ja luonnon välisiä suhteita. Tämän vuoksi suurpetoturismin poronhoidolle aiheuttamat haitat eivät rajoitukaan yksittäisiin porokuolemiin, vaan kyse on laajemmasta muutoksesta. Tämä tekee myös muodostuneiden vahinkojen korvaamisesta haastavaa, sillä niiden syntymisessä on kokonaisuutena kyse monisyisemmästä prosessista kuin vain lihakilojen menetyksestä.

Poron laidunkäyttäjyksen muutos tuottaa monen kaltaisia uusia tilanteita, joista osa aiheuttaa taloudellista tappiota ja osa lisää poronhoidon sosiaalista taakkaa.

Porolla saaliseläimenä on omanlaisensa suhde sitä saalistavaan eläimeen. Ihminen voi omalla toiminnallaan vaikuttaa saaliseläimen ja saalistavan eläimen suhteeseen (esimerkiksi lajitiheydet ja esiintyminen), mutta ei kuitenkaan niin, että se voisi muuttaa esimerkiksi poron ja sitä saalistavan eläimen keskinäistä suhdetta (esimerkiksi lajien reagointi toisiinsa). Sen sijaan ihmistoimet voivat lisätä suurpetojen esiintymistä ja liikkeitä alueella, jolloin monilajisen poronlaitumen dynamiikka muuttuu. Poron reagointi petojen läsnäoloon pelolla saa sen muuttamaan laidunalueitaan ja käyttäytymistään. Porolle pelossa eläminen on stressaavaa, ja perinteisten laitumien menettäminen voi tuottaa laidunkierron sotkeutumisen myötä ylikulutusta niillä alueilla, joilta poro päätyy etsimään turvaa. Tämä tuottaa poronhoitajien maailmaan voimistuneita maankäytön konflikteja muiden alueella toimivien kanssa, ylimääräistä poronhoitotyötä ja siten myös tuotantotaloudellisia muutoksia ja tappioita. Poron pelkokäyttäjyksen lisääntyminen saa siis koko monilajisen poronlaitumen muutokseen. Tämän huomioiminen on tärkeää, kun pyritään määrittelemään ruokintaan pohjautuvan petoeläinturismin ekologisia ja taloudellisia vaikutuksia poronhoidolle.

Porolainkeen kautta muotoutuva maailmasta velvoittuminen ei silti ole suhteessa vain nykyisen suurpetotilanteen hallintaan ja porotalouden kannattavuuteen elinkeinona. Poron käyttäjyksen muutos, ja erityisesti paikkaan juurtumisen ongelmat kytkeytyvät osaksi perheiden ja yhteisöjen arkipäiväistä koettua maailmaa. Ei siten ole yllättävää, että poronhoitajat toivovat nopealla aikataululla selkeitä tarkennuksia kaupallisen ravintohoukuttelun pelisääntöihin. Haastattelemamme poronhoitajat eivät sano haluavansa tyhjentää poronlaidunta suurpedoista kokonaan. Pedot ymmärretään tärkeäksi osaksi alueen sosio-ekologista kokonaisuutoutumista mutta ei kuitenkaan niillä populaatiotiheyksillä, joita ravintohoukuttelun myötä porojen laidunalueille on muodostunut. Nykyinen tilanne näyttyykin poronhoitajille koko ajan mahdottomampana. He eivät silti systemaattisesti syytä jatkuvasti haastavammaksi muuttuvasta tilanteestaan paikallisia kanssaryttäjiä, vaan ennemminkin alueiden ympäristönhallinnan ja luonnonvaratalouksien sääntelystä vastaavia tahoja. ”Kuvauskoppipalvelut” nähtiin ennemminkin löyhän sääntelyn ja puuttuvan ymmärryksen tuottamina ilmiöinä.

Vaikka yksinkertaisimmillaan tilanne on seurausta tapahtumaketjusta, jossa samalla alueella asuu ihmisiä, joista yhdet pyrkivät kasvattamaan ja ylläpitämään porojen määrää ja toiset karhujen, rakentuu alueen suurpetotilanne poronhoidon näkökulmasta moninaisten tekijöiden ja säännösten verkostona. Se tulee näkyviin paitsi porokarjan käyttäjyksen muutoksina ja lisääntyneinä porokuolemina, myös poronhoidon tulevaisuuden epävarmuutena ja poronhoitajien kokemana voimattomuutena. Suurpetojen alueelliset määrät ja niiden lisääntyminen ovat riippuvaisia itse alueen ulkopuolella tehdyistä päätöksistä, joissa karhukuvaustoiminnan alueellisia kokonaisseurauksia ei riittävän kriittisesti ole arvioitu.

Lopuksi: karhunlaidun spekulatiivisena eleenä

Kirjautuessamme ensimmäisen haastattelupäivän jälkeen hotelliin huomaamme matkailupalvelupisteellä vierekkäiset mainoskyltit, joista toinen kertoo mahdollisuuksista vieraila porotilalla poronhoitoon tutustuen ja toinen houkuttelee kokemaan karhujen läsnäoloa Koillismaahan kesäyössä turvallisen kuvauskopin suojista. Avoin keskustelu elinkeinon yhteiselosta alueella on vähäistä, eivätkä ristiriidat siten välttämättä välity kumpaakaan matkailutuotetta ostavalle. Suurpetojen ruokailun katselu ei kuitenkaan ole harmitonta ajanvietettä, vaan siihen osallistumalla asiakas samalla osallistuu moninaisiin ja monilajisiin alueellisiin kamppailuihin. Tällaista ”karhutalouden” ymmärrystä varten haluamme keskustelunavauksena tuoda pohdintaan ajatuksen siitä, millä tavoin poronhoito ja karhukuvaustoiminta käytäntöinä jakavat samoja piirteitä.

Isabelle Stengers, jonka käytäntöekologiseen ajatteluun analyysissämme vahvasti nojaamme, kehottaa rohkeasti kysymään uudenlaisia kysymyksiä yli normatiivisten tietämisen rajojen. Spekulaatiiviseksi eleiksi (Debaise & Stengers 2017) kutsutut avaukset tuovat uudenlaisia ymmärtämisen tapoja osaksi ympäröivän maailman kriittistä tarkastelua. Monilajisuuden tutkimuksessa spekulaatiiviset eleet voivat toimia ajattelun välineinä, kun pyritään avaamaan esimerkiksi lajien välisiä suhteita ja niiden tuleamista tiedon kohteiksi (Mäkelin & Hautamäki 2021, 261). Muodostamamme monilajisen poronlaitumen käsitteen rinnalle nostammekin ajatuksen *monilajisesta karhunlaitumesta* samantyyppisenä monilajisen ja käytäntöekologisen ajattelun tuloksena.

Karhu alueelle luontaisena eläimenä on jo pitkään asuttanut metsiä yhdessä muiden lajien kanssa, ihminen mukaan lukien. Voidaan kuitenkin ajatella, että vaikka karhulla ja ihmisellä on toki ollut omien elonpiiriensä kautta muotoutuva suhde jo kauan ennen kaupallisen suurpetoturismin syntymistä, on dynamiikka karhun ja alueen muiden asustajien välillä nyt radikaalissa muutoksessa. Karhua muuttavat domestikoitumisen prosessit rakentuvat tällä hetkellä osin samankaltaisten ruokinnan ja karjanhoitamiseen käytäntöjen kautta kuin poronhoidossakin. Tilannetta tutkimuspaliskunnissamme voisikin vaihtoehtoisesti kuvata kehystämällä tilannetta monilajisten karhun- ja poronlaitumien kohtaumisina, jolloin karhujen ruokinta ja alueellisesti tiheät esiintymiset vertautuisivat osin poronhoidon malliin puolikesyn karjan hoitamisesta.

Karhunlaitumen muodostumisesta näkyy viitteitä erityisesti niissä kohdin aineistoamme, joissa alueen eläinten ja ihmisten välisistä suhteista keskusteltiin villeyden ja kesyyntymisen kautta. Kuten tekstissä kuvaamme, alueen dynamiikkaa pitkältä ajalta tuntevien poronhoitajien mukaan on selvää, että houkutteluruokinta muuttaa karhua eläimenä. Ymmärrystä vahvistettiin kertomuksilla ruokintakojuilla työskentelevien ihmisten ja kojujen luona ruokailevien karhujen suhteesta mutta myös kertomuksilla karhujen saapumisesta aluetta asuttavien ihmisten kotipihoihin mahdollisen ruokinnan houkuttelemana. Ruokinnan myötä karhujen koettiin tottuvan ihmisen läsnäoloon ja siten astuvan kesyyntymisen, tai ainakin poron käyttöön vakiintuneen puolikesyyden piiriin.

Tällaisissa yhteyksissä karhun olemassaolo ennalta tunnettuna lajikategoriana alueella muuttuu, ja siitä tulee jotain uutta, ja osin tuntematon eläin. Poronhoitajien ehdotelmat karhukarjan leikkaamiseksi kielivät jo karhunlaitumien olemassaolosta ja vieläpä osin niillä samoilla ehdoilla, joilla poronhoitajat omaan karjaansa suhtautuvat. Mikäli karhukarjan olemassaolo kerran sallitaan, tulee sitä myös pystyä kontrolloimaan. Haastattelutilanteissa tällainen keskustelu loi toki absurdin tunnelman. Sekä haastateltavan että haastattelijan vallitseva kategorinen ymmärrys karhusta villieläinlajina ei sallinut ajatusta karhujen jatkuvasta ruokkimisesta toisaalla ja ampumisesta toisaalla.

Karhunlaidun käsite-ehdotelmana on varsin provokatiivinen, mutta samalla se pakottaa tarkastelemaan ruokinnan kautta rakentuvaa talousjärjestelmää niillä ehdoilla, joilla eläinten kehojen läsnäoloon ja niiden lajityypilliseen toimintaan kiinnittyvien talouksien käytänteitä voidaan tarkastella. Itärajan kuvauskoppien ruokintapaikoilla vierailevat karhut asetetaan suurpetoturismi -elinkeinon myötä monien erimittakaavaisten talouksien piiriin ja siten myös uusin tavoin luonnonvaraelinkeinorakenteiden osaksi. Eettisesti velvoittunut yhteiskunnallinen keskustelu karhujen asemasta osana näitä talousjärjestelmiä on kuitenkin edelleen vaitonaista. Käytäntöekologisesta näkökulmasta yhteensovittamiselle on syytä luoda tilaa ja välineitä erityisesti siksi, että luonnonvaratalouksina nämä kaksi elinkeinoa ovat varsin epätasa-arvoisissa ja epäsymmetrisissä asemissa toisiinsa nähden – poronhoidolle karhukuvaustoiminnasta on syntynyt pelkästään haittaa, kun taas porojen läsnäolo ei ole este suurpetoturismille.

Kiitokset

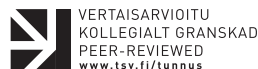
Haluamme kiittää tutkimukseen osallistuneita poronhoitajia syvällisistä ja luottamuksellisista keskusteluista herkän ja hankalan aiheen äärellä. Kiitos myös erikoistutkija Jouko Kumpulalle ja dosentti Veera Kinnuselle arvokkaasta kommentoinnista tekstin eri vaiheissa. Lisäksi kiitämme Alue ja Ympäristö -lehden kahta anonymia vertaisarvioijaa käsikirjoituksen tarkasta arvioinnista ja rohkaisevista kommentteista.

Lähteet

- Braidotti, R. (2024) *Tieto ihmisen jälkeen*. niin&näin, Tampere.
- Dahle B., Sörensen O. J., Wedul, E. H., Swenson, J. E. & Sandegren, F. (1998) The diet of brown bears in central Scandinavia: effect of access to free-ranging domestic sheep *Ovis ariesis*. *Wildlife Biology* 4 147–158. <https://doi.org/10.2981/wlb.1998.017>
- Debaise, D. & Stengers, I. (2017) The Insistence of Possibilities: Towards a Speculative Pragmatism. *Parse* 7. <<https://parsejournal.com/article/the-insistence-of-possibles%E2%80%A8-towards-a-speculative-pragmatism>>. 6.5.2024.
- DeCesare, N.J., Hebblewhite, M., Schmiegelow, F., Hervieux, D., McDermid, G.J., Neufeld, L., Bradley, M., Whittington, J., Smith, K.G., Morgantini, L.E., Wheatley, M. & Musiani, M. (2012) Transcending scale dependence in identifying habitat with resource selection functions. *Ecological Applications* 22 1068–1083. <https://doi.org/10.1890/11-1610.1>
- Dubois, S. & Fraser, D. (2013) A framework to evaluate wildlife feeding in research, wildlife management, tourism and recreation. *Animals* 3 978–994. <https://doi.org/10.3390/ani3040978>
- Eskelinen, P. (2009) Karhut elinkeinona – millaisia ovat katselupalveluja tarjoavat yritykset? *Riista- ja kalatalous. Selvityksiä* 15/2009. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-776-716-3>
- EY 1069/2009. Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EY) N:o 1069/2009, annettu 21 päivänä lokakuuta 2009, muiden kuin ihmisravinnoksi tarkoitettujen eläimistä saatavien sivutuotteiden ja niistä johdettujen tuotteiden terveysäännöistä sekä asetuksen (EY) N:o 1774/2002 kumoamisesta (sivutuoteasetus). <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/ALL/?uri=celex%3A32009R1069>>.
- Haraway, D. (2008) *When species meet*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Hiedanpää, J., Rasmus, S., Kontio, P., Landauer, M., Jokinen, M., Oinonen, K., Naskali, A., Haveri-Heikkilä, J. & Kumpula, J. (2020) Poron paikka Kuusamossa: poronhoidon, asetuksen, lomarakentamisen ja maatalouden välisistä ristiriidoista ratkaisuihin. *Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus* 87/2020. Luonnonvarakeskus, Helsinki.
- Ingold, T. (2000) *The Perception of Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. Routledge, Lontoo.
- Ingold, T. (2003) Sfäärien soitosta pallojen pinnalle: Ympäristöajattelun topologiasta. Teoksessa Haila, Y. & Lähde, V. (toim.) *Luonnon politiikka* 171–204. Vastapaino, Tampere.
- Jordbruksverket (2015) Nedgrävning av döda djur, slaktbiprodukter och biprodukter från biodling <<https://jordbruksverket.se/download/18.3adb9a1e1761a6cef25e3cf1/1638434872414/Nedgravning-doda-djur-biprodukter-slakt-biodling-TGA.pdf>>. 6.5.2024.
- Karlsson, J., Stoen, O.-G., Segerström, P., Stokke, R., Persson, L.-T., Stokke, L.-H., Persson, S., Stokke, N.A., Persson, A., Segerström, E., Rauset, G.-R., Kindberg, J., Bischof, R., Ramsberg Sivertsen, T., Skarin, A., Åhman, B., Ångsteg, I & Swenson, J. (2012) Björnpredation på ren och potentiella effekter av tre förebyggande åtgärder. *Rapport från Viltskadeventer 2012* 6. <https://pub.epsilon.slu.se/13047/1/karlsson_j_etal_160301.pdf>.
- Karlsson, J., Stoen, O.-G., Segerström, P., Skarin, A., Sivertsen, T. & Åhman, B. (2014) Brown bear (*Ursus arctos*) predation on reindeer (*Rangifer tarandus*) calves and possible preventive measures. Esitelmän tiivistelmä, NJF Seminar ”Reindeer herding and land use management – Nordic perspectives” 20.–21.10.2014. Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- Kojola, I. & Heikkinen, S. (2012) Problem bears *Ursus arctos* in Finland relation to bear feeding for tourism purposes and the density of bears and humans. *Wildlife Biology* 18 258–263. <https://doi.org/10.2981/11-052>
- Kojola, I., Hallikainen, V., Heikkinen, S., Hiedanpää, J., Jokinen, M., Kumpula, J., Nivala, V., Valkonen, J. Vinkka, B. (2024) Suurpetojen ruokinnan vaikutus porotalouteen. Julkaisematon tutkimusraportti.
- Kuluttajaturvallisuuslaki 920/2011. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110920>>.
- Kumpula, J., Pekkarinen, A.-J., Tahvonen, O., Siitari, J. & Törmänen, H. (2017) Petoeläinten vaikutukset porotalouden tuottavuuteen, tuloihin ja taloudelliseen kestävytyteen. *Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus* 12/2017. Luonnonvarakeskus, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-326-368-0>
- Kumpula, J., Jokinen, M., Siitari, J., Heikkinen, J., Oinonen, K., Shemeikka, P. & Kontio, P. (2022) Poronhoidon muutokset ja sopeutumiskeinot eri maankäyttömuotojen ristipaineissa. *Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus* 65/2022. Luonnonvarakeskus, Helsinki. <<https://jukuri.luke.fi/handle/10024/552161>>.

- Law, J. (2015) What's wrong with a one-world world? *Distinction: Journal of Social Theory* 16(1) 126–139. <https://doi.org/10.1080/1600910X.2015.1020066>
- Lummaa, K., Lähde, T., Toivanen, J., Eronen, T., Järvensivu, P. & Vaden T. (2020) Environmental humanities – mitä se on ja kuka sitä tekee? *Alue ja ympäristö* 49(2) 83–91. <<https://aluejymparisto.journal.fi/article/view/97341/57998>>.
- Magga, A.-M. (2024) *Siidan lait – Saamelaisen poronhoidon oikeusperiaatteet ja teoria*. Vastapaino, Tampere.
- Mazzullo, N. & Strauss-Mazzullo, H. (2022) From Nomadism to Ranching Economy. Reindeer Transhumance among the Finnish Sámi. Teoksessa Bindi, L. (toim.) *Grazing Communities: Pastoralism on the Move and Biocultural Heritage Frictions*. Berghahn Books.
- Metsästyslaki 615/1993. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19930615>>.
- Murray, M. H., Becker, D. J., Hall, R. J., Hernandez, S. (2016) Wildlife health and supplemental feeding: a review and management recommendations. *Biological Conservation* 204 163–174. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2016.10.034>
- Mäkelin, M., & Hautamäki, L. (2021) Luonnon spekulatiivinen problematisointi: Isabelle Stengersin tieteenfilosofia monilajisuuden tutkimuksessa. *Tiede & Edistys* 46(4) 249–265. <https://doi.org/10.51809/te.114363>
- Norberg, H., Nieminen, M., Kumpula, J., Kojola, I. & Majjala, V. (2005) Poronvasojen kuolleisuus ja kuolinsyyt: yhteenveto telemetriatutkimuksista Suomen poronhoitoalueella vuosina 1997–2004. *Kala- ja riistaraportteja* 355. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki. <<https://jukuri.luke.fi/bitstream/handle/10024/536725/rp355verkko.pdf?sequence=1&isAllowed=y>>.
- Pakkaniemi, A. & Valkonen, J. (2012) Porotalouden hyvinvointi ja tulevaisuuskuvat eteläisissä palikunnissa. Teoksessa Pohjola, A. & Valkonen, J. (toim.) *Poronhoitajien hyvinvoinnin uhat ja avun tarpeet* 12–66. Lapland University Press, Rovaniemi.
- Penteriani, V., Delgado, M. M., Melletti, M. (2010) Don't feed the bears! *Oryx* 44 169–170. <https://doi.org/10.1017/S0030605310000219>
- Penteriani, V., Lamamy, C., Kojola, I., Heikkinen, S., Bombieri, G. & Delgado, M. M. (2021) Does artificial feeding affect large carnivore behaviours? The case study of brown bears in a hunted and tourist exploited subpopulation. *Biological Conservation* 254 108949. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2021.108949>
- Penteriani, V., Lopez-Bao, J. V., Bettega, C., Dalerum, F., Delgado, M. M., Jerina, K., Kojola, I., Krofel, M. & Ordiz, A. (2017) Consequences of brown bear viewing tourism: a review. *Biological Conservation* 206 169–180.
- Pohja-Mykrä, M. ja Kurki, S. (2009) *Suurpetojen haaskaruokinnan yhteiskunnallisen kestämyksen haasteet*. Helsingin yliopisto Ruralia-Instituutti, Helsinki. <http://hdl.handle.net/10138/17930>
- Pohja-Mykrä, M., Matilainen, A., Kujala, S., Hakala, O., Harvio, V., Törmä, H. & Kurki, S. (2018) Erätalouteen liittyvän yritystoiminnan nykytila ja kehittämisedellytykset. *Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja* 40/2018. <<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/160877>>.
- Rehtonen, T. (2020) ”Haaskakavuksen voisi kieltää kokonaan”. *Poromies* 2/2020.
- Stengers, I. (1997/2011) *Cosmopolitics II*. Minnesota University Press, Minneapolis & Lontoo.
- Stoen, O.-G., Sivertsen, T. R., Tallian, A., Rauset, G. R., Kindberg, J., Persson, L.-T., Stokke, R., Skarin, A., Segerstrom, P. & Frank, F. (2022) Brown bear predation on semi domesticated reindeer and depredation compensation. *Global Ecology and Conservation* 37 e02168. <https://doi.org/10.1016/j.gecco.2022.e02168>
- Suonpää, J. (2002) *Petokuvan raadollisuus. Luontokuvan yhteiskunnallisten merkitysten metsästyksessä*. Vastapaino, Tampere.
- Tukes (2019) Suurpetojen haaskakavuuspalveluista voi aiheutua vaaraa lähiympäristöön 17.10.2019. <<https://tukes.fi/-/suurpetojen-haaskakavuuspalveluista-voi-aiheutua-vaaraa-lahiymparistoon>>. 6.5.2024.
- Tuomivaara, S. (2016) Eläimet - Luonnon ja yhteiskunnan rajoilla. Teoksessa Valkonen, J. & Litmanen, T. (toim.) *Ympäristösosiologia* 115–142. SoPhi, Jyväskylä. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6197-8>
- Tyler, N., Turi J. M., Sundset M. A., Bull K. S., Sara N. M., Reinert E. & Oskal N. (2007) Saami Reindeer Pastoralism under Climate Change: Applying a Generalized Framework for Vulnerability Studies to a Sub-Arctic Social-Ecological System. *Global Environmental Change* 17(2) 191–206. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2006.06.001>
- Valkonen, J. (2015) Poronhoitoa suurpetoeläinten kanssa: tietokäytännöt sekä yleisen ja erityisen edun problematiikka. Teoksessa Hiedanpää, J. & Ratamäki, O. (toim.) *Suden kanssa* 66–96. Lapland University Press, Rovaniemi. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-310-981-0>
- Van Dooren, T., Kirksey E. & Münster U. (2016) Multispecies Studies: Cultivating Arts of Attentiveness. *Environmental Humanities* 8(1) 1–23. <https://doi.org/10.1215/22011919-3527695>
- Van Dooren, T. (2014) *Flight Ways – Life and Loss at the Edge of Extinction*. Columbia University Press, New York.
- Zanette, L. Y., & Clinchy, M. (2019) Ecology of fear. *Current biology* 29(9) R309–R313. <https://doi.org/10.1016/j.cub.2019.02.042>
- Åhman, B., Frank, J., Stoen, O.-G., Segerström, P., Skarin & Sivertsen, T. (2015) Brown bear (*Ursus arctos*) predation on reindeer (*Rangifer tarandus*) calves and possible preventive measures. Esitelmän tiivistelmä, 14th International Arctic Ungulate Conference, 16.–21.8.2015. Røros, Norway.

Katsaus



Heini Kujala^a, Minna Pappila^c, Paula Leskinen^c, Johanna Tuomisaari^{d,i}, Joel Jalkanen^b, Veera Salokannel^{c,e}, Eini Nieminen^{d,i}, Atte Moilanen^{b,f}, Panu Halme^{d,i}, Marianne Aulake^c, Essi Pykäläinen^{d,i,j}, Linda Mustajärvi^{d,i}, Iikka Oinonen^c, Juha Kotilainen^{g,h} & Janne Kotiaho^{d,i}

Ekologinen kompensatio Suomessa: analyysi sääntelyn vahvuuksista, heikkouksista ja kehitysmahdollisuuksista

Johdanto

Ekologinen kompensatio, jossa ihmisen toiminnan, kuten rakentamisen, aiheuttamia luontohaittoja kompensoidaan tuottamalla vastaavia luontohyötyjä toisaalla, on yleistynyt maailmalla yhtenä luontokadon hillitsemisen ja luonnonsuojelun keinona (Hrabanski 2015; Bull & Strange 2018; zu Ermgassen ym. 2019; Damians ym. 2021b). Ekologinen kompensatio on osa niin sanottua *lieventämishierarkiaa*, jonka mukaisesti luontohaittoja tulee ensisijaisesti välttää ja vähentää, mahdollisuuksien mukaan korjata haitta-alueella, ja vasta viimeisenä jäljelle jäävä väistämätön luontohaitta tulee kompensoida (BBOP 2012; IUCN 2016). Kompensaation tavoitteeksi on yleisesti määritelty luonnon *kokonaisheikentymättömyys* (engl. *no net loss*, NNL) tai luonnon *kokonaisparanema* (engl. *net gain* tai *net positive impact*, NPI) eli kompensatiotoimenpiteiden tuottaman luontohyödyn tulee olla määrällisesti vähintään yhtä suuri tai suurempi kuin heikennyksen (Maron ym. 2018; Bull ym. 2020). Ekologisesti kokonaisheikentymättömyyden saavuttaminen vaatisi kaiken heikennysalueella tapahtuvan luontohaitan hyvittämisen. Nykyisissä kompensatiojärjestelmissä heikennykset hyvitetään kuitenkin yleisesti vain rajatuille luonnonarvoille, tyypillisesti tietyille suojelluille tai uhanalaisille luontotyypeille ja lajeille (Quétier & Lavorel 2011), mikä lähes väistämättä johtaa muun luonnon heikentymiseen. Ekologisia kompensatioita on käytetty maailmalla jo

^a Luonnontieteellinen keskusmuseo, Helsingin yliopisto, heini.kujala@helsinki.fi

^b Luonnontieteellinen keskusmuseo, Helsingin yliopisto

^c Yhteiskunnan muutos, Suomen ympäristökeskus

^d Bio- ja ympäristötieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto

^e Oikeustieteellinen tiedekunta, Lapin yliopisto

^f Geotieteiden ja maantieteiden osasto, Helsingin yliopisto

^g Historia- ja maantieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto

^h Akordi Oy

ⁱ Resurssiviisausyhteisö JYU.Wisdom, Jyväskylän yliopisto

^j Luontoratkaisut, Suomen ympäristökeskus

pitkään erityisesti Yhdysvalloissa, Australiassa ja Saksassa (Bull ym. 2018; Koh ym. 2019). Mekanismin keskeiset pelisäännöt (erityisesti BBOP 2012; IUCN 2016) ovat ajan saatossa muovautuneet teollisuuden, ympäristöhallinnon ja tutkimusalan edustajien yhteistyönä (Damiens ym. 2021b).

Ekologisten kompensatioiden toimivuutta on tutkittu paljon (esim. Maron ym. 2012; 2016; Spash 2015; Josefsson ym. 2021) ja kirjallisuudessa nostetaan säännöllisesti esiin epäonnistuneiden kompensatioiden yleisyys. Ekologisen kompensatian käyttöön liittyy useita toiminnallisia ja hallinnollisia haasteita, jotka voivat johtaa niin yksittäisen kompensatian epäonnistumiseen kuin koko järjestelmän epätoivottuun toimintaan (Gibbons ym. 2016; Maron ym. 2016). Suurimpia toiminnallisia haasteita ekologisessa kompensaatiossa ovat muun muassa riittävän yleispätevien, mutta ekologisesti luotettavien luontomittareiden löytäminen sekä vaihtokaupan käyminen välittömien ja varmojen luontohaittojen ja toisaalta hitaasti kehittyvien ja usein epävarmojen tulevien hyötyjen välillä (Gardner ym. 2013; Bull ym. 2015; Gibbons ym. 2016; Maseyek ym. 2016; Maron ym. 2016). Myös kompensatiojärjestelmän ja sen sääntöjen huono valmistelu, kuten epäselvä haitan ja hyödyn laskennan ohjeistus, johtaa kompensatioiden kirjavaan käyttöön ja vaikeuttaa valvontaa (May ym. 2017; Marshall ym. 2024). Ympäristöviranomaisen valvonta voi lisäksi olla puutteellista huonosti määriteltyjen roolien ja vastuiden tai resurssien puutteiden takia (Brown 2013; Clare & Krogman 2013; Salzman & Ruhl 2000). Aikaisemmat tutkimukset osoittavat, että noin kolmasosassa kompensatiotapauksista hyvitystoimet on jätetty kokonaan tekemättä ja toteutuneista kompensatioistakin korkeintaan noin puolet onnistui (Quigley & Harper 2006; Sperle 2010; Tischew ym. 2010; May ym. 2017; zu Ermgassen ym. 2019; Theis ym. 2020; Josefsson ym. 2021). Ekologisen kompensatian arviointia vaikeuttaa, että toteutuneista kompensatioista on vain niukasti avointa tietoa saatavilla (Kujala ym. 2022). Muun muassa näiden syiden takia ekologisiin kompensatioihin liitetään usein vahva väärinkäytön riskin ja viherpesun leima (Spash 2015).

Ongelmista huolimatta ekologisten kompensatioiden käyttö lisääntyy. Tällä hetkellä kompensatiota joko vaaditaan tai sen hyödyntäminen sallitaan jo yli 100 maan lainsäädännössä (GIBOP 2019). On hyvä huomata, että kaikkia tulevia luontoa heikentäviä toimia ei voida koskaan kokonaan estää. Ekologisilla kompensatioilla on näin ollen keskeinen merkitys, mikäli kansalliset ja kansainväliset tavoitteet luontokadon pysäyttämiseksi halutaan saavuttaa.

Ekologista kompensatiota on Suomessakin tutkittu jo parinkymmenen vuoden ajan. Ensimmäiset suomalaiset oikeustieteelliset tutkimukset julkaistiin 2000-luvun alussa (Suvantola 2003; 2005; ks. myös Karlsson & Karhunmaa 2023). Ensimmäinen laajaa näkyvyyttä saanut käytännön askel kohti ekologista kompensatiota otettiin vuonna 2015, kun Helsinki Challenge -kilpailun jaetun ensimmäisen palkinnon voittanut ”Biodiversity Now!” -hanke hahmotteli ekologisen kompensatian järjestelmää Suomeen ja tutustutti päättäjää aiheeseen (Mayow 2015). Tämän jälkeen julkaistiin useita ekologista kompensatiota käsitteleviä raportteja ja politiikkasuosituksia (Moilanen & Kotiaho 2017; YTF 2017; Raunio ym. 2018; Suvantola ym. 2018; Välimäki 2018; Kotiaho ym. 2019). Ekologinen kompensatio sisältyi Sanna Marinin hallituksen hallitusohjelmaan (Valtioneuvosto 2019), johon kirjattiin ekologisen kompensatian pilotoiminen ja tuominen osaksi Suomen lainsäädäntöä. Luonnonsuojelulain (LSL) uudistamisen yhteydessä lakiin lisättiinkin uusi 11 luku vapaaehtoisista ekologisista kompensatioista ja niiden käytöstä Suomessa (Luonnonsuojelulaki 9/2023). Laki astui voimaan kesäkuussa 2023. Lisäksi säädettiin lakia tukeva ympäristöministeriön asetus ekologisista kompensatioista täsmentämään luonnonsuojelulain 11 luvun säännöksiä heikennysten ja hyvitysten vastaavuudesta ja hyvityksen toteuttamisesta (Ympäristöministeriön asetus vapaaehtoisesta ekologisesta kompensatiosta 933/2023). Asetus astui voimaan syyskuussa 2023. Petteri Orpon hallituksen hallitusohjelman mukaan hallitus jatkaa vapaaehtoisen ekologisen kompensatian kehittämistä muun muassa selkeyttämällä sääntelyä hyväksytyin yhteisin kriteerein sekä mahdollistamalla

sen soveltamisen osana ympäristöluvitusta (Valtioneuvosto 2023). Tämän katsauksen kirjoittajista useat ovat osallistuneet kompensatiolainsäädännön valmisteluun tekemällä selvitystöitä (esim. Kujala ym. 2021), osallistumalla työryhmien työskentelyyn sekä antamalla suoraan asiantuntijakonsultaatiota viranhaltijoille ja valmistelijoille.

Tässä artikkelissa kuvaamme suomalaisen ekologisen kompensaaation järjestelmän sellaisena kuin se on kirjattu luonnonsuojelulakiin ja kompensatioasetukseen. Esitämme myös arviomme lainsäädännön vahvuuksista ja heikkouksista. Peilaamme lainsäädännön ohjeistusta erityisesti kompensatioiden käytössä vastaan tuleviin merkittäviin operatiivisiin päätöksiin (Moilanen & Kotiaho 2017) sekä ohjeistuksen vaikutuksia ekologisen kompensoinnin toimivuudelle ja kokonaisheikentymättömyyden saavuttamiselle Suomessa. Tarjoamme ongelmiin myös tieteellisesti perustellut ratkaisuehdotukset, jotka voivat olla hyödyllisiä neuvoja käytännön toimijoille nykyisen lainsäädännön puitteissa sekä parannusehdotuksia lainsäätäjille tulevissa lainsäädännön muutoksissa.

Kuvaus lainsäädännöstä eli millainen on suomalainen kompensatiojärjestelmä

Uuden luonnonsuojelulain 11 luku vapaaehtoisista ekologisista kompensatioista määrittää yhdessä kompensatioasetuksen kanssa raamit mekanismin käytölle Suomessa. Nimensä mukaisesti ekologinen kompensatio on Suomessa vapaaehtoista, eikä luonnonsuojelulaki pääasiallisesti velvoita hyvittämään uusia luontohaittoja ekologisten kompensatioiden avulla. Luonnonsuojelulakiin sisällytetty vapaaehtoinen ekologinen kompensatio eroaa menettelyltään ja kriteereiltään esimerkiksi Natura 2000 -verkoston yhtenäisyydelle tai luonnonarvoille aiheutuvien heikennysten korvaamisesta (LSL 39.4 §) sekä luonnonsuojelulain suojelusäännöksistä ennen lain uudistusta myönnettyihin poikkeuslupiin sisällytetyistä kompensatioista (Suvantola ym. 2018; Pekkonen ym. 2020). Uusi laki sisältää yhden velvoitteen ekologisten kompensatioiden tekemiseen: mikäli kompensatioon jo käytettyä hyvitysaluetta heikennetään, tulee sekä alkuperäinen luontohaitta että hyvitysalueella ennen hyvittäviä toimenpiteitä olleet luonnonarvot kompensoida (LSL 105 §). Muualla lainsäädännössä ei kompensatioita ole mainittu, vaikka YVA-direktiivi (Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2011/92/EU) ja SOVA-direktiivi (Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2001/42/EY) velvoittavat antamaan ympäristöselostuksessa tarpeellisissa määrin tiedot myös suunnitelluista kompensatiotoimista. Suomessa direktiivit on tältä osin saatettu puutteellisesti osaksi kotimaista lainsäädäntöä (Pappila 2017; Pappila ym. 2023).

Luonnonsuojelulain luvussa 11 määritellään sekä kompensaaation hyväksymisen etely että kriteerit. Lain 98.2 §:n mukaisesti ekologisissa kompensatioissa hyvityksen ”*tulee olla heikennystä vastaavaa tai sen ylittävää*” ja lain 99.1 § täsmentää hyvittävien toimenpiteiden tarkoittavan toimia, joilla korvataan heikennys vähintään täysimääräisesti. Tämän voidaan tulkita vastaavan kokonaisheikentymättömyyden ja kokonaisparaneman tavoitteita (ks. liite 1 artikkelin verkkoversiossa).

Kompensaatiossa hyvitetään lähtökohtaisesti luontotyyppihin ja/tai lajien elinympäristöihin kohdistuvat heikennykset (LSL 98 §). Laki ei tee rajausta luonnonarvoista, joita ei tarvitse kompensoida (liite 1, Biodiversiteetin mittaaminen ja Kompensatiotarpeen rajausta). Laissa ei mainita esimerkiksi geneettisen monimuotoisuuden tai ekologisten prosessien kompensoimista, mutta hallituksen esityksessä (HE) on todettu, että geneettisesti eristyneen populaation heikennys tulee tehdä saman populaation alueella (HE 76/2022 vp, s. 234). Uhanalaisten luontotyyppien tai uhanalaisten lajien elinympäristöjen heikennykset tulee lähtökohtaisesti hyvittää samalla luonnonarvolla (LSL 101.2 §). Luontotyypit on kompensatioasetuksen liitteessä 2 ryhmitelty kokonaisuuksiin, joiden sisällä yhden luontotyyppin heikennys voidaan hyvittää ryhmän toisella yhtä uhanalaisella tai uhanalaisemmalla luontotyyppillä. Mikäli vastaavaa luontotyyppiä ei kyseisessä ryhmässä ole, heikennys voidaan hyvittää saman pääryhmän toisella luontotyyppillä uhanalaisuussäätö huomioiden.

Luontotyyppien pääryhmiä ovat Itämeri, Itämeren rannikko, sisävedet ja sisävesirannat, suot, metsät, kalliot ja kivikot, perinnebiotoopit ja tunturiluontotyypit.

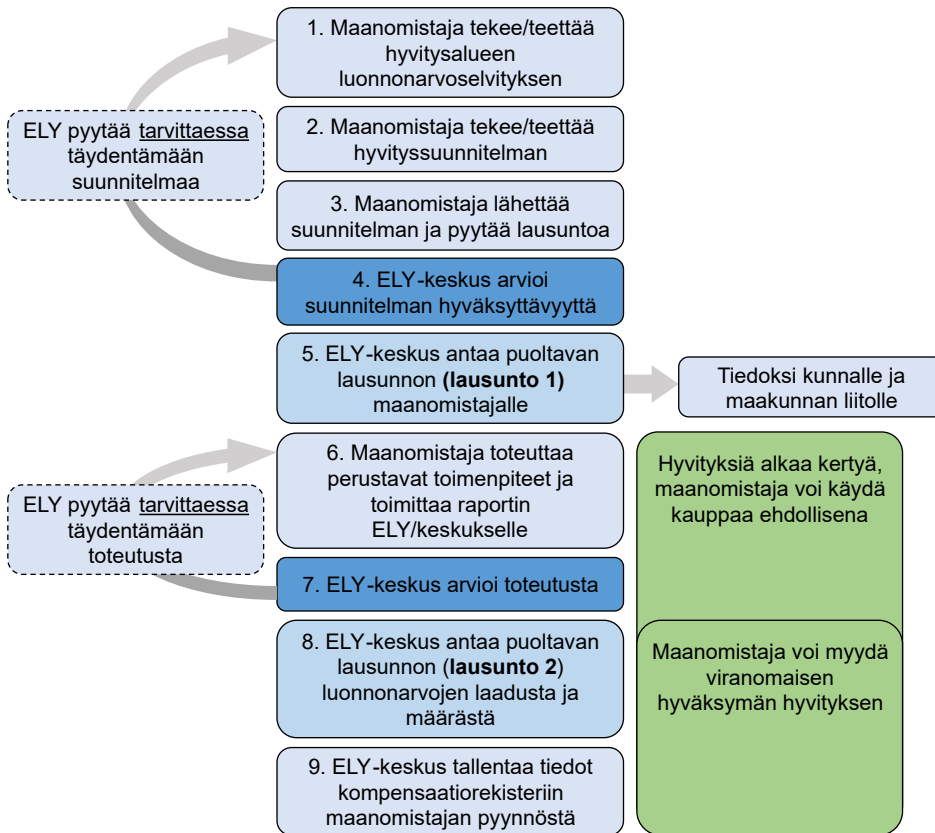
Lisäksi lain 101 §:ssä asetetaan rajat sille, kuinka kaukana hyvitysalue saa sijaita heikennysalueesta. Eliömaantieteellisestä näkökulmasta etäisyyden rajaaminen on tärkeää, sillä mitä kauemmaksi heikennysalueesta liikutaan, sitä todennäköisemmin hyvitysalueen luonto eroaa heikennysalueesta (IUCN 2016). Toisaalta etäisyyden hyvin tiukka rajaaminen vähentää potentiaalisten hyvitysalueiden määrää, mikä voi vaikeuttaa kompensatioiden tekemistä (Vatn 2015; zu Ermgassen ym. 2020). Kompensatioita käsittelevässä kirjallisuudessa nostetaan esille myös etäisyyden yhteiskunnalliset näkökulmat ja esimerkiksi heikennysalueen ympärillä asuvien ihmisten mahdollisuus päästä nauttimaan hyvitysalueen tuomista luontohyödyistä (Apostopolou & Adams 2015). Ekologisen kompensaation pää-tarkoitus on kuitenkin hyvittää heikennys luonnolle, ei ihmiselle. Luonnonsuojelulaissa etäisyyttä on rajattu eliömaantieteellisesti niin, että hyvityksen tulee sijaita 1) samalla tai siihen rajautuvalla metsäkasvillisuusvyöhykkeen osa-alueella, 2) samalla merialueella, tai 3) saman tai siihen rajautuvan päävesistöalueen samassa vesimuodostuma- tai vesiluontotyypissä, kuin heikennys (LS 101 §, kompensatioasetus 7 §). Lisäksi hyvityksen tulee tapahtua sen saamelaisyhteisön alueella, jonka alueella heikennys tapahtuu (LS 101 §, kompensatioasetus 8 §).

Heikennysten ja hyvitysten mittaamisen yksikkönä käytetään *luonnonarvohehtaaria*. Luonnonarvohehtaari tarkoittaa samaa kuin ekologisen kompensaation kirjallisuudessa yleisesti käytetyt *luontotyyppihehtaari* ja *habitaattihehtaari* (esim. Quétier & Lavorel 2011). Luonnonarvohehtaari määritetään kertomalla luonnonarvon esiintymän pinta-ala sen ekologisella tilalla (toisinaan käytetään myös termejä ekologinen laatu tai kunto). Ekologista tilaa voidaan maasta ja kompensatiojärjestelmästä riippuen mitata hyvin eri tavoin ja mittarien valinta, tarkkuus sekä se, miten hyvin ne ilmentävät haluttuja ekologisia ominaisuuksia, vaikuttavat luonnonarvohehtaareilla mitattuihin tuloksiin (Gorrod & Keith 2009; Quétier & Lavorel 2011; Virah-Sawmy ym. 2014). Kompensatioasetuksessa ekologisen tilan mittarit on määritelty erikseen jokaiselle luontotyyppille (kompensatioasetuksen liite 1) ja näiden pohjalta kohteelle määritellään sen ekologinen tila (kompensatioasetus 2 §). Lajien elinympäristön ekologinen tila määritellään tapauskohtaisesti parhaan käytettävissä olevan tieteellisen tiedon pohjalta. Alueen ekologinen tila saa arvoja väliltä 0–1. Alue, jonka voidaan katsoa olevan täysin luonnontilainen, saa arvon 1 ja alue, jolla ei ole jäljellä lainkaan kyseiselle luontotyyppille ominaista luontoa, saa arvon 0. Näin ollen yksi luonnonarvohehtaari vastaa yhtä hehtaaria luonnontilaista luonnonarvon esiintymää (luontotyyppiä tai lajin elinympäristöä). Vastaavasti yksi hehtaari aluetta, jolla luonnonarvon ekologinen kunto on puolet luonnontilaisesta, vastaa 0,5 luonnonarvohehtaaria (1 ha x 0,5 tila = 0,5 luonnonarvohehtaaria).

Hyvitysten tuottaminen ja tähän liittyvät toimenpide- ja lausuntovaiheet on kuvattu numeroiduin askelin kuvassa 1. Hyvitysalueen perustaminen vaatii, että alueen luonnonarvot kartoitetaan ja alueelle luodaan hyvityssuunnitelma, jossa kuvataan alueella toteutettavat toimenpiteet ja niillä tavoiteltavan luontohyödyn suuruus. Suomalaisessa kompensatiojärjestelmässä hyvityksiä voidaan tuottaa alueita ennallistamalla, hoitamalla ja suojelemalla. Hyvitysten tuottamista ja käyttämistä kompensatioihin valvovat alueelliset elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset (ELY-keskukset). ELY-keskuksen tehtävänä on varmistaa, että hyvityssuunnitelma täyttää lain ja asetuksen vaatimukset, ja käydä tarvittaessa paikan päällä tarkistamassa lähtötilanteen luonnonarvot. Mikäli lain asettamat ehdot hyvityssuunnitelmalle täyttyvät, antaa ELY-keskus suunnitelmasta puoltavan lausunnon. Tämän jälkeen alueella voidaan toteuttaa niin sanotut perustavat toimenpiteet eli toimenpiteet, joilla luodaan edellytykset luontohyödyn saavuttamiselle (esim. ojitetun suon ojien tukkiminen ennallistamishyvityksessä tai suojelualan perustaminen). ELY-keskus antaa toisen lausunnon perustavien toimenpiteiden toteuttamisesta, jolloin vahvistetaan myös toimenpiteillä tuotettavien luonnonarvohehtaarien määrä (kuva 1). Kun toimenpiteistä

on saatu puoltava lausunto, voidaan hyvitysalueita käyttää kompensointiin. Poikkeuksena tästä on suojeluhyvitys, jolle ei vaadita toista lausuntoa.

Hyvitysalueita voidaan käyttää sellaisen heikennyksen kompensoimiseen, missä heikennys tapahtuu hyvitysalueen perustavien toimenpiteiden jälkeen (LSL 102 §). Kun hyvitysalueella tuotetut hyödyt otetaan käyttöön, eli niillä hyvitetään jokin heikennys, lasketaan hyvitysalueen hyödyt kahta eri reittiä. Ensinnäkin hyödyksi lasketaan se lisäys hyvitysalueen luonnonarvohehtaareissa, joka on tapahtunut perustavien toimenpiteiden tekohetken jälkeen ennen hyötyjen käyttöönottoa. Tähän mahdollisesti jo saavutettuun luontohyötyyn lisätään käyttöhetkestä eteenpäin 30 vuoden aikana tapahtuva luonnonarvohehtaarien arvioitu keskimääräinen muutos. Molempien hyötyjen laskenta perustuu parhaaseen saatavilla olevaan tieteelliseen tietoon hyvitystoimenpiteiden vaikuttavuudesta kullekin luonnonarvolle, eikä paraneman todentamista maastossa vaadita. Heikentäjän pyynnöstä ELY-keskus tekee varsinaisen kompensointipäätöksen, jolla



Kuva 1. Hyvitysten tuottaminen ja tähän liittyvät vaiheet. Kaaviossa kuvataan numeroiduin askelin ne toimenpide- ja lausunтовaiheet, jotka liittyvät hyvitysten tuottamiseen Suomen luonnonsuojelulain mukaisessa vapaaehtoisessa ekologisessa kompensointiossa. Portaikon viimeinen vaihe (9) hyvitysalueen tietojen tallentamisesta kompensointirekisteriin on maanomistajalle vapaaehtoinen.

Figure 1. Production of biodiversity gains. The figure shows in numbered steps the different stages and approvals included in the process of producing biodiversity gains in the voluntary biodiversity offsetting scheme in Finland. The last step (9) of transferring information about available gains (before their use in offsets) into the national register is voluntary to the offset producer.

varmistetaan hävitettävien luonnonarvojen ja tuotettujen ja/tai tuotettavien luonnonarvojen vastaavuus. Päätös sisältää myös hyvitysalueita koskevan rajauksen ja pysyvän hävittämis- ja heikennyskiellon (LSL 104 §).

Lain mukaisesti heikentäjä on lähtökohtaisesti vastuussa kaikista ekologiseen kompensatioon liittyvistä kustannuksista (LSL 107 §). Näihin kuuluvat muun muassa heikennyksen suuruuden arviointi, hyvitystoimien suunnittelu ja toimeenpano, maan hankinta sekä valvovan viranomaisen työstä aiheutuvat kulut. Hyvitysten konkreettinen luominen ei kuitenkaan ole heikentäjän vastuulla, vaan luonnonsuojelulain mukaan maa- tai vesialueen omistaja voi tuottaa hyvityksiä ja myydä niitä haittoja kompensoivalle heikentäjälle. Täten laki sallii kaupankäynnin luonnonarvoilla ja mahdollistaa ekologisten kompensatioiden markkinoiden syntyminen.

Lain mukaisesti tieto toteutuneesta kompensatiopäätöksestä merkitään aina kiinteistörekisteriin ja kaikille avoimeen kompensatiorekisteriin. Maanomistajan pyynnöstä myös tieto hyvitysalueen perustamisesta voidaan julkaista kompensatiorekisterissä jo ennen alueen käyttämistä kompensoimiseen (kuva 1). Tätä tekstiä kirjoittaessa ympäristöministeriön johtama kompensatiorekisterin kehitystyö on käynnissä, mutta rekisteri ei ole vielä julkisen. Rekisterin käyttöön liittyvä asiointipalvelu hyvityssuunnitelmien ja korvaavushakemuksien toimittamiseksi ELY-keskuksiin on jo auennut aluehallinnon asiointipalvelussa (<https://sahkoinenasiointi.ahtp.fi/fi/palvelut>), mutta järjestelmässä ei toistaiseksi ole ominaisuutta, jolla rekisteröityjä hyvitysalueita tai toteutuneita kompensatiopäätöksiä voisi tarkastella.

Missä onnistuttiin? Lainsäädäntö takaa monia ekologisiin kompensatioihin liittyviä heikkouksia

Luonnonsuojelulain 11 luku ja ympäristöministeriön asetus vapaaehtoisesta ekologisesta kompensatiosta sisältävät monia kompensoimisen toimivuuden ja uskottavuuden kannalta keskeisiä elementtejä. Lain ja asetuksen tärkeimpiä vahvuuksia on, että ne määrittelevät yhteneväiset ja riittävän tarkat säännöt heikennyksen ja hyvityksen laskemiselle. Tämä vähentää riskiä siitä, että kompensatioita voisi laskea monin eri tavoin, mikä on huomattava ongelma kompensatiojärjestelmissä maailmalla (Quigley & Harper 2006; Norton 2009; Maron ym. 2016; Kujala ym. 2022). Yhtenevät säännöt yksinkertaistavat myös valvovan viranomaisen työtä ja tekevät hankkeiden vertailusta helpompaa ja läpinäkyvämpää.

Säännöksiin on lisäksi sisällytetty kompensation onnistumisen kannalta keskeisiä määräyksiä, kuten että:

1. tavoitellaan luonnonarvojen kokonaisheikentymättömyyttä (LSL 98.2, 99.1 §),
2. tuotettujen hyvitysten on oltava lisäisiä eli toimenpiteen tekemiseen ei ole entuudestaan esimerkiksi lakiin perustuvaa velvoitetta (LSL 99.2 §),
3. hyvitys on tuotettava pääsääntöisesti samalla luonnonarvolla kuin heikennys (LSL 101.2 §),
4. hyvitysten sijainti suhteessa heikennysalueeseen on tarkasti määritelty (LSL 101.1 §),
5. hyvityksissä huomioidaan aikaviiveet ja epävarmuus (LSL 103.2 §, lisäksi kompensatioasetus 2 ja 4 §),
6. hyvitysalueen pysyvyys on turvattu (LSL 104.2 §), ja
7. hyvitysten toteuttamista ja kompensatiota valvoo viranomainen (LSL 103-105 §).

Näiden näkökulmien huomiointi ja selkeä määrittely on linjassa kansainvälisesti sovittujen ekologiaa kompensatioita ohjaavien kriteerien kanssa (BBOP 2012; IUCN 2016), minkä lisäksi määräykset huomioivat monissa muissa kompensatiojärjestelmissä tunnistettuja heikkouksia ja lisäävät siten järjestelmän uskottavuutta. Taulukko 1 esittelee tiivistetysti, millä riittävydellä ekologisen kompensation toteutumisen kannalta keskeiset

kysymykset (Moilanen & Kotiaho 2018) on huomioitu nykyisessä lainsäädännössä. Artikkelin liitteessä 1 selvennetään yksityiskohtaisemmin, kuinka kysymykset toteutuvat lainsäädännössä puutteineen.

Uudessa laissa ja asetuksessa on säännöksiä, joita voidaan pitää erityisen tärkeinä ja onnistuneina. Näistä yksi on hyvitysalueiden pysyvä heikennyskielto. Kaikissa kompensatiojärjestelmissä ei vaadita pysyviä hyvityksiä (Damiens ym. 2021a) ja pysyvyyden puute onkin kirjallisuudessa useasti todettu kompensatiomekanismia murentavaksi heikkoudeksi, sillä jos pysyviä heikennyksiä kompensoidaan määräaikaisilla hyvityksillä, kokonaisheikentymättömyyttä ei voida saavuttaa ja luontokato jatkuu (Quétier ym. 2014). Suomen järjestelmässä hyvitysten pysyvyys turvataan hyvitysalueen pysyvällä heikentämiskielolla. Pysyvyyttä tukee lisäksi hyvitysalueiden kompensointivelvollisuus (LSL 105 §) tilanteissa, joissa hyvitysalueelle voidaan jostain poikkeuksellisesta syystä myöntää heikennys- tai hävittämislupa.

Toinen ekologisen kompensaation yleisistä puutteista on, että hyvityksiä ei ole tuotettu etukäteen, vaan varmoja ja välittömiä heikennyksiä kompensoidaan toimilla, joiden hyöty toteutuu vasta tulevaisuudessa. Tämä on ongelma erityisesti ennallistamishyvityksissä, sillä luontotyyppien ja elinympäristöjen ennallistuminen saattaa kestää vuosikymmeniä tai -satoja (Maron ym. 2012; Damiens ym. 2021a). Kokonaisheikentymättömyyden saavuttaminen muuttuu tällöin epävarmaksi: toimenpiteet voivat epäonnistua tai hyvitysalueelle muodostuvat luonnonarvot eivät vastaakaan heikennyksiä (Maron ym. 2012). Hyvitystoimet voivat myös viivästyä tai jäädä kokonaan tekemättä yrityskonkurssien tai heikon valvonnan seurauksena (Brown ym. 2013). Riskit siis kasvavat sitä mukaa, mitä pidempi aika sallitaan heikennyksen ja hyvityksen välillä ja mitä hitaammin luontohyötyjä tuottavia toimenpiteitä tehdään. Suomen luonnonsuojelulaissa ja kompensatioasetuksessa tulevaisuuden epävarmuuksiin liittyviä riskejä torjutaan monin eri keinoin. Esimerkiksi hyvitysalueiden perustavat toimenpiteet tulee olla tehtynä jo ennen heikennystä, jolloin viranomaisen voi ainakin periaatteessa valvoa toimenpiteiden tekemistä ja asianmukaista toteuttamista. Ennallistamishyvityksissä tulevaisuudessa syntyvät luontohyödyt ovat myös aina vähemmän arvokkaita kuin jo toteutuneet hyödyt, mikä edelleen kannustaa tuottamaan hyötyjä etukäteen. Lisäksi hyvityksen laskennassa huomioidaan tulevaisuudessa toteutuvien hyötyjen kertymisnopeus sekä hyvityksen suuruuteen liittyvä epävarmuus (kompensatioasetus 4 §): mitä nopeammin ja varmemmin tulevaisuudessa syntyvät hyödyt kertyvät, sitä suurempi määrä luonnonarvohehtaareita saadaan hyvitysalueelta. Suomalaisessa lainsäädännössä onkin ansiokkaasti korostettu tieteellistä tietoa heikennyksiä ja hyvityksiä arvioidessa, ja kompensatioiden laskentatapaa voidaan monella tapaa pitää edistyksellisenä.

Kolmas ekologisen kompensaation yleisistä haasteista liittyy valvontaan ja viranomaisten epäselvään tai liian rajoitettuun rooliin (Salzman & Ruhl 2000; Brown ym. 2013; Clare & Krogman 2013). Hallitseva talousliberalistinen näkökulma ajaa usein sääntelyn vähentämistä luonnonarvokauppa käyvässä järjestelmissä, kuten ekologisessa kompensaatioissa. Sääntelyn niukkuutta perustellaan sillä, että viranomaisen hyväksyntään perustuva kaupankäynti luo tarpeettomia rajoitteita ja haittaa järjestelmän toimintaa (Vatn 2015; Damiens ym. 2021b). Kuitenkin useat taloustieteelliset tarkastelut ovat osoittaneet, että luonnonarvokaupan käyminen ilman viranomaisvalvontaa johtaa helposti luonnon kannalta epäedulliseen lopputulokseen sekä järjestelmän tahattomaan ja tahalliseen väärinkäyttöön (Spash 2015). On myös huomionarvoista, että ilman lainsäädännöllistä velvoitetta tai valvontaa markkinoita ei välttämättä edes synny (Vatn 2015; Koh ym. 2019). Toisaalta viranomaisen hyväksyntään perustuva kompensatiojärjestelmä ei vielä yksinään takaa valvonnan laatua, mikäli viranomaisen asema on lainsäädännössä jätetty epäselväksi tai jos viranomaisella ei ole lain antamaa valtaa tai riittäviä resursseja tehtävien hoitamiseen (Brown ym. 2013; Clare & Krogman 2013). Onkin myönteistä, että Suomeen luotu kompensatiojärjestelmä perustuu viranomaisvalvontaan ja että valvova viranomainen (ELY-keskus) ja sen tehtävät (lausunnot, päätökset) on selkeästi määritelty. Toisin kuin monissa

muissa maissa, luonnonsuojelulaki edellyttää lisäksi avointa kompensatiorekisteriä, mikä vahvistaa järjestelmän läpinäkyvyyttä ja lisää sen yhteiskunnallista hyväksyttävyyttä (Kujala ym. 2022). Kaiken kaikkiaan Suomen lainsäädännöllä on selätetty useita ekologista kompensatiota tyypillisesti vaivaavia puutteita.

Järjestelmän heikkoudet

Vaikka Suomen ensimmäistä ekologisen kompensatian lainsäädäntöä voidaan pitää monin osin onnistuneena, löytyy säännöksistä myös heikkouksia ja epäselvyyksiä. Tässä luvussa nostamme niistä esiin merkittävimmät.

Kompensatian vapaaehtoisuus vaikeuttaa sen käyttöönottoa ja vähentää ohjausvaikutusta

Uuden lain silmiinpistävin puute on kompensatian vapaaehtoisuus. Luonnonsuojelulain toimivuusarvioinnissa tunnistettiin tarve kompensatiovelvoitteen kytkemiseksi luonnonsuojelulain mukaisiin poikkeuslupapäätöksiin, jolloin poikkeusluvan myöntämisestä olisi seurannut velvoite hyvittää suojellulle lajille tai luontotyyppille aiheutuneet haitat (HE 76/2022 vp). Tälle ei kuitenkaan riittänyt poliittista kannatusta, ja lakiin päätyi vain vapaaehtoinen kompensatio. Ekologisen kompensatian toteuttaminen on monivaiheinen prosessi, joka vaatii aikaa ja resursseja. Onkin aiheellista kysyä, kuinka moni toimija on valmis tekemään kompensointia vapaaehtoisesti, ja varsinkin tilanteessa, jossa hyvitystoimenpiteiden kustannukset ovat korkeat (Wunder 2013). Velvoittavuus olisi ollut myös omiaan edistämään ekologisen kompensatian markkinoiden syntyä, sillä maanomistajien kynnys lähteä tuottamaan luontohyötyjä etukäteen olisi matalampi, jos kysyntä olisi taattu edes poikkeuslupia vaativille luonnonarvoille (Calvet ym. 2015; Koh ym. 2019). Pelkkä vapaaehtoisuus sen sijaan, että poikkeuslupien yhteydessä velvoitettaisiin kompensatioihin, todennäköisesti vähentää sekä kompensatioon ryhtymistä että saatavilla olevien hyvitysalueiden määrää (Suvantola ym. 2018). Tämä on ongelmallista myös siitä syystä, että poikkeuslupien yhteydessä velvoitettavat kompensatiot olisivat edistäneet juuri kaikkein harvinaisimpien luonnonarvojen säilymistä, joiden heikentäminen poikkeusluvalla johtaa nyt kokonaishäviämään sen estämisen sijasta.

Poikkeuslupia laajemmalla velvoittavien kompensatioiden käyttöönotolla olisi myös haittoja ennakoivasti pienentävä ohjausvaikutus. Näin siksi, että velvoittavat haittojen hyvitykset tekevät näkyväksi haittaamisen kustannukset ja suurin osa toimijoista välttää turhia kustannuksia. Tämä johtaa haittojen välttämiseen ja minimointiin ja näin velvoittava kompensatio ohjaisi toimijoita noudattamaan paremmin haittojen lieventämishierarkiaa (Phalan ym. 2018; de Witt ym. 2019).

Velvoittavuus vähentäisi myös viherpesun riskiä. Vapaaehtoisessa ekologisessa kompensatiossa toimija saattaa esiintyä edelläkävijänä pelkällä lupauksella haittojen hyvittämisestä ja saada siten mainehyötyä (Wunder 2013). Velvoittavuus poistaisi viherpesun riskin, sillä jos kaikilla on yhtäläinen velvollisuus hyvittää aiheuttamansa luontohaitat, pelkällä hyvityslupauksella ei ole edelläkävijä. Vähimmilläänkin velvoittavuus muuttaisi mahdollisen viherpesun luonnetta, sillä vaikka luonnon kokonaisheikentymättömyys tai velvoitettu taso luonnon kokonaisparanemasta saavutetaan, edelleen on mahdollista jatkaa kilpailua tuottamalla suurempi kokonaisparanema.

Luonnonsuojelulaista puuttuu ekologisen kompensaation ja lieventämishierarkian välinen kytkös

Lieventämishierarkian noudattaminen ennen ekologista kompensaatiota on luonnon turvaamisen kannalta ensiarvoisen tärkeää (BBOP 2012; IUCN 2016; Phalan ym. 2018). Hyvitystoimenpiteisiin liittyvien epävarmuuksien ja aikaviiveiden vuoksi luonnon tuhoamatta jättäminen on aina kompensoimista varmempi keino luonnon monimuotoisuuden suojelemiseksi (Maron ym. 2012; Phalan ym. 2018; Damiens ym. 2021a). Haittojen välttäminen on myös taloudellisesti järkevää, koska se on pääsääntöisesti halvempaa kuin haittojen hyvittäminen jo heikennettyjä alueita ennallistamalla. Luonnonsuojelulain 3 §:ssä lieventämishierarkia mainitaan osana ekologisen kompensaation määritelmäsäännöstä. Sen mukaan ekologisilla kompensaatioilla tarkoitetaan ”*aihautettavien heikennysten hyvittämistä parantamalla eliölajien elinympäristöjen ja luontotyyppien tilaa heikennysalueen ulkopuolella, kun heikennyksiä on ensisijaisesti vältetty, toissijaisesti minimoitu ja, jos mahdollista, heikennettyjen eliölajien ja luontotyyppien tilaa on ennallistettu heikennysalueella [heikennystä aiheuttavan toiminnan lakattua]*”.

Vapaaehtoisia ekologisista kompensaatioita koskevassa luonnonsuojelulain 11 luvussa ei lieventämishierarkian soveltamiseen kuitenkaan erikseen velvoiteta minkään säännöksen nojalla, eikä sen noudattamisen valvontaan esitetä mekanismeja (liite 1). Säännöksen puuttuminen aiheuttaa epäselvyyttä lieventämishierarkian soveltamisen suhteen, sillä pelkästään määritelmäsäännöksen perusteella ei ketään voida velvoittaa sitä noudattamaan. Määritelmäsäännöksillä selvennetään oikeusnormien ja -käsitteiden sisältöä (Hirvonen 2020), mutta nyt laista puuttuu säännös, jonka tulkintaa lain 3 §:n mukainen määritelmä voisi ohjata. Vapaaehtoista kompensaatiota ei siis ole käytännössä sitovasti kytketty lieventämishierarkian noudattamiseen. Lieventämishierarkiaan liittyvä luontohaittojen välttäminen ja vähentäminen näkyy luonnonsuojelulaissa velvoittavana säännöksenä vain tiettyjen poikkeuslupaa vaativien heikennysten myöntämisedellytyksissä (esimerkiksi LSL 66, 83 §).

Toisaalta on otettava huomioon, että kyse on vapaaehtoisesta ekologisesta kompensaatiosta. Hankkeen saisi toteuttaa ja luonnonarvot tuhota kokonaan myös ilman kompensaatiota, ja yleisen heikennyskiellon puuttuminen luonnonsuojelulainsäädännöstä rasittaa kauttaaltaan luonnon monimuotoisuuden turvaamiseen tähtäviä säädöksiä. Vaikka luonnonsuojelulain 3 §:n määritelmää voitaneen pitää jonkinlaisena heikentäjiin kohdistuvana suosituksena sovellettaessa vapaaehtoista ekologista kompensaatiota, olisi laissa voitu velvoittaa lievennyshierarkian noudattamiseen ja raportointiin samaan tapaan kuin siinä on velvoitettu muihin toimenpiteisiin.

Suojeluhuivityksen määritelmä tekee suojelun käyttämisen kompensaationa lähes mahdottomaksi

Suojeluhuivityksissä heikennys kompensoidaan suojelemalla samaa luonnonarvoa toisaalla. Kansainvälisesti vakiintuneessa määritelmässä suojeluhuivityksen hyöty perustuu luonnon heikkenemisen estämiseen (engl. *avoided loss* tai *averted loss*) eli suojeltavaan alueeseen kohdistuvien uhkien tai paineiden torjumiseen (BBOP 2012; IUCN 2016; Maron ym. 2018). Suojeluhuivityksessä kompensoitavan luonnonarvon kokonaisu esiintymä kuitenkin pienenee, koska hävitetyt alueen tilalle ei luoda vastaavaa uutta aluetta esimerkiksi ennallistamalla. Suojeluhuivityksestä hyöty syntyykin siitä, että luonnonarvon jäljelle jäävien esiintymien häviämiskärsiä pienennetään suojelun avulla. Mekanismin käyttö on perusteltavissa esimerkiksi silloin, kun luonnonarvon esiintymää ei voida lisätä ennallistamalla (esim. kalkkikallioilla esiintyvät eliöyhteisöt), luonnonarvo on jo hyvin yleinen, jolloin suojeleminen on ennallistamista kustannustehokkaampi toimenpide, tai luonnonarvon jäljellä olevien esiintymien häviämiskärsiä on hyvin korkea (Kujala ym. 2015).

Vuonna 2023 voimaan astuneen kompensatiolainsäädännön mukaan luonnon heikkenemisen estämisestä ei kuitenkaan saa laskea hyötyä, vaan suojeluhyvityksen hyödyksi voidaan laskea ainoastaan suojellulla alueella tapahtuva luonnonarvon luontainen paranema eli passiivinen ennallistuminen. Laki ja asetukset eivät siis tunnista suojelun tuomaa hyötyä luonnonarvon häviämiskäsitteitä torjuvana mekanismina, vaikka suojelualueiden perustaminen ja tähän tarvittavien resurssien käyttö perustuu vahvasti ajatukseen, että asettamalla alue suojeluun estetään ihmisen haitallinen vaikutus kyseiseen luontoalueeseen. Kansainvälisesti määritellyn suojeluhyvityksen oikeaoppinen käyttö vaatii, että hyvitysalueeseen kohdistuva häviämiskäsite voidaan luotettavasti todentaa (IUCN 2016). Maailmalla on tapauksia, joissa suojeluhyvitystä on väärinkäytetty esimerkiksi jättämällä häviämiskäsite kokonaan huomiotta, jolloin saatetaan suojella alueita, jotka olisivat säilyneet ilman suojeluakin (Thorn ym. 2018), tai liioittelemalla hyvitysalueen häviämiskäsitteen suuruutta, jolloin kompensointi voidaan tehdä pienemmällä pinta-alalla kuin mitä kokonaisuuden ennallistumisen saavuttaminen todellisuudessa vaatisi (Gibbons ym. 2018; Maseyk ym. 2020). Päätöstä jättää heikkenemisen estämisestä aiheutuva hyöty huomiotta perustellaan kompensatioasetuksen esittelymuistiossa sillä, että häviämiskäsitteen määrittämiseen ei ole olemassa riittävää tutkittua tietoa (Ympäristöministeriö 2023). Tätä ei voi kuitenkaan pitää pitävänä perusteena, sillä Suomessa on saatavilla tarkat tilastotiedot esimerkiksi metsien hakkuiden, soiden ojitusten ja muun maankäytön määristä ja muutoksista kuluneiden 20–30 vuoden ajalta (ks. esim. Kangas ym. 2023) ja häviämiskäsitteen huomioimiseksi hyvityksen laskennassa on kehitetty tieteellisesti testattuja ja läpinäkyviä menetelmiä (esim. Moilanen ym. 2020).

Suojeluhyvityksen kapean määritelmän ongelmallisuutta lisää se, että luonnonuojelulain 100 §:n mukaan suojeluhyvitykseen voidaan hyväksyä ainoastaan ”luonnontilaltaan edustavia” kohteita, jotka toisin sanoen ovat luonnonomaisia tai suhteellisen lähellä sitä. Tällainen kohde olisi esimerkiksi hallituksen esityksessään mainittu METSO-ohjelman kriteerit täyttävä vanhapuustoinen ja runsaslahopuustoinen kangasmetsä, jossa on kookkaita puuyksilöitä ja hyvä lahoppuujatkumo (Ympäristöministeriö 2008). Luonnonomaiselta edustavien alueiden voimakas ennallistuminen verraten vähän, jolloin suojelusta saatava hyöty eli luonnon paranema jää pieneksi ja alueita joudutaan suojelemaan suurina määrinä jo vähäisenkin luontohaitan kompensoimiseksi. Nykysäädöksillä esimerkiksi yhden luonnonomaisen lehtomaisen kangasmetsähehtaarin hävittämisen kompensointi vaatisi lähes 11 hehtaarin suuruisen METSO I -luokan kriteerit (ekologinen tila n. 0,85) täyttävän metsän suojelua, kun ei huomioida muita hyvityksen suuruuteen vaikuttavia tekijöitä, kuten luonnonarvon uhanalaisuutta (ks. laskennasta tarkemmin Ympäristöministeriö 2023). Suojeluhyvityksen määritelmä Suomen lainsäädännössä tekee siten toimenpiteestä hyvin tehottoman, mikä ei kannusta sen käyttöön kompensatioissa.

Lainsäädännön muuttaminen niin, että se mahdollistaisi myös ekologiselta tilaltaan heikompilaatuisten alueiden käyttämisen suojeluhyvitykseen, ei ratkaise yllä kuvattua ongelmaa. Sen sijaan se johtaisi haitalliseen kannustimeen suojella heikennettyjä alueita, joilla luonnonarvot voivat luontaisen suksession myötä parantua eniten ja joista saatava laskennallinen suojeluhyöty olisi näin ollen suurin. Tällöin täysin luonnonomaisen metsän suojelu tuottaisi pienemmän hyödyn kuin avohakkuun suojelu, vaikka luonnonomaisen metsän ja siellä jo elävän lajiston häviämisen estäminen olisi luonnonuojelullisesti paljon arvokkaampaa kuin avohakkuun yli 100 vuotta kestävä passiivinen ennallistuminen.

Suojeluhyvitykseen liittyvän lainsäädännön ongelmallisuutta lisää se, että suojeluhyvitystä saa käyttää ainoastaan uhanalaisia luontotyyppisiä koskeissa kompensatioissa (LSL 100 §). Säädos heittää täten hukkaan suuren ei-uhanalaisen luonnon suojelun potentiaalini. Samalla laki edellyttää, että ei-uhanalaisiin ja usein yleisiin luonnonarvoihin kohdistuva heikennys voidaan hyvittää vain kalliimmilla ennallistamis- ja hoitotoimilla, vaikka edustavien esiintymien suojelu olisi huomattavasti järkevämpi ja kustannustehokkaampi tapa turvata näiden luonnonarvojen pitkäaikainen säilyminen. Tältä osin lainsäädännön voidaan katsoa olevan myös ristiriitainen, sillä rajaamalla suojeluhyvityksen käytön

uhanalaisiin luontotyyppihin lainsäädäntö mahdollistaa luonnonarvon kokonaispinta-alan pienentämisen uhanalaisille luontotyypeille, mutta vaatii kokonaispinta-alan säilyttämistä ei-uhanalaisille luonnonarvoille.

Luonnonsuojelulaki ei tunnista käyttöpaineiden vuotoa

Kansainväliset ekologista kompensatiota koskevat kriteerit (BBOP 2012; IUCN 2016) ohjeistavat, että kompensatiolaskennassa tulee huomioida hyvitysalueilta suojelun tai käytörajoitusten seurauksena tapahtuva käyttöpaineen siirtyminen eli *vuotaminen* muualle (engl. *leakage*) (Virah-Sawmy ym. 2014). Erityisesti suojeluhyvityksissä, joissa suojelulla torjutaan alueeseen kohdistuva heikentävä toiminta, on riskinä, että maankäytön paine siirtyy toisaalle ja luonnonarvon kokonaistilanteen heikkeneminen jatkuu siksi muuttumattomana. Tyypillisesti vuoto huomioidaan hyvityksen suuruutta kasvattamalla niin, että alkuperäisestä suojeluhyvityksestä vuotava osa lisätään hyvitykseen (Moilanen & Laitila 2016; Moilanen & Kotiaho 2018).

Suomen luonnonsuojelulaissa tai kompensatioasetuksessa ei kansainvälisten suositusten vastaisesti ole huomioitu, että alueen käytön rajoittaminen voi johtaa haittojen vuotamiseen muualle. Tämä on merkittävä puute sen vuoksi, että ELY-keskuksen kompensatiopäätöksessä kuitenkin säädetään hyvitysalueiden hävittämisen ja heikentämiskiellosta (LSL 104 §) eli käytännössä pysyvää suojelusta. Koska vuoto tyypillisesti pienentää hyötyä, joka käytörajoituksilla saavutetaan, vuodon sivuuttaminen vaarantaa luonnonsuojelulain tavoitteen kokonaisheikentymättömyyden saavuttamisesta.

Lainsäädäntö ei mahdollista huonosti tunnettujen hyvystoimien seurantaa tai epäonnistuneiden hyvysten hylkäämistä

Vaikka laissa ja asetuksessa huomioidaan ansiokkaasti ennallistamishyvityksiin liittyvää aikaviivettä ja epävarmuutta, ne tukevat huonosti hyvystoimista saatavien luontohyötyjen varmuutta esimerkiksi tilanteissa, joissa hyvittävien toimenpiteiden vaikutus tunnetaan erityisen puutteellisesti tai joissa toimenpiteiden epäonnistuminen tulee ilmi viiveellä. Kompensatiolainsäädännössä hyvystoimilla tuotettava luontohyöty arvioidaan parhaaseen tieteelliseen tietoon perustuen (kompensatioasetus 4 §). Laki edellyttää ainoastaan hyvittävien *toimenpiteiden toteuttamisen* seurantaa (LSL 103 §), ei hyvitysalueen *luonnonarvojen kehityksen* seurantaa, vaikka jälkimmäinen voi olla nähtävissä vasta vuosien tai vuosikymmenien jälkeen toimenpiteiden toteuttamisesta. Hyvitysalueella saavutettava luontohyöty perustuu näin ollen olemassa olevaan tietoon toimenpiteen vaikutuksista eri lajeille ja luontotyypeille sekä siihen, että toimenpiteet on toteutettu yhtä laadukkaasti kuin mihin tieteellinen tieto perustuu. ELY-keskus käy lausuntojen antamisen yhteydessä tarvittaessa maastossa tarkistamassa, ovatko alueen luonnonarvot ennen toimenpiteitä ilmoitetun kaltaiset ja onko toimet tehty ilmoitetulla tavalla, jotta suunniteltu luonnonarvojen (laadullinen ja määrällinen) paraneminen voidaan saavuttaa (kuva 1). On hyvä huomata, että yksittäisen ELY-keskuksen virkailijan näkökulmasta puhutaan satojen tai jopa tuhansien erilaisten toimenpiteiden ja luonnonarvojen yhdistelmien tuntemuksesta riippuen siitä, kuinka laaja-alaisesti kompensatiota ryhdytään tekemään. Samalla Suomessa on monia luontotyyppisiä ja lajien elinympäristöjä, joiden ennallistamisesta ei toistaiseksi ole mitään kokemusta. Tällöin toimenpiteiden toteuttamisen riittävyyden sekä toimenpiteistä saataviin hyötyihin liittyvän epävarmuuden arvioiminen etukäteen on lähes mahdotonta.

Lain ja asetuksen perusteella jää myös epäselväksi, miten viranomainen voi toimia tilanteessa, jossa hyvitysalueen toimenpiteet on tehty jo useita vuosia ennen kompensatiopäätöksen yhteydessä tehtävää rajaamista, mutta rajaamista varten tehtävällä maastokäynnillä käy ilmi, etteivät toimenpiteet ole johtaneet oletettuihin muutoksiin alueen luonnonarvoissa. Tulkintamme on, että viranomainen joutuu tästäkin huolimatta hyväksymään

kompensaation, sillä hyvitysten syntyminen on varmistettu sillä hetkellä, kun viranomainen on lausunut toimenpiteiden suorittamisesta. Näin kävisi myös tilanteissa, joissa epäsuotuisa kehitys johtuisi selkeästi toimenpiteen epäonnistuneesta toteutuksesta, mikä huomataan vasta jälkikäteen (esimerkiksi soilla tukittujen ojien vuotaminen, Haapalehto ym. 2014). Käytännössä ELY-keskus voi vain varmistaa, että alueen alkuperäiset, ennen toimenpiteitä kirjatut luonnonarvot ovat säilyneet, eikä aluetta tai sen luonnonarvoja ole hävitetty.

Muun muassa näistä syistä monet kompensatiojärjestelmät esimerkiksi Australiassa ja Yhdysvalloissa vaativat hyvitysalueiden seuranta, jotta alueiden luonnonarvojen kehittyminen voidaan todentaa (Quigley & Harper 2006; May ym. 2017). Seurantavelvoite vaihtelee tavallisesti 3–10 vuoden välillä, ja sen pääasiallinen tavoite on todentaa, että hyvitysalueen kehitys lähtee käyntiin odotetun mukaisesti. Mikäli luonnonarvojen havaittu kehitys ei vastaa sovittua, voi viranomainen näissä maissa vaatia heikentäjältä lisätoimenpiteitä tilanteen korjaamiseksi. Suomen lainsäädännössä viitataan seurannan mahdollisuuteen: esimerkiksi hyvitysuunnitelmassa tulee arvioida toimenpiteiden toteutumisen riskejä ja laatia suunnitelma vaihtoehtoisista toteutustavoista (LSL 103.2 §), minkä lisäksi heikentäjän kustannusvastuu kattaa hyvittämissä toimenpiteiden vaikuttavuuden seurannan (LSL 107.2 §). Kuitenkin ELY-keskusten toimenpiteistä laatiman lausunnon jälkeen ei varsinaista luonnonsuojelulakiin perustuvaa seurantavelvoitetta ole. Mikäli kompensatio liittyy poikkeuslupaan, voidaan lupaheitoon jatkossakin kirjata seurantavelvoite (Pappila 2017). Muissa tapauksissa hyvityksillä saavutettavien luonnonarvojen seuranta vaikuttaa jäävän esimerkiksi määräaikaisten tutkimushankkeiden varaan.

On hyvä huomata, ettei myöskään heikennysten seuranta vaadita, vaikka näiden lopullinen suuruus ei vielä kompensatiopäätöstä tehdessä ole välttämättä tiedossa. Laissa on siis sisäänrakennettu vaara, että heikennykset osoittautuvat arvioitua suuremmiksi ja hyvitykset arvioitua pienemmiksi, mutta kompensation korjaamiseen ei ole mahdollisuutta. Näin ollen kompensatio voidaan hyväksyä ja merkitä kompensatiorekisteriin, vaikka luonnonarvon kokonaistila on todellisuudessa pysyvästi heikentynyt. Muista maista on myös näyttöä, että kun hyvitysten epäonnistumisella ei ole seuraamuksia, toimenpiteiden ekologiseen vaikuttavuuteen ei kiinnitetä riittävästi huomiota ja järjestelmästä tulee altis suoralle väärinkäytölle (Quigley & Harper 2006; Brown ym. 2013; Maron ym. 2016; Theis ym. 2020). Toisaalta haitan ja hyvityksen seuranta ja hyvitysten sopeutuva toteutus (engl. *adaptive management*) kasvattaisi kompensatioon tarvittavaa työpanosta ja kokonaiskustannusta, eikä taloudellisesti tai järjestelmän toimivuuden kannalta ole järkevää, että seurantaan tehtäisiin jokaisella heikennys- ja hyvitysalueella. Seurantaan velvoittamisen mahdollistaminen hyvin epävarmoja toimenpiteitä käytettäessä ja/tai erilaiset otantatarkastukset toisivat kuitenkin varmuutta luontohyötyjen toteutumiseen ja tuottaisivat tärkeää tietoa järjestelmän kehittämistarpeista.

Kaikkia kompensation käytännön toteuttamiseen liittyviä kysymyksiä ei ole sisällytetty luonnonsuojelulakiin tai niiden määrittely on jäänyt epäselväksi

Keskeisten kriteerien lisäksi ekologisiin kompensatioihin liittyy useita käytännön toteutuksen kannalta tärkeitä sääntöjä, päätöksiä ja tietotarpeita (Moilanen & Kotiaho 2017; 2018). Näistä kaikkia ei ole sisällytetty luonnonsuojelulakiin tai niiden määrittely on jätetty epäselväksi (taulukko 1, liite 1). Näin siitäkin huolimatta, että käytännön toiminnassa monet näistä kysymyksistä tulevat väistämättä vastaan. Esimerkiksi mahdollisen luonnon kokonaisparaneman määrittämisen säännöistä ei ole mainintaa, eikä laki anna ohjeistusta siitä, miten luonnonarvojen kytkeytyneisyyteen kohdistuvat heikennykset tulisi huomioida esimerkiksi tiukasti suojeltujen luontotyyppien ja lajien tapauksessa. Myöskään kytkeytyneisyydeltään erinomaisen kohteen heikentämisestä ei lasketa lisähaittaa tai sen suojelusta lasketa lisähyötyä, vaikka luonnonsuojelubiologisesti on selvää, että uusi

Taulukko 1. Ekologisen kompensaation tärkeimmät kysymykset ja millä riittävyydellä nämä on huomioitu suomalaisessa lainsäädännössä ja tähän liittyvissä muissa asiakirjoissa. Taulukkoa on jatkettu Moilasen ja Kotiahon (2017, 2018) aikaisemmin esittämien keskeisten kysymysten pohjalta. X = asia on mainittu luonnonsuojelulaissa (LSL), hallituksen esityksessä (HE), kompensaatioasetuksessa (asetus) tai asetuksen muistiossa (muistio). Värikoodi: vihreä (***) = huomioitu selkeästi; keltainen (**) = mukana, mutta tulkinta epäselvä tai lain säännös puutteellinen; punainen (*) = ei ole käytössä, puuttuu tai matemaattis-ekologisesti väärin. Jokaisen kysymyksen käsittely lainsäädännössä on kuvattu tarkemmin liitteessä I.

Table 1. Operationally important decisions in the planning of biodiversity offsets and how these have been handled in the Finnish biodiversity offset law. The table has been extended from Moilanen and Kotiaho (2017, 2018). X = information relevant to the decision has been mentioned in the Finnish Nature Conservation Act (LSL), the Government Proposal on the Act (HE), the Decree on Voluntary Biodiversity Offsetting (asetus) or in the Memorandum on the Degree (muistio). Colour codes: green (***) = information relevant for the decision sufficiently available, yellow (***) = is mentioned in the law, but the interpretation is unclear, or the information is insufficient, red (*) = no information available or the content is ecologically and/or mathematically incorrect. Appendix 1 includes more detailed description of the information available in the current law.

Kysymys	Lyhyt selitys	Missä mainittu				Huomiointi
		LSL	HE	Asetus	Muistio	
Tavoitteita koskevat kysymykset						
Lieventämishierarkia	Tuleeko lieventämishierarkiaa noudattaa, kun LSL:n mukaisia vapaaehtoisia ekologisia kompensaatioita toteutetaan?	x				**
Kokonaisheikentymättömyyden määritelmä	Mitä kokonaisheikentymättömyydellä tarkoitetaan käytännössä?	x	x		x	***
Epävarmuuden huomiointi	Miten aiheutettavan haitan ja tuotettavan hyvityksen arvioinnin epävarmuudet on huomioitu?	x	x	x	x	***
Luonnon kokonaisparaneman (NPI) huomiointi	Miten määritellään luonnon kokonaisparanema (Net Positive Impact, NPI), jos tehdään enemmän kuin mitä kokonaisheikentymättömyys vaatii?	x	x		x	**
Alueellisuutta koskevat kysymykset						
Hyvitysten toteutusalue	Kuinka laajalla alueella hyvitystoimet sallitaan tehtäväksi?	x	x	x	x	***
Alueellinen konteksti	Mitä laajempaa aluetta (maa, Eurooppa) käytetään vertailukohtana, kun lajien ja elinympäristöjen uhanalaisuutta arvioidaan? Alueellisia konteksteja voi olla useita.	x	x	x	x	***
Alueellisen jouston lisäkerroin hyvityksille	Ylimääräinen kerroin kasvattamaan hyvityksen kokoa silloin, kun hyvitysten toteuttamisessa sallitaan ylimääräistä alueellista joustoa ja siirrytään yhä kauemmaksi heikennettävien luonnonarvojen esiintymistä.					*
Aikaa koskevat kysymykset						
Pysyvyys	Onko hyvitys määräaikainen vai pysyvä? Pysyvyys on tärkeää, jotta luonto ei pitkällä aikavälillä jää nettotappion puolelle.	x	x			***
Aikaikkuna	Kuinka monen vuoden ajan haitan ja hyvityksen tasapainoa arvioidaan?			x	x	***
Nykyarvolaskenta	Tulevaisuudessa syntyville hyödyille lasketaan alentunut arvo, koska lähtökohtaisesti viivästyneet hyödyt ovat vähemmän arvokkaita kuin välittömät hyödyt.				x	*

Taulukko 1 jatkuu

Kysymys	Lyhyt selitys	Missä mainittu				Huomiointi
		LSL	HE	Asetus	Muistio	
Luonnon monimuotoisuutta koskevat kysymykset						
Biodiversiteetin mittaaminen	Miten määritellään kompensoitavat luonnonarvot? Luontotyypeille ja lajeille pitää olla mittarit, joiden avulla haitta ja hyvitys voidaan määritellä. Lisäksi pitää määritellä, millaista vaihtokauppaa eri luonnonarvojen välillä voidaan käydä.	x	x	x	x	***
Mittaamisen yksinkertaistuksen kerroin	Ylimääräinen kerroin kasvattamaan hyvityksen kokoa, koska luonnon mittaamisen yksinkertaistaminen (esim. käyttämällä luontotyyppiä lajien sijaan) luo epävarmuutta kokonaisuheikentymättömyyden saavuttamisen suhteen.					*
Ekosysteemipalveluiden huomioiminen	Päätös siitä, mitkä, jos mitkään, ekosysteemipalvelut huomioidaan ekologisen kompensoinnin yhteydessä.					*
Parempaan vaihto	Mahdollisuus hyvittää luontotyyppiä tai lajia jollakin luonnonsuojelullisesti parempana pidettävällä luontotyypillä tai lajilla.	x	x	x	x	***
Parempaan vaihdon hyvityskerroin	Ylimääräinen hyvityksen kokoa kasvattava kerroin silloin, kun sallitaan luonnonarvovastaavuudesta poikkeaminen parempaan vaihtamalla.				x	*
Kompensointimahdollisuuden rajaus	Onko kompensoinnille asetettu rajoja ja määritelläänkö lainsäädännössä luonnonarvoja, joita ei saa heikentää edes silloin, kun heikennys kompensoidaan? Tällä pyritään estämään kompensoinnin käyttäminen heikentämislupaa saamisen helpottamiseen.	x				**
Kompensointitarpeen rajaus	Onko jotakin, mitä ei ole tarpeen kompensoida?					**
Toimenpiteet						
Lisäisyys	Vahvistaa, että kuvatut hyvitystoimenpiteet ovat lisäisiä eli niiden tekemiselle ei ole esim. entuudestaan olemassa olevaa veloitusta tai rahoitusta, ja että osittainen lisäisyyden puute on huomioitu asianmukaisesti laskelmissa.	x	x		x	***
Ennallistamishyvityksen vaste	Funktio, joka kuvaa luontotyypin odotetun ennallistumisen ajan kuluessa, lähtien jostakin heikentyneestä lähtötilasta ja parantuen jonkin matkaa kohti luonnontilaa.			x	x	***
Suojeluhyvityksen taustatrendi	Määrittää luontotyyppiin tai lajiin kohdistuvien paineiden tuottaman taustatrendin, mihin nähden hyvitys määritetään. (Esim. yli 6 % Suomen hakkuukypsistä metsistä päätehakataan vuosittain.)			x	x	*
Suojeluhyvityksen vaste	Paljonko hyötyä luontotyypin suojele kerryttää ajan kuluessa. Hyöty syntyy hyvitysalueeseen kohdistuvien paineiden alentumisesta tai poistamisesta. Hyötyä laskettaessa huomioidaan myös suojeluhyvityksen taustatrendi.			x	x	*
Vuoto	Paineiden siirtyminen alueelta toisalle, jos alue suojellaan joko sellaisenaan tai ennallistamisen jälkeen. Hyvitystoimista saatavaa hyötyä arvioidessa vuoto tulee huomioida, sillä jos suojele seurauksena paineet siirtyvät sellaisenaan toisalle, ei suojele ole estänyt luontokatoa.				x	*

suojelualue, joka sijoittuu aiemman suojelualueen kupeeseen tai kahden suojelualueen väliin, on merkittävämpi kuin uusi suojelualue yksinään kaukana muista suojelualueista. Vaikka laissa on huomioitu hyvityksien ajallinen viive, ei laskennassa kuitenkaan huomioida tulevaisuudessa syntyvien hyötyjen nykyarvoa (taulukko 1), vaikka taloustieteellisesti luonnonarvokaupan tulevaisuuden hyödyt eivät ole samanarvoisia kuin välittömät hyödyt (esim. Denne & Bond-Smith 2012; Overton & Stephens 2013).

Epäselväksi jää myös, kuinka helppoa tai vaikeaa on joustaa hyvityksen kriteereistä. Luonnonsuojelulaki mahdollistaa tietyissä tapauksissa säännöistä joustamisen (kompensaatioasetuksen 5 § luonnonarvovastaavuus ja 7 § alueellinen etäisyys hyvityksen ja heikennyksen välillä), mutta joustamisesta ei seuraa heikentäjälle velvoitteita, kuten suurempaa hyvitystarvetta. Esimerkiksi luonnonarvovastaavuudesta voidaan poiketa, ”jos [liitteen 2 ryhmässä lueteltua vastaavaa luontotyyppiä] ei ole, vastaavana voidaan hyväksyä parhaan käytettävissä olevan tieteellisen tiedon perusteella muu saman pääryhmän luontotyyppi” (kompensaatioasetus 5 §). Epäselväksi jää, millaisessa tilanteessa voidaan todeta, että luontotyyppiryhmään kuuluvaa vastaavaa luontotyyppiä ei ole. Riittääkö syyksi, ettei kompensatiomarkkinoilla hyvitystä tarvittaessa ole tarjolla sopivaa luontotyyppiä vaaditulla hyvitysalueella? Joissain kompensatiojärjestelmissä jouston vastapainona vaaditaan hyvityksen koon kasvattamista (Bull ym. 2017), millä torjutaan joustojen liiallista käyttämistä esimerkiksi kustannuksiltaan halvempien tai nopeammin toteutettavien, mutta luonnonarvoiltaan erilaisten kohteiden hyödyntämiseen.

Luonnonsuojelulaki ja kompensatioasetus jättävät lisäksi avoimeksi tiettyjä seikkoja sen suhteen, miten kompensatioita sovelletaan ei-uhanalaiseen luontoon, ja esimerkiksi hallituksen esityksessä puhutaan paikoitellen epäjohdonmukaisesti ”suojellusta”, ”uhanalaisesta” ja ”tanallisesta” tai ”yleisestä” luonnosta. Vaikka sääntelyn perusteella vaikuttaa selvältä, että kompensatioita voidaan soveltaa myös ei-uhanalaiseen ja ei-suojeltuun luontoon, yksittäisten säännösten, kuten luonnonarvovastaavuutta koskeva lain 101.2 §:n tai suojeluhyvitystä koskevan 100 §:n soveltamisessa voi olla haasteita, koska säännökset on rajattu koskemaan vain uhanalaisia luontotyyppiä ja uhanlaisten lajien elinympäristöjä. Esimerkiksi 101.2 §:n luonnonarvovastaavuuden uhanalaisuusrajaus voidaan tulkita niin, että ei-uhanalaisia luonnonarvoja voi hyvittää millä tahansa muulla luonnonarvolla.

Toisaalta laki ja asetukset eivät myöskään selkeästi rajaa, milloin kompensatiota ei tulisi käyttää. Tällainen tilanne saattaa syntyä, kun haittojen hyvittäminen ei selkeästi ole mahdollista, hyvityksen onnistumiseen liittyy liian suurta epävarmuutta, tai kun luonnonarvo on niin uhanalainen tai siihen kohdistuva heikennys niin suuri, ettei heikentämiseen tulisi edes kompensation kanssa ryhtyä (IUCN 2016). Ainoastaan tiukasti suojeltuihin lajeihin kohdistuvissa ja poikkeuslupaa vaativissa hankkeissa tulee viranomaisen lain mukaan huolehtia, että heikennys ei haittaa eliölajin suotuisan suojelutason säilyttämistä tai sen saavuttamista (83 §). Tiukasti suojelluille luontotyypeille vastaava vaatimusta ei ole, ja kompensatiosääntely päinvastoin antaa suhteellisen laajat vapaudet hyvityksen tekemiseen muilla luontotyypeillä, mikäli sopivia hyvityskohteita ei ole. Kompensointi on myös mahdollista kaikkein uhanalaisimmille lajeille ja luontotyypeille. On kuitenkin muistettava, että kompensatio ei sinänsä mahdollista toimenpiteitä, vaan luonnonarvoja heikentävien toimien sallittavuus ratkaistaan aina luonnonsuojelulain muiden säännösten tai esimerkiksi vesilain säännösten perusteella.

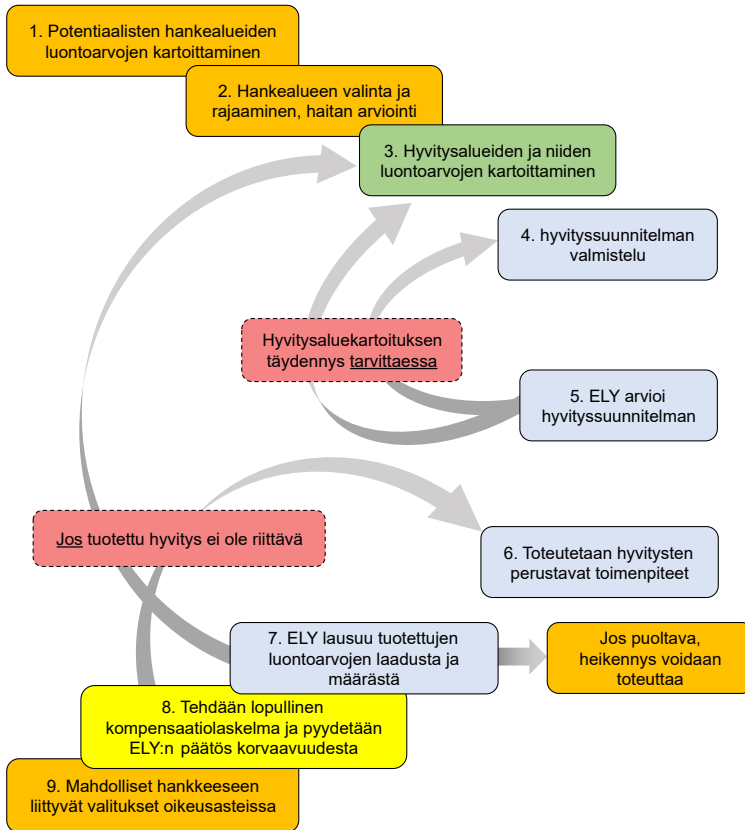
Ekologinen kompensatio haitan aiheuttajan näkökulmasta

Lopuksi haluamme kiinnittää huomiota itse kompensatioprosessiin toimijoiden näkökulmasta. Nyt säädettyssä kompensatiojärjestelmässä hyvitysten tuottamiseen (kuva 1) ja käyttämiseen (kuva 2) liittyy useita vaiheita, joista osa on riippuvaisia viranomaisen lausunnoista ja päätöksistä. Heikentäjän näkökulmasta pullonkaulaksi muodostunee varsinkin järjestelmän käynnistysvaiheessa sopivien hyvityskohteiden löytyminen. Mikäli heikentäjä joutuu tuottamaan hyvitykset itse, vie helposti useita vuosia ennen kuin sopiva hyvitysalue on löytynyt ja toimenpiteet tehty ELY-keskuksen hyväksymällä tavalla (kuva 2), varsinkin kun suojeluhyvitys on samanaikaisesti rajattu kannattamattomaksi ja siten käytännössä mahdottomaksi keinoksi hyvitysten toteuttamiseksi. Koska heikennystä ei voi tehdä ennen hyvitysalueen perustavia toimenpiteitä, vaaditaan toimijalta huomattavaa panostusta kompensation toteuttamiseen jo ennen varsinaisen hankkeen työvaiheen aloittamista ja ilman varmuutta siitä, että ELY-keskus tulee lopulta antamaan myönteisen kompensatiopäätöksen. Prosessia voivat lisäksi pitkittää viranomaisen tekemät täydennyspyynnöt hyvityssuunnitelmaa ja toimenpiteitä koskeviin lausuntoihin sekä kompensatiopäätöksestä tehtävät valitukset (kuva 2). Tosin täytyy huomata, että päätöksen valitusoikeus on rajattu vain asianosaisiin (LSL 134.4 §), eikä esimerkiksi kunnalla tai toiminta-alueelle rekisteröidyillä yhteisöillä ole valitusoikeutta. Toimijan kannalta on kuitenkin huomionarvoista, että ELY-keskus ottaa kantaa heikennyksen arviointiin ja hyvityksen riittävyteen vasta tehdessään luonnonsuojelulain 104 §:n mukaista päätöstä hyvityksen korvaavuudesta (kuva 1, vaihe 8). Varmuus siitä, onko luontohaitat määritetty oikein ja riittävän kattavasti saadaan siis vasta sen jälkeen, kun hyvitykset on jo suunniteltu ja toteutettu. Prosessissa on myös riski, että heikentäjä lähtee toteuttamaan heikennyksiä heti, kun hanketta varten kiinnitettyjen hyvitysalueiden perustavat toimenpiteet on tehty (kuva 2, vaihe 7), mutta heikennyksen ja hyvityksen vastaavuus arvioidaankin tämän jälkeen riittämättömäksi. Koska heikennys on jo aloitettu, ei uusia hyvitysalueita voida enää hanketta varten perustaa (koska säädösten mukaan hyvitykset on tehtävä etukäteen), jolloin hankkeen kokonaisheikentymättömyys voidaan saavuttaa vain, jos markkinoilla sattuu olemaan sopivia ja viranomaisen jo hyväksymiä hyvitysalueita myynnissä.

On ilmeistä, että luonnonsuojelulain ja kompensatioasetuksen toimintasäännöt nojaavat vahvasti ajatukseen järjestelmästä, jossa hyvityksiä tuotetaan etukäteen ja myydään käynnissä olevilla kompensatiomarkkinoilla niitä ostaville heikentäjille. Tässä mielessä järjestelmä on hankala toimijoille, jotka haluaisivat ryhtyä kompensoimaan haittojaan ennen kuin toimivia markkinoita on olemassa tai joiden hankkeissa heikennetään samanaikaisesti monia luontotyyppejä ja lajien elinympäristöjä ja joille sopivien hyvitysalueiden löytäminen on toimivien markkinoidenkin tilanteessa vaikeaa. Markkinoiden toimivuuden syntyä estää myös epävarmuus tuotettavien hyvitysten myynnin todellisista mahdollisuuksista, koska markkinat perustuvat kokonaan vapaaehtoisuuteen, vastaavuusvaatimukset sekä laadun että alueellisuuden suhteen ovat tiukat, eikä kaikkein yksinkertaisimmasta hyvitysten tuotto muodosta eli suojeluhyvityksestä ole tehty houkuttelevaa vaihtoehtoa.

Yhteenveto

Luonnonsuojelulain uudistamisen yhteydessä laadittu ekologisen kompensatian sääntely on merkittävä virstanpylväs suomalaisessa luonnonsuojelutyössä ja luo Suomeen täysin uuden luonnonsuojelun ja ennallistamisen työkalun. Yhdessä laki ja asetus määrittelevät säännöt vapaaehtoiselle ekologiselle kompensatiolle oikea-aikaisesti, juuri ennen kuin ekologinen kompensatio on Suomessa lähtenyt laaja-alaisesti liikkeelle. Näin vältetään esimerkiksi ilmastonmuutoksen torjuntaa tukevassa hiilikompensoinnissa nähty tilanne, jossa kompensatian sääntöjä lähdettiin laatimaan vasta kun kompensatiomarkkinat olivat jo syntyneet. Pelisääntöjen puuttuessa monien hiilikompensatona myytyjen toimien aito hyötyjen



Kuva 2. Kompensaation eteneminen numeroituina vaiheina heikentäjän näkökulmasta. Kuvassa esitetään tilanne, jossa toimija suunnittelee haittaa aiheuttavan hankkeen toteuttamista ja, kun hankkeen haitan suuruus on tiedossa, ryhtyy samassa tilanteessa suunnittelemaan hyvitysten tuottamista. Oranssilla esitetään vaiheet, jotka kuuluvat hankkeeseen kompensatiosta riippumatta. Vihreä vaihe voidaan ohittaa esimerkiksi silloin, jos toimija hyvittää omistamillaan hyvin tuntemillaan alueilla (esimerkiksi kunnat). Siniset vaiheet voidaan ohittaa, mikäli valmiita hyvityksiä hankitaan markkinoilta tai hyvityspankista. Keltainen vaihe on toimivien markkinoiden aikana ainoa kompensaaation tuottama lisävaihe hankkeeseen. Roosan väriset vaiheet kuvaavat prosessin aikana mahdollisesti syntyviä täydennys- ja korjaustarpeita. Arvioitujen heikennyksen ja hyvitysten vastaavuus arvioidaan nykyisen lainsäädännön mukaan vasta vaiheessa 8. Mikäli vastaavuutta ei saavuteta, joutuu toimija hankkimaan täydentäviä hyvityksiä aikaisempien vaiheiden kautta. Heikennyksen aloittamista ei ole numeroitu, sillä hankkeen hyvityksiksi voidaan laskea vain ne hyvitykset, joissa perustavat toimenpiteet on tehty ennen heikennystä. Toimijan saattaa täten kannattaa odottaa vastaavuuden varmistumista ennen heikennyksiin lähtemistä.

Figure 2. Offsetting biodiversity losses in the Finnish offsetting scheme from the perspective of the proponent. The figure illustrates a typical case, where proponent is planning to carry out a development project with known negative impacts on biodiversity and is in the process of starting the planning of potential offsets. The steps in orange describe the standard phases of development planning, including biodiversity surveys at potential development site(s), impact assessment and site selection. The step in green can be skipped, if the proponent already owns the areas where offsetting will take place. Blue steps can be skipped if offsets will be bought from offset providers or habitat banks. In an offset scheme with fully functional biodiversity offset market, the yellow step is the only additional phase caused by biodiversity offsetting that development projects need to adopt. The steps in rose colour indicate potential revisions of the offset plan. In the current Finnish offset policy, the equivalence of biodiversity losses and gains does not happen until step 8. If gains are at this point deemed insufficient, the proponent needs to seek further offsetting options through previous steps. The start of the development, where biodiversity losses become realised, is not numbered because only gains from offset actions that have been taken before the start of the development can be accounted towards the offset. From the perspective of the proponent, it might therefore be wise to wait until the equivalence of gains and losses has been approved.

tuottaminen on jäänyt epäselväksi (Laine ym. 2023). Selvät säännöt lisäävät luottamusta ekologiseen kompensaatioon ja tekevät läpinäkyväksi sen, mitä voidaan ja mitä ei voida jatkossa kutsua tällä nimellä. Tämä helpottaa esimerkiksi yritysten, mutta myös kaupunkisuunnittelun ja maankäytön suunnittelun viestintää, kun ero ekologisen kompensaation ja muiden luontoa hyödyttävien toimien eli luontotekojen välillä on selkeä. Luontoteossa ei lasketa heikennysten ja hyvitysten vastaavuutta eikä voida tavoitella kokonaisheikentymättömyyttä, vaan pyritään laivammin rikastuttamaan luonnon monimuotoisuutta.

On tärkeää ymmärtää, ettei ekologisen kompensaation käyttöönotto poista muiden luontoa hyödyttävien tekojen tarpeellisuutta. Ekologiseen kompensaatioon liittyvät laskennallisen läpinäkyvyyden ja kokonaisheikentymättömyyden osoittamisen vaatimukset tekevät mekanismista myös raskaan, eikä ole realistista, että kompensointia sovellettaisiin kaikkiin luontohaittoihin. Jotta luontokato saadaan pysäytettyä, tarvitaankin ekologisen kompensaation lisäksi edelleen ihmistoiminnan luontojalanjäljen pienentämistä ja muita luontotekoja (Hahn ym. 2022).

Millainen Suomeen nyt luotu kompensaatiojärjestelmä on verrattuna kansainväliseen viitekehukseen? Lainsäädäntöä voidaan pitää monella tapaa edistyksellisenä, sillä nyt laadituilla säännöillä on vältetty useita muissa maissa tunnistettuja epäonnistumisia (Maron ym. 2016). Näistä tärkeimpiä ovat hyvityksen ja heikennyksen yhtenäiset ja tarkat laskentäsäännöt, hyvitysten pysyvyys, viranomaisvalvonta ja kaikille avoin kompensaatiorekisteri. Hyvitysten laskennassa huomioidaan aikaviiveet ja toimenpiteisiin liittyvä epävarmuus, ja lisäksi arvioinnissa painotetaan tieteellisesti tutkitun tiedon roolia. Lain valmistelua onkin ansiokkaasti pohjattu tutkittuun tietoon.

Onnistumisista huolimatta lainsäädäntöön jäi myös selkeitä puutteita (taulukko 1, liite 1). Erityisesti suojeluhyvityksen määritelmä aiheuttaa sen, että luonnonsuojelulaki ei kannusta suojelualueiden perustamiseen osana ekologisen kompensaation keinovalikoimaa ja onkin mahdollista, että Suomessa ei tulla käyttämään suojeluhyvitystä toimenpiteen tiukkojen vaatimusten ja korkean hinnan takia juuri lainkaan. On myös huomionarvoista, että käytännössä ekologisten kompensaatioiden käyttö esimerkiksi metsäluonnon tilan parantamiseen on tällöin kokonaan estetty, sillä nykymääritelmän mukaisen suojelun lisäksi myöskään aktiiviset ennallistamistoimet eivät tuota metsissä suuria hyötyjä. Samanaikaisesti lisäsuojelun tarve Etelä-Suomen metsissä on suuri (Kuusela ym. 2022) eikä esimerkiksi vapaaehtoisen metsiensuojeluohjelma METSO:n keinoin ole saatu riittävästi lisättyä Etelä-Suomen arvokkaiden metsien suojelua.

Vastaavasti poliittisella päätöksellä mekanismista poistettu velvoittavuus tekee järjestelmän käynnistämisestä vaikeaa, sillä kompensoinnin pakollisuus edes pienelle ryhmälle tiukimmin suojeltuja luonnonarvoja olisi varmistanut hyvitysalueiden kysynnän ja luonut maanomistajille varmuutta investoida hyvitysalueen perustamiseen. Ilman velvoittavuutta ekologisen kompensaation käynnistyminen on Suomessa nyt yksityisten toimijoiden vapaaehtoisuuden ja toisaalta kuluttajien, rahoittajien ja kansalaisten luoman paineen varassa. Onkin nurinkurista, että tällä päätöksellä heikennettiin merkittävästi paitsi järjestelmän käynnistymistä, ja siten yksityisen sektorin osallistamista luontokadon pysäyttämiseen, myös yksityisten maanomistajien mahdollisuutta saada uudenlaista tuloa maa- ja vesialueistaan. Päätöksen myötä Suomi sijoittuu nyt noin 70 maan joukkoon, jossa lainsäädäntö sallii ekologisen kompensaation sen sijaan, että sijoittuisimme niiden noin 40 maan joukkoon, jossa kompensaatiot ovat pakollisia tietyille luonnonarvoille ja heikennyksille (GIBOP 2019). Selkein ratkaisu olisi ottaa käyttöön alun perin ehdotettu kompensaatiovelvoite edes rajatulle määrälle luonnonarvoja tai joillekin vakavia heikennyksiä tuottaville toimialoille.

Myös ekologisen kompensaation kytkös lieventämishierarkiaan ja syntyneiden luontohyötyjen varmentaminen ovat lainsäädännössä jääneet harmillisen heikoiksi. Vaikka järjestelmä on vapaaehtoinen, on yllä kuvattujen heikkouksien aiheuttama riski järjestelmän luontovaikutuksille ja uskottavuudelle tärkeää hahmottaa. Yhdessä velvoittavuuden puuttumisen kanssa nämä myös heikentävät ekologisen kompensaation ohjausvaikutusta

kohti luonnon kannalta vähemmän haitallista toimintaa (Maron ym. 2012; Suvantola ym. 2018; Bull ym. 2020; Kujala ym. 2021), jolla voisi olla jopa kompensatiota suurempi positiivinen vaikutus Suomen luonnon tilaan. Puutteet Suomen kompensatiolainsäädännössä eivät ole aintulaatuisia: lieventämishierarkiasta lipsuminen ja toisaalta kompensatioiden tulosten huono seuranta mainitaan useiden eri maiden kompensatiojärjestelmien puutteena (Quigley & Harper 2006; Gibbons & Lindenmayer 2007; Norton 2009; Maron ym. 2016). Kuitenkin juuri lieventämishierarkia ja kalliiden hyvitystoimien tarkka seuranta takaavat sen, ettei järjestelmästä tule viherpesua, vaan se ohjaa hankkeita tehokkaasti pienentämään luontojalanjälkeään ja toisaalta panostamaan hyvitysten onnistumiseen (de Witt ym. 2019).

Miten tästä eteenpäin?

Vaikka kompensatiolainsäädäntö astui voimaan vasta kesäkuussa 2023, koemme, että lain ja asetuksen päivitystyö tulisi käynnistää viipymättä siihen jääneiden vakavien valuvikojen korjaamiseksi. Ehdotamme seuraavia, lainsäädäntöä selkeyttäviä ja järjestelmän toimivuutta parantavia muutoksia:

Tehdään kompensatiosta velvoittavaa. Jos kompensatiovelvoitetta ei haluta asettaa kaikelle luontohaitalle, voitaisiin velvoittavuus rajata esimerkiksi vain tiukasti suojeltuihin ja uhanalaisiin luontotyypeihin ja lajien elinympäristöihin. Samalla voidaan edelleen mahdollistaa vapaaehtoinen kompensointi muille luonnonarvoille, kunhan noudatetaan lain määrittelemiä sääntöjä. Velvoittavuuden myötä lainsäädännön pitäisi nykyistä selkeämmin rajata, mihin luonnonarvoihin kohdistuvat ja minkälaiset luontohaitat (esim. haitan suuruus) tulee kompensoida, mikä poistaisi nyt lakiin jääneitä epäselvyyksiä. Velvoittavuus varmistaisi myös sen, että hyvityksille on kysyntää, ja kannustaisi maanomistajia luomaan hyvityksiä ennakkoon. Ennakkoon tarjolla olevat hyvitykset puolestaan edistäisivät toimivan kompensatiomarkkinan syntymistä. Toimiva kompensatiomarkkina on edellytys sille, että ekologista kompensatiota voitaisiin suuremmassa mittakaavassa soveltaa osana ympäristöluvitusta. On myös nähtävissä, että luonnon kokonaisheikentymättömyyden tai luonnon kokonaisparaneman saavuttaminen kansallisella tasolla on mahdollista vain velvoittamalla luontohaittojen hyvittämiseen, joko ekologisen kompensatiion keinoin tai joillain muulla aiheuttaja maksaa -periaatteen mukaisella mekanismilla.

Kytetään kompensointi selkeämmin osaksi lieventämishierarkiaa. Jotta lieventämishierarkian noudattaminen kytkeytyisi osaksi kompensatioita, voitaisiin poikkeuslupaedellytyksiä mukaillen luonnonsuojelulakiin lisätä selkeämpi velvoite heikennyksen välttämiseen ja pienentämiseen ennen kompensointiin ryhtymistä. Lieventämishierarkian noudattamiseen velvoittavan säännöksen tulee koskea sekä ennallistamiseen ja hoitoon perustuvia hyvittäviä toimenpiteitä (LSL 99 §) että suojeluhyvitystä (LSL 100 §), ja se voitaisiin sisällyttää esimerkiksi 98 §:ään heikennyksen hyvittämisestä. Tällöin lieventämishierarkian noudattaminen tulisi viranomaisen tarkasteltavaksi. Vähintäänkin lieventämishierarkian noudattamisesta voitaisiin antaa viranomaisille ja toimijoille täsmällisempi ohjeistus.

Muutetaan suojeluhyvityksen määritelmä kansainvälisten käytänteiden mukaiseksi. Suojeluhyvitys tulisi määritellä uudelleen niin, että suojelusta syntyvä hyöty perustuu kansainvälisten käytänteiden mukaisesti luonnon heikkenemisen estämiseen eli suojeltavaan alueeseen kohdistuvien uhkien torjumiseen. Lisäksi toimenpide tulisi sallia myös ei-uhanalaisille ja ei-suojelluille lajeille ja luontotyypeille. Alueen suojelusta voi lisäksi syntyä ennallistamishyötyä silloin, kun ihmistoiminnan aiemmin heikentämä alue suojellaan ja ennallistetaan tai sen annetaan luontaisesti itsekseen palautua kohti luonnontilaa (Curran ym. 2014; Mustajärvi ym. 2019) ja tämä voidaan edelleen laskea osaksi hyvitysalueen kokonaisuhyötyjä.

Lisätään velvoite huomioida vuoto hyvityksen täysimääräisyyttä laskettaessa. Haitallisen toiminnan siirtyminen eli vuotaminen toisaalle alueiden käytön rajoituksen seurauksena on tyypillinen hyötyä pienentävä ilmiö. Sen huomioimattomuus vaarantaa luonnonsuojelulain tavoitteen kokonaisheikentymättömyyden saavuttamisesta. Katsomme, että kompensaatiosääntelyn uudelleen tarkastelun yhteydessä sekä suojeluhyvitys että vuodon huomioon ottaminen olisi hyvä korjata lakiin yhtäaikaisesti tasapainoisen lopputuloksen varmistamiseksi.

Mahdollistetaan viranomaisen valvontaan kuuluvien lausunto- ja päätöskierroksien yhdistäminen. Tilanteissa, joissa hyvitysaluetta ollaan perustamassa jo tiedossa olevaa heikennystä varten, useat erilliset lausunto- ja päätöskierrokset luovat kompensatioprosessiin tarpeetonta viivästystä. Tästä syystä olisi kohtuullista, että esimerkiksi ELY-keskukselta haettava lausunto toteutetuista hyvitystoimenpiteistä ja toisaalta päätös heikennyksen ja hyvityksen vastaavuudesta voitaisiin tehdä samanaikaisesti. Näin sujuvoitettaisiin kompensatioon ryhtymistä nykytilanteessa, jossa valmiita hyvityksiä ei ole saatavilla. Tilanteissa, joissa hyvitysalueen käytöstä ei ole vielä tietoa, on perusteltua pitää lausunto ja myöhemmin tulevaisuudessa tehtävä päätös erillisinä. Lisäksi luonnon heikentäjän tulisi voida pyytää ELY-keskukselta lausunto luontohaitan arvioinnista ja suunniteltujen hyvitysten vastaavuudesta ennen hyvitystoimenpiteiden toteuttamista, jotta heikentäjä voi olla varma, että ennakoitujen hyvitykset, niin kauan kuin ne tehdään suunnitellun mukaisesti, täyttävät kompensatiopäätöksen kriteerit.

Säädetään viranomaiselle mahdollisuus vaatia riskialttiiden toimenpiteiden vaikuttavuuden seuranta ja epäonnistuneiden hyvitystoimien korjaamista. Laissa tai asetuksessa ei mainita mitään siitä, kuinka toimitaan tilanteissa, joissa jälkikäteen esimerkiksi maastossa rajausta tehtäessä käy ilmi, että hyvitysten tuottaminen on selkeästi epäonnistunut. Tällaisia tilanteita silmällä pitäen viranomaiselle tulisi säätää mahdollisuus joko vaatia lisätoimia ennen kuin hyvitysten ja heikennysten vastaavuudesta tehdään päätös tai tarpeen vaatiessa hylätä hyvitysalueen käyttö toimenpiteistä lausumisen jälkeen. Täysin uusille tai hyvin epävarmoille toimenpiteille tulisi myös olla mahdollisuus edellyttää, että toimenpiteiden onnistumista voidaan seurata ja vaikuttavuus varmistetaan esimerkiksi muutaman vuoden kuluessa toteuttamisesta.

Suurin osa yllä ehdotetuista uudistuksista voitaisiin tehdä kompensatioasetusta päivittämällä. Suojeluhyvitykseen ja lieventämishierarkiaan liittyvien ongelmien korjaaminen vaatisi myös luonnonsuojelulain teknisluonteista muuttamista. Lisäksi lakiin nyt jääneitä epäselvyyksiä tai aukkoja voidaan selventää lainsäädäntöä tukevin ohjeistuksin. Mikäli lakia ja asetusta lähdetään tulevaisuudessa muuttamaan, on erittäin tärkeää, ettei samalla heikennetä niitä säädännöllisiä elementtejä, jotka toimivat nyt hyvin ja jotka turvaavat kompensatioiden luontovaikutusten toteutumista ja järjestelmän uskottavuutta. Myös viranomaisen selkeästi määriteltä rooli ja resurssit tulee turvata tulevien aluehallintouudistusten aikana. Kun Petteri Orpon hallitus hallitusohjelman mukaisesti jatkaa vapaaehtoista ekologisen kompensatioiden kehittämistä muun muassa sääntelyä selkeyttämällä (Valtioneuvosto 2023), tulee samalla huolehtia, etteivät lainsäädäntöön tehtävät muutokset johda siihen, että jatkossa kompensatioiden avulla voidaan höllentää ympäristöluvan myöntämisedellytyksiä ja täten helpottaa heikennysten tekemistä (engl. *licence to trash*, Gibbons & Lindenmayer 2007; Spash 2015; Phalan ym. 2018). Muutoin ekologisilla kompensatioilla tavoiteltava luonnonarvojen kokonaisheikentymättömyys tulee yhä vaikeammaksi saavuttaa ja Suomen tavoite luontokadon pysäyttämiseksi on vaarassa lipua yhä kauemmaksi.

Liite

Artikkelin verkkoversiossa (<https://doi.org/10.30663/ay.141917>) on saatavilla liite, missä kuvataan yksityiskohtaisemmin ekologisen kompensatioiden kannalta keskeisten kysymysten toteutuminen lainsäädännössä.

Kiitokset

Kiitämme artikkelin käsikirjoitukseen arvokkaita kommentteja ja parannusehdotuksia antaneita anonyymejä arvioitsijoita sekä Salli Uljasta. BOOST-konsortiossa tehtyä tutkimusta rahoitti strategisen tutkimuksen neuvosto (rahoituspäätökset 345267, 345709, 345710 ja 345732).

Lähteet

- Apostolopoulou, E. & Adams W.M. (2017) Biodiversity offsetting and conservation: reframing nature to save it. *Oryx* 51(1) 23–31. <https://doi.org/10.1017/S0030605315000782>
- BBOP, Business and Biodiversity Offsets Programme (2012) Standard on Biodiversity Offsets. <https://www.forest-trends.org/wp-content/uploads/imported/BBOP_Standard_on_Biodiversity_Offsets_1_Feb_2013.pdf>.
- Brown, M. A., Clarkson, B. D., Barton, B. J. & Joshi, C. (2013) Ecological compensation: an evaluation of regulatory compliance in New Zealand. *Impact Assessment and Project Appraisal* 31(1) 34–44. <https://doi.org/10.1080/14615517.2012.762168>
- Bull, J. W., Brauner, K., Darbi, M., Van Teeffelen, A. J. A., Quéfier, F., Brooks, S. E., Dunnett, S. & Strange, N. (2018) Data transparency regarding the implementation of European ‘no net loss’ biodiversity policies. *Biological Conservation* 218 64–72. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2017.12.002>
- Bull, J. W., Lloyd, S. P. & Strange, N. (2017) Implementation Gap between the Theory and Practice of Biodiversity Offset Multipliers: Multipliers and biodiversity offsets. *Conservation Letters* 10(6) 656–669. <https://doi.org/10.1111/conl.12335>
- Bull, J. W., Milner-Gulland, E. J., Addison, P. F. E., Arlidge, W. N. S., Baker, J., Brooks, T. M., Burgass, M. J., Hinsley, A., Maron, M., Robinson, J. G., Sekhran, N., Sinclair, S. P., Stuart, S. N., zu Ermgassen, S. O. S. E. & Watson, J. E. M. (2020) Net positive outcomes for nature. *Nature Ecology & Evolution* 4(1) 4–7. <https://doi.org/10.1038/s41559-019-1022-z>
- Bull, J. W. & Strange, N. (2018) The global extent of biodiversity offset implementation under no net loss policies. *Nature Sustainability* 1(12) 790–798. <https://doi.org/10.1038/s41893-018-0176-z>
- Calvet, C., Napoléone, C. & Salles, J.M. (2015) The biodiversity offsetting dilemma: between economic rationales and ecological dynamics. *Sustainability* 7(6) 7357–78. <https://doi.org/10.3390/su7067357>
- Clare, S. & Krogman, N. (2013) Bureaucratic Slippage and Environmental Offset Policies: The Case of Wetland Management in Alberta. *Society & Natural Resources* 26(6) 672–687. <https://doi.org/10.1080/08941920.2013.779341>
- Damiens, F. L. P., Backstrom, A. & Gordon, A. (2021a) Governing for “no net loss” of biodiversity over the long term: challenges and pathways forward. *One Earth* 4(1) 60–74. <https://doi.org/10.1016/j.oneear.2020.12.012>
- Damiens, F. L. P., Porter, L. & Gordon, A. (2021b) The politics of biodiversity offsetting across time and institutional scales. *Nature Sustainability* 4(2) 170–179. <https://doi.org/10.1038/s41893-020-00636-9>
- de Witt, M., Pope, J., Retief, F., Bond, A., Morrison-Saunders, A. & Steenkamp, C. (2019) Biodiversity offsets in EIA: Getting the timing right. *Environmental Impact Assessment Review* 75 1–12. <https://doi.org/10.1016/j.eiar.2018.11.001>
- Denne, T. & Bond-Smith, S. (2012) Discounting for biodiversity offsets, Curtin Research Publications. Curtin University of Technology, Bankwest-Curtin Economics Centre. <http://hdl.handle.net/20.500.11937/3476>
- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2011/92/EU tiettyjen julkisten ja yksityisten hankkeiden ympäristövaikutusten arvioinnista. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=celex%3A32011L0092>>.
- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2001/42/EY tiettyjen suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arvioinnista. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/fi/ALL/?uri=CELEX%3A32001L0042>>.
- Gardner, T.A., von Hase, A., Brownlie, S., Ekstrom, J.M.M., Pilgrim, J.D., Savy, C.E., Stephens, R.T.T., Treweek, T., Ussher, G.T., Ward, G. & Ten Kate, K. (2013) Biodiversity offsets and the challenge of achieving No Net Loss: biodiversity offsets and No Net Loss. *Conservation Biology* 27(6) 1254–64. <https://doi.org/10.1111/cobi.12118>
- Gibbons, P., Evans, M. C., Maron, M., Gordon, A., Le Roux, D., von Hase, A., Lindenmayer, D. B. & Possingham, H. P. (2016) A Loss-Gain Calculator for Biodiversity Offsets and the Circumstances in Which No Net Loss Is Feasible. *Conservation Letters* 9(4) 252–259. <https://doi.org/10.1111/conl.12206>
- Gibbons, P. & Lindenmayer, D. B. (2007) Offsets for land clearing: No net loss or the tail wagging the dog? *Ecological Management & Restoration* 8(1) 26–31. <https://doi.org/10.1111/j.1442-8903.2007.00328.x>

- Gibbons, P., Macintosh, A., Constable, A.L. & Hayashi, K. (2018) Outcomes from 10 years of biodiversity offsetting. *Global Change Biology* 24(2) e643–54. <https://doi.org/10.1111/gcb.13977>
- GIBOP, Global inventory of biodiversity offset policies (2019) International Union for Conservation of Nature, The Biodiversity Consultancy, Durrel Institute of Conservation & Ecology. <<https://portals.iucn.org/offsetpolicy/>>.
- Gorrod, E.J., Bedward, M., Keith, D.A. & Ellis, M.V. (2013) Systematic underestimation resulting from measurement error in score-based ecological indices. *Biological Conservation* 157 266–76. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2012.09.002>
- Haapalehto, T., Kotiaho, J. S., Matilainen, R. & Tahvanainen, T. (2014) The effects of long-term drainage and subsequent restoration on water table level and pore water chemistry in boreal peatlands. *Journal of Hydrology* 519 1493–1505. <https://doi.org/10.1016/j.jhydrol.2014.09.013>
- Hahn, T., Koh, N.S. & Elmqvist, T. (2022) No net loss of biodiversity, green growth, and the need to address drivers. *One Earth* 5(6) 612–14. <https://doi.org/10.1016/j.oneear.2022.05.022>
- HE 76/2022 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle luonnonsuojelulainsäädännön muuttamisesta. <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/HE_76+2022.pdf>.
- Hirvonen, A. (2020) Konkreettinen oikeuslähdeoppi: normimateriaasta Lakimies rakenteisiin ja ratkaisutoimintaan. *Lakimies* 7–8 954–971.
- Hrabanski, M. (2015) The biodiversity offsets as market-based instruments in global governance: Origins, success and controversies. *Ecosystem Services* 15 143–151. <https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2014.12.010>
- IUCN, International Union for Conservation of Nature (2016) IUCN Policy on Biodiversity Offsets. <https://www.iucn.org/sites/dev/files/biodiversity_offset_issues_briefs_final.pdf>.
- Josefsson, J., Widenfalk, L. A., Blicharska, M., Hedblom, M., Pärt, T., Ranius, T. & Öckinger, E. (2021) Compensating for lost nature values through biodiversity offsetting – Where is the evidence? *Biological Conservation* 257 109117. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2021.109117>
- Kangas, J., Majasalmi, T., Juva, K., Kotiaho, J. S. & Ahlviik, L. (2023) Suomen luonnon tila ja tulevaisuus – skenaariotarkastelu luontokadon pysäyttämiseksi vaadittavista toimista. *Suomen Luontopaneelin julkaisuja* 4B/2023. Suomen Luontopaneeli. <<https://luontopaneeli.fi/wp-content/uploads/2023/12/suomen-luontopaneelin-julkaisuja-4b-2023-suomen-luonnon-tila-ja-tulevaisuus-skenaariotarkastelu.pdf>>.
- Karlsson, T. M. & Karhunmaa, K. (2023) ‘Better than Doing Nothing’ – constructing support for biodiversity offsetting in Finland. *Critical Policy Studies*. <https://doi.org/10.1080/19460171.2023.2212025>
- Koh, N. S., Hahn, T. & Boonstra, W. J. (2019) How much of a market is involved in a biodiversity offset? A typology of biodiversity offset policies. *Journal of Environmental Management* 232 679–691. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2018.11.080>
- Kotiaho, J. S., Niemelä, J., Sääksjärvi, I. E., Schulman, L., Mönkkönen, M., Boström, C., Jutila, H., Halme, P., Koljonen, S., Oldén, A., Kontula, T. & Hautakangas, S. (2019) Elonkirjo ehtyy: suosituksia luonnon monimuotoisuuden turvaamiseksi. *Wisdom Letters* (1/2019). <https://doi.org/10.17011/wl/1>
- Kujala, H., Halme, P., Pekkonen, M., Rytteri, T., Raunio, A., Kullberg, P., Koljonen, S., Kostamo, K. & Keränen, I. (2021) Heikennyksen ja hyvityksen arviointi ekologisessa kompensaatiossa. *Suomen ympäristökeskuksen raportteja* 39/2021. Suomen ympäristökeskus, Helsinki. <http://urn.fi/http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-5427-0>
- Kujala, H., Maron, M., Kennedy, C. M., Evans, M. C., Bull, J. W., Wintle, B. A., Iftekhar, S. M., Selwood, K. E., Beissner, K., Osborn, D. & Gordon, A. (2022) Credible biodiversity offsetting needs public national registers to confirm no net loss. *One Earth* 5(6) 650–662. <https://doi.org/10.1016/j.oneear.2022.05.011>
- Kujala, H., Whitehead, A.L., Morris, W.K. & Wintle, B.A. (2015) Towards strategic offsetting of biodiversity loss using spatial prioritization concepts and tools: a case study on mining impacts in Australia. *Biological Conservation* 192 513–21. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2015.08.017>
- Kuusela, S., Annala, M., Kontula, T., Leikola, N., Määttä, A.-M., Virkkala, R. & Virtanen, E. A. (2022) Kohti kattavaa suojelualueverkostoa. *Suomen ympäristökeskuksen julkaisuja* 8/2022. Suomen ympäristökeskus, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-5479-9>
- Laine, A., Ahonen, H.-M., Pakkala, A., Laitinen, J., Kulovesi, K. & Mäntylä, I. (2023) Opas vapaaehtoisten hiihmarkkinoiden hyviin käytäntöihin: Vapaaehtoisten ilmastotokejen edistäminen ilmastoyksiköillä. *Valtioneuvoston julkaisuja* 2023:3. Valtioneuvosto, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-815-4>
- Luonnonsuojelulaki 9/2023. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2023/20230009>>.
- Maron, M., Brownlie, S., Bull, J. W., Evans, M. C., von Hase, A., Quéfier, F., Watson, J. E. M. & Gordon, A. (2018) The many meanings of no net loss in environmental policy. *Nature Sustainability* 1(1) 19–27. <https://doi.org/10.1038/s41893-017-0007-7>
- Maron, M., Hobbs, R. J., Moilanen, A., Matthews, J. W., Christie, K., Gardner, T. A., Keith, D. A., Lindenmayer, D. B. & McAlpine, C. A. (2012) Faustian bargains? Restoration realities in the context of biodiversity offset policies. *Biological Conservation* 155 141–148. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2012.06.003>

- Maron, M., Ives, C. D., Kujala, H., Bull, J. W., Maseyk, F. J. F., Bekessy, S., Gordon, A., Watson, J. E. M., Lentini, P. E., Gibbons, P., Possingham, H. P., Hobbs, R. J., Keith, D. A., Wintle, B. A. & Evans, M. C. (2016) Taming a Wicked Problem: Resolving Controversies in Biodiversity Offsetting. *BioScience* 66(6) 489–498. <https://doi.org/10.1093/biosci/biw038>
- Marshall, E., Southwell, D., Wintle, B.A. & Kujala, H. (2024) A global analysis reveals a collective gap in the transparency of offset policies and how biodiversity is measured. *Conservation Letters* 17(1) e12987. <https://doi.org/10.1111/conl.12987>
- Maseyk, F.J.F., Barea, L.P., Stephens, R.T.T., Possingham, H.P., Dutton, G. & Maron, M. (2016) A disaggregated biodiversity offset accounting model to improve estimation of ecological equivalency and no net loss. *Biological Conservation* 204 322–32. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2016.10.016>
- May, J., Hobbs, R. J. & Valentine, L. E. (2017) Are offsets effective? An evaluation of recent environmental offsets in Western Australia. *Biological Conservation* 206 249–257. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2016.11.038>
- Mayow, L. (2015) Finalists revealed: Biodiversity Now. <<https://challenge.helsinki.fi/articles/finalists-revealed-biodiversity-now>>. 21.1.2024.
- Moilanen, A. & Kotiaho, J. S. (2017) Ekologisen kompensaation määrittämisen tärkeät operatiiviset päätökset. *Suomen ympäristö* 5/2017. Ympäristöministeriö, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-4754-8>
- Moilanen, A. & Kotiaho, J. S. (2018) Fifteen operationally important decisions in the planning of biodiversity offsets. *Biological Conservation* 227 112–120. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2018.09.002>
- Moilanen, A. & Laitila, J. (2016) FORUM: Indirect leakage leads to a failure of avoided loss biodiversity offsetting. *The Journal of Applied Ecology* 53(1) 106–111. <https://doi.org/10.1111/1365-2664.12565>
- Moilanen, A., Kujala, H. & Mikkonen, N. (2020) A practical method for evaluating spatial biodiversity offset scenarios based on spatial conservation prioritization outputs. *Methods in Ecology and Evolution* 11(7) 794–803. <https://doi.org/10.1111/2041-210X.13381>
- Mustajärvi, L. J., Kotiaho, J. S., Moilanen, A., Mönkkönen, M. & Suvantola, L. (2019) Ekologisten haittojen hyvittäminen suojelualueita ennallistamalla. *Alue ja ympäristö* 48(2) 83–98. <https://doi.org/10.30663/ay.70941>
- Norton, D. A. (2009) Biodiversity Offsets: Two New Zealand Case Studies and an Assessment Framework. *Environmental Management* 43(4) 698–706. <https://doi.org/10.1007/s00267-008-9192-5>
- Overton, J.M.C., Stephens, R.T.T. & Ferrier, S. (2013) Net present biodiversity value and the design of biodiversity offsets. *Ambio* 42(1) 100–110. <https://doi.org/10.1007/s13280-012-0342-x>
- Pappila, M. (2017) Ei nettohävikkää -periaate ja kompensaatiot biodiversiteetin suojelussa. *Ympäristöjuriidikka* 4 10–53.
- Pappila, M., Leskinen, P. & Salokannel, V. (2023) Ekologisten kompensaatioiden ja lieventämishierarkian rooli alueiden käytön suunnittelussa. *Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja*, XVI 168–213. <https://www.edilex.fi/ymparistopolitiikka_ja_oikeus/1000920003.pdf>.
- Pekkonen, M., Ryttylä, T., Belinskij, A., Koljonen, S., Mykrä, H., Kostamo, K. & Ahlroth, P. (2020) Tietotaso ja kokemukset ekologisesta kompensaatiosta Suomessa. *Ympäristöministeriön julkaisuja* 2020:20. Ympäristöministeriö, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-361-244-0>
- Phalan, B., Hayes, G., Brooks, S., Marsh, D., Howard, P., Costelloe, B., Vira, B., Kowalska, A. & Whitaker, S. (2018) Avoiding impacts on biodiversity through strengthening the first stage of the mitigation hierarchy. *Oryx* 52(2) 316–324. <https://doi.org/10.1017/S0030605316001034>
- Quétier, F. & Lavorel, S. (2011) Assessing ecological equivalence in biodiversity offset schemes: key issues and solutions. *Biological Conservation* 144(12) 2991–99. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2011.09.002>
- Quétier, F., Regnery, B. & Levrel, H. (2014) No net loss of biodiversity or paper offsets? A critical review of the French no net loss policy. *Environmental Science & Policy* 38 120–131. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2013.11.009>
- Quigley, J. T. & Harper, D. J. (2006) Compliance with Canada's Fisheries Act: a field audit of habitat compensation projects. *Environmental Management* 37(3) 336–350. <https://doi.org/10.1007/s00267-004-0262-z>
- Raunio, A., Anttila, S., Pekkonen, M. & Ojala, O. (2018) Luontotyypin soveltuminen ekologiseen kompensaatioon Suomessa. *Suomen ympäristö* 4/2018. Ympäristöministeriö, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-4815-6>
- Salzman, J. & Ruhl, J. B. (2000) Currencies and the Commodification of Environmental Law. *Stanford Law Review* 53(3) 607–694. <https://doi.org/10.2307/1229470>
- Spash, C. L. (2015) Bulldozing biodiversity: The economics of offsets and trading-in Nature. *Biological Conservation* 192 541–551. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2015.07.037>
- Sperle, T. (2010) *Evaluation der Umsetzung von Ausgleichsmaßnahmen von Bebauungsplänen. Denslingen*. <http://www.gisela-splett.de/pdf/Evaluation_Bericht_120110.pdf>
- Suvantola, L. (2003) Lupa tappaa – Poikkeaminen luonnonsuojelulain säännöksistä. *Defensor Legis* 4 668–696.
- Suvantola, L. (2005) Kun maailma ei riitä – luonnon monimuotoisuudelle aiheutettavien haittojen kompensointi. *Ympäristöjuriidikka* 3–4 30–80.

- Suvantola, L., Halonen, L., Leino, L., Miettinen, E. & Ahvensalmi, A. (2018) Ekologisen kompensaaion ohjauskeinojen kehittäminen. *Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja* 79/2018. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-630-0>
- Theis, S., Ruppert, J.L.W., Roberts, K.N., Minns, C.K., Koops, M. & Poesch, M.S. (2020) Compliance with and ecosystem function of biodiversity offsets in North American and European freshwaters. *Conservation Biology* 34(1) 41–53. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/cobi.13343>
- Thorn, S., Hobbs, R.J. & Valentine, L.E. (2018) Effectiveness of biodiversity offsets: an assessment of a controversial offset in Perth, Western Australia. *Biological Conservation* 228 291–300. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2018.10.021>
- Tischew, S., Baasch, A., Conrad, M.K. & Kirmer, A. (2010) Evaluating Restoration Success of Frequently Implemented Compensation Measures: Results and Demands for Control Procedures. *Restoration Ecology* 18(4) 467–480. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/j.1526-100X.2008.00462.x>
- Valtioneuvosto (2019) Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019: Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. *Valtioneuvoston julkaisuja* 2019:31. Valtioneuvosto, Helsinki. <<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161931>>.
- Valtioneuvosto (2023) Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023: Vahva ja välittävä Suomi. *Valtioneuvoston julkaisuja* 2023:58. Valtioneuvosto, Helsinki. <<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/165042>>.
- Vatn, A. (2015) Markets in environmental governance. From theory to practice. *Ecological Economics* 117 225–233. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2014.07.017>
- Virah-Sawmy, M., Ebeling, J. & Taplin, R. (2014) Mining and biodiversity offsets: A transparent and science-based approach to measure “no-net-loss”. *Journal of Environmental Management* 143 61–70. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2014.03.027>
- Välimäki, K. (2018) Ekologinen kompensatio – kohti lainsäädäntöä. <<https://www.ymparistotiedonfoorumi.fi/puheenvuorot/ekologinen-kompensatio-lakiin/>>. 8.12.2023.
- Wunder, S. (2013) When payments for environmental services will work for conservation. *Conservation Letters* 6(4) 230–37. <https://doi.org/10.1111/conl.12034>
- Ympäristöministeriö (2008) METSO-ohjelman luonnontieteelliset valintaperusteet. *Suomen ympäristö* 26/2008. Ympäristöministeriö, Helsinki. <http://hdl.handle.net/10138/38356>
- Ympäristöministeriö (2023) Esittelymuistio, Ympäristöministeriön asetus vapaaehtoisesta ekologisesta kompensatiosta. VN/1661/2023. <<https://ym.fi/documents/1410903/39422803/Muistio+YMA+vapa+aehtoisesta+ekologisesta+kompensatiosta.pdf/7a73547e-ea23-e149-5add-00ce4278a755/Muistio+YMA+vapa+aehtoisesta+ekologisesta+kompensatiosta.pdf?t=1694684852782>>.
- Ympäristöministeriön asetus vapaaehtoisesta ekologisesta kompensatiosta 933/2023. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2023/20230933>>.
- YTF (2017) Ekologinen hyvitys – Viherpesua vai pesunkestävää vihreyttä? <<https://www.ymparistotiedonfoorumi.fi/puheenvuorot/ekologinen-hyvitys/>>. 8.12.2023.
- zu Ermgassen, S.O.S.E., Maron, M., Corlet Walker, C.M., Gordon, A., Simmonds, J.S., Strange, N., Robertson, M. & Bull, J.W. (2020) The hidden biodiversity risks of increasing flexibility in biodiversity offset trades. *Biological Conservation* 252 108861. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2020.108861>

Epifyytti

Marika Kettunen^a

Ympäristöaktiivisuuden moninaisuus, tunteet ja tilallisuus – Suutarin dokumenttielokuvasta *Havumetsän lapset*

Keskustelu metsistä käy vilkkaana politiikassa, mediassa ja tutkijoiden keskuudessa. Varsin monipuolisia tutkimuskeskusteluja on viime aikoina viritelty Alue ja Ympäristö -lehdenkin sivuilla. Metsiä on lähestytty niin Suomen vaurauden materiaalisena perustana, poliittisena kiistakapulana kuin mitä moninaisempien elinkeinojen ja taloudenharjoittamisen paikkana (ks. esim. Hyvärinen 2020; Sirviö ym. 2023 & koko teemanumero). Metsien kautta voidaankin lähestyä monia ilmiöitä aina ilmastonmuutoksesta luontokatoon, kansallisesta identiteetistä paikallisiin suojelukamppailuihin ja elinkeinorakenteen muutoksesta kestävyysmurrokseen.

Ajankohtaiseen keskusteluun metsistä osallistuu myös maaliskuussa 2024 ensi-iltansa saanut Virpi Suutarin ohjaama dokumenttielokuva *Havumetsän lapset*. Elokuva kertoo paitsi suomalaisista metsistä, metsiensuojelusta ja metsäaktiivisista myös nuorista ja ympäristöaktiivisista laajemmin. Suutari herättää katsojansa pohtimaan, millaista on elää nuoruutta ja toimia luonnonsuojelun puolesta 2020-luvun Suomessa – aikana, jolloin yhtäältä tutkijat korostavat luonnonsuojelun ja metsien tärkeyttä luontokadon ja ilmastonmuutoksen taklaamisessa, ja toisaalta varsin nurinkurisesti poliittinen ohjaus ja konkreettiset toimet metsäluonnon ja monimuotoisuuden eteen takkuavat.

Tässä tekstissä pohdin dokumenttielokuvan avaamia näkökulmia luonnonsuojeluun ja nuorten ympäristöaktiivisiin kolmen teeman kautta. Nämä kolme toisiinsa kietoutuvaa teemaa ovat usein suurelle yleisölle näkymättömäksi jäävä ympäristöaktiivisuuden monimuotoisuus, vaikeasti sanoitettava, mutta sitäkin selvemmin aistittavissa oleva ympäristöaktiivisuuden tunnemaisema sekä ympäristöaktiivisuuden paikat ja tilallisuus. Taiteen keinoin elokuva puhuttelee katsojiaan lukuisilla eri tavoilla, jotka eivät suinkaan ole pelkistettävissä näihin edellä mainittuihin teemoihin. Näihin teemoihin nivoutuvien tutkimusnäkökulmien ja -havaintojen kautta pyrin kuitenkin virittämään keskustelua aiheesta.

2020-luvun nuoret (metsä)luonnonsuojelijoina

Metsillä on keskeinen rooli paitsi hiilinieluna ja -varastoina ilmastonmuutoksen hillitsemisessä myös luontokadon kannalta elinympäristöjen pirstoutuessa. Suomen lajien uhanalaisuutta kartoittavan *Punaisen kirjan* mukaan kolmannes Suomen uhanalaisista lajeista

^a Maantieteen tutkimusyksikkö, Oulun yliopisto, marika.kettunen@oulu.fi

elää ensisijaisesti metsissä. Luontotyyppien uhanalaisuusarvioinneissa puolestaan kaksi kolmasosaa metsäluontotyypeistä on arvioitu uhanalaisiksi. (Hyvärinen ym. 2019.)

Tätä taustaa vasten metsäaktivistiliikkeen keskeisiä vaatimuksia ovat muun muassa hakkuukielto valtion luonnonmetsiin ja metsien suojelutavoitteiden edistäminen. Dokumenttielokuvan pääosaan on nostettu nuoret aktivistit Ida, Minka, Otto, Otso ja Ville. He toimivat uuden sukupolven metsänsuojeluliikkeessä, joka tuo yhteen muun muassa Luonto-Liiton, Greenpeacen ja Elokapiinan kansainvälisestikin verkottuneita toimijoita. Tämä Metsäliikkeeksi tunnustautuva liike herätti myös dokumenttielokuvaohjaaja Suutarin kiinnostuksen.

Näiden nuorten kautta elokuva näyttää, mitä kaikkea aktivistin työhön ja toimintaan voikaan kuulua. Sinnikkäästi he istuvat neuvottelupöytiin käymään metsäyhtiöiden kaipaamaa ”dialogia”, perehtyvät ajankohtaiseen tutkimukseen, koulutautuvat metsävahdeiksi ja metsäkartoittajiksi, vahtivat luonnonmetsiä hakkuiden varalta ja kartoittavat maastoa tavoitteenaan uhanalaisten lajien elinalueiden saaminen suojelun piiriin.

Suutari hakee tämän päivän nuorten ympäristöaktivismin yhtymäkohtia historiasta, erityisesti 1970–80-lukujen taitteen Kojjärvi-liikkeestä. Kojjärvi-liikkeen jäsenten kansalais-tottelemattomuutta elämää kuhisevan lintulammen säilyttämiseksi voidaan pitää Suomen historian yhtenä tunnetuimmista ja ikonisimmista ympäristöaktivismin voimannäytöistä (ks. esim. Järvikoski 1981). Samaan tapaan kuin Kojjärvi aikanaan, tuo Metsäliike yhteen erilaisia ja hajanaisiakin toimijoita, jotka haluavat suojella luontoa ja ovat valmiita suoraan toimintaan päämääränsä saavuttamiseksi. Kojjärven aikoihin verrattuna nykypäivänä esimerkiksi sosiaalinen media luo uudenlaisia edellytyksiä aktivismin mahdollistaessaan reaaliaikaisen tiedonjakamisen ja lisää toiminnan näkyvyyttä valtamedioiden ulkopuolella.

Elokuva tuo esiin erilaisia kansalaistottelemattomuuden ja suoran toiminnan tapoja ja niiden organisoinnin logiikkaa. Tänä päivänä esimerkiksi Metsäliikkeen suurelle yleisölle näkyvimpiä mielenosoitus- ja kansalaistottelemattomuustoimia, aktioita, myös striimataan sosiaaliseen mediaan. Toimilla pyritäänkin paitsi kritisoimaan nykytilannetta myös ylittämään uutiskynnys ja tuomaan epäkohtia laajemman yleisön tietoisuuteen ja julkiseen keskusteluun.

Elokuvan kautta pirtyy kuva nuoresta aktivistisukupolvesta, joka on maailmanlaajuisesti verkottunut, kunnioittaa toisten mielipiteitä ja argumentoi tieteeseen pohjaten. Elokuvan keinoin Suutari onnistuuikin ansiokkaasti välittämään monisyisempää kuvaa aktivismin ja aktivisteista esittämällä heidät kokonaisina ihmisinä arkipäiväisine huolineen ja iloineen.

Ympäristöaktivismin tunnemaishana

Havumetsän lapsissa on vahvasti mukana ilmastonmuutokseen ja luontokatoon sekä muuttuvaan ympäristöön liitetyt tunteet. Moni elokuvan nuorista päähenkilöistä tuo esiin omaa suhdettaan metsään ja luontoon. Juuri rakkaus luontoon ja toisaalta pelko, suru ja turhautuminen vanhojen luonnonmetsien hakkaamisesta ja lajikadon kiihtymisestä on motivoinut heitä suoraan toimintaan. Suomessa nuorten ympäristötunteita on kartoittanut muun muassa Nuorisobarometri, jonka mukaan vuonna 2021 peräti 76 prosenttia nuorista ilmaisi kokevansa surua luonnon monimuotoisuuden hupenemisesta ja lajien sukupuutosta (Kiilakoski & Laine 2022).

Paitsi nuorten aktivistien tunteita, elokuva tekee ansiokkaasti näkyväksi myös sitä laajempaa tunteiden maisemaa, jossa nuoret toimivat ja joka heidän toimintansa kautta muovautuu. Tunnemaishanaa luonnehtii pelon, epätoivon ja uhkan tuntu, joka kytkeytyy esimerkiksi ilmastonmuutoksen ja luontokadon aiheuttamiin ekologisiin ja yhteiskunnallisiin muutoksiin. Esimerkiksi lasten ja nuorten koululakkojen liikkeellepanevana voimana tunnettu aktivisti Greta Thunberg (2019) on todennut, että hän ei halua toivoa, vaan että ihmiset toimisivat kuin heidän talonsa olisi tulella. Myös Suutarin elokuvassa kaikuu lukuisten ympäristöaktivistien jakama tunne siitä, että vaihtoehtoja ei ole.

Nuoret eivät haluaisi viettää nuoruuttaan näin, mutta tämänhetkinen maailmantilanne ei jätä heille vaihtoehtoja.

Aktivismin suhtautuminen ja erityisesti aktivistien kohtaama vastustus voidaan myös nähdä keskeisenä ympäristöaktivismin tunnemaiseman elementtinä. Ohjaaja Suutari on puhunut nuorista aktivisteista moraalikompassina, jotka näyttävät muille yhteiskunnan jäsenille suuntaa (Junto 2024). Toisaalta julkisessa keskustelussa ja yhteiskunnassa valtavirtaisen metsäpolitiikan kanssa vastahankaan asettuvat nuoret ympäristöaktivistit näyttävät ärsytystä herättävinä ilonpilaajina. Ilonpilaaja (*killjoy*) on kulttuurintutkija Sara Ahmedin (2017) käsite, joka tekee näkyväksi sitä, miten normalisoituneiden ajatusmallien – kuten tässä taloustavoitteiden asettaminen luonnonsuojelun edelle – ongelmallisuutta kritisoiva henkilö voi muiden silmissä itse muuntua ongelmaksi: muiden ilon pilaajaksi. Näin ajateltuna ympäristöaktivistit ja luonnonsuojelijat toimivat positioista, jotka kiinnittyvät tietynlaisiin tunnepitoisiin, paheksuttavinakin pidettyihin olettamuksiin ja kategoriioihin, jotka edelleen tulevat tulkituksi osana heidän viestiään (ks. Ahmed 2018).

Koska *Havumetsän lapset* operoi aktivistien näkökulman kautta, ei katsoja voi olla miettimättä aktivismin raadollisuutta, rankkuutta ja epäreiluutta. Tutkimuksen näkökulmasta nuorten aktivistien toiminta elämän edellytysten säilymisen puolesta on perusteltua. Arjen kohtaamisissa aktivistien sanoma joko sivuutetaan tai heitä solvataan (Kosonen & Löf 2023) tai uhkaillaan väkivallalla (Pietiläinen 2024). Vaikka tällainen kuvaus jääkin elokuvasta puuttumaan, voi nuorten turhautuneisuuden aistia.

Elokuva tuo hienosti esiin myös tämän päivän aktivismikentän kollektiivista tunnettyötä, keskinäistä solidaarisuutta sekä hyvinvoinnista ja jaksamisesta huolehtimista. Myös aktioiden tunnemaisemaan pyritään tietoisesti vaikuttamaan muun muassa tanssia, laulua, ynnä muita julkisessa tilassa tavanomaisesti näkymättömiä elementtejä mukaan tuomalla (ks. Pietiläinen 2024). Laajemmassa kuvassa tällainen tunnettyö lienee keskeinen osallistumisen edellytys ja ylläpitää tärkeänä katsottua toimintaa, joka kohtaa rajuakin vastustusta (ks. esim. Kosonen & Löf 2023).

Hätkähdyttävine luontokuvauksineen elokuvan tunnelma ja pohjavire on lopulta varsin seesteinen ja kepeä, paikoin jopa leikkisä arjen ilonpilkahduksineen. Elokuva ei pyrikään vetoamaan katsojaan niinkään synkkyyttä ja pelkoa kylvämällä, vaan ennemminkin upeaa luontoa sekä nuorten toimeliaisuutta ja solidaarisuutta esiin tuomalla.

Aktivismin tilat ja paikat

Aktivismin tunnemaiseman lisäksi elokuvasta voidaan nostaa esiin lukuisia muita aktivismin tiloja ja paikkoja. Keskeisiksi aktivismin näyttämöiksi nousevat niin kaupunkitilat kuin metsät, teltat, yksityiset kodit, poliisin putkat sekä metsäyhtiöiden konttorit ja työmaat.

Yhdeksi keskeisistä paikoista nousee Helsinki, nuorten oletettu kotikaupunki. Helsingillä pääkaupunkina on erityinen rooli poliittisen päätäntävällän paikkana, ja etenkin Mannerheimintielle ja Eduskuntatalon edustalla protestoinnilla on jakamaton symbolinen arvo kotimaisessa mielenosoituskavastossa ja -kulttuurissa. Esimerkiksi Elokapiinan aktioiden Helsingin kaupunkitilassa ovat herättäneet valtakunnallista huomiota (ks. Pietiläinen 2024). Toisaalta olen aiemmin tuonut esiin, että esimerkiksi pienten pohjoissuomalaisten paikkakuntien nuorille julkisiin ympäristömielenosoituksiin tai *Fridays for Future* -koululakkoon osallistuminen ei ole näyttäytyntynyt samaan tapaan omaksi koettuna vaikuttamistoimintana kuin suurempien kaupunkien nuorille (Kettunen 2021).

Vaikka julkista kaupunkitilaa voidaan pitää keskeisenä poliittisen liikehännän näyttämönä (Pietiläinen 2024), ovat metsiensuojelun kannalta keskeiset paikat samanaikaisesti myös toisaalla. Niin metsää hyödyntämään pyrkivien kuin sitä suojelemaan pyrkivien katseet kääntyvät Pohjois-Suomeen, jossa vanhaa luonnonmetsää on vielä jäljellä eteläistä Suomea enemmän. Elokuvan kautta yhdeksi tämän päivän keskeisistä ympäristöaktivismin näyttämöistä avautuu Aalistunturi Länsi-Lapissa. Elokuvan kuvaushetkellä talvella

2023 Metsäliikkeen toimijat leiriytyivät hakkuualueelle johtavalle metsäautotielle estääkseen hakkuut ja vaativat Metsähallitusta luopumaan hakkuista kansallispuistoesityksen alueella.

Kevätalvella 2024 Pohjois-Suomi pysyi yhä ympäristökamppailujen valokeilassa, nyt erityisesti soidensuojelun saralla. Metsäliike ja Elokapina kertovat osoittaneensa mieltä ja pysäyttäneensä monikansallisen kaivosyhtiön koeporauksia Sodankylän Viiankiaavalla useampaan otteeseen joulukuusta 2023 lähtien (Elokapina 2023). Aktivistien vaatimukset suojelualueiden rauhoittamisesta malminetsinnältä ja kaivostoiminnalta asettuvat osaksi Viiankiaavan ympäristökamppailua, joka on jatkunut 2000-luvun alkupuolelta saakka (ks. esim. Lassila 2021).

Dokumenttielokuvassa kiinnostava sivujuonne ympäristötoiminnan tilallisuuteen avautuu elokuvan päähenkilöiden isovanhempien kautta. Isovanhempia kuvaamalla nostetaan esiin paitsi tilalliset myös sukupolvien väliset jännitteet ja sukupuolittuneet toimijaroolit: pohjoissavolaisen, metsätaloudesta elantonsa saaneen isoisän on vaikea sulattaa lapsenlapsen näkemyksiä metsänhoidosta ja -suojelusta. Elokuvasa nähdään paljon puhuva kohtaus, jossa isovanhemmat seuraavat lapsenlapsen pidätystä ja poliisiautoon saattamista tv-uutisista, kotisohvalta käsin. Siinä missä isoäiti vaikuttaisi olevan lapsenlapsestaan ylpeä, elämäntyönään metsää harventaneen isoisän ja uuden sukupolven metsäalan opiskelijan ja aktivistin välillä yhteistä kieltä ja ymmärrystä ei tunnu löytyvän.

Tutkimuksen katveikoissa

Suutarin dokumenttielokuva tuo syvyyttä tämän päivän aktivismikeskusteluihin ja -kuvastoon. Elokuvan siivittämänä on kiinnostavaa pohtia millaiseksi aktivismin ja luonnonsuojelun arki erilaisissa tiloissa, paikoissa ja paikkojen kanssa muodostuu. Entä mitä näiden aktivismin tilojen ja paikkojen katveeseen jää? Näkisin, että maantieteen ja yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen alojen tutkijoilla olisi valtavasti annettavaa myös tällaisten kysymyksenasettelujen saralla.

Paikkoja, tiloja ja tunteita ristiinvalottamalla voimme lisätä ymmärrystä ympäristöaktivismin ja sen vastustuksen välisestä kitkasta: miten erilaiset paikat, tilat, skaalat ja tunteet toimivat yhdessä ja mitä ne kertovat meille siitä, missä ja milloin ympäristön eteen toimiminen – tai toiminnan vastustaminen – on tänä päivänä mahdollista, suotavaa tai hyväksyttyä? Kuten esimerkiksi Megan Boler (1999) on tuonut esiin, tunteet voivat toimia niin kontrollin kuin vastustuksenkin välineinä. Bolerin ajatuksia mukailien ehdotankin, että tunteiden kautta voitaisiin sanoa jotain erityistä siitä laajemmasta yhteiskunnallisesta tilanteesta ja ajasta, jonka osana elämämme ja jossa toimintamme muotoutuu ja mahdollistuu.

Havumetsän lapset -dokumenttielokuvan ohjaaja Virpi Suutari on todennut toivovansa, että elokuvan näkisivät ennen kaikkea ne, jotka eivät ole samaa mieltä aktivistien kanssa (ks. esim. Junto 2024). Ohjaajan sanoihin on tutkijan helppo yhtyä. Niin kutsuttujen erimielisten lisäksi dokumenttielokuva tarjoaa varmasti ajateltavaa myös aihepiiriin parissa tai lipeillä työskenteleville tutkijoille ja vaikkapa maantieteen aineenopettajille. Elokuva nimittäin onnistuu välittämään sitä maailmaa ja niitä tunnelmia, joiden kanssa ja kautta tämän päivän nuoret kasvavat.

Lähteet

- Ahmed, S. (2017) *Living a Feminist Life*. Duke University Press, Durham.
 Ahmed, S. (2018) *Tunteiden kulttuuripolitiikka*. niin & näin, Tampere.
 Boler, M. (1999) *Feeling power. Emotions and education*. Routledge, New York.
 Elokapina (2023) Koeporaukset Viiankiaavalla lähestyvät loppuaan – Elokapina pysäytti kairaukset jälleen ja pystytti paikalle telttasaunan. 9.3.2024. <<https://elokapina.fi/news/press-release/2024/03/09/koeporaukset-viiankiaavalla-lahestyvat-loppuaan>> 9.4.2024.

- Hyvärinen, E., Juslén, A., Kemppainen, E., Uddström, A. & Liukko, U.-M. (toim.) (2019) *Suomen lajien uhanalaisuus: Punainen kirja 2019*. Ympäristöministeriö ja Suomen Ympäristökeskus, Helsinki. <http://hdl.handle.net/10138/299501>
- Hyvärinen, P. (2020) Sienestystä pohjoisilla puupelloilla: metsien moninaiset taloudet ja plantaasiosentrismin ongelma. *Alue ja Ympäristö* 49(2) 22–43. <https://doi.org/10.30663/ay.97101>
- Juntto, A. (2024) Kainuulaissyntyisen Virpi Suutarin dokumenttielokuva päivittää suomalaisten romantisoitua käsityksen suomalaisesta metsästä. *Kaleva* 23.3.2024. <<https://www.kaleva.fi/kainuulaissyntyisen-virpi-suutarin-dokumenttieloku/6269671>>. 9.4.2024.
- Järvikoski, T. (1981) Alternative Movements in Finland: The Case of Koijärvi. *Acta Sociologica* 24(4) 313–320. <https://doi.org/10.1177/000169938102400407>
- Kettunen, M. (2021) Aikuiset jarruttavat nuorten halua toimia ympäristön eteen. *Versus* 11.10.2021. <<https://www.versuslehti.fi/tiededebatti/aikuiset-jarruttavat-nuorten-halua-toimia-ympariston-eteen>>. 25.3.2024.
- Kiilakoski, T. & Laine, R. (2022) Tilasto-osio. Teoksessa Kiilakoski, T. (Toim.) *Kestävää tekoa. Nuorisobarometri 2021* 9–92. Julkaisuja Nro 237, Verkkojulkaisuja Nro 169, Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja Nro 69. Valtion nuorisoneuvosto, Nuorisotutkimusseura, Nuorisotutkimusverkosto, Opetus- ja kulttuuriministeriö. <<https://tietoaunorista.fi/wp-content/uploads/2022/03/nuorisobarometri-2021-web.pdf>>.
- Kosonen, H. & R. Löf (2023) ”Tissiposkia, sossupummeja ja terroristeja”: Elokapinan aktivistit toksisen puheen kohteina. *Ilmiö* 6.11.2023. <<https://ilmiomedia.fi/artikkelit/elokapina-toksinen-puhe>>. 9.4.2024.
- Lassila, M. (2021) The Arctic mineral resource rush and the ontological struggle for the Viiankiaapa peatland in Sodankylä, Finland. *Globalizations* 18(4) 635–649. <https://doi.org/10.1080/14747731.2020.1831818>
- Pietiläinen, S. (2024) The nightless nights of the ‘Nazi camp’: The Finnish far-right’s anti-climate politics in urban space. *Nordia Geographical Publications* 53(1) 123–135. <https://doi.org/10.30671/nordia.143231>
- Sirviö, H., Meriläinen, E., Lehtinen, A., Kellokumpu, V. & Luukkonen, J. (2023) Metsät metsinä, kiistakapulana ja talouden materiaalisena perustana. *Alue ja Ympäristö* 51(2) 1–3. <https://doi.org/10.30663/ay.125505>
- Thunberg, G. (2019) ”Our house is on fire”: Greta Thunberg, 16, urges leaders to act on climate. 25.1.2019. *The Guardian* <<https://www.theguardian.com/environment/2019/jan/25/our-house-is-on-fire-greta-thunberg16-urges-leaders-to-act-on-climate>>. 9.4.2024.

Lektio

Valtteri Aaltonen^a

Kauppätieteiden koulutus ja planetaarinen hyvinvointi

Väitöstilaisuuden Lectio Praecursoria Jyväskylän yliopisto 13.12.2023

Voiko mikään olla tärkeämpää kuin planetaarinen hyvinvointi – se että planeettamme monimuotoisella elämällä on kaikki hyvin?

Väitöskirjani aiheena on vastuullisuus kauppätieteiden koulutuksessa ja planetaarinen hyvinvointi tämänkin alan uutena päämääränä ja näkökulmana. Kauppätieteiden koulutuksella tarkoitan sitä kauppätieteiden kandidaatin ja -maisterin tutkintoihin tähtäävää koulutusta, jota tarjotaan kauppakorkeakouluissa eli yliopistoissa tai tiedekunnissa, joiden oppiaineita ovat muun muassa johtaminen ja organisaatiot, markkinointi, laskentatoimi, yrittäjäyys, kansainvälinen liiketoiminta, rahoitus ja taloustiede. Planetaarinen hyvinvointi¹ on käsite, joka viittaa elämän edellytysten prosesseihin ja planeetan erilaisten elämänmuotojen laajityypillisiin tarpeisiin näiden eri elämänmuotojen ja niiden asuttamien ekosysteemien keskinäisriippuvuudet huomioivalla tavalla

Väitöskirjassani esitän, että planetaariseen hyvinvointiin tähtäävä vastuullisuus kauppätieteiden koulutuksessa edellyttää autenttisuuden, organisoinnin rytmien ja prosessuaalisuuden tunnistamista ja soveltamista käytäntöön.

En ole ainoa joka puhuu vastuullisuudesta tänä päivänä. Vastuullisuudesta on puhuttu ennen aikaamme, siitä puhutaan nykypäivänä ja tullaan puhumaan aikamme jälkeenkin. Ihmiskunnan yleiset toimintaperiaatteet luonnon, ihmisyyshyönteisten ja -yksilöiden moninaisuuden ja erilaisten tarpeiden suhteen ovat olleet vastuuttomia. Tänä syksynä on kuultu, että planeettamme ilmasto lämpenee väistämättä enemmän kuin 1,5 celsiusastetta, eli vaikuttaa siltä, että Pariisin ilmastopöytäkirja ei onnistu tavoitteessaan. Yhtä lailla on kuultu, että kuusi planetaarista rajaa on ylitetty. Planetaariset rajat ovat raja-arvoja, jotka määrittelevät ihmiskunnalle turvallista toiminta-alueita Maa-planeetan biologisten ja fyysikaalisten järjestelmien puitteissa. Näistä yhä epävakammista ajoista on kuitenkin varoiteltu jo vuosikymmeniä.

1900-luvun loppupuolella vastuullisemman ja kestävämmän yhteiskunnan ja elämäntavan lippulaivaksi nousi Yhdistyneiden kansakuntien (YK) yhteydessä luotu lähestymistapa, jota

^a Ekosysteemit ja ympäristö -tutkimusohjelma, Bio- ja ympäristötieteellinen tiedekunta, Kestävyystieteen instituutti HELSUS, Helsingin yliopisto & Resurssiväilyysohjelma JYU.Wisdom, Jyväskylän yliopisto, valtteri.aaltonen@helsinki.fi

¹ Suomessa käsitettä on kehitetty erityisesti Jyväskylän yliopistossa, ks. JYU.Wisdom community (2021).

kutsutaan kestäväksi kehitykseksi. Ajan myötä kestävä kehitys eli *sustainable development* ja toiminnan kestävyteen viittaava sana eli *sustainability* ovat yleistyneet ja muodostuneet miltei pakolliseksi osaksi erilaisten toimijoiden ja organisaatioiden strategioita ja toimintaperiaatteita. Kestävyys ja vastuullisuus ovat tulleet osaksi arkipuhetta. Ongelmamme on, että vuosikymmeniä sitten varoiteltiin ”Äänettömästä keväästä” ja ”Kasvun rajoista” kun samalla öljy-yhtiöt vähät välittivät fossiilisten polttoaineiden käytön vaikutuksista ilmaston lämpenemiseen. Monet tilannetta parantavat teot ovat jääneet tekemättä, mutta puheen määrä on kasvanut. Väitöskirjatutkimukseni käsittelee tätä tematiikkaa kauppakorkeakoulujen osalta.

Reilu kymmenen vuotta sitten, kun globaalin finanssikriisin syytä ihmeteltiin, kauppakorkeakouluja ja niissä tuotettua osaamista pidettiin yhtenä syypäänä. 2010-luku oli kauppakorkeakouluille näytön paikka ja kansainväliset akkreditointitoimijat (esim. AACSB eli Association to Advance Collegiate Schools of Business ja EQUIS eli European Quality Improvement System) alkoivat korostaa vastuullisuuden ja kestävyuden merkitystä akkreditointien myöntämiskriteereissään. Akkreditoijat myöntävät akkreditointeja eli laatuleimoja arvioimalla kauppakorkeakoulujen missioiden ja strategioiden toteutumista eli sitä, kuinka väitetyt tavoitteet näkyvät muun muassa opetussuunnitelmassa ja koulun henkilöstön tutkimustyössä. YK:n vastuullisen johtamiskoulutuksen periaatteet eli PRME (Principles for Responsible Management Education) lanseerattiin vuonna 2007. Tätä viitekehystä on hyödynnetty vastuullisuusteeman lisäksi akkreditointihakemusten liitteenä.

Tutkimukseni ensimmäiset vuodet haastattelin ihmisiä, jotka olivat olleet mukana vastuullisuus- ja kestävyysteemaisten kauppatieteiden opetuksessa tai hallinnossa. Aluksi minulla oli epätarkka käsitys siitä mitä tarkalleen tulisin kertomaan väitöskirjassani, mutta haastattelujen kautta ja perehtymällä kirjallisuuteen tutustuin inspiroiviin ja huolestuttaviin tarinaihin todellisuudesta ja vastuullisuudesta kauppatieteiden koulutuksessa viimeisten vuosikymmenien aikana.

Lopulta minulle kirkastui ajatus, että artikkelipohjainen väitöstutkimukseni keskittyisi ainakin ilmiön historiallisen kehityksen ja ilmiön nykytilan tarkasteluun hyödyntäen laadullista haastatteluaineistoa ja kauppakorkeakoulujen avoimesti saatavilla olevia opinto-oppaita.

Ensimmäisessä artikkelissa kuvaan vastuullisen kauppatieteiden koulutuksen ilmiön kehitystä Suomessa autenttisen ja arvovaltapohjaisen muutoksen kautta. Toisessa artikkelissa tarkastelen vastuullisen kauppatieteiden koulutuksen organisointia enemmän nykyhetkessä tunnistaen organisoinnin lineaarisia ja syklisiä rytmejä. Kolmas artikkeli muotoutui kritiikiksi ja eräänlaiseksi monitieteiseksi pamfletiksi, joka tarjoaa näkymiä yli koulutuksen alan kestävyden ja vastuullisuuden kohti planetaarista hyvinvointia.

Kun punoin väitöskirjan artikkeleiden lankoja yhteen, havaitsin, että kaikki sen osat puhuivat epäsuorasti prosessuaalisuudesta – siitä, että olemassaolo on pohjimmiltaan kehityskaari, prosessi. Väitöskirjassani puhun prosessuaalisuudesta, autenttisuudesta ja organisoinnin rytmeistä, jotka voivat viedä kohti planetaarista hyvinvointia. Kaikki nämä teemat kommentoivat myös osaltaan sitä, että pelkät sanat eivät riitä.

Autenttisuus viittaa aitona pidettyyn, paikalliseen ja olosuhteiden kannalta luontaiseen toimintaan. Organisaatiotyyppin tai toiminnan kannalta oikein tekeminen, yhteys ympäröivään yhteiskuntaan, yhteys sanojen ja tekojen välillä sekä yhteys toiminnan ja ajan välillä voivat kaikki tehdä toimijaa autenttiseksi. Vastuullisuus on autenttista, kun se viittaa johonkin todelliseen, aitoon ja tunnustettavaan toimintaan. Tutkimuksessani havaitsin, että autenttisuus ja autenttiseksi tuleminen ovat tärkeitä teemoja vastuullisen kauppatieteiden koulutuksen organisoinnissa. Yliopistoissa, joissa ympäristölaskentatoimi tai ympäristöjohtaminen syntyivät 1990-luvulla ja samat teemat korostuvat edelleen opetussuunnitelmassa ja tutkimuksessa, voidaan sanoa olevan ajan tuomaa autenttisuutta. Toisaalta akkreditoitun kauppakorkeakoulun määritelmän täyttäminen voidaan nähdä autenttisuutena, varsinkin kun arvioidaan sanojen – strategian ja mission – ja tekojen – opetussuunnitelman ja tehdyn

tutkimuksen – välistä yhdenmukaisuutta. On myös tyypillistä, että yliopistojen ja tutkimusyksiköiden on keksittävä oma, autenttinen, erikoistumisensa vastuullisuuden ja kestävyuden suhteen. Tämä liittyy ”ei täällä keksitty” -ilmiöön, eli tilanteeseen, jossa toisaalla keksittyä tai yleisesti ehdotettua ratkaisua esimerkiksi kestävyyteen ja vastuullisuuteen liittyvästä aloitteesta ei pidetä hyvänä, koska se on vierasta alkuperää. Tästäkin syystä autenttiseksi tuleminen on ratkaisevaa, ja siinä voi olla hyödyksi organisoinnin rytmien tunnistaminen.

Kun tarkastelin keräämääni haastatteluaineistoa tunnistin, että monet vastuullisen kauppatieteiden koulutuksen organisoinnin ongelmista johtuvat taipumattomista toimintatavoista ja organisaatorakenteista. Väitöskirjassani sovellan filosofi Henri Lefebvren tarkastelua yhteiskunnassa vallitsevista rytmeistä. Lefebvren mukaan lineaarinen rytmi viittaa toistoon ja muuttumattomuuteen, mikä on tyypillistä ihmislähtöisille keksinnöille ja toiminnoille. Syklinen rytmi viittaa hänen mukaansa kosmistakin kiertoa symboloivaan vaihteluun, jossa muutos on väistämätöntä ja tapahtuu vaihteittain, lopulta kuitenkin kiertäen kuin yö ja päivä tai vuodenaajat. Lefebvren mukaan lineaariset ja sykliset rytmit ovat sidoksissa toisiinsa, vaikka ovatkin luonteeltaan erilaisia.

Vastuullisen kauppatieteiden koulutuksen organisoinnissa lineaarisuus näkyy ennalta päätettyjen ja toistoa olettavien tavoitteiden toteuttamisena – esimerkiksi päämääränä tuottaa uusia julkaisuja, sisällön ollessa periaatteessa toissijaista. Myös akkreditoinneissa on lineaarinen rytmi niiden vaatiessa säännöllisiä tarkistuksia, jotta akkreditointi säilyy koululla. Raportointi ja uudelleentarkastelu voivat kuitenkin tehdä tilaa syklisille rytmeille, joille on tunnusomaista lopputuloksen avoimuus, refleksiivisyys ja vuoropuhelu. Akkreditointiprosessit ovat monessa Suomen kauppar korkeakoulussa johtaneet keskusteluihin, joissa koulujen henkilöstö on pohtinut koulunsa strategisia tavoitteita ja niiden toteutumista käytännössä. Tämä on monta kertaa johtanut uuden kestävyys- tai vastuullisuusopintojakson perustamiseen.

Myös vastuullisen johtamiskoulutuksen periaatteisiin kuuluu säännöllinen raportointi koulussa tapahtuvasta toiminnasta. Raportoinnista vastaa usein käytännössä yksi henkilö, mutta raportointiin voi kutsua mukaan ihmisiä eri oppiaineista, mikä voi levittää vastuullisuusagendaa laajemmin organisaatioon.

Vertauskuvallisesti organisoinnin lineaarinen rytmi on kuin sydämenlyönti. Se on prosessi ja jatkumo, joka on elinvoimaa, mutta jos tahti on liian kova, vertauskuva voi viitata myös stressiin ja ahdistukseen.

Syklinen rytmi on kuin syvä hengenveto. Kun vedämme syvään henkeä, pysähdymme ja kuuntelemme, kun kehomme kysyy mieleltä ”missä minä olen? Mitä olinkaan tekemässä ja miksi?” Tämän kaltainen haavoittuvuus tai herkkyyys on vahvasti ristiriidassa perinteisen asiantuntijuuden ja määrätietoisuuden kanssa, mutta syvä hengenveto ja siinä korostuva epävarmuus ja pysähtyminen voivat auttaa näkemään uusia suuntia lineaariselle rytmille. Tämä yhdistelmä sydämenlyöntejä ja syviä hengenvetoja voi olla regeneratiivinen eli uudistava, dynaamista muutosta tuottava organisoinnin mekanismi.

Väitöskirjassani tarjoan planetaarista hyvinvointia käsitteeksi, joka voi myös tuottaa syklisiä rytmiä ja uudelleentarkastelua avaten tilaa planeetan monimuotoisen elämän kannalta paremmalle tulevaisuudelle. Väitöskirjaani sisältyvä kirjan luku *Education for Planetary Well-being* syntyi koulutuksen alan monitieteisestä yhteistyöstä. Sen keskeinen viesti on dialogisuus sekä ontologisenä eli todellisuutta koskevana periaatteena että pedagogiikassa – vuoropuhelun korostuminen luokkahuoneessa ja erilaisten oppimisen teemojen äärellä. Väitämme luvussa, että dialogisuus on ratkaisevaa transformatiivisen eli muutosvoimaisen oppimisen mahdollistamisessa, mikä on välttämätöntä planeettamme tulevaisuutta varjostavien haasteiden edessä. Vaikka tiede ja kielet, joita kirjoitamme ja puhumme, ovat ihmisen keksintöjä, ihmiskeskeisyyden eli antroposentrismien kanssa on oltava varovainen. Tästä syystä ehdotammekin ihmiskunnalle uutta teoreemaa: *Vastuunkanto planetaarisesta hyvinvoinnista on ihmisyyden uusi mitta.*

Väitöskirjani kaikissa kolmessa osatutkimuksessa prosessin näkökulma on vähintään piilevänä taustalla. Tästä syystä rakensin väitöskirjan johdantoluvun kuvaamaan ja täsmentämään sitä prosessuaalista luonnetta, jota vastuullisuuden edistämisessä kauppatieteiden koulutuksessa on, ja toisaalta ilmentämään planetaarisen hyvinvoinnin tavoittelemista autenttisuuden ja organisoinnin sydämenlyöntien ja syvien hengenvetojen kaltaisten rytmien kautta.

Vaikka väitöskirjani on samaa ihmisen puhetta, johon puheenvuoron alussa viittasin kriittisesti, teemat, joista puhun suuntaavat huomiota kohti toimintaa, organisoitumista ja prosesseja, jotka näkyvät muutoksena ja havaittavana vaikutuksena.

Koko maailmankaikkeus, mukaan lukien maapallo ja sen monimuotoinen elämä, kuvastaa prosessipohjaista todellisuutta ja olemista. Vuoret, kalliot, meret, järvet ja metsät muodostuvat satojen tai tuhansien vuosien prosesseina. Hyönteiset ja niitäkin pienemmät eliöt, bakteerit ja virukset, leviävät prosessin kaltaisesti aiheuttaen paikallisia ja moniulotteisia tapahtumaketjuja. Kun antaudumme tämän olemisen ja todellisuuden perusluonteen äärelle, voimme päästä jonkin ajattoman ja elämää suuremman merkityksen lähteille.

Lopulta kuitenkin elämme Maa-nimisellä planeetalla, eivätkä elämän edellytykset suurella todennäköisyydellä täyty näin hyvin muualla maailmankaikkeudessa. Tästä syystä planetaarinen hyvinvointi tällä planeetalla on arvokkain päämäärä, mitä voimme tavoitella.

Väitöskirjani kannessa on sahakanto, jossa kasvaa kääpä. Kun kuljette vanhoissa metsissä esimerkiksi Jyväskylän yliopiston Seminaarinmäellä, kääpiä näkee siellä täällä. Kauppakorkeakoulu voi osoittaa olevansa tulevaisuuden puolella toimimalla kuten kääpä, eli toimimalla planetaarisen hyvinvoinnin mahdollistajana muuttamalla kuolevaa tai kuollutta ainesta uudeksi elämäksi. Toivon, että väitöskirjani tarjoaa inspiraatiota ja arvokkaiksi koettuja näkökulmia siihen, mikä on hyvinvoivan planeetan tulevaisuuden kannalta tarpeellista.

Lähteet

JYU.Wisdom community (2021) Planetary well-being. *Humanities and Social Sciences Communications* 8 258. <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00899-3>

Väitöskirjan tiedot

Aaltonen, V. A. (2023) *Organising responsible management education: examining the processuality and possibilities towards planetary well-being*. JYU dissertations 728. University of Jyväskylä. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9853-0>

Kirja-arvio

Petteri Muukkonen^a

Maantieteen opetus maailman suurten kysymysten äärellä

Sirpa Tani, Hannele Cantell, Markus Hilander & Heikki Jutila

Maantiede – maailmantiede. Gaudeamus, Helsinki, 2023. (310 s.)

Maailma on täynnä tapahtumia ja ilmiöitä, niin paikallisia kuin globaaleja. Jokaista meitä sivuaa tai elämämme kanssa risteää useita maantieteellisiä ilmiöitä ja prosesseja päivittäin, kuten siirtolaisuutta, pakolaisuutta, riskejä ja hasardeja tai ihan vain paikallista tuttujen kaupunkien kasvua ja tiivistymistä tai päinvastoin taantumista. Voidaan siis sanoa, että emme pääse maantiedettä pakoon hetkeksikään, vaan se on läsnä alati. Kirjoitin taannoin Terra-lehden pääkirjoituksessa otsikolla ”*Onko maantieteellinen ajattelu kansalaistaito?*” (Muukkonen 2023), että edellä kuvatusta syystä maantiede on oppiaineena ja tieteenalana ajankohtaisempi ja tarpeellisempi kuin koskaan aiemmin ihmisen historiassa. Tämä johtuu osin siitä, että tieto maailman tapahtumista ja ilmiöistä saavuttaa meidät nopeammin kuin koskaan aiemmin. Lisäksi tietoa on määrällisesti saatavilla enemmän. Aikuisten lisäksi tämä koskettaa myös lapsia ja nuoria. Myös he altistuvat maantieteelliselle tiedolle niin arjessa kuin koulussa. Tällaisessa maantieteellä kyllästetyssä informaatioympäristössä eläminen vaatii myös lapsilta ja nuorilta maantieteellistä sisältöosaamista, maantieteellistä ajattelua sekä kykyä kriittisen ajatteluun.

Tähän haasteeseen, eli lasten ja nuorten maantieteellisen kyvykkyyden kasvattamiseen, vastaa tuore maantieteen opetuksen vertaisarvioitu tietokirja *Maantiede – maailmantiede*. Kirjan ovat kirjoittaneet maantieteen ja ympäristökasvatuksen professori Sirpa Tani, vanhempi yliopistonlehtori Hannele Cantell, yliopistonlehtori Markus Hilander sekä maantiedon ja biologian opettaja ja oppikirjailija Heikki Jutila. Motiivina kirjan kirjoittamiselle on ollut maantieteen oppiaineen ainutlaatuisuuden esiintuominen. Kirjoittajia on selvästi innoittanut maantieteen luonne laaja-alaisena oppiaineena, jonka avulla kouluissa voidaan käsitellä aikamme megatrendejä ja viheliäisiä ongelmia, kuten esimerkiksi ilmastonmuutosta, luontokatoa ja muita globaaleja haasteita. Kirjoittajakunta perustelee maantieteen oppiaineen merkityksen tässä myös sillä, että maantiede punoo yhteen niin ihmisen toimintaa (kuten esimerkiksi asutusta, luonnonvarojen käyttöä, yhteiskuntia ja kulttuuria) kuin luonnonmaantieteellisiä ilmiöitä ja prosesseja. Olen monessa yhteydessä selittänyt maantieteen yhden peruspilarin oleva juuri se, että maantieteellisten prosessien yhteydessä tutkitaan usein eriasteisesti ihmisen ja luonnon vuorovaikutusta. Esimerkiksi luonto ja luonnonolosuhteet vaikuttavat ihmisen elin- ja elinkeinomahtoisuuksiin, ja päinvastoin ihminen muuttaa luontoa ja ympäristöään. Juuri tällaiseen maantieteellisten prosessien ja

^a Helsingin yliopisto, petteri.muukkonen@helsinki.fi

ilmiöiden monimutkaisuuden ymmärtämiseen kirjoittajat ovat kirjansa laatineet. Kirjasta välittyy se, että viime vuosien kansalliset ja kansainväliset tutkimukset maantieteeseen oppiaineen merkityksellisen tiedon ja maantieteellisen kyvykkyyden jäsenyksistä ovat toimineet kirjan tieteellisenä viitekehystenä ja pohjana. Kirjassa (s. 17) sanotaankin, että maantieteellisestä tiedosta saadaan opetuksessa merkityksellistä ja vaikuttavaa, jos meillä on 1) perustietoa maailmasta, 2) maantieteellisten ilmiöiden ja alueellisten piirteiden välisten suhteiden ymmärtämistä sekä viimeiseksi 3) kykyä tuottaa ja tarkastella maantieteellisiä aineistoja sekä arvioida kriittisesti tiedon luotettavuutta. Näkyy selvästi, että kirja rakentuu tällaisen viitekehysten pohjalta.

Keskeistä kohderyhmää teokselle ovat lukion maantieteen, perusopetuksen yläluokkien maantiedon sekä miksei myös alaluokkien ympäristöopin opettajat. Kirja on selvästi ajateltu myös maantieteen opettajankoulutukseen lukemistoksi tuleville opettajille. Kirja on ikään kuin jatkoa teokselle *Maailma minussa – minä maailmassa: Maantieteen opettajan käsikirja* (Cantell ym. 2007), mutta kuitenkin eri fokuksella. Molemmat teokset määrittelevät maantieteen oppiaineen ydintä ja luonnetta, eli maantiedettä laaja-alaisena maailman tieteenä, mutta nyt julkaistu teos tarkastelee maantieteen ilmiöitä yleisemmällä tasolla kuin mainittu opettajan käsikirja. Kirja rakentaa isommassa kuvassa opettajalle polkua oivaltaa maantieteen oppiaineen merkitykselliset globaalit kysymykset ja sisällöt. Teos pyrkii purkamaan suuren yleisön stereotyyppisiä käsityksiä maantieteestä sijaintiin ja paikkoihin liittyvien faktatietojen ulkoa opetteluna ja muistamisena. Kirja pyrkii selittämään ja ennen kaikkea havainnollistamaan, että faktatietojen muistamisen sijaan maantieteen oppiaineen ydintä on se, että maailma ja sen eri osat ovat erilaisten monimutkaisten maantieteellisten prosessien ja ilmiöiden tulosta. Tämä maantieteen ydin korostuu entisestään alati muuttuvassa maailmassa. Maantieteen keskeiseen ytimeen sisältyy myös se, että maantieteelliset prosessit, niin luonnonmaantieteelliset kuin ihmisen toiminnan, saavat aikaan alueellisia eroja paikallisesti ja globaalisti. Tätä pohjustaa erityisesti kirjan kolmas luku, jossa maantiedettä selitetään sen keskeisten spatiaalisuuden liittyvien käsitteiden kautta: tila, paikka, alue ja maisema.

Kuten kirjan otsikkokin lupaa maailmantieteestä puhuessaan, on maantieteen opetuksen keskeinen tavoite auttaa lapsia ja nuoria ymmärtämään globaaleja suuria haasteita ja toimimaan aktiivisina kansalaisina. Tämä huomioiden käsitellään näitä suuria haasteita kirjassa kattavasti. Lukijalle annetaan opetusvinkkejä ja selitetään globaalien suurten haasteiden opettamisen merkityksellisyttä. Vaikka haasteet voivat oppilaasta, ja miksei myös opettajasta, kuulostaa abstrakteilta ja kaukaisilta, antaa kirja konkreettisia vinkkejä ja neuvoja, kuinka käsitellä globaaleja suuria haasteita oppilaiden kanssa. Kirja neuvoa, kuinka oppilaita voidaan innostaa aktiiviseen oppimiseen. Kirjoittajien mukaan tässä auttaa muun muassa se, että tuodaan opetuksen konkreettisia, arjessa lähellä olevia ja paikallisia esimerkkejä. Tuttujen esimerkkien tai paikkojen avulla voidaan vahvistaa oppilaan kykyä maantieteelliseen ajatteluun.

Kirja neuvoa myös, kuinka maantieteellistä ajattelua voidaan vahvistaa erilaisten visuaalisten sisältöjen, kuten geomedian, avulla. Geomedian käsite tuli opetussuunnitelmien perusteisiin noin kymmenisen vuotta sitten korvaten paikkatiedon käsitteen. Geomedia on käsitteenä kuitenkin monipuolisempi ja laajempi, ja se sisältää erilaisia tapoja ja muotoja kerätä, säilyttää, muokata, analysoida ja ennen kaikkea välittää paikkaan tai sijaintiin sidottua maantieteellistä informaatiota (mm. Muukkonen ym. 2022; Hynynen ym. 2023). Toki paikkatieto muodostaa määrällisesti ja menetelmällisesti merkittävän osan geomediaa, mutta geomediaan kuuluvat myös muun muassa valokuvat ja diagrammit. Tanin ym. kirja laajentaa lukijalle kuvaa geomediasta opetuksessa ja opetuksen tukena. Siksi tähän keskittyvä kirjan luku onkin nimetty visuaalisten aineistojen luvuksi.

Kirja on toimitettu pokkarikokoon ja harmaasävyypainatuksena. Valitussa painoasussa kirjan sisältö ja sen visuaaliset mahdollisuudet eivät kenties täysin pääse oikeuksiinsa. Maantiede on visuaalinen oppiaine, jossa kuvilla, kartoilla, piirroksilla ja graafeilla on aina

ollut keskeinen rooli maantieteellisen tiedon tallentajana ja välittäjänä. Kirjan valitulla painoasulla ei päästä hyödyntämään tätä visuaalisuuden potentiaalia, vaan harmaasävykuvat ja harmaalle pohjalle taitetut tietolaatikot jäävät harmittavasti visuaalisesti vaisuiksi. Teos on toki taitettu asiallisesti ja akateemiseen teokseen sopivasti, mutta laadukkaammalle paperille, runsaammalla kuvituksen käytöllä ja ehdottomasti väreissä lukijakunta voisi olla hieman laajempi. Toisaalta kirjan suunniteltu keskeinen kohdeyleisö, eli maantieteen opettajat, osaavat käyttää tätä teosta hakuteoksena ja oppaana maantieteen opetuksen suunnittelun ja itse opetuksen tukena ilmankin kaipaamaani rohkeampaa (ja kalliimpaa) visuaalista otetta. Panostus visuaalisuuteen olisi vaatinut huomattavaa ulkopuolista rahoitusta kirjaanprojektiin. Kirjoittajien kokemus näkyy muun muassa siinä, että valitut esimerkkikuvat ja -kaaviot on pedagogisesti huolellisesti mietitty. Lisäksi leipätekstin, tietolaatikoiden, opetusvinkkien ja asiantuntijahaastatteluiden rytmitys kirjassa toimii hyvin.

Kirjaa voi suositella esisijaisesti maantiedettä opettaville opettajille, mutta näkisin, että ylioppilaskokeisiin valmistautuvat kokelaat voisivat lukion maantieteen oppikirjojen kertaamisen lisänä hyötyä tästä kirjasta. Tanin ja kumppaneiden tuore kirja voisi tuoda parhaimpiin maantieteen kokeen esseevastauksiin edelleen lisää syvyyttä, pohdintaa ja suurten kokonaisuuksien hallintaa niin, että vastauksista voisi välittyä maantieteen perimmäinen luonne. Mutta tämä on tietenkin toiveajattelua. Toisaalta sama hyöty voisi näkyä myös yliopistojen maantieteen pääsykokeisiin valmistautuvilla. Nähtäväksi jää, löytävätkö myös nämä lukijakunnat kirjan, mutta uskon kirjan kuitenkin löytyvän pian useiden opettajien hyllyistä, ja teos varmasti tulee lukemistoksi ja oppikirjaksi maantieteen opettajankoulutukseen.

Lähteet

- Cantell, H., Rikkinen, H. & Tani, S. (2007) *Maailma minussa – minä maailmassa: maantieteen opettajan käsikirja*. Studia paedagogica 33. Helsingin yliopisto.
- Hynynen, L. S., Jylhä, M., Lammi, P., Nylén, T. & Muukkonen, P. (2023) Geomediakyvykyys, geomedialukutaito ja niiden kehittyminen. *Terra* 135(2) 92–98. <<https://terra.journal.fi/article/view/129399>>
- Muukkonen, P., Hynynen, L., Jäntti, L. & Lammi, P. (2022) Geomedia on keskeinen osa maantieteen opetusta, mutta miksi ja mitä se on? *Terra* 134(3) 191–193. <<https://terra.journal.fi/article/view/121685/73054>>
- Muukkonen, P. (2023) Onko maantieteellinen ajattelu kansalaistaito? *Terra* 135(1) 1–2. <https://doi.org/10.30677/terra.127811>

Kirja-arvio

Maija Toivanen^a

Yhteisöllinen kirjoittaminen lisää akateemista yhteisöllisyyttä ja hyvinvointia

Johanna Isosävi & Camilla Lindholm

Yhteisöllisen kirjoittamisen opas. ArtHouse, 2023. (216 s.)

Johanna Isosävin ja Camilla Lindholmin kirjoittama *Yhteisöllisen kirjoittamisen opas* on paitsi käytännönläheinen käsikirja yhteisöllisen kirjoittamisen järjestämiseen, myös kädenojennus jokaiselle omasta työhyvinvoinnistaan kiinnostuneelle tutkijalle. Suosittelen sitä myös työyhteisönsä hyvinvoinnista kiinnostuneelle esihenkilölle. Oppaan keskeisin teesi on, että yhteisöllinen kirjoittaminen lisää paitsi akateemista tuotteliaisuutta, myös henkilökohtaista ja yhteisön hyvinvointia.

Tartuin kirjaan, koska olemme Alue- ja ympäristötutkimuksen seurassa puhuneet mahdollisuudesta järjestää kirjoituskoulu nuorille tutkijoille. Isosävi ja Lindholm tarjoavat kirjassaan paljon konkreettisia vinkkejä erilaisten kirjoitusretriittien järjestämiseen, mutta lopulta inspiroiduin eniten juuri yhteisöllisen kirjoittamisen konseptista.

Olen vasta hiljattain oppinut näkemään kirjoittamisen merkityksen osana tutkimusprosessia, ja *Yhteisöllisen kirjoittamisen opas* tarjosi arvokkaan heijastuspinnan omille ajatuksille ja kokemuksille akatemiasta. Siispä keskityn tässä arvioissa tarkastelemaan sitä, miksi yhteisöllisen kirjoittamisen konseptiin kannattaa tutustua, ja miten kirjan näkemykset ja omat kokemukseni tukevat tätä väitettä. Kirja havahdutti minut erityisesti siihen, kuinka paljon enemmän akatemiassa pitäisi kiinnittää huomiota kirjoittamiseen sekä kirjoitustaidon kehittämiseen ja ylläpitämiseen monestakin syystä. Kaikkiaan kirja tarjoaa mielenkiintoisia näkökulmia moderniin yliopistotyöskentelyyn ja kyseenalaistaa toimintamalleja, joihin yliopistossa liian usein nojataan.

Yksinäisen tutkijan myyttiä murtamassa

Tieteen tekeminen vaatii yhteisöllisyyttä. Myös akateeminen kirjoittaminen on yhteisöllistä. Silti kuulen jatkuvasti ympärilläni sitä, kuinka tieteen tekeminen on yksinäistä ja että ”se vain kuuluu akatemiaan”. Isosävi ja Lindholm pitävät tätä kuitenkin myyttinä, jota he murtavat yhteisöllisen kirjoittamisen mallin avulla.

Kirjassa yhteisöllistä kirjoittamista lähestytään niinkin yksinkertaisesta näkökulmasta, että kirjoittamisen prosesseista ja tavoitteista puhutaan muiden kanssa. Yhteisöllinen

^a Maantieteen tutkimusyksikkö, Oulun yliopisto, maija.toivanen@oulu.fi

kirjoittaminen ei välttämättä siis vaadi sitä, että tutkijat kokoontuvat yhdessä kirjoittamaan yhtä ja samaa tekstiä, vaan sitä, että kirjoittaminen nähdään osana tutkimuksen tekemistä ja tärkeänä osana työaikaa. Yhteisöllistä kirjoittamista voi tehdä yksin tai yhdessä, mutta tärkeintä on, että sille varataan aikaa ja että siihen liitetään jonkinlaisia tavoitteita. Onnistuakseen se kuitenkin tarvitsee myös tukiverkostoja, oli se sitten pienempi vertais-tukiryhmä, fasilitoitu kirjoittamisretriitti tai tutkimusyksikön järjestämä säännöllinen tutkijakoulutuksellinen tapahtuma.

Akatemiassa ongelmana on, että kirjoittaminen nähdään usein niin sanottuna ”omana aikana” muiden työtehtävien, kuten opetuksen lomassa – ja tästä ”omasta ajasta” nipistetään tietysti ensimmäisenä. Avuksi Isosävi ja Lindholm tarjoavat paitsi kirjoittamisen priorisointia työtehtävänä, myös erilaisia irtautumisen keinoja. Irtautuminen voi olla fyysisesti ajan allokoimista pelkästään kirjoittamiselle, psykologista valmistautumista tiettyyn työtehtävään tai sosiaalista irtautumista muiden asettamista vaatimuksista, kuten sähköpostiin vastaamisesta. Jotta irtautuminen on mahdollista, sekä omat ajatusmallit että ympäröivän yhteisön tuki tulee asettaa sellaiseen asentoon, jossa kirjoittaminen nähdään merkittävänä ja yhteisöllisenä toimintana.

Jäin kuitenkin pohtimaan, että ajatellaanko yksinäisyyttä itsenäisyyden synonyyminä, kun kyse on akatemiasta. Koska työ vaatii paljon itsenäisyyttä, se tekee työstä yksinäistä? Tämänkaltaisia perusteluja olen kuullut itse paljon, mutta ajatus tuntuu hyvinvointia rapauttavalta.

Yhteisöllisen kirjoittamisen rutiini ja sen monet hyödyt

Yhteisöllisellä kirjoittamisella voi siis taistella akateemista yksinäisyyttä vastaan, mutta siitä on apua moneen muuhunkin asiaan. Isosävi ja Lindholm painottavat, että aktiivisella yhteisöllisellä kirjoittamisella on positiivinen vaikutus akateemiseen tuottavuuteen.

Jos tutkijoilla on hallussaan kirjoittamisen rutiinit ja he kirjoittavat säännöllisesti, sekä tekstin määrä että laatu kasvaa. Ohjaustyötä tekevän tutkijan näkökulmasta yhteisöllinen kirjoittaminen voi myös vähentää yksilöllisen ohjauksen tarvetta, kun ohjausta voi toteuttaa ryhmissä. Synergiaetuna samoja asioita ei tarvitse toistaa ja ilmoille voi tulla keskusteluja, jotka jäisivät käymättä kahdenvälisissä ohjaustapaamisissa. Kirjassa Isosävi ja Lindholm jakavat kokemuksiaan ja palautteita paitsi väitöskirjatutkijoille järjestetyistä kirjoitustapaamisista, myös maisteriopiskelijoille järjestetyistä sessioista.

Kirjoittajat huomauttavat, että säännöllisyys ja pitkäjänteisyys on kirjoittamisessa ja siihen liittyvissä opituissa tavoissa avainasemassa. Kun kirjoittaa säännöllisesti, siihen käytettävän ajan hahmottaminen helpottuu. Kirjoittamisen rutiini auttaa tuottamaan enemmän ja parempaa tekstiä, mutta se kohentaa myös itsetuntoa, kun ymmärtää paremmin mihin itse pystyy. Se taas auttaa edelleen omien tavoitteiden asettamisessa niin lyhyellä kuin pitkällä aikavälillä.

Kun oman kirjoitustyylin oppii tuntemaan, osaa myös paremmin valita kirjoittamiselle otollisimman vuorokaudenajan – tai toisaalta ratkaista mitä tehdä silloin, kun otollista aikaa tai inspiraatiota kirjoittamiselle ei vain tunnu löytyvän. Kirja tarjoaa runsaasti erilaisia käytännön vinkkejä kirjoittamiseen. Vinkeissä huomioidaan hyvin myös erilaiset kirjoitustyyli, olitpa sitten siisti tai sotkuinen kirjoittaja.

Yhteisöllinen kirjoittaminen on nopea väylä oppia kirjoittamisesta, koska sosiaaliset kirjoitustilanteet, kuten erilaiset kirjoitusryhmät, tarjoavat erinomaisen paikan paitsi oman, myös muiden kirjoitustyylin havainnointiin.

Väitöskirja tavoitsemppauksella maaliin

Kirjaa lukiessa huomasin ilokseni, että olen jo ottanut askelia yhteisöllisen kirjoittamisen suuntaan. Olen myös huomannut, että tutkimustyön tekemisestä ja kirjoittamisesta tulee sitä mukavampaa, mitä paremmin oppii tuntemaan itsensä kirjoittajana.

Aloitimme viime vuonna pienen vertaistukiryhmän samassa vaiheessa olevien väitös-kirjatutkijoiden kesken. Isosävin ja Lindholmin oppaasta opin, että ryhmässämme on kyse ”tavoitsemppauksesta”. Olemme varanneet kalenteriin kirjoittamiselle päiviä, jolloin jokainen kirjoittaa tavoitteensa ja sen toteutumisen Teams-alustalle chatiin. Ryhmämme on hyvin monitieteinen, emmekä tunne toistemme tutkimusaiheita, mutta ryhmän tuki ja yhteisöllisyys on osoittautunut uskomattomaksi voimavaraksi. Tässä konkretisoituu hyvin myös Isosävin ja Lindholmin esiin nostama huomio kirjoittamisen prosessiin liittyvän tuen merkityksestä. Väitöskirjatutkijalla on jo monta tahoja, jotka arvostelevat työn sisältöä, joten kirjoittamisen prosessiin liittyvään tukeen kannattaa kiinnittää huomiota.

Vaikka Isosävi ja Lindholm puhuvatkin paljon fasilitoiduista kirjoitusretriiteistä, yhteisöllistä kirjoittamista voi järjestää myös helpommin. Saavutettavampi muoto on vaikka etäretiriitit tai ylipäänsä kirjoittamiselle ajan varaaminen kalenterista. Esimerkiksi meidän vertaistukiryhmässämme on hyvin vapaat säännöt. Allokoimme ruhtinaallisesti kokonaisia päiviä kirjoittamiselle, mutta jokainen saa valita työtuntinsa vapaasti. Minä aloitan parhaimpina aamuina ennen kahdeksaa, kun taas iltapäivänä tehokkaimmillaan olevat kollegat saapuvat linjoille ennen lounasaikaa. Silti ryhmästä ja tavoitteiden jakamisesta on suunnaton apu.

Vertaistuki korostuu Isosävin ja Lindholmin kirjassa kauttaaltaan ja omien kokemusteni perusteella en voi painottaa sen merkitystä tarpeeksi. Vertaistukea korostaa myös erilaisten yhteisöllisen kirjoittamisen kokemusten läpikäyminen kirjan loppupuolella. Kokemukset kannustavat lukijaa vielä loppumetreillä konkretian kautta yhteisöllisen kirjoittamisen maailmaan: ”Kannattaa aloittaa viimeistään nyt!”

Vinkkejä aloitteleville ja kokeneille kirjoittajille

Kenelle kirja sitten on? Kirjassa painottuu paljon nuoren tutkijan näkökulma ja kirjoittamisen taidon opettelu sekä siihen liittyvät haasteet. Siksi suosittelen kirjaa ehdottomasti uransa alkuvaiheessa olevalle tutkijalle. Kirjoittamiseen syventyminen auttaa myös hahmottamaan sitä, kuinka kirjoittamisen näkee osana tutkimusprosessia.

Kirjoittamiseen syventyminen auttaa myös kehittämään omaa kirjoittajaidentiteettiä – näkeekö itsensä ylipäänsä kirjoittajana, vai pikemminkin ”tieteellisen tekstin tuottajana”, kuten yksi kirjassa palautetta antanut tutkija. Itse erityisesti luonnontieteilijänä törmään usein siihen, kuinka tieteellisten artikkelien kirjoittamista pidetään kliinisenä. Myös monet akateemiset kirjoittamisoppaat esittävät kirjoittamisen melko suoraviivaisena prosessina. Vaikka kirjoittamiseen liittyy paljon sääntöjä ja tieteelliset artikkelit näyttäisivät ulkoapäin samankaltaisilta, kirjoittamisen prosessiin kätkeytyy paljon muutakin. Yhteisöllisestä kirjoittamisesta voi olla apua myös yhteiskirjoittajuuden aallokossa navigoimiseen.

Toivoisin kuitenkin, että kirjaan tarttuisivat myös pidemmän linjan tutkijat, joilla on jo omat kehittyneet kirjoittamisen rutiininsa. Oppaan lukeminen voi olla silmiä avaavaa erityisesti ohjausta tekeville tutkijoille. Kirjoittaminen akateemisella uralla saattaa olla niin rutinoitunutta, että siihen liittyvät monenlaiset haasteet erityisesti uran alkuvaiheista ovat ehtineet unohtua.

Lopuksi suosittelen kirjaa kaikille niille, jotka ovat kiinnostuneita järjestämään kirjoitustapahtumia tai -koulutuksia. Kirjassa on kasapäin vinkkejä ja valmiita malleja erilaisten tapahtumien järjestämiseen, olivat ne sitten kertaluontoisia retriittejä tai viikoittaisia tapaamisia kollegan kanssa.

Kirja-arvio

Elsa Kivinen^a

Vihreän kapitalismin valheet ja jatkuva ekologinen konflikti

Xander Dunlap

This system is killing us: land grabbing, the green economy and ecological conflict. Pluto Press, Lontoo, 2024. (256 s.)

Helsingin yliopiston globaalien kehitystutkimuksen dosentti ja Bostonin yliopiston tutkija-tohtori Alexander ”Xander” Dunlapin helmikuussa 2024 englanniksi julkaistu kirja *This System is Killing Us* ilmestyy sopivasti sen jälkeen, kun vuoden 2023 lopussa Dubain COP28-ilmastohuippukokouksessa vaadittiin uusiutuvien energialähteiden tuotannon kolminkertaistamista ”ratkaisuna” ilmastokriisiin kyseenalaistamatta kapitalismin roolia ilmastokriisin luomisessa ja ylläpitämisessä. Näitä teemoja Dunlap käsittelee uusimmassa kirjassaan, jossa hän tiivistää, yleistajuistaa ja kokoaa yhteen kenttätökokemuksensa ja osan tutkimustuloksistaan viimeisten 10 vuoden ajalta Perun, Meksikon, Ranskan ja Portugalin alueilta, joilla energiainfrastruktuurin ja kaivostoiminnan katastrofaaliset vaikutukset ovat tulleet esille.

Dunlap yhdistelee läpi kirjan kontekstualisoivaa omakohtaista kerrontaa yhdessä kollegoidensa kanssa kerättyihin tutkimustuloksiin ja kuvauksiin paikallisten asukkaiden, kaivosyhtiöiden ja ”uusiutuvan energian” edistämiprojektien sekä näistä kärsivien ihmisten ja ekosysteemien puolustamiskamppailujen todellisuudesta. Hän on aiemmin kirjoittanut teemoista tapauskohtaisesti ja yksityiskohtaisemmin muun muassa kirjoissaan *Renewing Destruction: The Wind Energy Development, Conflict and Resistance in the Latin American Context* (Dunlap 2019) ja *Enforcing Ecocide: Power, Policing and Military Destruction* (Dunlap & Brock 2022). Dunlapin akateemisen tuotannon keskeinen teema on, että korporaatit käyttävät termejä kuten ”uusiutuva energia”, ”luontopositiivinen” ja ”hiilineutraali” uusintamaan kapitalismia sekä viherpesemään luontoa ja paikalliskulttuureja tuhoavaa toimintatapaansa. Dunlap kritisoi myös uusiutuvan energian kapitalistista tuotantomuotoa megaprojekteina, erityisesti näiden valtaviin resurssivaatimusten ja kapitalismin uusintamisen vuoksi. Tämä näkyy maankaappauksina ja fossiiliyhtiöiden viherpesuna, kun energian ”muoto” on tärkeämpää kuin tapa, jolla sitä tuotetaan.

Kohti jatkuvaa ekologista konfliktia paikallistasolla

Kirjan prologissa haastateltujen lausunnoista paljastuu oivallisesti se, että samalla tavalla kuin henkilökohtainen on poliittista, myös poliittinen on henkilökohtaista. Perun

^a Edinburghin yliopiston MSc Comparative Public Policy -maisteriohjelman alumni, elsa.kivinen@gmail.com

Tambo-laaksossa Dunlap ja hänen ystävänsä haastattelevat kirjassa Sally-nimimerkkiä käyttävää naista, jonka isä murhattiin tämän vastustaessa alueelle kehitteillä olevaa kupari-kaivosta. Prologissa Dunlap kertoo lisäksi tutkimusmenetelmästä: hänen tapaansa kuuluu paikallisiin tutustuminen ja heidän kanssaan mukana konfliktissa eläminen, ja hän pyrkii haastattelemaan useita paikallisia ihmisiä sekä korostamaan heidän tietonsa merkitystä. Tätä tietoa hän täydentää ottamalla strategisesti yhteyttä hallituksen virkamiehiin, yritysten edustajiin ja kansalaisjärjestöihin ja haastatteleamalla heitä kaikissa kohteissa. Kirjan alussa Dunlap käsittelee lyhyesti myös antropologian koloniaalista perintöä, joka heijastuu siirto-maavaltojen ja valtioiden läpi historian ilmentyneenä haluna tietää enemmän väestöstä, jota ne pyrkivät hallitsemaan. Anarkistina ja antropologisia laadullisia menetelmiä käyttävänä tutkijana Dunlap haluaa valjastaa tutkimuksensa suuryritysten ja kapitalistisen talousjärjestelmän jatkuvaan voitontuottoon pyrkivän toiminnan aiheuttaman tuhon esille tuomiseen.

Ensimmäinen luku jatkaa kuvailulla siitä, miten moderni länsimainen käsitys tieteestä tyypistää ilmastokriisin ilmaston hiilidioksidipitoisuuden kasvuksi sekä miten käsitteet, kuten ”hiilidioksidipitoisuus”, ”energia” ja ”biodiversiteetti” ovat mahdollistaneet ihmisen ja muun luonnon erottamisen toisistaan sekä ekosysteemien ja luonnon arvon kvantifioimisen rahoitusmarkkinoiden hyväksi. Tämä puolestaan johtaa monimuotoisten ja luonto-arvoiltaan rikkaiden alueiden myymiseen ”luonnon suojelemiseksi” muualla, mikä puolestaan legitimoii kolonialistisen maan haltuunoton ja maan yksityistämisen.

Kirjan keskimmäiset luvut on omistettu tapausesimerkeille. Esimerkkien kautta kirja antaa kuvailevan ja yksityiskohtaisen katsauksen siitä, miten kapitalistisen teollistumisen tuotantovoimat laajentuvat ympäri maailmaa. Dunlap keskittyy tyylilleen uskollisesti suhteellisen kapeasti ja intensiivisesti ekomodernististen ja suurten teknokraattisten instituutioiden ja kolonialististen hankkeiden muodostamaan uhkaan luonnolle ja myös ihmisille. Kirjan esimerkit pohjautuvat enimmäkseen valtioiden sisäisiin kamppailuihin maa-alueista. Dunlap mainitsee tämän olevan hyvin tarkoituksenmukaista, sillä hän haluaa esimerkeillään kuvailla ja paljastaa maan hallinnan ja (valtion sisäisen) kolonisaation tekniikoita, ja linkittää valtiovallan koneiston kolonialismiin (Dunlap & Laratte 2022). Kirjassa tarkastellaankin aluekontrollin mekanismeja ja alueiden (uudelleen)kolonisointia hallitusten, yritysten ja niiden infrastruktuurien toimesta, mistä Dunlap on käyttänyt termiä infrastruktuurinen kolonisaatio (Dunlap 2023).

Tapausesimerkiluvuissa käsitellään muun muassa tuulivoiman kehittämistä Meksikon Oaxacassa (luku 2), hiilikaivostoimintaa Keski- ja Länsi-Saksassa (luku 3), kuparin louhintaa Perun lounaisosassa (luku 4), vähähiilisen energiainfrastruktuurin kehittämistä Lounais-Ranskassa ja Etelä-Iberian niemimaalla (luku 5) sekä litiumin louhintaa Portugalin pohjoisosassa (luku 6). Käsitellessään valtioita ja kapitalismia Dunlap käyttää paljon empiiristä dataa todistaakseen, että infrastruktuuriverkkojen, logistiikan ja kasvavan materiaali- ja energiamäärän monimutkainen verkosto ei ole muuttumassa vihreäksi. Tapausesimerkeistä viimeisissä keskitytään siihen, miten infrastruktuurista kolonialismia vastustava kamppailu taltutetaan eri puolilla maailmaa yritysten ja yhteiskunnan eri tahojen yhteistoimilla. Kirjan lopuksi Dunlap ehdottaa, miten näitä pyrkimyksiä voidaan vastustaa.

Ketterästi kapitalismia vastaan anarkististen kamppailujen inspiroimana

Dunlap argumentoi, että kapitalistisia ja autoritäärisiä pyrkimyksiä hallita ja kontrolloida luontoa ja ihmisiä tulisi vastustaa alhaalta ylöspäin, verkostoja luoden, lähes kaikilla mahdollisilla tavoilla, jotka eivät uusinna valtion byrokratiaa ja kapitalismia. Hän puhuu myös taktikoiden moninaisuuden, paikkakohtaisen kokeilun sekä nopeasti mukautuvien ja etulyöntiasemia hakevien vastarintayhmittymien puolesta. Läpi kirjan käy selväksi, että yksi Dunlapin näkemyksistä onkin, että aktivismia ja poliittista toimintaa ei voi eikä pidä jättää niin sanottujen ”ammattiaktivistien” varaan.

Vaikka Dunlapin akateemiseen tuotantoon tutustuneille kirjan keskimmäiset luvut ovat sisällöltään tuttuja, ne toimivat hyvin osana kirjan kokonaisuutta antamalla Dunlapin akateemiseen tuotantoon aiemmin perehtymättömille yleiskatsauksen siitä, miten energian kasvava tuotanto ja raaka-aineiden louhinta vaikuttavat paikallisyhteisöihin. Itselleni kirjan kiinnostavimpiin osiin kuuluu kuitenkin prologin pohdinta antropologiasta ja sen valtioon ja imperialismiin kietoutuneesta historiasta, ja Dunlapin perustelu siitä, miksi hän on valinnut tutkia kirjan aiheita. Kirjassa mainitaan Dunlapin poliittiseen lähestymistapaan vaikuttaneita anarkisteja, kuten Alfredo Bonanno ja Peter Gelderloos, sekä eri puolilla maailmaa esiintyviä vallankumouksellisia ekologisuutta korostavia yhteiskunnallisia lähestymistapoja (mm. alkuperäiskansojen kamppailut, Rojava, Bookchinin libertaarinen munisipalismi, Buen Vivir), mutta valitettavasti tarkempi vuoropuhelu näiden lähestymistapojen ja niitä edistäneiden henkilöiden kanssa jää maininnaksi. Muun muassa *post-development*-teorian ja Dunlapin nimeltä mainitsemien ajattelijoiden näkemysten laajempi avaaminen lukijoille syventäisi kirjan sanomaa ja asettaisi kirjan paremmin sen ansaitsemaan kontekstiin osana modernia antiautoritääristä ekologisesti orientoitunutta tutkimusta ja tiedon (sekä toiminnan) tuotantoa.

Kirjassa korostetaan, miten lopulta mikään ulkopuolinen instituutio tai yksilö ei voi tulla tarjoamaan yksinkertaisia mekaanisia ratkaisuja paikallisiin kamppailuihin, vaan jokaisen on itse löydettävä merkityksellisyyttä ja toimittava itse. Dunlap korostaa aktiivista nihilismia ja taktiikoiden moninaisuutta: hänen mukaansa elämä on ikuista ekologista konfliktia kapitalismia vastaan ja parhaimmillaan ihmiset voivat löytää iloa uusista suhteista ja yhteyksistä vastustaessaan tuhon voimia. Dunlapin kiinnostus ontologioihin ja epistemologioihin vastarinnan muotoina korostuu kirjassa erityisesti alussa ja lopussa, mutta lukija jää silti nälkäiseksi. Miksi kirjassa ei omisteta enemmän aikaa todellisuutta latistavien, mekanististen ja tuhoavien epistemologioiden vaihtoehdoille, näille ilon ja merkityksen lähteille? Dunlapin anarkismin ei selkeästi ole tarkoitus antaa valmiita vaihtoehtoja muille ihmisille, vaan kannustaa ja inspiroida heitä vastarintaan.

Kirjan erityisansioihin lukeutuu metodologisen nationalismin ja valtiokeskeisen ja valtiojohtoisen ilmastopolitiikan kritiikki, sekä lyhyt, mutta terävä ja *post-development*-teoriaa ylistävä pohdinta yhteiskunnallisen tutkimuksen tarkoituksesta. Kirja on teemojensa osalta ajankohtainen myös Suomen kontekstissa käsitellessään sitä, miten energia- tai kaivosyritykset pyrkivät sivuuttamaan infrastruktuuriprojektiansa vastustuksen ja lepyttämään, hiljentämään ja lahjomaan paikallisia asukkaita tai alkuperäiskansoja, jotta nämä lopettaisivat vastarinnan. Tämä näkyy vahvasti Suomen kontekstissa, kun St1 on edistänyt Davvi-tuulivoimaprojektia Saamenmaalla saamelaisten vastustuksesta huolimatta ja Anglo Americanin tytäryhtiö AA Sakatti Mining Oy koeporaa Viiankiaavan suoalueella huolimatta suon kaksinkertaisesta suojelustatuksesta. Kirja on hyödyllistä luettavaa kaikille Euroopan ilmastoliikkeiden toimijoille, jotka haluavat tietää, miten ”vihreää kapitalismia” edistävät laajat infrastruktuuriprojektit vaikuttavat ihmisiin ja muuhun luontoon ja miten tätä ”vihreää kapitalismia” voi vastustaa.

Lähteet

- Dunlap, A. (2019) *Renewing Destruction: Wind Energy Development, Conflict and Resistance in a Latin American Context*. Rowman & Littlefield Publishers. <<https://rowman.com/ISBN/9781786610652/Renewing-Destruction-Wind-Energy-Development-Conflict-and-Resistance-in-a-Latin-American-Context>>.
- Dunlap, A. (2023) Spreading ‘green’ infrastructural harm: mapping conflicts and socio-ecological disruptions within the European Union’s transnational energy grid. *Globalizations* 20(6) 907–931. <https://doi.org/10.1080/14747731.2021.1996518>
- Dunlap, A. & Brock, A. (2022) *Enforcing Ecocide: Power, Police and Planetary Militarization*. Cham: Palgrave. <<https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-99646-8>>.
- Dunlap, A. & Laratte, L. (2022) European Green Deal necropolitics: Exploring ‘green’ energy transition, degrowth & infrastructural colonization. *Political Geography* 97 102640. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2022.102640>

Kirjoita Alue ja Ympäristö -lehteen

Alue ja Ympäristön vuoden 2025 ensimmäinen numero julkaistaan kesäkuussa. Tähän numeroon voi lähettää käsikirjoituksia, jotka käsittelevät laajasti alue- ja ympäristötutkimusta. Määräaika vertaisarvioituille käsikirjoituksille (artikkelit ja katsaukset) on tammikuun loppu ja muille kirjoituksille huhtikuun loppu. Useat arviointikierrokset voivat kuitenkin viivästyttää julkaisua. Kaikki tekstit julkaistaan ennakkoon verkossa Tulevat artikkelit -osiossa toimitusprosessin valmistuttua, eli julkaiseminen ei ole riippuvainen toimitetun numeron julkaisuajankohdasta.

Käsikirjoitukset lähetetään toimitukseen Journal.fi-portaalin kautta. Ennen lähettämistä tutustu huolellisesti lehden kirjoittajaohjeisiin: <https://aluejaymparisto.journal.fi/about/beforeSubmission>.

Alue ja Ympäristö -lehden toinen numero julkaistaan joulukuussa 2025. Numeron teemanä on ”Pohjoinen H₂O antroposeenin aikakaudella.”

Teemanumero: Pohjoinen H₂O antroposeenin aikakaudella

Vesi, H₂O, on elämän edellytys. Se määrittää kaikkea ympäristössämme, niin yhteiskunnan kuin laajemman ekosysteemin tasolla. Muuttaessamme ympäristöä myös H₂O ja siihen kytkeytyvät suhteet ovat muutoksessa. Pohjoisilla alueilla sen eri olomuodot – vesi, lumi, jää – muokkaavat ympäristöä ja ihmisten tapaa olla: ne ovat tärkeä osa kulttuuria ja arkea. Meri, joet ja järvet ovat läsnä niin arjessa kuin politiikan tasolla, joten vedellä on merkittävä rooli yhteiskunnallisena voimana. Vesi hallittavana tai toisaalta suojeltavana kohteena on vahvasti läsnä myös yhteiskunnallisessa keskustelussa, samoin kuin tutkimuksessa esimerkiksi oikeudellisesta, humanistisesta tai yhteiskunnallisesta näkökulmasta tarkasteltuna. Ilmastonmuutoksen ja luontokadon edetessä nopeasti ympäristökriisin aikana veden poliittisuudesta ja sen eri tasoista täytyy keskustella laaja-alaisesti.

Tämä Alue ja Ympäristö -lehden teemanumero keskittyy H₂O:n rooliin yhteiskunnassa – ei vain kemiallisena kaavana, vaan veteen poliittisena toimijana, hallinnan kohteena, kulttuurisena tekijänä, ylirajaisena luonnonvoimana, konfliktien ja yhteistyön areenana ja suojelun kohteena. Pohjoisilla alueilla H₂O:n rooli voi olla mitä moninaisempi, aina jäätiköiden sulamisesta jokien patoamiseen ja merien kalakannoista lumitöiden organisoinniseen. Toivotamme teemanumeroon tervetulleiksi niin perinteiset akateemiset artikkelit ja katsaukset (5000–7000 sanaa), kirja-arviot ja puheenvuorot (esim. lektiot) kuin luovat teokset, kuten runot, valokuvakollaasit ja esseet aiheesta.

Teemanumeron toimittavat Sohvi Kangasluoma, Sanna Kopra ja Monica Tennberg Lapin yliopiston Arktisesta keskukselta. Jos haluat tarjota artikkelin, muun tekstin tai luovan teoksen teemanumeroon, lähetä tiivistelmä (noin 300 sanaa) ehdotuksestasi 31.8.2024 mennessä sähköpostitse osoitteisiin sohvi.kangasluoma@ulapland.fi ja sanna.kopra@ulapland.fi. Kuvien osalta pyydämme huomioimaan, että lehti julkaistaan verkossa värillisenä, mutta painettu lehti on mustavalkoinen.

Valmis tutkimusartikkeliksi tarkoitettu käsikirjoitus tulee toimittaa Journal-alustan kautta 31.3.2025 mennessä. Tarkempia ohjeita käsikirjoituksen valmisteluun ja lähettämiseen löytyy Alue ja Ympäristö -lehden sivuilta osoitteesta <https://aluejaymparisto.journal.fi/about/submissions>. Artikkelit- ja katsauksikirjoitukset käyvät läpi normaalin vertaisarviointiprosessin. Muut kuin tieteellisiksi tutkimusartikkeleiksi tarkoitettut tekstit ja teokset tulee toimittaa 1.6.2025 mennessä.

 Kirjoittajat tässä numerossa

Valtteri Aaltonen	<i>Ekosysteemit ja ympäristö -tutkimusohjelma, Bio- ja ympäristötieteellinen tiedekunta, Kestävyystieteen instituutti HELSUS, Helsingin yliopisto & Resurssiviisausyhteisö JYU.Wisdom, Jyväskylän yliopisto</i>
Marianne Aulake	<i>Yhteiskunnan muutos, Suomen ympäristökeskus</i>
Timo Haapasalo	<i>Historia- ja maantieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto</i>
Panu Halme	<i>Bio- ja ympäristötieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto & Resurssiviisausyhteisö JYU.Wisdom, Jyväskylän yliopisto</i>
Juha Hiedanpää	<i>Luonnonvarakeskus</i>
Joel Jalkanen	<i>Luonnontieteellinen keskusmuseo, Helsingin yliopisto</i>
Mikko Jokinen	<i>Luonnonvarakeskus</i>
Marika Kettunen	<i>Maantieteen tutkimusyksikkö, Oulun yliopisto</i>
Elsa Kivinen	<i>Edinburghin yliopiston MSc Comparative Public Policy -maisteriohjelman alumni</i>
Ilpo Kojola	<i>Luonnonvarakeskus</i>
Janne Kotiaho	<i>Bio- ja ympäristötieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto & Resurssiviisausyhteisö JYU.Wisdom, Jyväskylän yliopisto</i>
Juha Kotilainen	<i>Historia- ja maantieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto & Akordi Oy</i>
Heini Kujala	<i>Luonnontieteellinen keskusmuseo, Helsingin yliopisto</i>
Paula Leskinen	<i>Yhteiskunnan muutos, Suomen ympäristökeskus</i>
Ville Malila	<i>Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto</i>
Jukka Mikkonen	<i>Jyväskylän yliopisto</i>
Atte Moilanen	<i>Luonnontieteellinen keskusmuseo, Helsingin yliopisto & Geotieteiden ja maantieteiden osasto, Helsingin yliopisto</i>
Linda Mustajärvi	<i>Bio- ja ympäristötieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto & Resurssiviisausyhteisö JYU.Wisdom, Jyväskylän yliopisto</i>
Petteri Muukkonen	<i>Helsingin yliopisto</i>
Eini Nieminen	<i>Bio- ja ympäristötieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto & Resurssiviisausyhteisö JYU.Wisdom, Jyväskylän yliopisto</i>
Ilkka Oinonen	<i>Yhteiskunnan muutos, Suomen ympäristökeskus</i>
Ossi Ollinaho	<i>Alue ja Ympäristö -lehden päätoimittaja & Globaali kehitystutkimus, Helsingin yliopisto</i>
Minna Pappila	<i>Yhteiskunnan muutos, Suomen ympäristökeskus</i>
Essi Pykäläinen	<i>Bio- ja ympäristötieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto & Resurssiviisausyhteisö JYU.Wisdom, Jyväskylän yliopisto & Luontoratkaisut, Suomen ympäristökeskus</i>
Virve Repo	<i>Yhteiskuntatutkimus, Tampereen yliopisto</i>
Veera Salokannel	<i>Yhteiskunnan muutos, Suomen ympäristökeskus & Oikeustieteellinen tiedekunta, Lapin yliopisto</i>
Minna Santaoja	<i>Alue ja Ympäristö -lehden päätoimittaja & Arktinen keskus, Lapin yliopisto</i>
Maija Toivanen	<i>Maantieteen tutkimusyksikkö, Oulun yliopisto</i>
Johanna Tuomisaari	<i>Bio- ja ympäristötieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto & Resurssiviisausyhteisö JYU.Wisdom, Jyväskylän yliopisto</i>
Jarno Valkonen	<i>Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Lapin yliopisto</i>
Birgitta Vinkka	<i>Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Lapin yliopisto</i>

Alue- ja ympäristötutkimuksen seura (AYS) on perustettu Suunnittelumaantieteen yhdistyksen nimellä vuonna 1970. Uusi nimi otettiin käyttöön vuoden 1993 alusta. Seuran tarkoituksena on yhteiskunta- ja kulttuuriteoreettisen sekä yhteiskunnallisesti kantaaottavan alue- ja ympäristötutkimuksen edistäminen. Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen seura (YHYS) on perustettu 1994. Seuran tarkoitus on edistää alan tutkimusta ja koulutusta sekä tutkimuksen ja yhteiskunnallisen päätöksenteon välistä vuoropuhelua. Alue ja Ympäristö -lehti ilmestyy kaksi kertaa vuodessa ja lehdessä ilmestyvät artikkelit julkaistaan verkossa [<https://aluejaymparisto.journal.fi>] avoimesti, Creative Commons Attribution 4.0 -lisenssiä noudattaen [<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>]

JULKAISIJAT

Alue- ja ympäristötutkimuksen seura ry
www.ays.fi

Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen seura ry
www.yhys.net



TOIMITUS

Minna Santaoja, päätoimittaja
Lapin yliopisto

Ossi Ollinaho, päätoimittaja
Helsingin yliopisto

Iina Sankala, toimitussihteeri (toimitussihteeri@ays.fi)
Tampereen yliopisto

TAITTO

Maija Toivanen
Oulun yliopisto

TOIMITUSNEUVOSTO

Eeva Berglund (Aalto yliopisto), Salla Jokela (Tampereen yliopisto), Helka Kalliomäki (Vaasan yliopisto), Veera Kinnunen (Lapin yliopisto), Juha Kotilainen (Itä-Suomen yliopisto), Hannu Linkola (Helsinki University Press)

TILAUKSET JA OSOITTEENMUUTOKSET

AYS (sihteeri@ays.fi)

LEHDEN TILAUSMAKSU

Vuosikerta jäsenille 20 euroa vuodessa,
yhteisötilaajille 30 euroa vuodessa,
irtonumero 15 euroa

AYS-JÄSENMAKSU

20 euroa, opiskelijat ja työttömät 0 euroa
ays.fi/jasenyys

YHYS-JÄSENMAKSU

25 euroa, opiskelijat ja työttömät 12 euroa,
kannatusjäsenyys 50 euroa
yhys.net/jasenyys

LEHTIMYYNTI

Alue ja Ympäristö -lehteä myy Tiedekirja Helsingissä

OHJEET KIRJOITTAJILLE

aluejaymparisto.journal.fi/about/submissions

ALUE JA YMPÄRISTÖ -LEHTI

1/2024

53. vuosikerta

Alue ja Ympäristö on tärkein monitieteisen suomalaisen alue- ja ympäristötutkimuksen foorumi. Lehti sai 2022 Vuoden tiedelehti -palkinnon. Lehdessä julkaistaan korkeatasoisia vertaisarvioituja artikkeleita ja katsauksia sekä muita kirjoituksia muun muassa aluetieteen, ihmismaantieteen ja yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen aloilta. Lehti ilmestyy kahdesti vuodessa.

Alue ja Ympäristö on ilmestynyt säännöllisesti vuodesta 1971 alkaen, ensimmäiset 20 vuotta Aluesuunnittelu-nimisenä ja vuodesta 1991 lähtien nykyisellä nimellään. Alue ja Ympäristö on suomenkielinen, mutta julkaisee myös muun kielisiä suomalaiseseen tieteelliseen keskusteluun kiinnittyviä tekstejä harkinnanvaraisesti.

 VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

JULKAISIJAT:

AY

ALUE- JA YMPÄRISTÖ-
TUTKIMUKSEN SEURA RY.
WWW.AYS.FI

yhys

YHTEISKUNTATIETEELLISEN
YMPÄRISTÖTUTKIMUKSEN
SEURA RY.
WWW.YHYS.NET